„A 72-ES BEADVÁNY"

NEMZETISÉGI ÉS OKTATÁSPOLITIKA A ’60–’70-ES ÉVEKBEN A SZOVJETUNIÓBAN

A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola
Lehoczky Tivadar Intézetének
konferenciakötete

„A 72-ES BEADVÁNY”

NEMZETISÉGI ÉS OKTATÁSPOLITIKA A ’60–’70-ES ÉVEKBEN A SZOVJETUNIÓBAN

A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola
Lehoczky Tivadar Intézetének
konferenciakötete

Szerkesztette:
Darcsi Karolina, Dobos Sándor

PoliPrint
Ungvár
2013

ББК: (4УКР-432К)
УДК: 37.014 "1972"
К-59

A kiadvány a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Lehoczky Tivadar Intézete által szervezett *„A 72-es beadvány." Nemzetiségi és oktatáspolitika a 60–70-es években a Szovjetunióban* című kutatás és konferencia előadásait, mélyinterjúit, eredményeit és anyagait tartalmazza.

A kötetet ajánljuk mind a történészek, mind a téma és a korszak iránt érdeklődők számára.

Készült a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola
Lehoczky Tivadar Intézetének műhelyében

Szerkesztette:
Darcsi Karolina, Dobos Sándor

Korrektúra: *G. Varcaba Ildikó*
Tördelés: *Dobos Sándor*
Borító: *Dobos Sándor*
A kiadásért felel: *dr. Orosz Ildikó, dr. Bocskor Andrea*

A kiadvány megjelenését
a Magyar Tudományos Akadémia
Domus Közalapítványa
támogatta

Nyomdai munkák: PoliPrint Kft., Ungvár, Turgenyev u. 2.
Felelős vezető: Kovács Dezső

© Darcsi Karolina, Dobos Sándor, 2013
© A szerzők, 2013

TARTALOM

ELŐSZÓ 7

SZERENCSÉS KÁROLY
Nemzetiségi politika a vasfüggöny mögött Közép-Európában 9

VÖLGYESI ZOLTÁN
A kis engedmények nagy ára – avagy a kádárizmus társadalmi mérlege 19

BRENZOVICS LÁSZLÓ
A ’70-es évek Szovjetuniója 28

SZAMBOROVSZKYNÉ NAGY IBOLYA
„A látszat, és ami mögötte volt.” Az oktatáspolitika irányvonalai a Szovjetunióban az 1960–70-es években 36

CSÁSZÁR ISTVÁN
„A 72-es beadvány” és résztvevőinek rövid ismertetése 52

„A 72-ES BEADVÁNY” MÉLYINTERJÚK ÉS VISSZAEMLÉKEZÉSEK TÜKRÉBEN

INTERJÚ VÁRI FÁBIÁN LÁSZLÓVAL 58
INTERJÚ CZÉBELY LAJOSSAL 69
INTERJÚ IFJ. SARI JÓZSEFFEL 78
INTERJÚ POLCZER ANDRÁSSAL 81
INTERJÚ ID. SARI JÓZSEFFEL 91
INTERJÚ TÓTH ISTVÁNNAL 97
INTERJÚ MILOVÁN SÁNDORRAL 108
ZSELICZKY JÓZSEF VISSZAEMLÉKEZÉSEI 114

MELLÉKLET

BEADVÁNY G. SMANYKO ELVTÁRSNAK, AZ UKRAJNAI KOMMUNISTA PÁRT KÁRPÁTONTÚLI TERÜLETI BIZOTTSÁGA TITKÁRÁNAK (KÉZIRAT, 1971) 120
BEADVÁNY A SZOVJET KOMMUNISTA PÁRT KÖZPONTI BIZOTTSÁGA POLITIKAI BIZOTTSÁGÁNAK, AZ SZSZKSZ LEGFELSŐBB TANÁCSA ELNÖKSÉGÉNEK (KÉZIRAT, 1972) 134
KONFERENCIA-KEREKASZTAL-BESZÉLGETÉS (FOTÓK) 153

Előszó

*A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Lehoczky Tivadar Intézete által szervezett „*A 72-es beadvány.*”* Nemzetiségi és oktatáspolitika a 60–70-es években a Szovjetunióban *című kutatás és konferencia zárókötetét tartja kezében az olvasó.*

Épp 40 esztendeje, hogy nyilvánosságra került az a beadvány, amely 72-es beadványként *vonult be a kárpátaljai magyarság történetébe. Ez volt az első kisebbségvédelmi dokumentum, mely 1945 után a kárpátaljai magyarság alapvető jogaival foglalkozott. A Szovjetunió Kommunista Pártja Központi Bizottságának és a szovjet Legfelsőbb Tanács elnökségének címzett beadványt több mint ezer kárpátaljai magyar írta alá, akik kisebbségi jogaik biztosítását, mindenekelőtt a magyar nyelvű egyetemi felvételi vizsgák bevezetését, az anyanyelvű oktatás bővítését, a magyar történelem oktatásának engedélyezését szorgalmazták. A szovjetrendszer meghurcolta a szervezőket és eltávolította őket pozícióikból. A Beadvány pozitív hozadéka lett, hogy hatására engedélyezték a kárpátaljai magyar iskolák végzőseinek az anyanyelven történő felvételizést az Ungvári Állami Egyetemre, a régió egyetlen felsőoktatási intézményébe. Így a későbbiekben magyar diákok százai szerezhettek egyetemi diplomát. Az 1972-es beadvány tekinthető tehát a „kárpátaljai magyar polgárjogi mozgalom” kezdetének. Az okmány megszövegezésében és az aláírásgyűjtésben szerepet vállaló értelmiségiek, közéleti személyiségek hozták létre ugyanis a peresztrojka idején, 1989-ben a kárpátaljai magyarság érdekvédelmi szervezetét, a Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetséget (KMKSZ).*

A kutatás során sikerült felkeresni mindazokat, akik kapcsolatban voltak a dokumentum megszületésével, átélték az akkori eseményeket. A Beadvány készítőivel és aláíróival strukturált mélyinterjúk készültek, valamint elkészült a korszakot és eseményeket bemutató háttértanulmány.

A Történelem és Társadalomtudományi Tanszékkel 2012. szeptember 28-án közösen szervezett tudományos konferencián részt vettek és előadást tartottak a korszakot tanulmányozó és nemzetiségpolitikával foglalkozó kárpátaljai és anyaországi szakértők, valamint az l972-es beadvány készítői és aláírói közül még é1ő, tevékenykedő közéleti személyiségek.

Kötetünkbe a kutatás és a konferencia előadásai, eredményei és anyagai kerültek be. Az első részben a konferencián elhangzott előadásokat helyeztük el, melyek a korszak történeti hátterét mutatják be. A kötet második részében találjuk az elkészített mélyinterjúkat, visszaemlékezéseket, valamint mellékletben helyeztük el az eredeti Beadvány teljes szövegének digitalizált változatát, egyéb dokumentumokat és a konferencia fotóit.

Kötetünket ajánljuk mind a történészek, mind a téma és a korszak iránt érdeklődők számára.

Beregszász, 2012. november 10.

Darcsi Karolina

SZERENCSÉS KÁROLY*

Nemzetiségi politika a vasfüggöny mögött Közép-Európában

Fogalmak

Legalább három fogalmat meg kell magyarázni bevezetésül a címben felvetett problémákról. Mi az a nemzetiség? Mi az a vasfüggöny, és mit tekintünk Közép-Európának? Röviden: a nemzetiséget a kisebbség szinonimájaként használjuk, vagyis a nemzetnek arról a részéről van szó, amely különféle – általában nagyhatalmi – döntések nyomán elszakadt az államot alkotó nemzetrészétől és idegen impérium alatt találta magát, de megtartotta identitását, nyelvét, kultúráját és történelmi hagyományait. Jó esetben jövőbe vetített vízióit. Kisebbségek szerte a világon léteznek, vannak, ahol önmagukban, államalkotó „anyaország" nélkül is, de Közép-Európában kifejezetten meghatározó helyzetben vannak. Tulajdonképpen Közép-Európa 1945 és még inkább 1918 után a kisebbségi kérdés fogja. A kisebbségi – nemzetiségi – kérdés megoldása Közép-Európa nemzeteinek döntő kérdése. Ha képesek megoldani ezt a problémát megnyugtató módon: van lehetőség a térség felzárkózására a fejlettebb régiókhoz. Ha nem: marad a periféria. Sokaknak úgy tűnhet, hogy ez sokkal inkább gazdasági kérdés. Az összefüggés a társadalmi fejlődőképesség és a gazdasági fejlődés között számunkra egyértelmű. A társadalmi fejlődőképesség számos elemből áll, de legfontosabb része a nemzetiségi politika. (Más kontinenseken sem lesz ez másként: például Észak-Amerikában a francia–angol ellentét, (Québec); a fekete–fehér, latin és egyéb szeparálódás, sőt a fokozódó ázsiai bevándorlás komolyan fenyegeti a kialakult társadalmi és politikai viszonyokat.)

Mit tekintünk Közép-Európának? Sokféle értelmezés lehetséges, mi a szűkebb értelemben vett Közép-Európáról beszélünk: a Németország és Oroszország (Szovjetunió) között keletkezett országokat, amelyek korábban évszázadokig egy-egy birodalom részei voltak, leginkább a Habsburg Birodalomé, a cári Oroszországé és Törökországé. Mai állapotukban: Lengyelország, Csehország, Szlovákia, Magyarország, Románia, Horvátország tartozik ide. A Balkán egyéb régiói is ide vonhatók, de most csak érintőlegesen foglalkozunk velük. Mint ahogy nem elemezzük az évtizedekig a Szovjetunióhoz tartozó államok és nemzetek történetét sem, mint például a lettekét, litvánokét, észtekét, vagy éppen Moldávia problémáját. Ezzel nem kívánjuk kizárni ezeket a nemzeteket és országokat Közép-Európából, de a történelmi fejlődésük révén külön kategóriát képeznek.

A vasfüggöny egy szimbólum, ami sajnos nagyon is valóságos volt. E miatt nem tekinthetjük Közép-Európa részének pl. Ausztriát, amely ugyan évszázadokig e térség meghatározó ereje volt, de nagy nehézségek árán, végül is a vasfüggöny másik oldalára

* Dr. Szerencsés Károly, habilitált egyetemi docens, a történettudományok kandidátusa, ELTE BTK Új- és Jelenkori Magyar Történeti Tanszék

tornázta magát. A vasfüggöny tehát azt jelenti, hogy e régió azon államaival foglalkozunk, amelyek szovjet megszállás vagy szovjet befolyás alá kerültek, s évtizedekre szovjetizálták társadalmi, gazdasági, politikai rendszerüket. Ez a tény önmagában is elegendő a „leválasztásra", s akkor még a súlyos történelmi tehertételekről nem is beszéltünk (tatár, török, gyarmati sors stb.).

Közös pontok

Az említett országok és nemzetek sorsa is sok tekintetben különböző, de vannak közös meghatározó pontok. Ilyen, hogy 1918 után „nyugati", leginkább francia nagyhatalmi befolyás alakította ki határaikat és ezzel perspektíváikat. E körülménnyel bele is sétáltak a nemzeti-nemzetiségi kérdés csapdájába, a birtokló és követelő nacionalizmus politikájába: egyetlen állam sem volt kivétel ez alól. Ennek felelőssége a győzteseké: az ostoba és aljas megoldásoké, amelyek értelmetlenségükkel mai napig meghatározzák a térség sorsát. Természetesen nem elhanyagolható a vesztesek felelőssége sem: képesek-e befolyásolni saját sorsukat, vagy pusztán elszenvedői a történelemnek? Többször összeomlott ez a rendszer: először a III. Birodalom zúzta darabokra, majd a Szovjetunió. 1990 után azt látjuk, hogy szívós munkával igyekeznek felépíteni az 1918-as eszmét: a „nyugat" döntő gazdasági és politikai befolyást kíván szerezni a térségben. Ez komoly csalódást váltott ki Közép-Európában: nincs új a nap alatt! De az elemire bomlott, ellentétes érdekektől vezérelt térség kiszolgáltatott, s leginkább jellemző ez az olyan gazdaságilag labilis alapokon álló országokra, mint amilyen Magyarország is.

Közös pont a rettenetes háborús veszteség: néhány kivételtől eltekintve ennek kiheverése a mai napig nem sikerült. E tekintetben is kiemelkedő jelentőségű az emberveszteség és azon belül is a holokauszt. Ennek feldolgozása nyilvánvalóan lehetetlen. Sajnos politikai munícióvá degradálása pedig – úgy látszik – elkerülhetetlen. E tragédia tovább terheli az itt élő nemzetek egymás közti viszonyát is. Tovább tart a „győztes" és „vesztes" státus megkülönböztetése. Ráadásul kívülről is felhasználják e témát politikai nyomásgyakorlás céljára. Például Izraelből, az Amerikai Egyesült Államokból.

Szovjet (orosz) megszállás

Közös pont a szovjet megszállás és a térség szovjetizálása. Ez negyven évre megszabta a térség lehetőségeit, politikai, gazdasági, morális és kulturális pályáját. Óriási lemaradást eredményezett és rettenetes áldozatokat. Volt ahol látványosabban, volt ahol alattomosabban, de minden közép-európai országban béklyóként zárult a nemzetek sorsára a kommunista eszme, a kommunista pártok egyeduralma és a szovjet befolyás. (Külön tanulmányt érdemelne, hogy ezt a megszállást nem lenne-e helyesebb pusztán orosz megszállásnak nevezni? A nagyhatalmi érdek kontinuitása ezzel jobban kidomborodna és a védettség illúziója is eloszlatható lenne.) Ez ellen a megszállás ellen komoly és ma még igazán fel nem dolgozott ellenállás bontakozott ki Lengyelországban, Magyarországon, Csehszlovákiában a demokrácia nevében és Romániában a nacionalizmus jegyében. Időnként ez látványos akciókban is megnyilvánult, amelyek közül kiemelkedik az 1956-os magyar forradalom.

Bár ez nem tartozik szorosan az előadás témájához, de a történelem nem önmagáért való tudomány: nyilvánvaló, hogy hasonló folyamatok játszódtak és játszódnak le a térségben 1990 után, a rendszerváltoztatásokat követően. (A szovjetrendszer összeomlását csak Magyarországon nevezik ezzel a furcsa fogalommal, máshol inkább különféle forradalmakat említenek.) A térség védtelenül találta magát a szovjet kivonulás után, bizonyos körök elérkezettnek látták az időt, hogy érvényesítsék az 1918-as gazdasági, politikai elképzeléseket. Komoly csalódást jelent, hogy ehhez felhasználják az európai integráció szervezeteit, az Európai Uniót, vagy a világméretű pénzügyi szervezeteket, mint az IMF. Talán nem járunk messze az igazságtól, ha azt mondjuk: nem ilyen közös Európáról gondolkoztunk, és nem ilyen integrációt álmodtak meg azok a politikusok sem, akik elkötelezettjei voltak az európai gondolatnak a térségben.

Határok

A térség nemzetiségi politikáját alapvetően – és értelem szerűen – a határok szabják meg. Ha sikerült volna értelmes határokat megvonni a nagy birodalmak bukásakor, ez a kérdés nem válhatott volna a régió neuralgikus pontjává, amely még a XXI. században is gyengévé és szétmállóvá teszi Közép-Európát. Az 1918-ban, illetve 1945-ben (1920-ban, 1947-ben a békeszerződésekkel) meghúzott határok olyan mértékben voltak értelmetlenek – vagyis, ha a térség kiszolgáltatottsága a cél, értelmesek–, hogy mai napig csak csodálkozunk. Hogy lehetett ezt keresztül vinni? A határok hatalmas nemzetrészeket szakítottak el és kényszerítettek idegen impérium alá, „kisebbségi" sorba. Magyarok, németek, ukránok, lengyelek milliói kerültek ebbe a helyzetbe, s akkor nem is beszélünk a balkán vagy a balti térség elképesztő anomáliáiról. Új helyzet volt ez, mert meghirdették a nemzetállamok vízióját.

Mi volt ennek a döntéssorozatnak az értelme? Ma látszik ez igazán! Amikor például a magyar bankrendszer mindössze 17%-a van hazai kézben. Amikor leradírozták a térség iparát és puszta piaccá igyekeztek degradálni, amely fiktív hitelek révén működik. Így lettek az itteni államok felfoghatatlanul eladósodottak. E folyamat annál is érdekesebb, mert nem függött a politikai rendszertől. Pontosabban Magyarországon nem. Kádár János kommunista rendszere éppúgy eladósodott, mint a rendszerváltoztatás utáni „demokrácia". A határok örök túszként tartják e térség népeit. Megakadályoznak mindenfajta komoly összefogást, együttműködést, kiszolgáltatják ezeket az államokat akár egyetlen nagyobb cégnek is. Persze megindult ezzel szemben a védekezés, néha sikerrel is, de az igazi veszély nem Párizsból fenyeget. Az igazi veszély most is közelebb van: Berlinben és Moszkvában. Olyan mértékű a kiszolgáltatottságunk e két irányba (gondoljunk csak az energiára!), hogy csak kalapot emelhetünk Clemenceauék előtt: ostobaságukra sajnos mi fizetünk rá sokszorosan.

Módszerek

A határokon nem tudunk változtatni. Erre semmi remény, akkor sem, ha valamilyen csoda folytán a birtokló nemezetek, amelyek kisebbségek millióit igyekeznek eltüntetni, esetleg felfogják ezt a rettenetes csapdát. Mert 1945 után – a „nemzetállam" jelszavával

minden kontroll nélkül – foghattak hozzá a nemzeti kisebbségek eltörléséhez. A módszerek változatosak voltak: deportálás. Például Kárpátaljáról a Szovjetunió hatalmas térségeibe tízezreket deportáltak, de épp így a Felvidékről Csehországba, a Szudéta-vidékre több mint negyvenezer embert. A deportálás, kitelepítés leginkább a térség német lakosságát érintette: őket kollektív felelősség elve alapján Csehszlovákiából, Lengyelországból és Magyarországról is kitelepítették. Több mint 10 millió emberről volt szó! A kitelepítés mellett működött az elüldözés, sőt a „lakósságcsere" is. Ezekből mi, magyarok is kivettük a részünket: menekültünk, deportáltak, kitelepítettek bennünket, lakosságcserére kényszerítettek. Itt most nem részletezem ezeket az eseményeket. A lényeg minden deklaráció és jogszabály ellenére a nemzeti kisebbségek eltüntetése lett. Ennek csak egyik, jóval hosszadalmasabb, de biztosabb megoldása az asszimiláció. Az iskolák, a kulturális intézmények megszüntetése, a nyelv üldözése, az iskolarendszer csonkaságának fenntartása, vagyis az egyetemek létrehozásának megakadályozása. Az asszimiláció nem volt sikeres: a brutalitás sokkal inkább. A kommunista éra alatt meghirdetett „homogenizáció" (Csehszlovákiában már 1945-ben, Romániában a nyolcvanas években, de Lengyelországban is) elképesztő állapotokat teremtett a kisebbségek számára. A homogenizáció és a pánszlávizmus kapcsolatát még nem vizsgálták kellő alapossággal: pedig kell, legyen összefüggés.

Autonómia

A térség egyetlen reménye az autonómia. Leginkább a területi autonómia, de ahol ez megoldhatatlan, a kulturális autonómia is. Csehországból rettenetes körülmények közepette kiüldözték, kitelepítették az összes németet. A Szudéta-vidék már soha sem lesz az, ami régen volt, mint ahogy Csehország sem lesz az. De az autonómiák rendszere még nyújthat némi reményt. Persze tudjuk, hogy nagy a félelem az autonómiáktól. Nem csak Közép-Európában: hiszen látjuk, hogy az autonómia csak egy stádium, egy lépés a függetlenség felé. De nem mindenhol. Ebből a szempontból is érdekes a határok mentén – a másik oldalon – élő kisebbség. Ma már látszik, hogy nem a határ a döntő, mint például a két európai uniós tagország, Magyarország és Szlovákia között. Sokkal inkább az iskola, az óvoda, a nyelvhasználat, a közigazgatás és az igazságszolgáltatás stb. Valójában a tolerancia. Ez nagyon hiányzik. A magyarság kisebbségbe taszított részének jelentős hányada a magyar határok mentén él. Az autonómia kézenfekvőnek látszik, de amennyiben ezt nem sikerül elérni, Magyarországnak van fokozott felelőssége a határokon túl rekedt nemzetrész megóvására. Ezt tudatos politikával kell elérni: régiós szemléletű gazdasági, kulturális, oktatási politikával, amely átnyúlik a határokon, s biztosítja a kisebbségi magyarságnak a fennmaradás és a fejlődés lehetőségét. Vannak a határoktól távol eső enklávék, ilyen a Székelyföld, ahol egy tömbben nagyszámú magyar él. E terület számára is az autonómia látszik megoldásnak. Ezt az igényt ott már meg is fogalmazták. Érdekes, hogy ezen a területen már létezett autonómia, mégha csökevényes is. Nem is akármikor: az ötvenes években. Jellemző, hogy e pozitív kezdeményezést a hatvanas években számolták fel végérvényesen. A lenini nemzetiségi politika nagyobb dicsőségére… A Kádár János vezette magyar kommunisták érzéketlensége e probléma iránt nagyobb nehézségek nélkül tette lehetővé Causescu e

lépését. Mindenesetre naivitás lenne azt hinni, hogy nyugat-európai stílusú autonómiák (Katalónia, Baszkföld, Dél-Tirol) vagy észak-európai minták (Grönland, svéd autonómia Finnországban, Lapp parlamentek Norvégiában, Finnországban) hamarosan megteremthetőek Közép-Európában is. Éppen a rossz és igazságtalan határok, valamint az ezekre épülő történelmi rossz tapasztalatok teszik ezt lehetetlenné. Értelmesebb lenne tehát az ellentétek valódi okának kiiktatása: ez pedig a határkérdés. Fel lehet vetni? Miért ne? Legfeljebb az úttörőknek kijár a soviniszta, nacionalista, esetleg a fasiszta jelző. Talán ha erőteljes mozgalom indulna a jobb határokért, sokkal könnyebben lehetne létrehozni az autonómiák rendszerét is. És ez már óriási eredmény lenne…

Szórvány

A nemzetiségi politika az egész térségben olyan „eredményes" volt az elüldözés, kitelepítés, betelepítés, az etnikai arányok tudatos módosítása, az erőszakos asszimiláció révén, hogy mostanra jelentős területeken a nemzeti kisebbségek puszta szórvánnyá váltak. Számukra nyilvánvalóan sem a határmódosítás, sem az autonómia nem jelent megoldást. Mi legyen velük? Összességében jelentős tömegről van szó (lengyelek, ukránok, fehéroroszok, magyarok, szerbek, horvátok stb.)! Sorsuk tragikusnak látszik. Mégis jobb lenne megmentésük: örök tartalékunk ők, akik a végső elrománosodás, elszlovákosodás stb. elől Magyarországra menekíthetők. Persze csak önkéntes alapon és méltó körülmények közepette. Van ebben valami szomorú önfeladás, talán embertelen is, talán nem is rokonszenves javaslat: mégis hozzájárulhat nemzetünk fejlődéséhez, s ahhoz is, hogy végérvényesen búcsút vegyünk egykori területeinktől és álmainktól. Sok évtizedes folyamat lehet ez, számtalan előnnyel.

Vallások, nemzetek?

Közép-Európában a nemzeti kisebbségek gerjesztette ellentétek mellett vallási ellentétek is léteznek, de ezeket csak a Balkánon érezzük meghatározóknak. Ezen belül is elsősorban az iszlám erőteljes jelenlétét. De a vallás legtöbbször egybeesik a nemzetiségi törésvonallal is. Ez Boszniában (bosnyák), Koszovóban (albán), Bulgáriában (török) komoly problémát jelent. Mint ahogy – más megoldásokkal – komoly problémát jelentett a zsidóság jelenléte akár az egykori Szovjetunió vagy Lengyelország területén. Itt a „megoldás" a menekülés volt, leginkább Izraelbe, de más irányokba is. Ez bizonyos korszakokban tömegessé vált. Magyarországról nem volt tömeges menekülés, mégis mesterségesen gerjesztett félelmek, „becsomagolt bőröndök", idegenben érvényesülő, a magyarságot és Magyarországot gyalázó írók és értelmiségiek határozzák meg a magyarországi zsidóság hangulatát. Mindez mára komoly feszültségeket eredményezett: végképp ideje tehát tisztázni: a zsidóság nemzeti kisebbség e, vagy vallási alapon elkülönült csoport? Ma már nehéz „magyar zsidóról" beszélni, éppen ezért minden tiszteletem azoké, akik kitartanak e meghatározás mellett. A kérdés nem marginális és talán még egyszer megoldható is lesz. Kevés ilyen problémát látunk, mármint amely megoldható…

Cigányság

Ugyanilyen nehéz – már-már megoldhatatlannak tűnő – probléma a Közép-Európában élő cigányság helyzete. Ennek részletes taglalására most nincs helyünk, de annyi nyilvánvaló, hogy a cigányság integrációja az itt élő népek társadalmába nem sikeres. Mondhatni történelmileg kudarcot vallott. Ebben nem a magyarok, szlovákok, románok, lengyelek, ukránok a hibásak elsősorban. Kétségtelen, hogy van egy tartózkodás, szeparálódás a cigányságtól, de ennek megvannak az okai. Nem tartjuk fenntarthatónak a „magyar cigány" „szlovák cigány", „román cigány" hamis címkét. A cigányságnak megvan a nyelve, kultúrája, identitása: népnek kell tekinteni, s előbb-utóbb a nemzeti öntudatra ébredés is megtörténik náluk. Akkor komoly feszültség keletkezik Közép-Európában, talán vége is lesz annak az évezredek alatt kialakult együttélésnek, amelyet olyan ostobán meggyengített 1918 és 1945. Miért gondoljuk azt, hogy joga van magyar iskolába járni az erdélyi magyar gyerekeknek – elkülönülve a románoktól –, és közben a cigány gyerekeknek a magyarok vagy a románok között kellene tanulniuk? Nem okozója ez a cigányság végzetes lemaradásának, agresszivitásának, elkülönülésének? De igen! Közép-Európa nemzetiségi politikájának tehát egyik legfontosabb kérdése: hogyan fog hozzá a cigányság problémájának megoldásához. Egységesen kellene, összehangoltan, de ezt is lehetetlenné teszi a nemzeti szembenállás. Vigyázzunk: erre rámehet minden értékünk, a jövőnk, gyermekeink perspektívája. Hogy tudunk-e együtt élni, majd eldől: a nagy kérdés az, hogy kinek kell majd menekülnie. Ma még „menekült" cigányok lepik el Kanadát, Olaszországot, Spanyolországot, Franciaországot, de így lesz ez száz év múlva is? De már magyarok, lengyelek, románok százezrei is menekülnek! Talán ez a kérdés rádöbbenti az itt élő államalkotó nemzeteket az együttműködés minden mást elsöprő kényszerére. Meggyőződésem, hogy tudunk majd együtt élni, de ehhez a cigányság akarata is kell, s hogy a polgárháborús hangulatok nagyon gyorsan letöressenek.

Likvidálás

Feltehetjük a kérdést: nem az lenne-e a megoldás, hogy eltűnnek a nemzeti kisebbségek Közép-Európából? Nem az oldaná-e fel a feszültségeket, ha megszűnne ez a probléma. Ezt a „megoldást" erőltették a második világháború után a győztesek, s leginkább a Szovjetunió, Csehszlovákia, Lengyelország. A legfontosabbnak a németektől való megszabadulást tartották. Ezek a németek Közép-Európa létrehozásában, jellegzetességeinek, értékeinek megalkotásában is nagyon fontos szerepet játszottak. Sajnos a második világháború az ő szerepüket is átírta, de a kollektív bűnösség elvével és gyakorlatával sem akkor, sem ma nem érthetünk egyet. A németek kitelepítése végzetesen meggyengítette Közép-Európa kulturális, gazdasági, érvényesülési potenciálját. Ez felfoghatatlan veszteség volt, néhány hónappal a zsidóság elvesztése után, amely hasonló kvalitásokkal gazdagította a régiót. Csehszlovákiában a kassai kormányprogram, majd a hírhedt benesi dekrétumok a „tisztán szláv állam" megteremtését tűzték ki célul. A nyugatra eltolt Lengyelország területén élő sok millió német kitoloncolása a szláv Lengyelország megteremtésének céljából végzetesen átalakította Közép-Európát.

Magyarországról is félmillió német kitelepítését rendelték el, de szerencsére „csak" 230 ezer kitelepítésére került sor. Magyarország más: itt rengeteg a kiskapu, már akkor is meg voltak ezek a jellegzetesen magyar épületrészek, nem csak a Kádár-korban jelentettek meghatározó elemet. A németek eltűnése Közép-Európa városaiból, Kelet-Poroszországból, Sziléziából, Pomerániából, a Szudéta-vidékről, Erdélyből vagy éppen Magyarország falvaiból és városaiból – a térség tragédiája. Lám a kisebbség: érték. Felszámolása szegényít. Fel sem fogható módon meggyengült a térség e tízmillió ember elüldözésével. (S persze hozzájárult a háború utáni német gazdasági csoda megteremtéséhez. Kellet a pénz is, de leginkább, hogy azonnal pótolták az embervesztéséget, s nem idegen rabszolgákkal, gulag-rabokkal, mint a Szovjetunió, hanem németül beszélő, új egzisztenciájukért látástól vakulásig dolgozó szorgalmas emberekkel.) A németek és a zsidók tömegei eltűntek: erősebb, vagy gyengébb lett-e ettől Közép-Európa? A válasz egyértelmű: gyengébb. Sokkal gyengébb. Szegényebb. Vigyázni kell, hogy más már ne tűnjön el: például mi, magyarok. Annyit beszélünk erről: herderi jóslat, s a mai demográfiai folyamatok. De ne tűnjenek el más nemzeti kisebbségek sem: hozzunk létre olyan rendszert, amelyben életképessé válunk, sőt fejlődő képessé. Ez csak az őszinte, toleráns együttműködés rendszere lehet.

Internacionalizmus

Segített-e az internacionalizmus? A hatvanas-hetvenes években a térség – lózungok szintjén – meghatározó eszméje az internacionalizmus. Nemzetköziség. Hamis jelszó volt. Semmi lényegi nemzetköziség nem jellemezte a térséget. Még leginkább Magyarország és Kádár János hitt ebben, de súlyosan csalatkoznia kellett. Elég, ha a Causescuval történt ritka találkozásokra utalunk. A szovjet blokk államai egyáltalán nem vallották a jó értelemben vett internacionalizmust. Sokkal inkább „nemzeti kommunizmust". Ez így volt már 1945 óta, ha voltak is kivételes pillanatok. A „nemzeti kommunizmus" a legellenszenvesebb és legkártékonyabb politikai rendszer volt, amely megmérgezte Közép-Európa politikai viszonyait. Nagy kudarc volt ez a Szovjetunió számára, de nem váratlan fejlemény, hiszen a legsovinisztább „internacionalista" maga a Szovjetunió volt. Rátelepedett egész Közép-Európára, ráerőltette politikai, gazdasági, társadalmi, rendszerét, sőt megpróbálta a nyelvét is, furcsa betűit és kultúráját is. Nyilvánvaló volt, hogy az ilyen értelemben vett internacionalizmus maga az alávetés. És szerencsére Közép-Európa elég erős volt ahhoz, hogy ha nem is politikailag, ha nem is gazdaságilag, de kulturálisan ellenálljon. A kultúrába beleértve a mindennapi szokásokat, a terítést, a gasztronómiát, az irodalmi igényt, a nyugati irodalom szeretetét, a divatot, a szokásokat a zenét stb. Az ötvenes évek mélypontja után mindenhol megtalálták Közép-Európában a menekülést a szovjetizált világból. Leginkább a kultúrába, tradícióba. A Szovjetunióban ez lehetetlen volt. De Magyarországon, Csehszlovákiában és Lengyelországban ez létezett. Ez az oka annak, hogy ez a három ország jutott el a legmesszebb a politikai szembenállás területén is: itt volt magától értetődő a szovjet politikai rendszer eldobása, itt alakultak ki olyan ellenálló gócok, amelyek felőrölték a diktatúra erejét. Nem volt ez kis teljesítmény. Más és más jellegű volt: Lengyelországban éhséglázadások és a Szolidaritás Szakszervezet: igazi hőskor; Magyarországon a forradalom 1956-ban

és a szabadságharc korai veresége sem vette el a társadalom kedvét az ellenállástól: elég ha csak a fiatalok beat zenéjére gondolunk, Radics Bélára, Baksa Soós Jánosra. Csehszlovákiában a Charta 77, az írók, de egy-egy szovjet–csehszlovák jégkorong-összecsapás ürügyén mi minden felröppent, még a közmédiában is. (Más nem is volt…) Szóval az internacionalizmus nem létezett és nem is oldott meg semmit. Sőt: az eszme leghangosabb üvöltözése közepette olyan soviniszta „nemzeti kommunizmus" jöhetett létre, mint Romániában, ahol meghirdethették a „homogenizáció" programját – több ezer falu lerombolásával – egyértelműen a nemzeti kisebbség (magyarság) likvidálásának céljával, s persze e mellett a kommunista diktatúra tökéletesítésének programjával. Ezzel függ össze például a román állampolgárok százezreinek „eladása" – persze elüldözése –, ami leginkább a szászföldi németséget érintette. Azért is nagy kár ezért, mert e terület a Magyar Királyságban már a XII. század óta komoly autonómiát élvezett.

A nemzeti kommunizmus a történelmet közvetlen segítségül hívta, beépítette a kommunista ideológiába. Hamis történelmet, de ez kit érdekel? A dák-román elmélet, a Nagymorva Birodalom, az illírizmus így egyesült a kommunista eszmével s hozta létre a legellenszenvesebb kombinációt. Muníciót adva a nemzeti kisebbségek elleni hadjárathoz. Nem lett nemzetközivé a világ, hiába énekelték minden nagygyűlés után. S nem is lesz soha. Legfeljebb „globalizált".

Politikai jogok

A Közép-Európát meghatározó politikai folyamatok talán legfontosabbika (mert a demográfiai folyamatokat nem tekintjük politikai folyamatnak…) a politikai jogok kérdése. Milyen politikai, milyen közösségi jogok illetik meg a nemzeti kisebbségeket? Ha nincs autonómia, nincs határváltozás, minden marad a régiben, s ugyan jelentősen csökken a nemzeti kisebbségek száma, de mégis vannak. Milyen jogok illetik meg őket? Kollektív jogok? Nyelvhasználat? Húsz százalék alatt nem? Huszonegy százalék az már valami, 19 már semmi? Micsoda ostobaság! S mi határozza meg, hogy mely területről beszélünk. Továbbra is lehet közigazgatásilag „trükközni"? Vertikális elrendezés helyett horizontálisan berendezni a közigazgatási egységeket, a választó kerületeket? Ez működik? Nagyon ostoba az a közigazgatási szakember, aki nem tudja úgy meghúzni a közigazgatási, választókerületi stb. határokat, hogy az Európa által előírt 20% alá szorítsák a kisebbségeket. Meg is teszik. Meg is van az eredménye. De hát mégis, ha 20% felett van a kisebbségarány: milyen jogok illetik meg? Nyelvhasználat minden szinten. Ha csak 15%: már semmilyen szinten. Nyilván úgy kellene meghúzni a közigazgatási határokat, hogy a kisebbségek egy egységbe koncentrálódjanak. S itt legyenek meg a politikai jogaik. De hiszen ez már majdnem az autonómia. Ez nem működik Közép-Európában. Talán csak a Székelyföld próbálja megtartani e kiváltságát, de már kikezdték. Megyék helyett régiók… Szóval a politikai jogok: egységes, a nemzetiségi kereteket figyelembe vevő közigazgatási beosztás, választókerületi beosztás. Ezen belül teljes körű nyelvhasználat: vagyis minden szinten használhassa saját nyelvét a közigazgatásban; teljes oktatási lánc az óvodától az egyetemig; ha nem teljes: szinte értelmetlen és visszavető, hiszen hogyan felelne meg egy idegen nyelvű egyetemen, ha 18 éves koráig csak a saját anyanyelvén tanult? Politikai képviselet a

parlamentben. Ennek biztosítása akkor is, ha létszámban ez nem jogos. Ez fontos. Nagy kérdés, hogy huszonnégy év után, mi, Magyarországon meg tudjuk-e valósítani? Talán igen. A közösség saját szabályait maga dönthesse el. Feliratok, szimbólumok. Együtt az állammal. Szándékosan nem mondok többségi nemzetet, mert ezeket az arányokat csak egy mesterséges határ szabja meg. Hogy ki van többségben, azt csak az dönti el, hogy mely területet nevezem ki a számlálás alanyának. S hogy határt húztak a Kisalföld és a Csallóköz közé? Talán ebből is kiderül, hogy a kisebbségi politikai-közösségi jogok akár autonómia nélkül is biztosíthatják az ott élők jogait. Csak éppen az a baj, hogy ha nincs garantált autonómia, ezeket a jogokat is elszabotálják. Még egy kisebbségi – ott többségi – nyelven kiírt községtábla is lehet olyan irritáló száz kilométerekre lakó embereknek, hogy a parlamentarizmus segítségével megakadályozzák kirakását. Sőt a nyelvhasználatnál gyakoriak az atrocitások: verések és verekedések. Holott ha csak 1% lenne a kisebbség, akkor is joga lenne saját nyelvén beszélni. A politikai jogok tehát véleményünk szerint nem lehetnek számarányhoz kötve, mert a százalékos arányt közigazgatási eszközökkel könnyű manipulálni. Egyetlen igény esetén is kötelező a nemzetiségi jogokat biztosítani. Ez természetesen Magyarországon is igaz kell, hogy legyen.

Európai Unió

Izgalmas kérdés: miként hat az Európai Unió Közép-Európa jövőjére? Érvényesülnek-e a kinyilatkoztatások, vagy éppúgy semmissé degradálódnak, mint a két világháború között, vagy 1945 után? Ma, 2012 őszén még nem pozitívak a tapasztalataink. Mondhatjuk-e, hogy semmiféle hátránya nem származik egy kisebbségben élő embernek, aki ragaszkodik nemzeti identitásához, nyelvéhez, kultúrájához? A válasz: nem. Különösen nehéz a helyzet az olyan fejlett nemzeti tudattal rendelkező nemzeteknél, mint például a magyar. A magyar nemzet egységének hangsúlyozása, jogi értelemben az állampolgárság megszerzésének megkönnyítésével járt. A kettős állampolgárság bizonyos relációkban elviselhető, más irányokban elviselhetetlen. A magyar nemzet egysége bizonyos srófos agyakban a revíziós gondolattal egyenértékű. Értjük, hogy szélsőséges szlovák agyakban ez hogyan kapcsolódik, de sokkal kiábrándítóbb, hogy hazai médiaszereplők is csak eddig látnak. Bizony nekünk jogunk van szilárd, tartós és jogi értelemben is megalapozott kapcsolatra a határokon túl rekedt nemzetrészeinkkel. Egyezmények sokasága biztosítja ezt. Ilyen a keretegyezmény a nemzeti kisebbségek védelméről (1994). Alapelemei: a törvény előtti egyenlőség (pl. nyelvhasználat); a kultúra védelme és fejlesztése (nem pedig pusztítása); az önazonosság megőrzése (nem pedig a történelem meghamisítása, magyar családnevek átfordítása stb.); a vallás, a nyelvhasználat, a hagyományok megőrzése (nem pedig a magyar nyelv használata miatti atrocitások, s utána a bírósági eljárás elszabotálása); a tömegtájékoztatási eszközökhöz való hozzáférés (televízió, napilapok a kisebbség nyelvén); a határokon átnyúló szabad kapcsolatépítés. Ezeknek az elveknek felel meg a Regionális vagy Kisebbségi Nyelvek Európai Chartája. Ezek a szabályok elméletben biztosítják a kisebbségek jogait, sajnos a gyakorlatban azonban kevés eredményt érnek el. Ebből is fakad, hogy az 1990-es fordulat után soha nem látott mértékben rosszabbodott a kisebbségek helyzete Közép-

Európában. Tömeges menekülés, elvándorlás kezdődött. A szabadság így a kisebbségek végzetévé silányult. Tíz- és százezrek indultak meg Nyugat-Európa felé: Nagy-Britanniába, Németországba, Spanyolországba, Olaszországba. Természetesen nemcsak a kisebbségek, de a többségi nemzetek tagjai is. Általános közép-európai problémává vált az elvándorlás, főleg a szakképzett, magasan kvalifikált rétegek köréből. Orvosok, ápolók, mérnökök, tudósok és kutatók, diplomások tömegei keresik a boldogulást a „nyugat" városaiban. A nemzeti kisebbségekre ez fokozott hatással van: az értelmiség dezertálása magára hagyja a kisebbségbe szorult népcsoportot és kiszolgáltatja a többségi intelligencia befolyásának. Végzetes folyamat, az értelmiség igazi árulása. Sok évtizede folyik, de drasztikusan az utóbbi évtizedben erősödött fel. Alapja a nemzettudat teljes hiánya, az elkötelezettség, a megóvó szándék hiánya, a gazdasági, anyagi szempontok túltengése. Szánalmas állapot: egy nemzet végpusztulásának jele. Van-e visszaút?

Használhatjuk-e a politikai nemzet kategóriát? Bizonyos, hogy történelmileg ez a terminus technicus megbukott. Nem létezik. Erősebb a nemzeti-nemzetiségi hovatartozás mindenféle állampolgársági köteléknél. Ez Közép-Európa nagy tanulsága. Figyelembe kellene venni, tiszteletben kellene tartani. Egyelőre még nem sikerült. Talán Koszovo esetében sikerül a nemzetiségi elvet fölé helyezni az állami, állampolgársági, történelmi igényeknek. Még az 1918-as határok bálványának is. Nagy eredmény, de a játszma még nincs lejátszva. Persze ez éppen ellentétes a magyar érdekekkel. Nálunk a biológiai fegyver nem működik. A történelmi érveink pedig egyre gyengébbek. A németek már nem is harcolnak. Néhány egyesület a Szudéta-vidékért, de inkább anyagi kárpótlásért, Sziléziáért, de valós igény e területekre a hetvenes évek óta nem létezik. A németek gazdasági eszközökkel érvényesítik akaratukat, igaz a múlt század húszas éveiben is ez volt az irányadó, s aztán gyökeresen változott a helyzet 1933 után…

Összegezve: a nemzetiségi probléma 1918, majd 1945 után is a közép-európai térség fejlődésének legfontosabb gátja. A probléma megoldásához a térség államainak és nemzeteinek toleráns összefogására lenne szükség, ami egyedüli esélyünk a versenyképességünkhöz, sőt fennmaradásunkhoz! Ennek tudatosulásához még idő kell, de sok idő már nincs. Történelmileg e terv megbukott. De a XXI. század más trendeket tartogat. Technikailag e cél eléréséhez a nemzeti kisebbségek autonómiájának rendszere vihet közelebb. Bizonyos esetekben akár a határmódosítás is. Fel kell fogni az itt élő történelmi nemzeteknek, hogy nagyon komoly „veszély" fenyegeti Közép-Európa társadalmait és államait: ez egyben gazdasági probléma és nemzetiségi probléma is. A végleg perifériára szorulás veszélye kézzel fogható Budapesten, Varsóban és Prágában is. A demográfiai fegyver nemcsak Koszovóban működik. A cigányság nemzetté válásának, nemzeti igényeinek megfogalmazása a küszöbön áll. Ennek kezelése a térség népeinek és nemzeteinek nagy erőpróbája lesz. Ugyanakkor nyilvánvalónak látszik, hogy az európai integráció automatikusan nem oldja meg e problémákat. Sem a határok „légiesítése", sem a kötelező előírások nem enyhítik a feszültségeket, ha a tudatos felismerésen alapuló tolerancia nem válik meghatározóvá. Minden itt élő nemzet érdeke ez. A közép-európaiság-értékek megóvása mindannyiunk érdeke.

VÖLGYESI ZOLTÁN*

Kis engedmények nagy ára – avagy a kádárizmus társadalmi mérlege

A Kádár-korszak nemcsak a szovjet típusú magyarországi szocializmusnak, de a XX. századi magyar történelemnek is a leghosszabb periódusa volt, amely az 1956-os forradalom bukásától az 1980-as évek végéig tartott. Ennek a hosszú időszaknak kétségkívül Kádár János volt a meghatározó politikusa, aki közel 32 évig, 1956. november 4-től 1988. május 22-ig állt az ország élén: 1985-ig mint az MSZMP első titkára, majd pedig főtitkára. A róla elnevezett korszakot azonban ennél tovább, 1989-ig is számíthatjuk, ám hogy pontosan meddig, annak meghatározásában nem egységes a hazai történetírás. Rainer M. János az új Magyar Köztársaság 1989. október 23-i kikiáltását tekinti záró dátumnak.[1] Mivel a rendszerváltást közvetlenül megelőző, változásokkal teli 1988/89-es év a Kádár-féle politikai irányvonal, az ún. kádárizmus végóráit jelentette, ezen „időszámítás" alapján azt mondhatjuk, hogy Kádár nem maradt a hatalom csúcsán a róla elnevezett korszak végéig, mivel 1988. május 22-én az akkor pozícióba került Grósz Károly-féle új pártvezetés látszólag felfele buktatva pártelnöki tisztségbe helyezte, valójában azonban kivonta őt a politikai döntéshozatalból. (Közel egy évre rá, 1989. május 8-án megromlott egészségi állapotára hivatkozva a pártelnökségről leváltották, majd egy hónap múlva meg is halt.)

Míg a Kádár-korszak elnevezés használhatóságát tekintve konszenzus alakult ki a történettudományban, a Kádár-rendszer fogalma ma már erősen vitatott. Ezt a terminust a forradalom megtorlása és a kommunista hatalom újjászervezése jegyében telt korai Kádár-korszakot (1956–1963) követő időszak politikai viszonyainak leírására szokták alkalmazni, azonban a posztsztálinista kommunista rendszerek összehasonlító elemzése, s a Kádár-korszak kutatásában elért eredmények nyomán az utóbbi időben olyan szakmai vélemények fogalmazódtak meg, amelyek elutasítják a Kádár-rendszer kifejezést. Ezt a nézőpontot részletesebben Rainer M. János fejtette ki, s érvelésével egyet értve, magam is a kádárizmus fogalmát tartom megfelelőbbnek.[2] A Kádár-rendszert azért nem javasolt emlegetni Kádár János országlásának időszakára, mert a magyarországi rendszer nem nagyon különbözött a szomszédos, ugyancsak kommunista pártok vezetése alatt álló országok berendezkedésétől, hiszen ugyanazon szovjet modell szerint épült fel a pártállami intézményrendszer, hasonló koordinációs mechanizmusok működtek, s a tulajdonviszonyokban sem volt lényeges különbség. Sztálin halála, s az azt követő utódlási harc időszaka (1953–1957) után a Szovjetunióban és csatlós országaiban is megváltozott az uralom jellege abban az értelemben, hogy mindenhol visszaszorították a diktatúra nyílt erőszakra épülő formáját, sőt feledtetni is igyekeztek

* Dr. Völgyesi Zoltán, PhD. Debreceni Református Hittudományi Egyetem, Kommunikáció- és Társadalomtudományi Intézet, Kommunikáció- és Médiatudomány Tanszék, főiskolai tanár.

[1] Rainer M. János: A Kádár-korszak 1956–1989. Kossuth Kiadó, Bp., 2010, 9.

[2] Vö: Rainer M. János: Bevezetés a kádárizmusba. 1956-os Intézet – L'Harmattan Kiadó, Bp., 2011, 137–148.

a korábbi sztálinista terrort.[3] A politikai rendőrséget sem arra használták már, hogy minél több osztályellenséget kutassanak föl, s tartóztassanak le, hanem hogy a fogyatkozó számú ellenséget ellenőrzésük alatt tartsák. Az életszínvonal javítása, illetve a lakosság életkörülményeit és közérzetét javító intézkedések szinte mindenütt a politika prioritásai közé kerültek, ami mögött ott húzódott a közös cél: a hatalom stabilizálása és legitimálása. Kádár, aki már a Sztálin utáni időkben került hatalomra, amikor többékevésbé az egész szovjet táborban enyhült a terror, lényegében ugyanarra törekedett, mint a szomszédos országok vezetői, csak erre eggyel több oka volt: az 1956-os forradalom tapasztalata.

A kádárizmus mint politikai gyakorlat Kádár meghatározó politikai „élményeire" épült, melyek közül kétségtelenül az 56-os forradalom volt a legdöntőbb. Azt tanulta meg ekkor, hogy a társadalmi és a politikai konfliktusok robbanáshoz vezethetnek, és ezzel kiszámíthatatlan helyzeteket okozhatnak. Azt a konklúziót is levonhatta, hogy a szilárdnak hitt hatalom könnyen semmivé foszlik, ha nem bírja a nép bizalmát, támogatását. Sőt azt is megtapasztalhatta, ahogy 56-ban a magyar lakosság zöme kimutatta érzelmi szembenállását a pártállami rendszerrel, s egyértelműen elutasította a szovjet mintájú kommunista berendezkedést, beleértve a rendszer bázisának tekintett nagyüzemi munkásságot is.

Kádár másik fontos tapasztalata a forradalom leverését közvetlenül követő restauráció és konszolidáció időszakából származik, amikor azt tanulta meg, hogy az életszínvonal javítása a legjobb orvosság a társadalmi bajok orvoslására, egyúttal preventív eszköz, egyfajta megelőző „pirula" lehet politikai válságok ellen, ha azt sikerül rendszeresen és jól adagolni. Az élelmiszerellátás javulása már a '60-as években érezhető volt, ekkor ragasztották az országra a gulyáskommunizmus kifejezést. Magyarországon sikerült ugyanis leginkább leküzdeni a szocialista tervgazdaságok jellemző betegségét, a hiánygazdaságot, és biztosítani a lakosság alapellátását sorban állások és nagyobb fennakadások nélkül. Kádár további lényeges tapasztalata, ami még fontos volt irányvonala kialakításához, a Rákosi-korszakkal kapcsolatos, pontosabban a Rákosi-féle hatalomgyakorlás kudarcával. A Rákosi-diktatúra ugyanis egyszerre okozott gazdasági visszaesést, nagymértékű életszínvonal-romlást, sőt a lakosság széles körében nélkülözést, valamint embertelen terrort idézett elő, kaotikus és kiszámíthatatlan közállapotokat, s a mindennapok gazdasági és politikai bizonytalanságát okozta ezzel.

Kádár leginkább arra törekedett, hogy a lakosság érzelmi szembeállását megszüntesse, s ezt nem pusztán korbáccsal s ideológiai ketreccel akarta elérni, mint a sztálinista diktátorok, teljes igazodást elvárva, azaz fejébe verve a népnek, hogy nincs más választása, így jobb, ha veszteg marad. Ő nem pusztán letörni, megtörni akarta a szembenállást, hanem megváltoztatni, „semlegesíteni." A kádárizmus éppen erről szól: hogyan lehet semlegesíteni a szocializmussal szembeni szembenállást? A posztsztálini magyar szocialista rendszer szerkezeti újításokat alig hozott, inkább másfajta hatalomgyakorlási metódust jelentett, aminek eredményeképpen a társadalmi közérzet javult. A lakosságnak a rendszerrel, a közállapotokkal való elégedettsége a Kádár-korszak

[3] Raine: Bevezetés... 139-142.

nagyobb részében, lényegében már a ’60-as évek derekától, de főként a ’70-es évekre lényegesen jobb lett, mint a környező országokban, illetve a szovjet blokk többi államában, s ezt az eltérést fejezték ki az olyan megnevezések, mint a gulyáskommunizmus, a fridzsiderszocializmus, a puha diktatúra, s leginkább a „legvidámabb barakk” kifejezés.

Amiben mégis volt némi strukturális eltérés a többi szocialista országhoz képest, az a gazdaság reformja, ebben ugyanis a Kádár-korszak idején Magyarország messzebb ment, mint a többi ország, s bár a reformot itt is lefékezték, megakasztották, számos eleme jó két évtizedig fennmaradt. Ettől a nem jelentéktelen eltéréstől azonban még a rendszer lényegét tekintve ugyanúgy működött, így nem indokolt eltérő rendszerről beszélni. Sőt, ha a vezető karaktere felől közelítjük meg a kérdést, akkor azt mondhatjuk, hogy nemcsak eltérő rendszert nem alkotott Kádár, de nem is volt alkata szerint elkötelezett reformer. Bár a reformok kidolgozásának és elindításának szabad utat adott, amikor a gazdaság extenzív fejlesztésének lehetőségei kimerülni látszottak, s a gazdasági teljesítmény javításának, az életszínvonal növelésének igénye felfogása szerint ezt a gazdaságpolitikát követelte meg, majd lefékezésében ugyanúgy segédkezett, amikor a reform lehetséges társadalmi hatásai és politikai következményei miatt a politikai ellenállást is érzékelte a reformmal szemben.

Rainer M. János találó hasonlattal Kádár gondolkodását útkarbantartó-attitűdnek nevezi, szembeállítva az útkereső Dubcekkel és Nagy Imrével, azon az alapon, hogy Kádár nem keresett új utakat, mint az előbbiek, ő az utat, amin járni kell, adottnak vette, felfogása szerint legfeljebb az út minőségén lehet javítani, azaz karbantartó beavatkozásokra van lehetőség.[4] „A haladás útján” – hallhattuk nemegyszer a szájából, s valójában ez az út egyenlő volt a szovjet típusú szocializmus útjával. Kádár nem fogalmazott meg olyan grandiózus célokat, mint számos kommunista pártvezér Hruscsovtól Brezsnyeven át Causescuig, sőt egyáltalán nem volt rá jellemző komoly kihívást jelentő célok megfogalmazása, sokkal inkább hitt a kis lépések politikájában. Míg Hruscsov az ötvenes évek végétől nagyszabású terveket szőtt az USA utoléréséről és túlszárnyalásáról, aminek nagy bukás lett a vége (1964-ben puccsal megbuktatták, ami számos kommunista országban visszavetette a reformpróbálkozásokat), addig Kádár szeme előtt jóval szerényebb cél lebegett, amit így lehetne összefoglalni: „érjük utol magunkat!” Ehhez hasonlót maga is mondott, amikor 1958-ban az egyik KB-ülésen párttársa, Antos István felvetette, hogy sajátos magyar célként tűzzük ki: érjük utol Ausztriát. Kádár azonban még ezt is visszautasította, s közbevágta: „magunkat”![5] S miért lehetett elérendő cél „önmagunk” utolérése az ötvenes évek végén? Azért, mert a Rákosi-kor olyan visszaesést produkált az anyagi viszonyok terén az 1945 előtti magyarországi helyzethez képest, hogy még annak újbóli elérése is komoly feladatnak, szinte álomnak tűnt az ún. „dolgozó nép” számára, akár a nagyüzemi munkásság, akár a parasztság életkörülményeit tekintjük.

[4] Vö: Raine: Bevezetés... 195–199.
[5] Uo. 196.

Kádár a lakosság negatív érzelmi viszonyulását a rendszerrel szemben nem nagy nemzeti célokkal vagy a szocializmus új koncepciójával akarta megváltoztatni (mint például Dubcek emberarcú szocializmussal), hanem olyan engedményekkel, amelyek – meghagyva a szovjet típusú szocializmus intézményrendszerét – eltérést jelentettek a korábbi politikai gyakorlattól. Ezek nem tekinthetők kompromisszumnak a hatalom és a társadalom között, ahogy egyes szerzők és visszaemlékezők láttatják, nemegyszer sajátos magyar szisztémát, magyar utat vagy magyar modellt vizionálva. Pláne nem volt ez kiegyezés vagy egyfajta „társadalmi szerződés", hiszen a társadalom a levert forradalom után nem lehetett egyenrangú partner, hanem csak alattvalók sokasága, akik nem rendelkeztek semmiféle autonómiával és önálló érdekképviselettel. Azaz az „engedményeket" mint jótéteményeket egyértelműen felülről, a paternalista hatalom kegyéből kapta a magyar nép a '60-as és '70-es években.

Melyek voltak ezek az engedmények? Először is visszavett a kádárizmus a diktatúra elnyomó jellegéből a társadalmi szembenállás csökkentése érdekében: néhány év után felhagyott a megfélemlítő, konfrontatív politikával, az erőszakos módszerekkel és a folyamatos ideológiai kampányokkal, a társadalom indoktrinációjával, az átnevelési kísérlettel, s a folytonos „szocialista agymosással". Kádár pragmatista volt, viszonylag jól mérte fel lehetőségeit, s igyekezett rugalmasan alkalmazkodni a körülményekhez. Hatalomra kerülés után nem is számolt vele, hogy a társadalom többségét rövid időn belül maga mellé tudja állítani. Ezért visszafogottabb célokat fogalmazott meg. Jól érzékelte, ha hosszabb távon célt akar érni, akkor a kommunista hatalomgyakorlás erőszakosságából és a mindenhova és mindenre kiterjeszkedni vágyó törekvéséből kell visszavennie. „Aki nincs ellenünk, az velünk van" – szokták idézni a Kádárnak tulajdonított tételmondatot, ami a Sztálin és Rákosi által is gyakran emlegetett „aki nincs velünk, az ellenünk van" hírhedt szlogennek a megfordítása. Ez, pontosabban ehhez hasonló mondata nyilvánosan először 1961 decemberében, a Hazafias Népfront Országos Tanácsának ülésén hangzott el, ám jóval döcögősebben megfogalmazva: „Igenis úgy vesszük: Aki nincs a Magyar Népköztársaság ellen, az vele van; aki nincs az MSZMP ellen, az vele van; és aki nincs a Népfront ellen, az vele van.[6] Kádár ezzel konkrétan arra utalt, hogy a párt vezető szerepét és céljait elfogadó pártonkívüliek számára a népfrontban hajlandóak biztosítani némi közéleti-politikai szerepvállalást, de tágabb értelemben a „tételmondat" az új hatalomgyakorlási módszer tömör összegzéseként is felfogható. Kifejezi azt, hogy a hatalom nem várja el az alattvalók örökös hajbókolását, s teljes ideológia azonosulását. Nem kell mindenkinek párttaggá válni, vagy kommunista meggyőződést színlelni, ezért nem is kell erőltetni a társadalom ideológiai „megdolgozását", inkább végezze mindenki a munkáját, ahogy a pártvezetés is végzi. Hozzátartozik ehhez persze az a fontos axióma is, hogy a hatalom, az irányítás az élcsapat dolga, azaz a pártvezetésé, s aki ezt nem vonja kétségbe, azt „békén hagyják". Az olyan, korábban osztályellenségnek tekintett réteg, mint a „kulákság" sem lesz egy az egyben megbélyegezve többé, nem kell eleve üldözendő ellenségnek tekinteni az

[6] Felszólalás a Hazafias Népfront Országos Tanácsának ülésén. 1961. december 8. Kádár János Művei. 1. köt. Kossuth Könyvkiadó, Bp., 1981, 430.

innen származókat, közülük is kiemelkedhet, aki „jól viselkedik". Azaz a kádárizmus inkább élni hagyta őket arra apellálva, hogy előbb-utóbb megbékélnek a rendszerrel. Az MSZMP KB 1959. márciusi ülésén mondta Kádár velük kapcsolatban: „Hát azok sem oroszlánok… azok is emberek, feladják a harcot, az is meg akar alkudni a körülményekkel, de ehhez kell valami létezési formát látni maga előtt a saját körülményeit illetőin… két-vagy három esztendeig tartó becsületes munka és tisztességes viselkedés után teljes jogú tsz-tag lesz…"[7]

Másodszor: az elnyomás csökkentésével összefüggésben, politikai perek, s bebörtönzés helyett a kádárizmus a politikai ellenfelek elszigetelésére, közömbösítésére törekedett, miután az 1963-as amnesztiával lezárult a forradalom leverését követő politikai megtorlás időszaka, s az ötvenhatosok túlnyomó többségét kiengedték a börtönből. S mindezt a változást, beleértve magát az amnesztiarendeletet, sikerült úgy „eladnia" a társadalom felé, hogy az nem a gyengeség, épp ellenkezőleg az erő jelének tűnt. Pedig az amnesztiát jórészt nemzetközi nyomás kényszerítette ki, a politikai foglyok szabadon bocsátása volt ugyanis a feltétele, hogy lekerüljön a „magyar kérdés" az ENSZ napirendjéről. Mégis, Kádárnak sikerült azt a képzetet kelteni a lakosság túlnyomó részében, hogy elég erős ahhoz a hatalom, hogy szabadon engedje az ötvenhatosokat. Lám mi ezt is meg merjük tenni – kommunikálta ezzel. Később, a '70-es évek végétől hasonló kontextusba helyezve beszélt a „töpörtyű" ellenzékről, mint amit megengedhet magának a hatalom, mert nem kell különösebben tartania tőle. Mintha maga teremtette volna ezt a „töpörtyű" ellenzéket azzal, hogy hagyja működni, szervezkedni meghatározott keretek között addig, amíg nem terjeszkedik, nem merészkedik nagyobb térre. 1985 januárjában ezzel kapcsolatban a következőket mondta a megyei rendőrkapitányok értekezletén: „Most és itt könnyebben evickélnek, egy kicsit kordában kell tartani és megint csak azt mondom, miféle rendszer az, aminek még egy kis ellenzéke sincs, egy töpörtyű, egy mutatóban legalább. De fennáll az is, hogy figyelni, bizonyos határon túl nem léphetnek, és hát ha megkísérlik, rá fognak fizetni…Ha valami határt túllépnek, lesz reklám, de az nem ingyen lesz… mi tudunk gorombák is lenni.[8] Egyfajta kirakatpolitika részét is képezte a szűk körre szorított ellenzék működésének eltűrése, hiszen így a nyugati országok felé mutathatta a politikai vezetés, hogy ebben az országában a politikai másként gondolkodókat is hagyják létezni, sőt itt még nekik is vannak emberi jogaik. A pártvezetés tartózkodott a látványos akcióktól az ellenzékkel szemben, mert az nem lett volna jó reklám neki nyugat fele, s inkább megelégedett a titkosrendőri ellenőrzéssel, meg azzal, hogy a rendőrség – ahogy Kádár mondta - „kellemetlenkedik" az ellenzéknek.[9] Arra viszont ügyeltek, hogy radikális rendszerkritika csak a kis példányszámú szamizdatokban jelenhessen meg, de az első nyilvánosságban ne. A társadalom pártállami ellenőrzése megmaradt a rendszer végéig, többek között az állambiztonsági hálózaton keresztül, azt azonban nem szabad elfelejteni, hogy kizárólag az

[7] Rainer M. János: „Helyezkedés" a csúcson, avagy Kádár János néhány boldog éve, 1958–1962. Rubicon, 2001. 3. sz. 36–42.
[8] Tabajdi Gábor: A Hétfői Szabadegyetem és a III/III. Rubicon, 2007/3.
[9] Rainer: A Kádár-korszak... 81.

ügynökök munkájának eredményeként nem indultak perek a rendszer ellenségének kikiáltott emberekkel szemben, azaz az ügynöki jelentések inkább csak a megelőzésben játszottak szerepet.

Harmadszor: a kádárizmus nagyobb mozgásszabadságot adott a társadalomnak, és egyfajta relatív szabadság érzetét is megélhették a magyarok. A kádárizmus a magánéletet „felszabadította" a hatalmi ellenőrzés alól, és visszaadta a szabadidőt az állampolgárnak, ami jelentékeny engedmény volt a Rákosi-rendszer ezzel ellentétes gyakorlata után. Nem kellett immár kötelező pártszemináriumra járni, meg hétvégén vasat gyűjteni, kommunista szombaton részt venni, helyette munka után haza mehetett a dolgozó a családjához, vagy mehetett a kocsmába, vagy eperpalántát ültethetett a kertjében. A magyarok könnyebben utazhattak külföldre, mint a „béketábor" többi lakói, s inkább hozzájuthattak kulturális javakhoz, beleértve a nyugati szellemi és zenei irányzatokat. Sőt megkapták a „morgás jogát" is: lehetett bírálni is a politikát bizonyos határon belül, kabarében, kocsmában, otthon, családi körben vagy akár baráti társaságban. A nyugati divat volt a követendő példa, s a külsőségek alapján a Magyarországra érkező szovjet turisták szinte már nyugaton érezték magukat.

Negyedszer: a magyaroknak nagyobb volt a gazdasági önállóságuk: maszekolhattak, fusizhattak, gazdálkodhattak és még gazdagodhattak is. Az egyéni gyarapodást tették lehetővé a mezőgazdaságban a háztáji gazdaságok, az iparban a gazdasági munkaközösségek és a magánkisipari vállalkozások, s megjelentek a magánkereskedelmi cégek is. Gyűjthettek maguknak némi vagyont az emberek, vehettek több lakást, meg hétvégi telket, s többet költhettek fogyasztási cikkekre is, mint máshol, leginkább ezt fejezi ki a fridzsiderszocializmus elnevezés.

Ötödször: csökkent a politikai ideológia szerepe, s lényegében néhány, a hatalom sarokkövének számító alaptételre szűkítették le fő mondanivalóját. Azon kívül, hogy az MSZMP mint élcsapat irányítja az országot, ilyen alaptétel volt még, hogy a Szovjetunió a legfőbb szövetségesünk, s hogy '56-ban ellenforradalom volt. De ez utóbbit se sűrűn emlegették egy idő után, hiszen Kádár inkább feledtetni akarta 56-ot, mint sem folyton hivatkozni rá. Ugyanakkor az is igaz, hogy a hatalom egyáltalán nem mondott le a lakosság tudati befolyásolásáról és ellenőrzéséről, csakhogy nem az ideológia erőltetése volt a fegyvere, hanem éppen az, hogy keveset beszélt az ideológiáról. Ezzel is a rendszerrel való szembenállást csökkentette, ugyanis ha nem létezik állandóan hangoztatott ideológia, akkor nincs eszmei keret sem, s ezzel ki is veszi a fegyvert a rendszert eszmei alapon támadni akarók kezéből. Így legfeljebb „problémák" vannak, de ezek felemlegetése nehezen áll össze egységes rendszerkritikává.

A tudati befolyásolás egyik legfőbb trükkje a kádári „cinkos kikacsintás" volt, amely fontos szerepet játszott a hatalom legitimálásában és széles kőrű elfogadtatásában. Ez annak az érzetnek a kialakítását és fenntartását jelentette, hogy a kádári vezetés elmegy a szovjetektől kicsikart engedményekben és az ország mozgásterének tágításában a „falig", azaz addig, amíg Moszkva tűrőképessége megengedi. Tegyük hozzá, hogy bár a kádári Magyarország a gazdaság – és részben a kultúrpolitika terén valóban messzebb ment, mint a szomszédos országok, s ehhez kellett a szovjetek hagyása is, akik okulva az 1956-os forradalomból, nagyobb mozgásteret adtak a '60-as évektől a kádári vezetésnek, mint más országoknak. Jó példa erre az 1968-ban magyar gazdasági

reform, a Valutaalapba való belépés vagy a börtönből kiszabadult írók foglalkoztatása. Kádár számára ezzel együtt végig fontos volt a szovjetek támogatása, ám szívesen játszotta el a „kikacsintós" szerepet, úgy állítva be a helyzetet, hogy az ő szíve még több jólétet biztosítana a népnek, ám az oroszok ezt akadályozzák. Sugallta ezzel, hogy neki is van főnöke (Moszkvában), akihez igazodni kell. A „cinkos kikacsintásban" sok túlzás és megjátszás volt, de politikai hasznot hozott Kádár számára, amit a korabeli viccek is jól mutatnak: ezekben mindig ő jött ki győztesen akár Hruscsovval, akár Brezsnyevvel szemben.

A „kádárizmus" egyik erőssége kétségtelenül rugalmassága, a pragmatikus politizálás volt. Felismerték, hogy ezzel a módszerrel sokkal inkább stabilabbá lehet tenni a diktatúrát, mint a zsúfolt börtönökkel. A kis engedményeknek meglett az eredménye: a 70-es évek derekára az '56-os forradalmat leverő, szovjet bábként az országra ültetett Kádárból viszonylag népszerű politikus lett, amihez hozzájárult puritán személyisége is, ami gyökeresen eltért az öntömjénezésre hajlamos Rákosiétól. Kádár a '70-es évek derekán, népszerűsége csúcsán, akár választást is nyerhetett volna, ha szabad választásokat tartanak (ami persze a pártállami rendszer logikájából adódóan nem történhetett meg). Az életszínvonal ekkor még emelkedett, s ennek eredményeit senki nem vonta kétségbe, még ha azok viszonylagosak is voltak, hiszen a csehszlovákoknak például több autójuk volt, az NDK-ban pedig sokkal könnyebben lehetett lakáshoz jutni. Egy valamiben azonban mégis csak kitűnt a kádári Magyarország: a társadalmi közérzet itt volt a legtűrhetőbb a táboron belül (nem számítva a Varsói Szerződésen kívül álló szocialista Jugoszláviát).

De mi volt az engedmények ára? Először is a forradalom emlékének szinte teljes kiiktatása és a társadalom depolitizálása, cserébe a jelen élhetőségéért. Ez egyfajta „lakáj-diktatúrát" jelentett, azaz a kádárizmus elfogadhatóvá, mi több otthonossá tette az elnyomottak számára az elnyomást. Ezzel rombolta a társadalom morális tartását, ellenállóképességét, egészséges közösségi öntudatát és a nemzettudatát. A nemzettudat zavarait és bénultságát jól mutatja az a felmérés, ami a nemzeti ünnepekkel kapcsolatos ismeretekre vonatkozott, s az 1970-es évek elején készült. Megdöbbentő, de a magyar lakosság egyharmada nem tudta megmondani ekkor, hogy mit ünneplünk március 15-én, október 6. emléknapjának jelentésével pedig a lakosság 2/3-a nem volt tisztában![10] Ebben nyilván szerepet játszott, hogy a „szocialista hazafiság" jegyében április 4-ét március 15. elé helyezték, s az utóbbi ünneplését iskolai keretek közé szorították. De nemcsak ez volt az ok. Az 1945 után kialakított kollektív „nemzeti bűntudat", és a nemzeti múlt egyes sorskérdéseinek (Trianon, a II. világháború és 1956) tabusítása, a határon túli magyarság problémáinak elhallgatása, a nemzeti érdekek védelmének feladása vezetett a nemzettudat ilyen mértékű torzulásához. A pártállami intézményrendszer keretei között a kádárizmus alatt kialakult egy felemás társadalom értékzavarokkal, értékválsággal, mentális problémákkal és morális válsággal, ami jórészt abból adódott, hogy bizonytalanná váltak a társadalom igazodási pontjai. Vak is láthatta, hogy mást mondott az elmélet, mást tanítottak a köznyelvben Foxi-Maxi-egyetemnek csúfolt

[10] Hankiss Elemér: Kelet-európai alternatívák. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Bp., 1989, 62.

Marxizmus-Leninizmus Esti Egyetemen, s egészen máshogy működött a világ. Persze ez a kettősség máshol is ismert volt, ám ekkora különbség a hivatalos szocializmuskép és a társadalmi gyakorlat között talán sehol sem volt.

A magyar társadalmat előbb megfosztották egyesületeitől s egyéb társadalmi szervezeteitől (ez egyből a kommunista hatalomátvétel után, az 1940-es évek végén, illetve az ötvenes évek elején megtörtént), majd folyamatosan rombolták hagyományos értékrendszerét és közösségi identitását, 1956 után pedig teljesen depolitizálták. Mivel a kádárizmus alatt elzárták az embereket a közéletben való részvétel lehetőségétől, így tulajdonképpen be lettek szorítva a családi élet és magánélet keretei közé. Míg az ötvenes években a megélhetés nehézségei kötötték le a lakosság energiáját, addig a '70-es években a viszonylagos gazdasági jólét vonzása „privatizálta" és individualizálta a társadalmat. A második gazdaság elterjedése életvitelbeli alternatívát jelentett a teljesen államfüggő proletárléttel szemben: aki napi 12-14 órát dolgozott, annak nem is maradt ideje és energiája politikával és közéleti kérdésekkel foglalkozni, gondolkodását és mindennapjait lekötötték a család, az otthon, a megélhetés és a gyarapodás kérdései. A túlhajtott életmód, s az értékválság nagyfokú egészségromláshoz és mentális betegségekhez vezetett (alkoholizmus, öngyilkosság arányának emelkedése), sőt a férfilakosság várható életkora is csökkent a '80-as években.

A társadalom Kádár-kori atomizálódását jól mutatják az olyan szociológiai vizsgálatok, mint az 1977-es és 1981-es amerikai és magyar értéktudat-vizsgálatok,[11] valamint az 1982-es európai értékrendszer-kutatás eredményei.[12] Tizenkét nyugat-európai ország és Magyarország adatainak összevetéséből az derült ki, hogy a magyar jóval inkább individualizálódott, illetve atomizálódott társadalommá vált, mint a nyugat-európaiak. Arra kérdésre például, hogy van-e a családon kívül olyan érték, amiért föláldozná magát, a magyarok 85%-a válaszolta azt, hogy nincs ilyen, míg a nyugat-európai országokban csak 40-60% körül mozgott ez az arány (pl. az NSZK-ban 53%, Hollandiában 54%, Olaszországban 45%).[13] A családon túli áldozatvállalásra hajlandók aránya átlagosan 30-40%-kal volt alacsonyabb a magyar válaszolók esetén, ami nemcsak atomizálódásra, de egyfajta egoizmusra is vall. A háttérben azonban más tényező is meghúzódhat: a bizalmatlanság a közvetlen ismeretségi körön kívüliekkel szemben, ami azzal magyarázható, hogy míg a korszak folyamán a családi kapcsolatok, és vele együtt a rokoni és a baráti kapcsolatok felerősödtek, addig az ezeken túli viszonyokat a bizalmatlanság légköre jellemezte. Ne feledjük, hogy a „lakájdiktatúra" is diktatúra volt, aminek lényegéhez tartozik, hogy az emberek magatartását kényszerítő eszközökkel igyekszik befolyásolni, s hogy a társadalom tagjai a hatalommal szemben mindig kiszolgáltatottak, s állandó kontroll, megfigyelés alatt élnek. Így pedig az ember soha nem tudhatta, hogy a vele szoros kapcsolatban nem álló egyének felhasználnak-e valamit ellenük, esetleg nem jelentik-e föl, nem súgják-e be valamiért.[14]

---

[11] Hankiss Elemér: A magyar társadalom értékrendjének felemás modernizációja. Társadalomtudományi Közlemények, 1986. 2. sz. 185–191.
[12] Hankiss: Kelet-európai... 56.
[13] Uo. 57.
[14] Valuch Tibor: Magyarország társadalomtörténete a XX. század második felében. Osiris, Bp., 2001, 262.

A szociológiai vizsgálatok egyértelműen a magyarországi individualizáció ürességét mutatják: a szocialista rendszer a hagyományos közösségi értékeket legyengítette, de nem állított helyére valódi pozitív értékeket, s a politikai szabadság, az aktív közéleti részvétel és érdekérvényesítés lehetőségének megvonásával autonóm személyiségeket sem teremthetett – így ebben is különbözik a nyugati individualizációtól.[15] Meg abban is, hogy a magyar társadalom individulizációja együtt járt a nemzeti büszkeség indexének nagymértékű csökkenésével, valamint az állam, és az állami intézmények tekintélyvesztésével, amit az 1980-as években és a rendszerváltás időszakában végzett kutatások ugyancsak megerősítenek. Jellemző magatartássá vált nemcsak a „kiskapuk keresése", hanem a normaszegés, a szabályok kikerülése és áthágása, sőt mindez még sikké is vált a '80-as években.

Állítólag a lengyel Adam Michniktől ered a mondás: „a kommunizmusban az a legrosszabb, ami utána következik" – s ez a kádárizmusra fokozottan igaz. Egyrészt a magyar lakosságot olyan életszínvonalhoz szoktatta, aminek a finanszírozását belső forrásokból nem volt képes megoldani, ezért a '70-es évektől egyre több külföldi hitel felvételére kényszerült a kádárista hatalmi elit, s végül hatalmas adóssághegyet hagyott maga után. Ám a kádárizmus negatív társadalmi öröksége legalább ekkora terhet jelentett a rendszerváltó országnak, beleértve a társadalmi kiábrándultságot, a politikai szkepticizmust, az állami intézményekbe vetett bizalom hiányát, a normaszegő, szabálykerülő magatartást, valamint a közösségi identitások és nemzettudat gyengeségét, a mentális betegségeket és a morális válságot.

SZAKIRODALOM

- ANDORKA RUDOLF: Társadalmi változások és társadalmi problémák 1940–1990. Statisztikai Szemle, 1992. 4–5 sz. 301–324.
- GYÁNI GÁBOR: A Kádár-kor a kollektív emlékezetben. In: Uő: Relatív történelem. Typotex, Bp., 167–188.
- HANKISS ELEMÉR: A magyar társadalom értékrendjének felemás modernizációja. Társadalomtudományi Közlemények, 1986. 2. sz. 185–191.
- HANKISS ELEMÉR: Kelet-európai alternatívák. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Bp., 1989.
- HUSZÁR TIBOR: Kádár. A hatalom évei 1956–1989. Corvina, Bp., 2006.
- KALMÁR MELINDA: Ennivaló és hozomány. A kora kádárizmus ideológiája. Magvető, Bp., 1998.
- RAINER M. JÁNOS: Bevezetés a kádárizmusba. 1956-os Intézet – L'Harmattan Kiadó, Bp., 2011.
- RAINER M. JÁNOS: A Kádár-korszak 1956–1989. Kossuth, Bp., 2010.
- VALUCH TIBOR: Magyarország társadalomtörténete a XX. század második felében. Osiris, Bp., 2001.

[15] Hankiss: A magyar... 185–191.

Brenzovics László*

A hetvenes évek Szovjetuniója

Tisztelt Hölgyeim és Uraim! Kedves ’72-esek!

Örülök, hogy sikerült megszervezni ezt a konferenciát, mert kétségtelen, hogy a kárpátaljai magyarság szempontjából rendkívül fontos esemény volt a 72-es beadvány, az akkor kialakuló kárpátaljai magyar mozgalom.

A 70-es évek a Szovjetunióban tulajdonképpen ’64-ben kezdődtek, amikor leváltották Nyikita Szergejevics Hruscsovot. 1964-re Hruscsovból mind a párt vezetésének, mind az ország lakosságának elege lett, hiszen sokszor érthetetlen és ellentmondásos reformjai felkavarták az állóvizet, elbizonytalanították a nomenklatúrát, a szovjet társadalmat.

Külpolitikája is gyakran érthetetlen, hullámzó és szélsőségekbe eső volt: hol barátkozott Amerikával, hol pedig, a rakétaválság idején, majdnem kitört a világháború.

Az átgondolatlan közigazgatási reformjai, a pártszervezetek felosztása mezőgazdasági és ipari szervezetekre, a készülő tisztogatás feszültségben tartotta a nyugalomra, stabilitásra vágyó párt- és állami apparátust.

Hruscsov népszerűtlenné vált az egyszerű emberek körében is. A 60-as évek elején igen jelentősen megnőtt az élelmiszerhiány, főleg ami a kenyeret és a lisztet illeti. El is terjedt egy olyan anekdota, mely szerint Hruscsov megfenyítette a feleségét, mert az elvesztette a lisztjegyét.

Hruscsov abban az időben már 70 éves volt, öntelt, makacs, önfejű, senkire sem hallgatott. Azokat a figyelmeztetéseket, jelzéséket, amelyeket barátai, sőt még a fia is küldött irányába, hogy összeesküvés szövődik ellene, nem vette komolyan. Semmiféle ellenintézkedést nem tett. 1964 áprilisában betöltötte a 70. életévét, hatalmas ünnepségek zajlottak, mindenki éljenezte a nagy vezért. Közben a komszomolisták csoportja, elsősorban Alekszandr Seljepin, a Központi Bizottság titkára, valamint Szemicsasztnij, a KGB vezetője már szőtték az összeesküvés szálait, amelynek célja Hruscsov eltávolítása volt. Az óvatos Brezsnyev később csatlakozott hozzájuk. Amikor Hruscsov elment a Kaukázusba pihenni, akkor elhatározták, hogy felhívják onnan és a Központi Bizottság Elnökségén le fogják váltani. Brezsnyevet próbálták rávenni, hogy telefonon hívja fel Hruscsovot, ő megijedt és állítólag Szemicsasztnij húzta oda kézen fogva a telefonhoz és ő remegő hangon, de azért elmondta, hogy Hruscsov jöjjön fel, mert ülésezni fognak a mezőgazdasági kérdésekben. Hruscsov feljött, de már látszott a repülőtéren, hogy le fogják váltani, hiszen a KGB-vezető meg a hadügyminiszter várta. Bement az Elnökségre, ahol elmondták neki, hogy ideje lenne visszavonulnia. Érdekes módon ez az emberekbe lövető, számos kegyetlen megtorlás résztvevője egyáltalán nem állt el-

* Dr. Brenzovics László, a történettudományok kandidátusa, II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, Történelem- és Társadalomtudományi Tanszék, főiskolai tanár

len, hanem Seleszt, az Ukrajnai Kommunista Párt főtitkára szerint elsírta magát és azt mondta, hogy legyen, ahogy ti akarjátok.

Na de miért lett Brezsnyev, ez a vastagszemöldökű, akkor közel 60 éves vidéki politikus a Szovjetunió vezetője? Elsősorban azért, mert az összes többi potenciális konkurense úgy gondolta, hogy ő a leggyengébb, a legkorlátoltabb közülük, és ő lesz az, akit a későbbiek folyamán manipulálni tudnak. Az ország vezetősége ugyanis két táborra oszlott: az egyik, akik vissza akartak térni valamilyen formában a sztálinizmus irányvonalához, a másik csoport ellenezte ezt, ők egy hruscsovi szélsőségektől mentes, kiegyensúlyozott politikát kívántak folytatni az országban. Brezsnyev, aki egyik táborhoz sem tartozott, ő volt az a centrista, akit mindkét csoport el tudott fogadni. Különösen örült az egész pártapparátus, ugyanis úgy vélték, hogy Brezsnyev egy korlátolt, ugyanakkor jóakaratú ember, aki biztosítja számukra a nyugodt életet.

A brezsnyevi korszak 70-es évekbeli Szovjetuniójáról kétfajta elképzelése van a jelenlegi embernek. Az egyik egy karikatúra jellegű, melyben Brezsnyev, aki nem tud már rendesen beszélni, a „систематически" helyett azt mondja „sziszkimasziszki", „социалистические страны" helyett „szoszisziszki szrani" stb. De ez már a késői Brezsnyev, akinek a '77-ben elszenvedett agyvérzése után súlyosan károsodott az egészsége. Azonban '64-től '77-ig nem ilyen volt. Brezsnyev képzettebb volt, mint Hruscsov, Hruscsovnak csak 4 osztálya volt. Brezsnyevet, annak ellenére, hogy munkáscsaládban született, az apja beíratta gimnáziumba a cári Oroszországban, később földmérő technikumot és főiskolát is végzett, mérnökként is dolgozott. Az kétségtelen tény, hogy a humán témák, a művészetek iránt nem érdeklődött, a vadászat volt a kedvenc szórakozása.

Rendkívül jó taktikusként azonban, már 1967-ben el tudta távolítani politikai ellenfeleit. Azt használta fel ürügyül, hogy 1967-ben a Nagy Októberi Forradalom ötvenedik évfordulójának évében Sztálin lánya külföldre szökött. Szvetlána Allilujeva nyugati emigrációja elégséges ürügy volt ahhoz, hogy a KGB vezetőjét, Szemicsasztnijt eltávolítsa. Szemicsasztnij eltávolításával meggyengült Seljepint áttették a szakszervezet élére. A felszabadult helyekre pedig olyan embereket ültetett, akikben megbízhatott. A KGB élére Andropov került, a két helyettes Brezsnyev közeli barátja lett, éppúgy, mint a belügyminiszter, és éppúgy, mint a miniszterelnök-helyettes. Így az ország erőszak-szervezeteinek vezetői Brezsnyev befolyása alá kerültek 1967-re. Ezáltal egy olyan politikai rendszert alakított ki, ami akkor is működött, amikor ő már teljesen beteg volt, és azt sem tudta, hogy hol van.

Változtatni kellet az addigi ideológián is. Az érvényben lévő pártprogram értelmében a Szovjetuniónak utol kellett érni az Amerikai Egyesült Államokat gazdasági fejlettség területén, és fel kellett építeni a kommunizmust.

Az egyértelmű volt a pártvezetők számára, hogy a kommunizmust nem fogják felépíteni, s az Egyesült Államokat sem érik utol. Az anekdota szerint, mikor Hruscsov a KB előtt kijelentette, hogy 1980-ra utolérik és megelőzik az Egyesült Államokat, az egyik idős párttag kijelentette, hogy véleménye szerint utol kell érni, de nem kellene megelőzni az USA-t. Hruscsov kérdésére, hogy miért, azt válaszolta: mert akkor látni fogják, hogy lyukas a fenekünkön a gatya.

Új ideológiai klisét kellett kitalálni, és ez lett a fejlett szocializmusnak a koncepciója. 1967-ben született meg, amikor Mihail Szuszlov ideológiai KB-titkár kijelentette, hogy a Szovjetunióban felépült a fejlett szocialista társadalom. A fejlett szocializmus teóriája a kommunizmus felépítését a távoli jövőbe helyezte. Tehát nem kellett különösebben sietni.

Az új vezetés reformokat akart, amely reformoknak a fő alkotója Alekszej Koszigin miniszterelnök, az „összovjet főkönyvelő" volt. Koszigin rendkívül felkészült, megfontolt vezető volt, aki tudta azt, hogy nem elegendő felszámolni a hruscsovi reformoknak a túlkapásait és visszatérni a territoriálisan szervezett irányításhoz, hanem szükség van a piacgazdaság bizonyos elemeinek a beépítésére is. Ezek az elgondolások már napfényre kerültek 1962-ben, mikor egy Lieberman nevű harkovi közgazdász *Terv, haszon, prémium* című cikkében megfogalmazta azt az elgondolást, hogy a vállalatoknak a fő mutatója a jövedelmezőség kell, hogy legyen, és ennek alapján kell, a munkásokat premizálni. 1964-ben elkezdődnek azok a koszigini reformok, amelyek tulajdonképpen a Lenin idejében bevezetett NEP-nek, az „új gazdaságpolitikának" az elemeit hozták vissza a gazdaságba, viszont anélkül, hogy megengedte volna a magángazdálkodást a mezőgazdaságban vagy pedig az iparban. A reformokat a mezőgazdaság és az ipar területén kísérleti jelleggel vezették be és jelentős sikereket értek el. A 8. ötéves terv volt a szovjet érában a legsikeresebb, amelyet teljesítettek, ekkor a gazdaság másfélszeresére nőtt. 1968 után ezeket a reformokat leállítják. A korszak történész szakértői szerint több okból. Az egyik ok a prágai tavasz volt: csehszlovákiai reformok miatt elszabadultak az indulatok, megroggyant a politikai rendszer, és a gazdasági reformok mindenütt ilyen helyzetekhez fognak vezetni. A második ok az átalakítások belső ellentmondásaiban rejlett. A reform jelentős szabadságot biztosított a vállalatoknak, ugyanakkor nem teremtette meg a tulajdonosi szemléletet. Tehát attól még, hogy szabadsága volt egy gyárigazgatónak vagy egy kolhozvezetőnek, attól ő még nem volt ezeknek az eszközöknek a tulajdonosa, és a hatékonyság növelése mellett még mindig ott volt egy sokkal könnyebb út is a jövedelem megteremtéséhez: a gyengébb minőségű termékek előállítása, vagy pedig az, hogy alultervezték a terveket, és így tudták őket túlteljesíteni, ezenken kívül még ezernyi trükk, amivel be lehetett csapni az államot. Egy másik lényeges tényező volt: ott ahol komolyan vették a kísérletet, és racionalizálták a gazdaságot, ott a munkások döntő többsége feleslegessé vált. Az egyik gyárban olyan kísérlet kezdődött, hogy lecsökkenthetik a munkások számát és a felszabaduló bért pedig szétoszthatják a megmaradt munkások között. A 800 dolgozóból 700-at bocsátottak el, mert 100 ember meg tudta csinálni azt, amit korábban 800 csinált.

Kazahsztánban átadták egy kolhoz irányítását egy Hudenko nevű ukrán közgazdásznak. Az új elnök 860-ról 86-ra csökkentette a dolgozók létszámát, a termelés azonban hússzorosára növekedett. Az első évben az egy főre eső megtermelt búzamennyiség 150 mázsáról 3173 mázsára növekedett, egy mázsa búza termelésének önköltsége 7 rubelről 67 kopejkára csökkent. A újdonsült kolhozelnök a börtönben végezte. A reformok visszafogásában közrejátszott Brezsnyevnek Koszigin irányában táplált irigysége is. Hatalma megtartásának szempontjából ez érthető is volt, hiszen, ha ezek a reformok sikeresek lettek volna, akkor Kosziginnek megnövekedett volna az országban a tekintélye.

Véleményem szerint a reformok leállításának egyik legfontosabb oka a nyugat-szibériai olajmezők felfedezése volt, ahol hihetetlen mennyiségű kőolajat és földgázt találtak a ’70-es évek elején. 1970–1980 között tízmilliárd dollárt fektettek be a nyugat-szibériai kőolajmezőkbe, az eladott mennyiség értéke pedig százmilliárd dollár volt. A nyugat-szibériai olajmezők felfedezése egybeesett a nyugati olajválsággal.

Nyugat-Európában épp akkor emelik többszörösére az olaj árát, amikor az oroszok épp hatalmas mennyiségű kőolajat és földgázt találnak, megépítik a kőolaj- és földgázvezetéket, és megkezdődött a nyersanyagok Nyugatra történő exportálása. Ami azt jelentette, hogy a Szovjetuniónak anélkül is, hogy megreformálná a gazdaságát, van elegendő pénze a gazdaság fenntartására, az élelmiszer-ellátásra, hiszen meg tudja venni külföldön, emelni tudja az életszínvonalat és mindenféle nehézség nélkül bírja a fegyverkezési versenyt az Amerikai Egyesült Államokkal.

A szovjet érában az életszínvonal a ’70-es években növekedett a legnagyobb mértékben: emelkednek a fizetések, a kolhozisták is kapnak fizetést és nyugdíjat is. Az egyszerű dolgozók is képesek vásárolni motorkerékpárt, hűtőszekrényt, televíziót, porszívót, egyesek gépkocsit is. A 1970-es években a szovjetrendszert a viszonylagos jólét is legitimizálja.

Helyreáll a stratégiai egyensúly az Amerikai Egyesült Államok és a Szovjetunió között. Egyes szakértők véleménye szerint a Szovjetunió blöffölt a Nyugat felé, annyi rakétájuk és repülőjük nem volt, amennyit a Nyugatnak jeleztek. Mindenesetre Amerika számára úgy tűnik, hogy egyensúly, stabilitás van, különösen a fegyverzetek terén. Brezsnyev jó szándékú ember volt, aki végigharcolta a háborút, de a háborús tevékenysége is karikaturisztikussá vált az idők során, ami aligha felelt meg a valóságnak. 1941 júliusában vonult be, politikai tiszt volt, 1946-ban szerelt le úgy, hogy egy napot se töltött otthon, tehát tényleg a fronton volt, ott, ahol lőnek. Külpolitikájában az enyhülésre törekedett, volt olyan a Központi Bizottságban, aki nem. Brezsnyev nem volt olyan harcias, mint Hruscsov vagy Sztálin.

Az enyhülés folyamatát felgyorsította az Amerikai Egyesült Államok kiegyezése Kínával, amely országgal a Szovjetuniónak nagyon rossz kapcsolata volt. Így ez kényszerítő erő és jó adu volt Brezsnyev kezében a szélsőségesekkel szemben. Az enyhülés folyamata több fegyverzetkorlátozó szerződés aláírásához vezetett, a nyugati államokat már nem kizárólag a gonosz birodalmaként állította be a szovjet propaganda.

Az enyhülés folyamatának csúcspontja az 1975-ös Helsinki Egyezmény valamennyi európai ország, valamint az Egyesült Államok és Kanada által történő aláírása volt. A szerződés megerősítette a második világháború után létrejött határokat, biztosította a békét Európában. Az egyezménynek volt egy ún. „negyedik kosara”, amelyben az alapvető emberi jogok biztosítására vállaltak kötelezettséget. A konzervatívok óvták Brezsnyevet, hogy elfogadja ezt a részét az egyezménynek, mert véleményük szerint ez lehetőséget adott a nyugati államok számára a belügyekbe történő beavatkozáshoz, de minden aggályt félretéve Brezsnyev aláírta a szerződést. Nem azért, mert biztosítani kívánta volna az alapvető emberi jogokat a Szovjetunióban, hanem azért, mert elég erősnek érezte a hatalmát a nyugati hatalmak beavatkozásának elhárítására.

A „fejlett szocializmus” eredményeit az 1977-ben aláírt új alkotmány rögzítette. Az SZSZKSZ-ben az 1937-ben elfogadott „sztálini” alkotmány volt érvényben.

Hruscsovék is dolgoztak az új alkotmányon, azonban nem érkeztek kidolgozni az új alaptörvényt.

Az új, brezsnyevi alkotmány elfogadására 1977-ben, a Nagy Októberi Szocialista Forradalom 60-ik évfordulóján került sor. Az új alkotmányban rögzítették az ideológiában bekövetkezett változásokat. Kijelentették, hogy felépítették a „fejlett" szocialista társadalmat, létrejött az össznépi állam, tehát a szovjet állam már nem a proletárdiktatúra állama. Legfőbb célként továbbra is a kommunista társadalom felépítését deklarálták, azonban, hogy ez holnap lesz, vagy holnapután, vagy az idők végezetén, azt már nem pontosították. A gazdasági rendszer alapjaként a termelőeszközök szocialista tulajdonát, a politikai rendszernek a tanácsok, a szocialista rendszer alapjául pedig a munkásosztály, a parasztság és az értelmiség egységét deklarálták. Azonban érdekes módon az alkotmányban – aki élt a '70-es, '80-as, '90-es években, az tudja, hogy ez milyen fontos volt – utalás történt a valós hatalmi helyzetre. A VI. cikkely kimondta, hogy a szovjet társadalom irányítója, politikai és állami szervezetének magja az SZKP. Deklarálták, hogy van tanácsrendszer, van képviseleti demokrácia, általános egyenlő és titkos választások, azonban az irányításban meghatározó erő a Szovjetunió Kommunista Pártja. Az Alkotmány biztosította az alapvető emberi jogokat, de azokat eszük ágában sem volt betartani.

A Szovjetunió soknemzetiségű ország volt és a nemzetiségi kérdés mindig a pártvezetés figyelmének középpontjában állt. Az Alkotmány kijelentette, hogy a Szovjetunió egységes, soknemzetiségű szövetségi állam, 15 szövetségi köztársaság volt, amelyeknek fennmaradt az a joguk, hogy kiléphetnek a Szovjet Szocialista Köztársaságok kötelékéből. Ennek majd 1991-ben lesz jelentősége, amikor erre hivatkozva majd a három szláv tagköztársaság vezetője felszámolja a Szovjetuniót.

A Szovjetunióban az alkotmány szerint nemzetek és népek éltek. Tehát különbséget tettek nemzetiségek között azáltal, hogy valamely közösséget nemzetiségnek, a másikat népnek tartották, de azt, hogy mi ennek a kritériuma, nem határozták meg, mint ahogy azt sem, hogy melyik népnek jár szövetségi köztársaság, melyiknek jár autonóm köztársaság vagy pedig autonóm körzet. Érdekes, bár ez szembetűnő hátrány, de voltak jelentős számú népek, nemzetek a Szovjetunióban, amelyeknek nem volt autonóm formációja, ilyenek voltak a magyarok, ilyenek voltak a németek és a krími tatárok. Míg mások, akik sokkal kevesebben voltak lélekszámban, mint például a nyenyecek vagy a csukcsok északon, nekik voltak autonóm formációik, ha még formálisan is. Világosan látható volt, hogy nem kaphatnak autonómiát a deportált népek, és nem kaphatnak nemzetiségi autonómiát azok a népek sem, akiknek volt anyaországa.

1972-ben, a Szovjetunió megalakulásának 50-ik évfordulóján, Leonyid Brezsnyev közölte,hogy létrejött a nemzetek új történelmi közössége, a „szovjet nép". Ez fordulatot jelentett a nemzetiségi politikában. Az új ideológia szerint a nemzetiségek közötti különbségek fokozatosan csökkennek, a nemzetek közelednek egymáshoz, és kialakul, megerősödik a nemzetek új közössége, a szovjet nép.

Az új alkotmány nem deklarálta az államnyelvet, tehát olyan, hogy államnyelv a Szovjetunióban nem volt. Viszont az orosz lett a „nemzetek közötti érintkezés" nyelve. Általában a '70-es években az „oroszosításként" élték meg a Szovjetunió nemzetisé-

gei, kivéve az oroszokat, akik szerint ez nem oroszosítás volt, hanem mindenkinek a szovjetesítése, s erre az orosz nyelvet használták. Egyfajta egységesítése volt ez a társadalomnak: a modernizálódó társadalomban egyre több embert vontak be a termelésbe és fokozatosan erősödtek a kapcsolatok, az átjárás a különböző nemzetiségek között, megtette a hatását a központi, orosz nyelvű televízió, rádió, sajtó, könnyűzene stb. Az orosz nyelv teret nyert, s ezt a folyamatot az állam is erősítette. Ugyanakkor az oroszosítás folyamata jelentős ellenállásba ütközött mindenütt. Akik felléptek az oroszosítás ellen, Leninre, Marxra hivatkozva próbálták védeni a saját nemzeti érdekeiket. Az oroszosítás politikája sikeres volt, mert egy olyan időszakban kezdték el, amikor a gazdaság fejlődött, amikor az életszínvonal emelkedett, és amikor szinte az egész társadalom úgy gondolta, hogy a szocialista rendszer örökké fog tartani, tehát be kell épülni, meg kell próbálni erősebb társadalmi pozíciókat szerezni. Így volt ez Kárpátalján is, a kárpátaljai magyarság körében is. Az akkor magyar többségű Beregszászban, Beregszászi járásban az 1970-es években egyre több orosz tannyelvű iskola nyílott. A magyar falvakban, ahol egyetlen orosz sem lakott, a magyarral párhuzamos orosz osztályok voltak, amelyekben magyar gyerekek tanultak oroszul, de magyarul nem, magyar nyelvet és irodalmat sem. Ez nemcsak Kárpátalján volt így, hanem Ukrajna más részein is. Kijevből teljesen eltűntek az ukrán iskolák és a közbeszéd, az újságok, a média és az egymás közötti érintkezés nyelve is az orosz lett.

Ukrajna különleges helyet foglalt el a hetvenes években a Szovjetunióban, ugyanis a politikai vezetés jelentős része innen származott, jelesül Dnyepropetrovszk megyéből. Brezsnyev Dnyeprodzerzsinkszből származott, katonatiszt korában ukránnak, Moszkvába kerülése után orosznak vallotta magát. Az őt körülvevő kádereket Dnyepropetrovszk környékéről verbuválta, s a legbefolyásosabb vezetők igen sokáig közülük kerültek ki.

Petro Seleszt, az ukrajnai első titkár is azok között volt, akik segítettek Brezsnyevnek a hatalomra jutásban, és mint ahogy gyakran történik a politikában, Brezsnyev igyekezett eltávolítani azokat, akiknek el volt kötelezve. Így 1972-ben, nacionalizmus vádjával, eltávolítja az önfejű Selesztet, helyette Vlagyimir Scserbickij lesz az ukrajnai első ember. Scserbickij is dnyepropetrovszki volt, őt szemelte ki Brezsnyev utódjának. Scserbickij tisztában volt Brezsnyev szándékával, és mindenben igyekezett Moszkva kezére játszani.

1972-ben letartóztatások voltak Ukrajnába. Seleszt embereit eltávolították a vezető állásokból, hogy aláhúzzák az ukrán nacionalista veszélyt, ukrán disszidenseket tartóztatnak le és ítélnek börtönbüntetésre.

Kárpátalján 1962-től 1980-ig Jurij Ilnyickij a megyei pártbizottság első titkára. Jurij Ilnyickij kárpátaljai, ami furcsa, hiszen Nyugat-Ukrajnában ritka eset, hogy helyi káder legyen az első ember. Az Ökörmezői járás egyik kis falujában született. Emlékirataiban leírja, hogy 1945-ben otthagyta a falut, és igyekezett le Bakosba, hogy a kitelepített vagy elmenekült telepesek helyén próbáljon magának házat szerezni. A párt azonban „utánanyúlt" és fiatalon párttitkárrá tették, az Ökörmezői járásban pártiskolába került, és 1962-ben, még mindig fiatalon, mivel elődei egymás után rövid idő alatt elhalálozoznak, mint már említettem, őt nevezik ki a megye első titkárává, így 1980-ig ő a

megye első számú vezetője. Ilnyickij, kiváló kapcsolatteremtő képességekkel rendelkezett, jó ban volt mind Hruscsovval, mind Brezsnyevvel, mindketten elég gyakran jártak Kárpátaljára.

Kárpátalja bár kis megye volt, ugyanakkor különleges stratégiai jelentőséggel bírt, négy országgal volt határos, s így a szomszédos országokkal kapcsolatos kérdésekben kikérdezték a helyi vezetők véleményét, különösen igaz volt ez Magyarország és Csehszlovákia vonatkozásában. Ilnyickij tehát kapcsolatban állt az ország legfelsőbb vezetésével, és sok mindent el tudott intézni Kárpátalja számára. Megkezdődött a különböző belső-oroszországi iparvállalatoknak az idetelepítése. Több ilyen leányvállalatot hoztak létre mind a városokban, mind pedig a nagyobb falvakban, ezáltal a lakosság egy része munkához jutott helyben. Rendbe tették az erdőgazdálkodást, létrehozva a „Zákárpátlesz" nevű trösztöt, ebben a vállalatban összpontosult a fa kitermelése, újratelepítése, feldolgozása. Ilnyickij volt az, aki megakadályozta az atomerőmű felépítését Kárpátalján. A 60-as évek végén, 70-es évek elején vidékünkön leningrádi tudósok jelentek meg, akik a Fekete-mocsár területét jelölték ki a felépítendő atomerőmű számára. A Beregszászi járásnak az a része kitelepítésre lett volna ítélve, s el lett volna árasztva vízzel. Ilnyickij Seleszt segítségével elérte Brezsnyevnél, hogy leállítsák az építkezést. Az ideszánt erőművet végül Rovnóban építették fel.

Az 1968-as csehszlovákiai események idején Brezsnyev, az '56-os Hruscsovtól eltérően, nem akart vérözönt, szerette volna a beavatkozást jól előkészíteni. Szlovákiát szerették volna Csehország ellen valamilyen módon felhasználni. E kérdéssel kapcsolatban tartott tanácskozásra meghívták Ilnyickijt is, aki kifejtette, hogy a szlovákok nem fognak a csehek ellen támadni. Ilnyickij kapcsolatban volt Kádárral, Gusztáv Huszákkal is. Beszélhettek egymással akár magyarul is, hiszen valószínűleg mindhárman beszélték a nyelvet.

Ami a kárpátaljai magyarság helyzetét, törekvéseit illeti, arról hallhatunk majd részletekbe menő előadásokat. Az 1972-es beadvány körüli eseményekről beszámolnak az események körünkben lévő résztvevői. Ennyit szerettem volna mondani. És végezetül: milyen volt 1972, mi történt 1972-ben?

- 1972-ben ünnepelték a Szovjetunió fennállásának 50. évfordulóját.
- Kijevben, Lembergben, Harkovban számos disszidenst tartóztattak le.
- Nixon amerikai elnök Moszkvába érkezett.
- Bevezették a „práporscsik" (zászlós) és a „micsman" (fedélzetmester) rendfokozatokat a szovjet hadseregben, illetve flottában.
- '72-ben volt a müncheni olimpia, ahol Valerij Borzov személyében első és utolsó alkalommal győzött fehér bőrű futó 100 és 200 méteren.
- A szovjet kosárlabda-válogatott megverte az amerikaiakat a döntőben Belov utolsó másodpercben dobott kosarával.
- A divat a trapéznadrág és a nagy gallérú ing volt, valamint a magas talpú cipő férfiaknak és nőknek egyaránt.
- Ősszel játszottak először a kanadai profik a szovjet jégkorongozókkal.
- 1972-ben a kárpátaljai magyarok egy csoportja beadványt szerkesztett, és aláírásokat gyűjtött, ezzel bizonyítva, hogy a kárpátaljai magyarság létezik,

vannak céljai, törekvései. Az akcióban részt vevők a Szovjetunió szétesése után is meghatározó személyiségei voltak a magyar mozgalomnak, a beadványban megfogalmazott célkitűzések többsége máig nem valósult meg.

- Egy liter benzin ára 7 kopek volt.
- Fél liter ásványvízé 10.
- Egy üveg vodka ára 3 rubel 56 kopek, az extra minőségűé 4 rubel 10 kopek.

Köszönöm szépen, hogy meghallgattak!

SZAMBOROVSZKYNÉ NAGY IBOLYA*

„A látszat, és ami mögötte volt.” Az oktatáspolitika irányvonalai a Szovjetunióban az 1960–70-es években

Az oktatáspolitika olyan tükör, melyben főleg nem a jelent, hanem a jelen-meghatározta jövőt keressük és sejthetjük meg. Ezt a 20. század elején úgy fogalmazták meg, hogy akié az iskola, azé a hatalom és a jövő. Ennek igazságtartalmát a múlt század többször és több helyen is igen egyértelműen támasztotta alá. Ám nemcsak a ködös fényű óhajtott jövőkép jelenik meg az oktatást meghatározó irányelvekben, hanem tükrözi az adott jelen gazdasági és társadalmi szintjét, s egyben befolyásolja is azt. Hisz attól függően, kinek, mit, milyen formában és mélységben tanít az iskola, változhat egy közösség, régió, sőt ország gazdasági szerkezete, fejlettsége, társadalmi szerkezete, majd végül berendezkedése is. Az aktuális politika számára az oktatás alkalmas nemzedékformálásra is. Utóbbi megállapítás fokozottan igaz az autoriter és/vagy diktatórikus irányítás alatt álló országokra. Hasonló állapotok uralkodtak a Szovjetunióban az 1960–70-es években, melynek főbb oktatáspolitikai irányvonalait vázolom munkámban.

A korszak, melyet a cím behatárol, teljes egészében Leonyid Iljics Brezsnyev pártfőtitkárságának idejére esik. Az új főtitkár még Sztálin idején lett a Szovjetunió Kommunista Pártja Központi Bizottságának tagja, majd a szamárlétrán való lassú emelkedéssel került a legfelső hatalom magasságába. 1964-ben, mikor Nyikita Hruscsovot eltávolították posztjáról, Brezsnyev a Szovjetunió Legfelsőbb Tanácsának elnöke és az SZKP KB titkára, majd tíz év alatt mindent egy kézben összpontosító „vezér” lett. Pártfőtitkári országlását Leonyid Iljics is reformhullámmal indította, ám utóbbi intézkedések sokszor épp a hruscsovi időszak reformjait törölték el, kiigazítva vagy teljesen felszámolva azt. Így lett, hogy megszüntették a rotációs rendszert, likvidálták a népgazdasági tanácsokat, visszaállították a hagyományos minisztériumokat és a háztáji gazdaságokat, megszüntették a nyílt vallás- és egyházüldözést. A történészek úgy tartják, hogy Brezsnyev hatalomba emelése a nómenklatúra győzelme volt, mivel a pártapparátus alapjában önvédelemből, hatalmát és kiváltságait féltve lázadt fel Hruscsov ellen, s emelte helyére Leonyid Iljicset. Brezsnyev alig egy pár hruscsovi rendeletet hagyott „életben”, ám ezek közt volt az 1964. augusztus 10-i határozat, mely *visszaállította a hagyományos 10 osztályos iskolát*, s ezt később sem változtatta meg.

Megmaradt a hatalomnak a saját lakossága iránti ama szemlélete is, mely a sztálini korszak gát nélküli uralmát demonstrálta – vagyis a középiskolát végzetteket vagy a középiskolai végzettséget nem szerzett személyeket a Minisztertanács egyaránt bárhová munkára rendelhette az egész ország területén, szervezett formában, főleg a legfontosabbnak minősített építkezésekre. Nem számított az egyén, csak az állam, s a

* Szamborovszkyné dr. Nagy Ibolya, történész, PhD. A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Apáczai Csere János Könyvtárának igazgatója.

párt érdeke. A körzeti, területi, városi, járási munkásküldöttek tanácsainak pontos és részletes ütemtervet kellett összeállítaniuk a végzősök munkábaállításáról. Amennyiben szükséges volt, akkor a fiatalokat a megállapított kvótákon felül is be kellett fogadniuk a gyáraknak és üzemeknek. A zökkenőmentes munkaelhelyezés koordinálása végett még 1966 márciusának végén létrehozták a Munkába Való Elhelyezés Bizottságát. A kisvárosok és faluhelyek számára, ahol nem rendelkeztek megfelelő mennyiségű munkahellyel ahhoz, hogy a végzős fiatalokat befogadják, lehetőséget adtak nagyobb gyárak, üzemek kisegítő részlegeinek, kirendeltségének létrehozására, melyek a helyi nyersanyag feldolgozására szakosodtak és tudták alkalmazni a fiatalok munkáját. Ezek főleg gyümölcs- és zöldségfeldogozásával, gyógynövények és vadon növő bogyósok gyűjtésével és feldolgozásával foglalkoztak, ill. a lakossági közszolgáltatás szférájába tartoztak.

A fent említett hruscsovi reformok egyik fontos irányelve volt, hogy közelítsék az iskolai oktatást az élethez, a termeléshez. Ezen elképzelés céljából az 1958-as iskolareform elrendelte, hogy minden általánosan képző iskolában folyjék szakmai képzés is, vagyis a középfokú végzettség mellé egy, a népgazdaságban azonnal felhasználható szakmai képesítést is szerezzenek a végzősök. Vagyis a szakmai képzés mindenhol és mindenki számára kötelező volt. A kérdésről 1966. február 23-án a párt és állami vezetés közös határozata viszont azt konstatálta, hogy az iskolák többségében hiányzó feltételek miatt elrendelik, hogy ezután szakmai képzést csak az az általános képzésű, munka és politechnikai középiskola adhat, ahol a feltételek teljes mértékben adottak hozzá. A tagköztársaságok Minisztertanácsainak pedig össze kellett állítani azon középiskolák listáját, ahol a tárgyi és technikai feltételek megfelelőek voltak a szakmai képzés nyújtásához is. Ám ezekben az intézményekben is a szakmai oktatást a munkaórákon, szakkörökön és más osztályon kívüli foglalkozás keretein belül kellett megoldani.[1] Ez az oktatástartalmi változás a Szovjetunió Legfelsőbb Tanácsa Elnökségének 1966. március 14-én kelt parancsa alapján bekerült *Az iskola és az élet kapcsolatának erősítéséről és a Szovjetunió közoktatási rendszerének további fejlődéséről* szóló törvény 4. cikkelyébe.[2] A kérdéshez való hozzáállás radikális változtatását jól illusztrálja, hogy az 1966 márciusában zajló 23. pártkongresszuson, a Brezsnyev által felolvasott KB-beszámolóban már nem találkozunk a középiskolák szakmai képzésével. Utóbbinak az általánosan képző intézményekből való kiszorulását jelezte az is, hogy a termelői oktatásért felelős igazgatóhelyettesi posztot felváltotta az osztályon és iskolák kívüli nevelői munkát szervezőnek a státusza, ami az igazgatóhelyettesivel azonos jogállásúvá vált. Ami viszont újra erőteljesen napirendre került, az a marxista–leninista világnézet erősítése az oktatás minden szintjén: *„A szovjet szakember elsősorban a marxizmus-leninizmus ideológiájával van felvértezve; másodsorban tudása a legújabb tudományos és technikai alapokon nyugszik, ill. harmadsorban képes a munka tudományos megszervezésére és*

[1] *„A munkára való felkészítés részleges változtatásairól az általánosan képző középiskolákban"*, In: Народное образование в СССР. Общеобразовательная школа. Сборник документов. 1917–1973 гг. Москва, 1977. с.219. (a továbbiakban: Народное образование….. Сб. док-тов.)

[2] Ведомости Верховного Совета СССР, 1966, №12, Ст. 169.

irányítására" – állt a kongresszus határozatában.[3] Ez előrevetítette az új ember irányította hatalom valódi lényegét, vagyis hogy az ideológiai kényszer folyamatában – mely a Szovjetunió létrejötte óta állandó volt – a hruscsovi olvadásnak nevezett időszak csak intermezzo volt. Brezsnyev és környezete ugyanolyan feltétel nélküli alárendeltséget várt el minden állampolgártól, mint akár Sztálin. Igaz, a külsőségek sokszor nem erre engedtek következtetni, de akár a gazdaság alapjai, a hatalom alapjai is változatlanok maradtak a Szovjetunióban a 60–70-es évek folyamán.

A hruscsovi decentralizációs próbálkozásokkal ellentétes folyamatok elindítása és megléte nemcsak a politikai és pártéletben voltak tetten érhetőek, hanem szinte mindenütt. Az oktatásirányítás szervezésében gyökeres váltás akkor indult el, mikor az SZKP KB és a Szovjetunió Minisztertanácsa 1966. augusztus 1-jén *„A Szovjetunió szövetségi-köztársasági Oktatási Minisztériumának létrehozásáról"* rendelkezett. A megfogalmazás – szövetségi-köztársasági – valójában az egész Szovjetuniót mint egységes szerkezetet takarta. Eddig nem volt központi oktatásirányítási szerv, minden tag-, ill. autonóm köztársaság rendelkezett a saját oktatási minisztériumával, melyek számára az OSZFSZK szakminisztériumának rendelkezései és az SZKP KB határozatai voltak mérvadóak, de nem viselt automatikusan kötelező jelleget. Ez az eddigi évek országirányitási vázához igazodó oktatásirányítási szerkezet az új pártfőtitkár hatalmi törekvéseinek megnyilvánulása volt, hisz míg a tagköztársaságok kommunista pártjait az SZKP fogta össze, addig ez a centralizáció hiányzott az oktatás terén. A hruscsovi decentralizációs próbálkozások felszámolásának egyik állomása volt ez a lépés. A fent említett rendelkezésben a brezsnyevi korszakban később általánossá vált pontos megfogalmazásokat találunk az új szerv főbb feladatköreit illetően.[4] A Brezsnyev előtti időszakokban a közoktatás számára kiadott rendelkezések gyakran csak általánosságban fogalmaztak, lehetőséget adva a helyi szervek sajátos értelmezésére, ill. ez volt az egyik oka annak is, hogy lényeges eltérés mutatkozott a központból kiindult rendeletek teljesítésének eredményei között. A sztálini időszakban ezt a rendszer elleni aknamunkának, a hruscsovi évtizedben a decentralizációnak tudták be. Leonyid Iljics főtitkárságának kezdetétől pedig az lett jellemző, hogy minden intézkedést vagy rendelkezést a legapróbb részletekig kifejtettek, megmagyaráztak, elkerülvén a másképpértelmezés lehetőségét. Ezzel nemcsak a központosítás kiépítése kezdődött el a közoktatásban, de az uniformizálás is. Ez volt tapasztalható a 1966. november 10-i közös párt és kormányrendeletben is, mely az iskolákban folyó munka javításáról szólt, s meglepő módon valós kritikákat is tartalmazott:[5]

- a tantervek túlzsúfoltak voltak, mégsem követték a korszerű tudományosságot;
- a nevelésben nem kellőképpen alkalmazták a tanulók kollektívában való, de egyéni nevelését;

[3] КПСС в резолюциях и решениях съездов, конференций и пленумов ЦК. Москва, Издательство политической литературы, 1984. Т.11. с. 21. (a továbbiakban: КПСС в резолюциях...)
[4] Сборник приказов СССР, 1966, №15, с.136.
[5] *„Az általános képzésű középiskolákban folyó munka további javításának intézkedéseiről"*. In: Народное образование….. Сб. д-тов. с.219.

- még mindig hiányos volt az iskolák szaktanárokkal való ellátása, ami főleg faluhelyen jelentett problémát;
- hiányosnak és gyengének tartották az iskolák tan- és anyagi bázisát;
- ill. kevés helyen tartották be az egészségügyi és higiéniás előírásokat.

A határozat lényegében a tízéves oktatás szerkezeti elrendezését fixálta, ill. megtiltotta, hogy az 1–10. (11.) osztályokban ezután spirálisan visszatérő tartalomtanítás folyjon, mert azt tanórai pazarlásnak tartották. Ettől kezdve a tudományok alapjainak rendszeres tanítását mindenhol az oktatás 4. évétől kezdték el.[6] A határozat a tudomány eredményeinek a termelésbe és a népgazdaságban való felhasználását várta el, s erre kellett az iskoláknak a tanulókat felkészítenie. Ennek lett eredménye, hogy az elemi iskola a négy osztályból három osztályra zsugorodott, radikálisan megkurtították a munkaórák számát, s a szaktárgyi oktatást már a negyedik osztálytól megkezdték. A tízéves kortól való szaktárgyi oktatás lehetőségét a pszichológusok 18. nemzetközi kongresszusára hivatkozva vezették be, amit 1966-ban Moszkvában tartottak meg.[7] E törvényerejű rendelet az általánosan képző iskolákból tehát kizárta a munkára való felkészítést – azt a szakmai-műszaki iskolákban akarták megoldani. A szakmai-műszaki oktatási intézményeket fokozatosan átalakították 3-4 éves műszaki szakiskolákká, ahová elsősorban a nyolcosztályt végzetteket várták.[8] A szakközépiskolában vagy szakiskolában tanuló fiúk, a tanulmányi időre felmentést kaptak a katonai sorkötelezettség alól a Szovjetunió *„Általános hadkötelezettségről"* szóló törvénye 35. cikkelyének 2. pontja alapján. Ez a halasztás az intézmény befejezése utáni egy évig hatályban maradt, amennyiben a végzősök képesítésük szerint helyezkedtek el.[9]

Amíg a hruscsovi korszakban külön kérés után is elvetették a középiskolai szakosítást, most ezt szorgalmazták, főleg az oktatás utolsó két évében matematika-számítástechnika, fizika és rádióelektronika, kémia és vegyi technológiák, biológia és agrobiológia, valamint humán tárgyakból egyaránt. Ebben az is közrejátszott, hogy 1966-ban, a Szovjetunió Tudományos Akadémiájának akkori elnöke – *Keldös* M. V. azt nyilatkozta, hogy az elkövetkező évtizedekben 1) az atommag és a szilárd testek fizikája; 2) a Világegyetem tanulmányozása; 3) a kibernetika és számítástechnika, az irányítás automatizálása; 4) és a molekuláris biológia fog a legdinamikusabban fejlődni, ezért e tárgyak oktatására kell a legnagyobb hangsúlyt fektetni az általános oktatásban.[10] A legfontosabb természettudományi szaktárgyak oktatására fordított éves óraszámok a két oktatási reform után az alábbiak szerint alakultak:

---

[6] Народное образование….. Сб. д-тов. с.220.

[7] Народное образование в СССР 1917–1967. Под ред. М. А. Прокофева и др., Москва, Просвещение, 1967, с.92. (a továbbiakban: ПРОКОФЕВ, 1967)

[8] Az SZKP KB és a Szovjetunió Minisztertanácsa 1969. április 2-án kelt 240. számú határozata *„A szakképzett munkások oktatásának további javítását célzó intézkedésekről a szakmai-műszaki képzés rendszerének tanintézeteiben"*. In: Сборник приказов СССР, 1969, №9, с.54.

[9] Народное образование в СССР. Сборник нормативных актов /Сост. Ю. Голубева Н. Е.; Спец. науч. Ред.: Павлищев К. С. – Москва, Юридич. лит., 1987. с.169. (a továbbiakban: ГОЛУБЕВА, 1987)

[10] КЕЛДЫШ М. В. Естественные науки и их значение для развития мировозрения и технического прогресса // Коммунист, 1966, № 17, с.36.

1. táblázat. **A természettudományi szaktárgyak oktatására fordított éves órakeret alakulása**

A tantárgy neve	1955	1959	az 1966-os tervben
Matematika	1980	2115	1832
Műszaki rajz	13	149	113
Fizika	557	670	613
Kémia	347	407	350
Biológia (a 4. osztályos természetrajzzal együtt)	448	455	442
Összesen:	**3112**	**3469**	**3350**

(Forrás: ПРОКОФЕВ, 1967, c. 94.)

Az alábbi táblázatban, a korabeli legfejlettebb országok azonos szintű iskoláiban – melyek a felsőoktatásba lépéshez megfelelő végzettséget adtak – a legfontosabb természettudományi szaktárgyak oktatására fordított éves óraszámokat lehet összehasonlítani a Szovjetunióéval.

2. táblázat. **A legfontosabb természettudományi szaktárgyak oktatására fordított éves órakeret az 1966/67-es tanévben**

A tantárgy neve	A tárgy általános óraszáma a középiskolai tervben				
	Szovjet-unió	Nagy-Britannia	Francia-ország	NSZK	USA
Matematika	1832	2280	2034	1872	1800
Rajz és műszaki rajz	330	480	378	-	108-720
Fizika és csillagászat	613	446	414	429	180
Kémia	350	280	342	351	180
Biológia	442	460	512	624	680

(Forrás: ПРОКОФЕВ, 1967, c. 95.)

A 60-as évek végétől az állam igen erős nyomást gyakorolt a kolhozok, szovhozok és szövetkezetek, gyárak, üzemek vezetőségére, hogy amennyiben a hozzájuk tartozó településeken még nincs, akkor minél hamarabb kezdjenek iskolát építeni. Igaz, az állam anyagi támogatást is kilátásba helyezett, amennyiben az építendő létesítmény gazdaságosabb és tökéletesebb tervezetű lett, mint elődei, s nem egy szabványosított terv alapján épült az egész Szovjetunió területén, hanem figyelembe vették az éghajlati övek sajátos tényezőit, ill. számoltak a napközis csoportok létével is. Elrendelték, hogy az 1966 után épült iskolákhoz tanári lakásokat, a nyolc- és tízosztályosok mellé pedig

kollégiumot építsenek. Az újonnan épültek tervét pedig csak ezek meglétekor írták alá. Ezek a lakórészek a közoktatás tulajdonába kerültek. A rendelet tanári lakásokra vonatkozó pontja a Szovjetunió fennállása végéig, vagyis 1991-ig érvényben maradt. Persze a fent ismertetettek igen szépen hangzó tervek és ígéretek voltak, ám messze nem minden termelői egység tudta önerőből fedezni a korban nagyszabásúnak számító építkezéseket. Sok kolhoznak például állami kölcsönt kellett felvennie, melyek alatt aztán évtizedekig „nyögtek". Azt is korabeli források bizonyítják, hogy a kolhozok, szovhozok kezdeményezte iskolaépítések sokszor azért álltak le, mert az építtető nem tudott elég téglát, cementet, üveget vagy festéket szerezni, ami az állami Tervhivataltól függött. Az ilyen „apró", de a folyamatokat megakasztó részleteket a Szovjetunió Legfelsőbb Tanácsa mellett működő, A Közoktatás, Tudomány és Kultúráért Felelős Bizottság 1968. május 7-én kelt határozata tárta fel, ám azok mégsem váltak köztudottá.[11]

Újra napirendre került a tankönyvkérdés, hogy azok végre taníthatóakká váljanak, megszabadítva őket a tartalmi túlzsúfoltságtól, s megfelelő módszertani segédlettel is rendelkezzenek. Ennek érdekében még anyagi ösztönzők bevonását is engedélyezték a tankönyvszerzők és illusztrátorok számára, főleg az alsó tagozatos könyveknél. Teljesen új elemként jelent meg a közoktatásban az ingyenessé váló tankönyv fogalma, melynek bevezetéséről a Szovjetunió Minisztertanácsa 1967-ben rendelkezett. Az állandó vagy tartós tankönyvek kiadását az 1970/71-es tanévre fejezték be, s melléjük immár kötelező lett a tanári kézikönyv. Újítás volt az is, hogy a tagköztársaságok lehetőséget kaptak kísérleti tankönyvek, vagy egyszerre több, párhuzamosan használt tankönyv kipróbálására is.[12] Az új tankönyveket már az egész Szovjetunió területén általános és egységes tartalom, ill. metodika alapján állították össze. Az 1–4. osztályok számára először készültek színes, ofszetnyomású kiadványok, valamint ugyanilyen technikát használtak a felsősök biológia- és földrajzkönyveihez is. Ezek az intézkedések olyan újabb nyomdaipari óriáscégek létrehívását kezdeményezték, mint a kalinyingrádi és a szmolenszki, ill. felgyorsította azok termelésének kiterjesztését, mert támogatta az ofszet papírt is előállító vállalatok bővítését. A rendelet az elemi, általános és középiskolai könyvtárakat tankönyvi állományuk létrehozására kötelezte, így a tanulók kölcsönözhették azokat, s nem kellett év elején megvásárolniuk. Az első állományok úgy jöttek létre, hogy az iskolák, a szülők engedélyével, az előző osztályoktól bekérték a már használt könyveket, vagyis a szülők fizették a könyvtárak alapállományát.

Az 1966–67-ben napvilágot látott párt- és állami rendeletek, melyek az iskola szervezetét, az oktatás szerkezetét, a tanítás tartalmát változtatták meg, egyben minden téren korszerűsítették a közoktatást, valamint le is zárták a hruscsovi időszak iskolapolitikáját. A brezsnyevi éra alatt az iskola a felnövekvő nemzedékben egyre inkább a gyereket látta, akit fejleszteni, tanítani és nevelni kell, s az így válik majd a szovjet társadalom teljes jogú tagjává. Ekkor jelent meg a *„sokoldalúan képzett, művelt szovjet polgár"* fogalma, akiben már nemcsak a kommunizmus építőjét látták, hanem az egyént

[11] Ведомости Верховного Совета СССР, 1968, №20, Ст.282–284.

[12] *„Az iskolai tankönyvek készítése és kiadásának javításáról, valamint a tanulóknak azokkal való ellátásának intézkedéseiről".* In: Сборник приказов СССР, 1967, №14, с.92.

is. Ez persze nem jelentette a társadalmon és az államon belül az egyén teljes szabadságát, de a gyereket már nem kis felnőttként kezelték. Az oktatást és annak szegmenseit egyre inkább tudományos szempontból közelítették meg, ill. az emberi tényező anyagi ösztönzését sem vetették el/meg (l. tankönyvírási pályázatok). S bár Lenin már a 20-as években azt nyilatkozta, hogy a szovjet iskola egyik legfontosabb mozgatórugója a tanító és a tanár, s ezért fokozottan meg kell becsülni őket, még az 50-es évek végén is – mint legkönnyebben mozdítható szellemi munkást alkalmazta az állam- és a pártvezetés egyaránt. A brezsnyevi időszak rendelkezései viszont az intelligencia legalsó, de legszélesebb, ezért legstabilabb bázisaként fogalmazta meg és kezelte is őket.

Az átalakításokkal párhuzamosan tovább zajlott az oktatási szférában a centralizációs folyamat, ami a hruscsovi decentralizáció utolsó próbálkozásait is felszámolta. Ennek volt megnyilvánulása az 1969. január 7-i, a Szovjetunió Minisztertanácsának rendelkezése, ami az 1966 augusztusában felállított Szovjetunió Oktatási Minisztériumának jogkörét és működési területét írta le egész aprólékosan. Az 1966-os rendeletben még csak koordináló és szakmai szervként határozták meg az uniós OM szerepét a többi tagköztársaság szakminisztériumához viszonyítva. Az 1969-es parancs 3. pontja szerint viszont a tagköztársaságok oktatási minisztériumai már alárendeltségi helyzetbe kerültek, s a Szovjetunió Oktatási Minisztériumának alsóbb szerveivé váltak.[13] Mint állami szerv, a Szovjetunió Minisztertanácsa Elnökségének, a Szovjetunió kormányának volt alárendelve. Az, hogy a tagköztársaságok szakminisztériumai elveszítették addigi függetlenségüket, a rendelet 11. pontjából tűnt ki egyértelműen, hisz a Szovjetunió Oktatási Minisztériuma által kiadott parancsok és utasítások törvényi szinten kötelező jellegűekké váltak az ország minden középszintű iskolája számára, ill. az összes alárendelt szerv, hivatal és minisztérium számára. A Szovjetunió első oktatási minisztere *Prokofjev* Mihail Alekszejevics volt,[14] aki 1966. december 24-étől[15] 1984. december 20-ig[16] töltötte be ezt a posztot.

A hruscsovi időszak oktatást érintő rendeletének megerősítése volt az évente kötelező egészségügyi vizsgálatok és soros védőoltások beadásának betartására való figyelmeztetés, ami az illetékeseket az e tárgyban 1963-ban született az első határozatra emlékeztette. Az 1969-es körlevél megfogalmazta, hogy számos település iskolájában rendszeresen elmaradtak a fent említett vizsgálatok és védőoltások, melyek a betegségmegelőzés egyik leghatékonyabb formái.[17] Igazából a 70-es évek közepére sikerült elérni, hogy minden település minden tanulója részesüljön az egészségügy profilaktikai tevékenységében.

---

[13] *„Rendelkezés a Szovjetunió Oktatási Minisztériumáról”*. In: Сборник приказов СССР, 1969, №2, с.13.

[14] Государственная власть СССР. Высшие органы власти и управления и их руководители. 1923–1991. Историко-биографический справочник. Автор, составитель В.И. Ивкин. Москва, РОССПЭН, 1999. с.163.

[15] Ведомости Верховного Совета СССР, 1966, №52, Ст.1070.

[16] Ведомости Верховного Совета СССР, 1984, №52, Ст.938.

[17] A Szovjetunió Oktatási és Egészségügyi Minisztériuma 1969. július 1-jén, a 92-M/01-27/6. iktatási számú közös körlevele *„Az iskolákban való gyógyító és betegségmegelőző munkák szervezéséről és levezetéséről”*. In: Основні документи про школу. Упор. Березняк Є. О. В-во «Радянська школа», Київ, 1973. с. 284.

A honvédő háború utáni időszakban a párt és az állami vezetés többször is foglalkozott az iskolai fegyelem erősítésével, ám az oktatási intézmények szervezeti szabályzatának leírásával nem. 1970. szeptember 8-án a Szovjetunió Minisztertanácsa 749. számú rendeletével jóváhagyta az általános képzésű iskolák szervezeti szabályzatát. Előtte 1923-ban foglalkoztak utoljára ezzel a témával, amikor az egységes munkaiskolák számára dolgozták ki azt, s azóta nem újították fel. Az új szabályzat hat fejezetben rögzítette és fejtette ki a szovjet iskola feladatait, az oktatói-nevelői munka szervezését, a tanulók, tanárok, iskolai vezetők feladatköreit, ill. az intézmények anyagi vonatkozásait. A szabályzat általános része pontosan úgy kezdődött, ahogy azt még Lenin meghatározta, vagyis *„a Szovjetunióban az általánosan képző középiskola egységes munka és politechnikai iskola"*.[18] Az iskola egysége az egységes tantervek, pedagógiai elvek és az oktatás központi irányító szervei segítségével biztosított, s *„a közoktatás így került az össznépi gondoskodás középpontjába"*.[19] Ez újabb eleme volt az uniformizálásnak, a központosításnak, s az ellenőrizhetőségnek. A szabályzatban találkozhatunk először a középszintű képzésbe tartozó iskolatípusok felsorolásával is: 1) általánosan képző középiskola; 2) termelői oktatású iskolák; 3) szakosított iskolák; 4) napközis iskolák; 5) internátusiskolák; 6) esti (váltásos) és levelező oktatású iskolák a dolgozó fiatalok számára; 7) a testi és szellemi fogyatékos gyerekek oktatására létrehozott iskolák; 8) gyógy- és erdei iskolák.[20] Itt volt először hivatalosan leszögezve a középiskolai tanítás koedukáltsága, ill. hogy a középiskolában anyanyelven vagy a szülők által választott nyelven lehetett tanulni. A dokumentum szabályozta a tanévkezdést, az órák és szünetek hosszát, a tanév negyedévekre való tagolását, a szünidőket, a tanulói tudásszint osztályzását, a tanulói osztálylétszámokat, a házi feladat mennyiségét, ill. végső esetben engedetlenségük és fegyelmezetlenségük miatt a tanulókat ki is zárhatták az iskolából, de testi fenyítést már nem alkalmazhattak velük szemben (17. pont).

Az a törekvés, mely már a hruscsovi időszak elején beindult – hogy a lakosság széles köreinek mindennapi életszínvonalát emeljék, s ezzel nyerjék meg azokat a párt és az állam feltétlen támogatására, a brezsnyevi korszak 60–70-es éveiben még inkább felismerhetővé vált a rendeletek és határozatok tükrében. A kolhozparasztság havi készpénzben kapott juttatása, egészségügyi ellátása, nyugdíjbiztosítása után az oktatási lehetőségeket is próbálták a városi színvonalhoz közelíteni. Ennek gyökerei az urbanizációs folyamatok túlzott felgyorsulásában is ott voltak, hisz a város és a városi életvitel több lehetőséget biztosított az egyén számára a megélhetés és a szórakozás terén is. A falvakban maradottakra viszont egyre nagyobb teherként nehezedett a mezőgazdasági élelmiszerek szükségleteinek folyamatos növekedése. A mezőgazdaság képtelen volt megfelelő mennyiségű növényi és állati eredetű alapanyaggal ellátni a feldolgozó- és élelmiszeripart, hisz sokkal nagyobb mértékben csökkent a bennük foglalkoztatottak száma, mint ahogy nőtt volna az agrártechnika mennyisége és minősége. A két életforma közötti eltérés kiegyenlítését a fent említett rendelkezések mellett az is

[18] ТРАПЕЗНИКОВ С. Ленинские принципы социалистической системы народного образования // Коммунист, 1976, №2. с.67. (a továbbiakban: ТРАПЕЗНИКОВ, 1976)
[19] БРЕЖНЕВ Л. И. Ленинским курсом. Т.2. Москва, Политиздат, 1970. с.221–222.
[20] Устав средней общеобразовательной школы. Москва, 1971. с.5.

szolgálta, hogy a brezsnyevi korban, ahogy azt már említettük, az egységesítési folyamatok az iskolai oktatásra is kiterjedtek. Ekkor már nyíltan hirdették, hogy a társadalmi termelés hatékonysága a tudományos-technikai haladással egyenes arányban áll, utóbbi pedig teljes mértékben az oktatás minőségétől függ,[21] ami leginkább a gépgyártásban dolgozóknál volt kimutatható, hisz 80%-uk munkájához technikumi, de legalább középiskolai végzettség szükségeltetett.[22] A gazdaság fejlődésének mutatóiból kiindulva úgy vélték, falun a kollégiumok, internátusok építése a legcélszerűbb, ill. az iskolai közétkeztetés fejlesztése. A falusi iskolák fejlesztése azért is előtérbe került, mert 1970-ben minden tíz iskolából hét falun működött. A fejlesztésekben már megjelent a fent említett „jóléti" irányvonal, mert a szakmai-műszaki képzésben a mezőgazdaság, építkezés, könnyű- és élelmiszeripar, ill. a lakosság közszükségleti igényeit ellátó ágazatok számára képző intézetek bővítését irányozták elő.[23] Így azon szakiskolák számnövekedését preferálták, ahol a szakmai képzésen kívül egyben érettségit is szerezhettek a fiatalok.

Lényeges változás volt, hogy az addig 5–7. osztályokban alkalmazott nyári termelői gyakorlatot felváltotta a rendszeres, különféle formájú és tartalmú, az oktatói-nevelői munkához kapcsolódó társadalmi-hasznos munka, ami viszont kötelezővé vált. Egyedül a 9. osztályban maradt meg a nyári termelői gyakorlat.[24]

Az általunk tárgyalt korszakhatáron még mindig érzékelhető volt a szaktanári hiány, főleg a központtól távol eső falvakban és szórt településeken. Ezt úgy próbálták orvosolni, hogy a tanító és tanárképző intézetekbe a fent említett területekről felvételizőket, minimális pozitív teljesítmény (felvételi) után is felvették, de ugyanoda küldték vissza dolgozni, tanítani őket, ahonnan jöttek. Ezen intézkedések zöme az 1970-es években igen komoly ellenőrzés alá esett, s az évtized végére meg is hozták a várt eredményeket, mert jelentősen nőtt a felsőfokú pedagógiai végzettséggel dolgozók aránya az ország általánosan képző iskoláiban. Ezt a számbeli és arányváltozást mutatja az 1. és 2. ábra.

Felmerült az ötlet, hogy minden szovhozban és nagyobb kolhozban létesítsenek általánosan képző középiskolát, karolják fel azok iskolaépítési kezdeményezéseit, s az 1974–80-as időszakban az állam is szálljon be és járuljon hozzá ezekhez az építkezésekhez. Ez a kérdés már 1966-ban felvetődött ugyanebben a konstrukcióban, s akkor jelentős számú iskola épült, de csak az iparvidékeken. Most viszont kifejezetten csak a faluhelyekre koncentráltak. A kampány sikeresnek volt mondható, hisz a kilencedik ötéves tervben, 1971–75 között 16 367, míg a tizedikben, 1976–80 között 11 305 új

[21] Материалы XXIV съезда КПСС. Москва: Политиздат, 1971. с. 201.
[22] Материалы Всесоюзного съезда учителей. 2-4 июля 1968 года. Москва: Политиздат, 1968. с. 9–10.
[23] КПСС в резолюциях... Т.12. с. 31.
[24] Az Oktatási Minisztérium 84-M sorszámú, 1971. december 30-án kelt körlevele *„A társadalmi hasznos munka szervezésének javításáról az általánosan képző iskolákban"*. In: Збірник наказів та інструкцій Міністерства освіти Української РСР, 1972, №8, 9.

iskola épült fel az ország területén.[25] A nagyszabású akcióba több központi minisztériumot is bevontak.[26]

***1. ábra.* A felsőfokú végzettséggel rendelkező pedagógusok aránya a nappali általánosan képző iskolákban az 1970/71-es tanévben (a tanév kezdetén)**

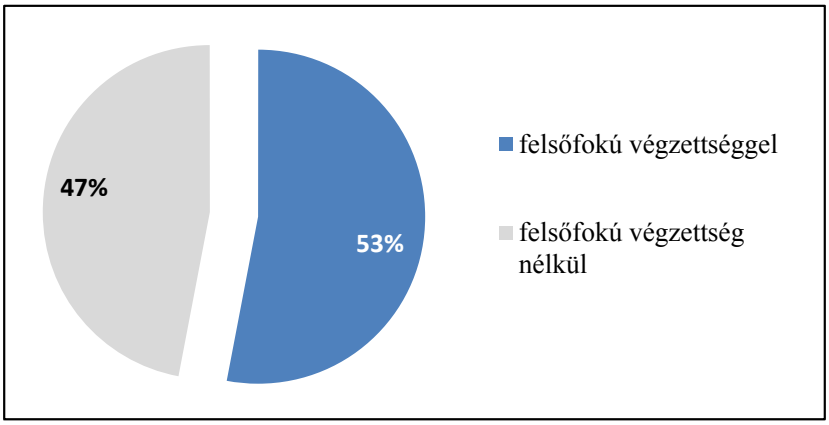

(Forrás: Народное образование в СССР. Стат. сб... с.136.)

***2. ábra.* A felsőfokú végzettséggel rendelkező pedagógusok aránya a nappali általánosan képző iskolákban az 1980/81-es tanévben (a tanév kezdetén)**

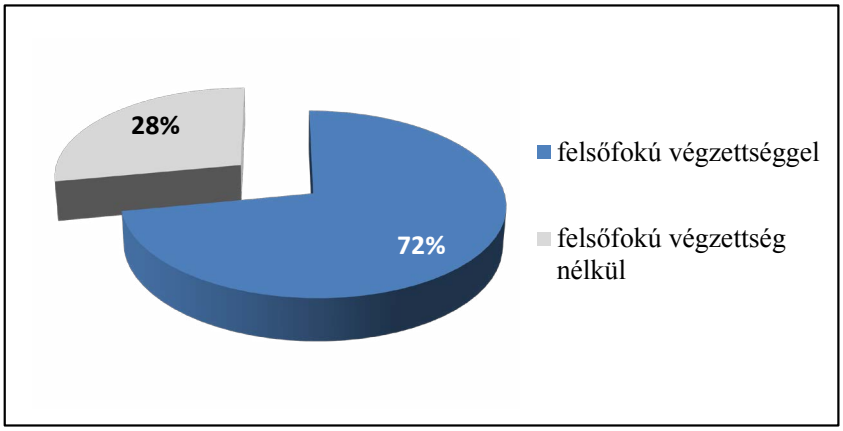

(Forrás: Народное образование в СССР. Стат. сб... с.136.)

Az új falusi középiskolák mellé mindenhol kötelező volt kollégiumot is rendelni/építeni, ám azok természetesen nem voltak ingyenesek, ahogy az étkezés, a lakás sem, ezért sok kolhozparaszt anyagilag nem engedhette meg magának gyermeke internátusban való lakását. Az ingázás viszont rendszertelen óralátogatást okozott, ill. az is pénz-

[25] Народное образование и культура в СССР. Статистический сборник / Госкомстат СССР. Москва: Финансы и статистика, 1989. с.404.
[26] Правда, 6 июля 1973г.

be került. Az állam ezt azzal próbálta enyhíteni, hogy amíg nem volt helyben iskola, addig ingyenes utaztatást biztosított, ill. 1975-től a bentlakó gyerekek 25%-ának, szociális helyzete és előmenetele függvényében ingyenessé tette a napi háromszori meleg étkezést, a többiek pedig 50%-os kedvezményben részesültek.[27]

A Hruscsov nevéhez köthető oktatásirányítási dokumentumok közül a legtovább az 1958. december 24-én kelt *„Az iskola és az élet kapcsolatának erősítéséről és a közoktatási rendszer további fejlesztéséről a Szovjetunióban”* nevű élt a legtovább, s azt *„A Szovjetunió és a tagköztársaságok közoktatási törvénye”* címet viselő jogszabály helyezte hatályon kívül 1973-ban.[28] A törvény két új dolgot konstatált: az oktatás minden gyerek számára kötelező, ill. az oktatás és a kommunista nevelés elválaszthatatlan egymástól. Ugyanakkor egyértelműen kimondta, hogy a közoktatás és a felsőoktatás irányítása szövetségi (uniós) kompetencia, amit a tagköztársaságok nem irányíthatnak. Minden oktatási-nevelési intézmény az állami szervek irányítása alá tartozott.

Az 1966. november 10-i rendelet és az 1973-as közoktatási törvény visszaállította az általánosan képző középiskolák kizárólagos tárgyoktatási jellegét, megszabadítván azokat a mindenki számára kötelező jellegű termelői oktatástól és gyakorlattól. A gazdaság termelői részének viszont képzett és valós szaktudással rendelkező munkásokra volt szüksége, de a termelői oktatásnak az általánosan képző iskolákba való „visszavitelét” a brezsnyevi rendszer már csak azért sem tehette meg, mert az a hruscsovi reformok szükségességének igazolása lett volna. Ehelyett létrehozták az iskolaközi tan- és termelési kombinátokat, melyek célja a munkaoktatás és a szakmai orientáció lett.[29] Utóbbi egyértelműen a gazdaság termelői szférája felé próbálta terelni a végzős tanulókat. Az ilyen tankombinátokat járásonként vagy nagyvárosonként hozták létre, melyekben azonban a tanulók nem szabad akaratukból választhattak az őket valójában érdeklő szakmákból, hanem a gazdaság helyi sajátosságai és szükségletei alapján, a helyben meglévő termelési egységek munkaerő-szükségletei szerint osztották be őket.

A tanulók irányított szakmaválasztása annak a folyamatnak volt az eleme, mely Brezsnyevnek az ország és párt vezetésében betöltött teljes körű és korlátlan hatalmának megszilárdítására indult még 1965-ben, s ekkorra ért a vége felé. 1973. március 2-án az SZKP tagkönyvcseréjével Brezsnyev eltávolította mindazokat a pártból, akik nem voltak hajlandóak az új vezért szolgálni. Ezzel egyetemben széles körű ideológiai kampány indult, melynek lenyomatai az 1974 áprilisában lezajlott Komszomol 17. kongresszusának döntésében, a KB június 5-i és augusztus 22-i határozataiban szövegeződött meg. A felsorolt határozatok a felsőoktatásban és a szakképzésben fo-

[27] Народное образование….. Сб. д-тов. с.245.
[28] 1973. július 19-én fogadta el a Szovjetunió Legfelsőbb Tanácsa. In: Правда, 21 июля 1973г.
[29] A Szovjetunió Minisztertanácsa 1974. augusztus 23-án kelt 662. számú rendelete *„A tanulók munkaoktatását és szakmai eligazítását végző iskolaközi tan- és termelői kombinátok szervezéséről”*. In: Сборник приказов СССР, 1974, №18, с.105.

lyó ideológiai munka színvonalának emeléséről[30] és a felettük való pártellenőrzés megszilárdítását[31] tűzték célul. De ebben, az 1974-es évben kezdték meg az 1932. december 27-én bevezetett személyi igazolványoknak a kolhozparasztság számára való kiosztását is, ami – bizonyos korlátozásokkal – megengedte a szabad helyváltoztatást számukra.[32]

A vezér személyének újra a köztudatba való beemelését szolgálta a fent említett SZKP-tagkönyvcsere „akciója" is, mikor az új típusú tagkönyv 00000001-es sorszámot viselő darabját Lenin nevére állították ki, a 00000002-est pedig Brezsnyevére.[33] Ez a lenini „követés" az oktatáspolitika egyik kirakatdarabja is lett, mert az 1970-es évtől figyelhető meg a Lenin-kultusz felerősödése. Mikor a brezsnyevi időszakban újra a munka és politechnikai képzés felé próbálták fordítani az általánosan képző iskolákat, akkor ugyanazt tették, amint Hruscsov 1958-ban. Ám a közvetlen politikai elődre nem lehetett hivatkozni, ezért kerültek a jelszavakba a közoktatás rendszerének lenini elvei: *a szovjet, egységes munka és politechnikai iskola.*[34] Visszanyúltak az 1917–18-as évek történetéhez, hogy megkeressék, milyennek is képzelte el Lenin és Lunacsarszkij ezt az iskolát,[35] és széles körben hirdették, hogy mi mindent tett a párt a szovjet közoktatás fejlesztéséért.[36]

Az ország gazdasága számára a tisztán szakképző intézmények nem biztosítottak elegendő munkást, így a párt 25. kongresszusa és az új alkotmány elfogadása után újra az általánosan képző iskolák tanulóinak munkára való felkészítésével foglalkoztak.[37] A határozat szövegének tartalma és megfogalmazása is sok hasonlóságot mutat az 1958-as törvénnyel, s határozottan sürgette a végzős fiatalság jelentős részének az anyagi termelés valamely ágába való bekapcsolódását. Ennek segítésére a középiskolákban, városi, járási végrehajtó szerveknél szakmai eligazító vagy pályaválasztási tanácsadást segítő szobákat hoztak létre. Ezt 1961-ben egyszer már felállították, ám azt a brezsnyevi politika felszámolta mint téves hruscsovi kezdeményezést. Minden ténykedésnek az

[30] Az SZKP KB és a Szovjetunió Minisztertanácsa 1974. augusztus 22-i közös rendelete *„A középfokú szakmai képzést folytató intézmények irányításának további javításáról és a középfokú szakmai végzettséget nyújtó szakemberképzés minőségének javítását célzó intézkedésekről"*. In: КПСС в резолюциях... Т.12. с.455–462.

[31] Az SZKP KB és a Szovjetunió Minisztertanácsa 1974. június 5-i közös rendelete *„Az N. T. Bauman nevét viselő Moszkvai Műszaki Főiskolán és az N. G. Csernösevszkij nevét viselő Szaratovi Állami Egyetemen folyó társadalomtudományi tárgyak oktatása ideológiai-elméleti szintjének emeléséről"*. In: КПСС в резолюциях... Т.12. с.430–436.

[32] Oroszország és a Szovjetunió XX. századi képes kronológiája (1900–1991). Szerk.: Krausz Tamás és Szilágyi Ákos. Akadémiai Kiadó, Bp., 1992. 230. o. (a továbbiakban: KRAUSZ–SZILÁGYI 1992)

[33] Orosz történelem. II. kötet. Mihail Heller – Alekszandr Nyekrics. A Szovjetunió története. Osiris Kiadó, Bp., 2003. 578. o.

[34] ТРАПЕЗНИКОВ, 1976, 67–78. o.

[35] ФОМИН А. И. Становление центрального советского аппарата государственного руководства народным просвещением // Вопросы истории, 1976, №12, с. 17–29.

[36] ЩЕРБАКОВ С. Г. Политика КПСС в области народного образования на современном этапе // Вопросы истории КПСС, 1977, №1, с. 3–16.

[37] Az SZKP KB és a Szovjetunió Minisztertanácsa 1977. december 22-én kelt, 1111. számú rendelete *„Az általánosan képző iskolák tanulóinak oktatása, nevelése és munkára való felkészítésének további javításáról"*. In: Сборник приказов СССР, 1978, №1, с. 2.

volt a látható célja, hogy a végzősöket az anyagi termelés felé tereljék – hisz az 1977-es alkotmány szerint a Szovjetunió „belépett a kommunizmus építésének szakaszába", ahol mindennél nagyobb szükség volt az ipari és mezőgazdasági munkásságra. E célból a tananyag tartalmi részének és a tanulók heti óraszámának újbóli csökkentését írták elő. A következő mondatában, mintha csak a heti óraszámokból folyt volna ki, elrendelték, hogy *a tízéves oktatású nemzetiségi iskolákban hetente plusz 2-3 órát kell kijelölni minden osztályban az orosz nyelv oktatására*.[38] Ez a brezsnyevi időszak első hivatalos rendelkezése (ami napvilágot látott), ahol az oroszosítás politikája egyértelműen megnyilvánult, mert magyarázatot nem adtak az orosz nyelvórák számának emeléséről. A középiskolák felső osztályaiban pedig a lányok számára is bevezették a katonai alapismeretek oktatását, amit ezután mindenhol orosz nyelven volt kötelező tanítani.[39]

Mint valami önmagába visszatérő körvonal, a szovjet párt és állami vezetés a 60-as évek végétől kezdve többször foglalkozott a szakmai képzés szegmenseivel – a benne tanulók létszámával, oktatási szintjével, helyzetével, szakágak szerinti megoszlásával. Ugyanúgy, ahogy a felsőoktatást végzettek nem mehettek oda dolgozni, ahová akartak, a szakképző intézmények végzőseit is az állam *„használta"*. Utóbbi kifejezéssel a Szovjetunió Minisztertanácsa élt 1980. június 9-én kelt 453. számú határozatában. A célirányításra annak a minisztériumnak vagy hatóságnak volt joga, amely számára a képzés folyt. Ha az ország gazdasági igényei elvárták, a végzősöket más köztársaságba is átirányíthatták.[40]

Miközben egyre „szakmaibb" lett a közoktatás, azzal párhuzamosan az ország gazdasági helyzete a mélypont felé süllyedt: radikálisan csökkent az ipari termelés, pedig a befektetések zömét ez az ágazat nyelte el. A mezőgazdasági termelés addig is alacsony szintje még tovább csökkent, a termőtaláj zöme az erős kemizálás ellenére is kimerült. Mikor 1982 januárjában, Mihail *Szuszlov* temetésén Brezsnyev képtelen volt elmondani a beszédét, azt jelezte, minden másra is képtelen már. Ám az államgépezet dolgozott tovább és május 24-én elfogadták az élelmiszerprogramot, mely a siralmas helyzeten próbált segíteni, s aminek kidolgozása az SZKP KB Politikai Bizottsága legfiatalabb tagjának – Mihail *Gorbacsov* nevéhez fűződött. S mikor 1982. november 10-én meghalt Leonyid Iljics, egy korszak mindenképpen lezárult nemcsak a Szovjetunió történetében, hanem annak oktatáspolitikájában is.

A nemzetiségi területek egyenlőségéről és egyenlőtlenségéről, illetve a nem létező homogenizálásról

Mindenképpen az általános vonásoktól elkülönítve kell szólni a népek nagy olvasztótégelyében élő, nem orosz nációk oktatási lehetőségeiről, mivel a Szovjetunióban ekkor a nemzetiségi nyelven oktató iskolák három, más-más státuszú rendszer részei voltak:

[38] Народное образование в СССР. Сборник нормативных актов / Сост. Ю Голубева Н. Е.; Спец. науч. Ред.: Павлищев К. С. – Москва, Юридич. лит., 1987. с. 123.
[39] KRAUSZ–SZILÁGYI 1992, 237. o.
[40] *„A szakmai-műszaki oktatási intézmények végzőseinek ipari vállalatoknál, építkezéseken és mezőgazdaságban való felhasználásának további javítását célzó intézkedésekről"*. In: Сборник приказов СССР, 1980, №18, с. 106.

- vagy az Orosz Föderáción belül léteztek,
- vagy a tagköztársaságok nyelvén oktattak,
- esetleg a szövetségi köztársaságok nemzeti kisebbségei voltak.

Ezen alárendelési fokozat szerint változott a megítélésük és mozgási terük is, így messze nem minden iskola volt egyenlő. Ezt kimutatni korabeli források alapján nagyon nehéz, hisz igen kevés dokumentum foglalkozott kifejezetten a nemzetiségi iskolákban folyó oktatással. Ennek oka az volt, hogy már Hruscsov idején, de leginkább Brezsnyev főtitkársága alatt az új, a szovjet ember „létrehozásáról", kialakításáról szólt a nemzetiségi politika. Tehát azért nem foglalkoztak különösképpen a nemzetiségiekkel, mivel azok úgy is fokozatosan egy néppé – a szovjet néppé olvadnak majd össze. A szovjet nép nyelvének pedig az oroszt jelölték meg. Ennek a politikai-ideológiai megfogalmazásnak a lenyomatai azonban egy az egyben megtalálhatóak a szovjet oktatáspolitikai dokumentumokban. A párt és állami határozatokban nyomon követhető, hogyan kopott ki a *„nemzetiségi"* kifejezés, s váltotta fel azt a *„nem orosz"*. 1917 és 1953 között az oktatáspolitikai rendeletek, törvények, utasítások még egyenes értelemben használták a *„nemzetiségi iskola"* megfogalmazást, majd az '50-es évek elején megjelent helyettük a *„nem orosz tannyelvű iskola"* fogalma. Még ha nehezen is, de primer források alapján megállapítható, hogy a Szovjetunió idején igenis létezett az oroszosítás tendenciája a nem orosz nyelvekkel szemben. Az általunk feltárt forrásokból az tűnt elénk, hogy az egykori unióban szívesen értekeztek arról, milyen sok nemzetiségnek ad otthont az ország, ám mindeközben arra törekedtek, hogy egységesítsék – ha másként nem, hát az oktatás nyelve alapján – a területén élő lakosságot.

Sztálin halála után a nemzetiségi területeken folytatott oktatáspolitikában kétirányú, egymásnak ellentétes folyamat kibontakozása követhető nyomon:

- egyrészről több, nemzetiségi nyelven oktató iskolarendszer ekkor teljesedett ki, s vált teljes középiskolaivá, mint a magyar és a román/moldován;
- másrészről, már a hruscsovi korszakban tetten érhető, az egységes szovjet nép kialakítása érdekében tett lépésként, az orosz nyelv hatáskörének az általános kiterjesztése minden nem orosz tanítású intézményben.

A Hruscsov idején elkezdett, a nemzetiségi iskolák felé képviselt mindkét oktatáspolitikai irányvonal Brezsnyev főtitkársága alatt is fennmaradt. A kendőzetlen oroszosítás az 1967. április 14-én az oktatási minisztérium kollégiuma *„Az OSZFSZK nemzetiségi (nem orosz) iskoláinak új tanítási tervéről"* határozatában érhető tetten,[41] ill. az 1968. május 27-én kiadott *„Előkészítő osztályok nyitásáról a falusi nemzetiségi iskolákban"* testesült meg,[42] amit úgymond a nemzetiségi iskolák „felzárkóztatásának elősegítésére" dolgoztak ki. Az előkészítőket az Ukrán SZSZK-ban a nem orosz és nem ukrán iskolákban kísérleti céllal csak 1973-tól vezették be.

Ha a Szovjetunióban államnyelv alatt az oroszt értjük – amit akkor így soha nem definiáltak, csak mint a nemzetiségeket összekötő nyelv –, akkor a tagköztársaságokban élő, de nem a köztársaság nyelvét beszélők nem másod-, hanem harmadrendű

[41] Сборник приказов РСФСР, 1967, №19. с. 3–8.
[42] Сборник приказов и инструкций Министерства просвещения РСФСР, 1968, №20, с. 2–4.

nyelvet vallottak magukénak. Ezt a nyelvi és állampolgári állapotot a mai kárpátaljai magyarság akkori nemcsak oktatás- és iskolaügyében észlelte, hanem azt mindennap megélték. E témára kitérni nem fogunk, mivel az egy másik kutatás másik tanulmánya lenne. Ám a harmad-állampolgársági létnek az oktatásban való megéléséről a bizonyíthatóság határát súroló információink azért vannak tercier és oral history forrásokból. Viszont voltak kézzel fogható fokozatai az oroszosítás politikájának:

- az 1970-től *Katonai alapismeretek* névvel minden középiskolában bevezetett új tárgy, ami először csak a fiúk, majd 1978-tól a lányok számára is kötelező jellegű lett, s csak orosz nyelven lehetett tanítani, a tankönyveket pedig nem fordították le semmilyen nemzetiségi nyelvre. Ezt a tárgyat a sorkatonai szolgálatra való felkészülés céljával oktatták, s a katonai irányításban használt orosz nyelv alapozásának szánták. Csak tartalékos tisztek oktathatták.
- 1977. december 22-én az SZKP KB és Szovjetunió Minisztertanácsának 1111. számú rendeletében arról határoztak, hogy a 10 éves oktatású nemzetiségi iskolákban, a már meglévő orosz nyelv és irodalom órákon felül hetente plusz 2-3 órát kellett kijelölni az orosz oktatására minden osztályban.[43] Mint azt a fentiekben már megjegyeztük, a brezsnyevi időszakban ez volt az első olyan napvilágot látott direkt rendelkezés, ahol a ruszifikáció politikája tagadhatatlan.
- 1978. október 31-én az SZKP KB és Szovjetunió Minisztertanácsa közös rendeletet adott ki *„Az orosz nyelv oktatásának további javítását célzó intézkedésekről a Szövetségi köztársaságokban”*, amit az Ukrán SZSZK Minisztertanácsa november 2-án erősített meg.[44] A kárpátaljai magyarság körében az óvodai nevelés oroszosítása mellett a párthatározat az iskolákon is lecsapódott – az 1950-es évek elején létrehozott magyar–ukrán párhuzamos tagozatok után 1978-tól a megye majd egy tucatnyi iskolájában orosz tagozatokat hoztak létre. E tagozatokat megint szinte teljesen magyar településeken nyitották meg – mint a beregszászi járási Mezőváriban, Borzsován, Gáton, Sárosorosziban, a Nagyszőlősi járásban Salánkon. A Csomai Középiskolában a meglévő ukrán tagozat mellé ekkor még egy oroszt is létrehoztak. Volt, ahol csak az elemi osztályok kifutásáig állt fenn ez az orosz tagozat, s nem lett belőle általános iskolai osztály, mint Sárosorosziban. Ám Mezőváriban 1979–89 között tíz évet húzott ki az orosz tagozat. Az orosz osztályokba is magyar gyerekeket írattak, hisz a vidékre betelepült/betelepített orosz nemzetiségűek zöme a városokban élt, ahová hivatali munkája kötötte.

Végezetül elmondható, hogy bár a brezsnyevi éra konszolidáltabbnak, kulturáltabbnak és felvilágosultabbnak mutatta magát elődénél, valójában a külcsín mögötti lényeg nem változott: egy olyan ideológiát próbált ráerőltetni a lakosságra, mely már 35–40 éve bizonyítottan elutasításra talált nem csak a gondolkodó egyének körében.

[43] Народное образование…Сб. д-тов. с. 123.
[44] ХИМИНЕЦЬ В. В., СТРІЧИК П. П., КАЧУР Б. М. , ТАЛАПКАНИЧ М. І. Освіта Закарпаття. Монографія. – Ужгород: «Карпати» Інформаційно-видавничий центр ЗІППО, 2009. с. 224.

Ám azt is el kell mondani, hogy ezen ideológia bizonyos vetületei – mint például a közoktatás, a közegészségügy – viszont meghaladták a filozófia teremtette gazdasági, politikai alapokat, s valójában kiterjedtek az ország szinte minden lakosára. A brezsnyevi korszak oktatáspolitikájának alapja ugyanaz volt, mint elődeinél: a feltétel nélküli ideológiai engedelmesség. Brezsnyev főtitkárságának 18 évére gyakorta használják a „szovjet dolce vita korszaka" kifejezést, mivel a „jóléti" állam illúzióját próbálta megvalósítani, ami a közoktatásban a szaktárgyi feltételeknek, magának az oktatás tartalmának modernizálását, szakmaivá válását hozta magával.

CSÁSZÁR ISTVÁN*

A 72-es beadvány és résztvevőinek rövid ismertetése

A 72-es beadvány. Ezt a fogalmat hallva nem biztos, hogy minden olvasó tisztában van annak jelentésével és azzal a számos eseménnyel, ami mögötte rejtőzik. Jelen konferenciakiadvány ezt a viszonylagos fehér foltot hivatott feloszlatni egy olyan időszak, esemény, és egy olyan tevékeny csoport bemutatásával, amely a társadalom széles rétegeinek tudta nélkül állt ki a kárpátaljai magyarság jogaiért a brezsnyevi visszarendeződés csúcsán.

A témával – az első komoly kárpátaljai érdekvédelmi megnyilvánulás a szovjet időszakban – találkozhatunk S. Benedek András, Dupka György és számos szerző művében is, de legrészletesebben talán Botlik József *A hűség csapdájában* című Kovács Vilmossal foglalkozó kötetében olvashatunk róla.[1] A beadvány megszületésének 40. évfordulóján felelevenítjük az eseményekben részt vett személyek emlékeit, a korszakot és a következményeket megélt szemtanúk véleményét.

Az előzményekkel kapcsolatban meg kell vizsgálnunk néhány kérdést. Miért pont 1972? Miért nem korábban, miért nem később? Mi vezetett oda, hogy a fiatal kárpátaljai magyar értelmiség egy csoportja felhívja az SZKP KB figyelmét a helyi magyarság hátrányos helyzetére?

Az egyik tényező, amely ha nem is közvetlenül, de hatott a helyi viszonyokra az az általános európai diákmozgalmak megjelenése. A ’68-as nyugat-európai események és főleg a prágai tavasz kézzelfogható közelségbe hozta a reformokat, az újítást a helyi egyetemisták számára. Bizonyos analógia figyelhető meg a nyugati és közép-európai egyetemi generáció között. Míg Franciaországban, Németországban, Angliában felnő egy olyan nemzedék, amely szembe mer menni a háború előtti dekadens társadalommal, addig például a kárpátaljai magyarság soraiból felnőtt az a második világháború utáni nemzedék, aki már nem akart félni.

Fodó Sándor egyetemi tanár és Kovács Vilmos író, költő lett ennek a generációnak a szellemi vezetője, az Ungvári Állami Egyetemen működő magyar filológia szak pedig a bázisa.

Fodó és Kovács munkásságáról számos munka jelent már meg, jelen kötet a kárpátaljai eseménytörténet egy rövid, de annál meghatározóbb szegmensét mutatja be, mely nyilvánvalóan része régiónk eme két meghatározó személyisége életművének. Fodó Sándor a Baltikumról hazatérve a korabeli szellemiséget messze megelőző mentalitással tért vissza Ungvárra, ahol azonnal nekilátott a kulturális élet szervezésének, amit nyilvánvalóan komolyabb érdekvédelmi megmozdulások követtek volna (mint ahogy ez majd két évtized múlva be is teljesedett a KMKSZ megalapításával).

* Császár István, PhD-hallgató. II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, Történelem- és Társadalomtudományi Tanszék, tanársegéd.

[1] BOTLIK JÓZSEF: A hűség csapdájában. Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 2003

Kezdetben az Ungvári Egyetem magyar diákjaiból szervezett népi együttest, melynek néptánc-, népdal-, prózai előadásaival bejárták Kárpátalja magyarlakta településeit. Az aktuális ideológia nem támogatta, hogy nem a központilag meghatározott szerzők műveit használják fel. Fodó vezetésével néprajzi gyűjtéseket is szerveztek, melyek feltárták a kárpátaljai magyar népballada kultúra gyöngyszemeit. Nem teljesen tisztázott, hogy a magyar kultúrát bemutató diákmozgalom szervezése, vagy a néprajzi gyűjtőmunka miatt, de Fodó Sándor nemkívánatos személy lett az egyetemen. Eltávolítására ürügyül egy nyári szabadságolás körüli adminisztratív indok szolgált, miszerint akkor utazott Magyarországra, amikorra nem kapott engedélyt az egyetemről. Jellemző népszerűségére, hogy a diákok petícióban követelték visszahelyezését, amit a nem magyar hallgatók is szép számban aláírtak.

Kovács Vilmos kissé eltérő úton került a helyi magyarság problémáit megoldani kívánók vezetői közé. Esetében személyes indíttatás is sokszor megjelenik. Míg Fodó globálisan gondolkodott a magyarságot érintő kérdésekben, addig Kovács Vilmos (nyilván nem ok nélkül) az irodalmi és történelmi kérdésekben emelte fel a szavát.[2] A korszak mindenképpen meghatározó helyi magyar íróját ugyanis nem fogadta a hatalom a szárnyai alá. Mivel nem volt hajlandó beállni a pártot és a vezetést dicsőítő szerzők sorába, ezért munkáinak kiadása is nehezen ment, vagy azonnal tiltólistára kerültek. Az általa vezetett, 1967-ben a *Kárpátontúli Ifjúság* című lap bázisán létrejött,[3] Forrás Irodalmi Stúdióba tartozó fiatal poéták is ezt a mentalitást követték, amire felfigyelt Balla László, a *Kárpáti Igaz Szó* főszerkesztője is. Balla a hivatalos irányzat fő képviselője volt a magyar irodalomban, és hűen ki is szolgálta feletteseit. Ő határozta meg, hogy kinek jelenhet meg kötete, ki publikálhat a *Kárpáti Igaz Szó* irodalmi mellékletében, a *Neon*ban. A későbbiekben az ő nevéhez fűződött a „szovjet magyarok" ideológia terjesztése is, miszerint a kárpátaljai magyar kultúra nem a magyarországi része, hanem az egyetemes szovjeté.[4]

Elképzelhető, hogy Ballát valamilyen személyes ok is vezérelhette Kovács Vilmossal szembeni tevékenységében, mivel a kortársak egybehangzóan kijelentették, hogy nem volt mérhető tehetsége a *Holnap is élünk* című regény szerzőjéhez.

A helyzet mindenesetre adott volt. Két tehetséges, de helyéről ilyen vagy olyan okoknál fogva eltávolított értelmiségi, és egy általános közhangulat, társadalmi légkör, mely együttesen indikálta a célokat egy közös cselekedetté. A valóság ennél sokkal árnyaltabb. A '70-es évek legelején még nem beszélhetünk egységes fellépésről. Ezért is fontos, hogy a későbbiekben olyan személyekkel készült riportokat olvashatunk, akik különböző aspektusokból figyelhették meg a 72-es beadvány megszületését.

Korosztály és tevékenységi szempont alapján több csoportba sorolhatjuk a riportalanyokat. A nyolc megkérdezett közül ifj. Sari József, Czébely Lajos, Zseliczky József, Tóth István és Vári Fábián László alkotja a korabeli egyetemista ifjúság körét. Néhány év eltéréssel mindannyian a '70-es évek elején jártak az Ungvári Egyetemre,

[2] BOTLIK J.: A hűség … i.m. 132. o.
[3] BOTLIK JÓZSEF: Egestas Subcarpathica, Hatodik Síp Alapítvány, Budapest, 2000, 290. o.
[4] BALLA LÁSZLÓ: Szovjet magyarok Kárpáti Igaz Szó, 1975. december 7., 3. o.

egy társaságba tartoztak. Akkori fiatal egyetemistaként ők voltak a legfogékonyabbak a magyarságot érintő sorskérdésekre, azok megoldására. Ők is képezték Fodó Sándor és Kovács Vilmos szűk környezetét, rendszeresen összejártak megbeszélni az általuk fontosnak tartott problémákat. Tőlük tudjuk, hogy igazából két beadvány is készült, az első, melynek szellemi megalkotója Kovács Vilmos volt, csak a Forrás Stúdiót ért Balla László által vezetett támadásra kívánt választ adni. Balla *Elidegenedés* című terjedelmes cikkében intézett támadást a hivatalos ideológiát nem támogató kárpátaljai magyar szerzők ellen.[5] Miután az első beadványnak nem volt lényegi foganatja, Fodó vezetésével megbeszélések, eszmecserék kezdődtek, hogy milyen módon próbáljanak javítani a kárpátaljai magyarság helyzetén. Ebben a második, a majdani 72-es beadványban már globálisabb kérdésekkel kívántak foglalkozni, melyet a Szovjetunió legfelsőbb vezetéséhez kívántak eljuttatni.

Az elképzelés az volt, hogy a lenini nemzetiségi politika elveivel egy olyan ideológiailag jól megtámogatott szöveget állítanak össze, mely a törvényes keretek között kéri a kárpátaljai magyarságot illető jogok betartását. A legfontosabb vázlatpontokkal alább bővebben foglalkozunk. További fontos része volt a Beadvány elkészítésének, hogy azt földalatti módszerek bevetésével jóval több, mint ezer emberrel aláíratták, és az így elkészült dokumentumot Fodó Sándor személyesen vitte el és nyújtotta be az SZKP KB számára.

A mélyinterjúkból az is kiderült, hogy a válasz nem maradt el. Több személyt (mint például Tóth Istvánt, Vári Fábián Lászlót) kirúgtak az egyetemről, és katonai szolgálatra szállították őket az eseményekben való részvételük miatt.[6] A többiek esetében is előfordultak különböző mértékű és stílusú atrocitások. Külön vizsgálóbizottság érkezett Moszkvából Ungvárra a helyzet felmérésének céljából.

Id. Sari József, Milován Sándor és Polczer Endre a Beadvány kidolgozásában részt vevő, vagy azt valamilyen formában segítő idősebb generáció közé tartozók csoportjába sorolható. Id. Sari József Fodó Sándor földijeként (mindketten Visk szülöttei) hasonló gyökerekkel rendelkezett és szellemiségben nevelkedett. Tevékenyen részt vett a Viski Középiskola kibővítésében és a helyi református közösség fenntartásában.[7]

Milován Sándort az ’56-os forradalommal szimpatizáló cselekedeteiért bírósági perben ítélték szabadságvesztésre,[8] ennél fogva magától értetődő volt, hogy bekapcsolódott a ’70-es évek mozgalmaiba. Ő személy szerint a nagyszőlősi magyar nyelvű óvoda létrehozását kérelmezte a helyi vezetőktől.[9]

Polczer Endre matematika szakos tanár volt az említett időszakban Nagyberegen. Még a ’60-as évek legvégén a Kijevi Oktatási Minisztériumhoz intézett kérelmet, miszerint engedélyezzék az Ungvári Egyetemen a magyar nemzetiségűek számára az anyanyelvi felvételi vizsgát, ugyanis tapasztalata szerint a magyar iskolákban végzett

[5] Kárpáti Igaz Szó, 1971. augusztus 20.
[6] Vári Fábián László elbeszélése alapján, 2012. július 24.
[7] Id. Sari József elbeszélése alapján, 2012. augusztus 2.
[8] VÁRADI NATÁLIA: Az 1956-os forradalom és szabadságharc kárpátaljai dokumentumai. Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltár, Nyíregyháza, 2012, 183. o.
[9] Milován Sándor elbeszélése alapján, 2012. augusztus 6.

kitűnő tanulóknak is nehezére esett az orosz nyelven való szaktantárgyi vizsga. Kitartó munkásságának is köszönhető volt, hogy egy időben engedélyt is kaptak erre a felvételizők, de nem sokkal később ez a lehetőség ismét megszűnt.[10]

Mint láthatjuk, olyan embereket hozott össze az élet, és főleg a Fodó Sándorral való közös ismeretség, akik külön-külön többször próbálkoztak közvetlen környezetükben tenni a magyarságért, fáradozásaikat azonban sok esetben csak részleges siker kísérte.

A Fodó koordinálta Beadványban az volt a különleges, hogy alkotmányos jogokra alapozva, a kárpátaljai magyarságot érintő globális kérdésekben témakörökre bontva pontos problémákra kért választ, melyet a legfelsőbb szovjet vezetéshez juttatott el, kikerülve így a helyi vezetés érdektelenségét.

Maga a dokumentum négy alpontra bontotta a problémák felsorolását. Az oktatással kapcsolatban kifogásolták, hogy nem teljes a magyar nyelvű óvodai és középiskolai hálózat. A magyar nyelvű tanárutánpótlás, szakközépiskolai képzés, valamint művészeti iskolák pedig teljesen hiányoztak. Sarkalatos pont volt az Ungvári Egyetemen a magyar nyelvű felvételi kérése is, valamint az, hogy nem volt lehetőség a magyar történelem tanítására a középiskolákban.

A kulturális élet területén kifogásolták, hogy a több mint százhatvanezres kárpátaljai magyarságnak nincs magyar nyelvű színháza. A kultúrházak és könyvtárak vezetői a magyar településeken is sok esetben nem beszéltek magyarul. Felvetették, hogy a helyi magyar nyelvű irodalom nem tud megfelelően fejlődni, a szerzők nehezen publikálhatják műveiket. A beadvány írói kevesellték a *Kárpáti Igaz Szó*ban megjelentetett helyi magyar műveket, és felvetették, hogy nehézkes a magyarországi sajtó előfizetése is. Továbbá fontos problémának találták, hogy a magyarság részarányához viszonyítva alacsony a helyi rádió és tv magyar műsorideje.

A nyelvhasználattal kapcsolatban kiemelték, hogy az adminisztráció nyelve a teljesen magyar lakosságú településeken, a magyar iskolákban is az ukrán. Sok esetben a magyar települések neveit oroszra fordították, nem használták azok neveit magyarul, a magyar utcanevek és feliratok teljes mértékben hiányoztak a megyében.

Fodóék kiemelték, hogy a kárpátaljai magyarság részarányához viszonyítva a helyi adminisztrációban és pártvezetésben, az ipari és mezőgazdasági létesítmények igazgatói és más értelmiségi munkakörökben is a magyarság alulreprezentált.

A Beadvány erőssége, hogy megoldásokat kínált, vagyis inkább kért a felsoroltakkal kapcsolatban. Kérték a magyar nyelvű óvodahálózat kibővítését, a magyar iskolaügy jelentős megreformálását. Felmerült a szakközépiskolák és az Ungvári Állami Egyetem kétnyelvűvé nyilvánítása, valamint párhuzamos magyar osztályok indítása. Kérelmezték a magyar tanárképzés biztosítását, a magyar nyelvű felvételi és egyéb vizsgaadás engedélyezését, valamint a magyar történelem tantervbe való behelyezését.

Az ungvári népi műkedvelők sikerére alapozva kérték egy magyar népi kulturális együttes létrehozását Beregszász bázissal. A magyar kultúra fejlesztése érdekében a

[10] Polczer Endre elbeszélése alapján, 2012. szeptember 27.

szakemberek képzését is biztosítani kellett volna. Továbbá indokoltnak látták egy magyar nyelvű irodalmi folyóirat létrehozását Kárpátalján, és a helyi tv és rádió magyar nyelvű műsoridejének kibővítését.

A lenini nemzetiségi politika szellemiségének megfelelően (ami kimondta, hogy ha egy nemzetiség 5%-nál nagyobb részarányú, joga van nyelvének használatára) Fodóék kérték a települések kétnyelvűvé nyilvánítását, amennyiben a magyar lakosság meghaladja az 5%-ot, ilyen esetekben a kétnyelvű feliratok, magyar vagy kétnyelvű adminisztráció használatát. A magyar többségű településeken kérelmezték a magyar nyelv használatát a közigazgatás terén, a helység- és utcanevek visszaadását, és kérték, hogy a sajtóban a település eredeti magyar neve szerepeljen, ne annak orosz vagy ukrán átirata.

Felmerült, hogy vannak olyan autonóm területek, melyek lakossága kevesebb, mint a kárpátaljai magyarság összlétszáma, mégis van saját területi pártjuk. Ennek analógiáján (természetesen szovjet ideológiai alapon) Fodóék felvetették, hogy szükséges egy magyar érdekképviseleti szervezet, lényegében egy párt létrehozása a helyi magyarság számára. Emellett az adminisztrációba mindenképpen magyar szakembereket is képezni kell.

A Beadvány az összes közölt probléma és megoldás kezelésére egy magas szintű vizsgálóbizottság felállítását javasolta, mely helyben működve oldaná meg a magyarságot érintő problémákat, mely a helyi és legfelsőbb vezetés érdekében is állt.

Bármennyire is indokoltak és ideológiailag alátámasztottak voltak a felsorolt pontok, a legfőbb vezetés először mégis a retorziókkal válaszolt. Kirúgás, eltávolítás, behívatás volt az első válasz. A megkérdezettek azonban egybehangzóan kiemelték, hogy nem lehetett volna másképp tenni semmit sem, kevesebbet nem volt érdemes kérni, többre pedig nem lett volna alapjuk. A Beadványnak azonban volt pozitív következménye, rövid és hosszú távú is.

A rövid távú eredmények közül ki kell emelni, hogy újra lehetett magyar nyelven felvételizni az Ungvári Egyetemen,[11] beindult a magyar nyelvű óvodahálózat kiépítése, és több esetben magyar funkcionáriusokkal is bővült a helyi adminisztráció.[12]

Több kérdésben csak az idő és a változó körülmények adtak megoldást a Beadvány problémáira: a magyar érdekképviselet, tanárképzés és színház is csak a rendszerváltás környékén vagy utána jöhetett létre Kárpátalján. Ez lényegében a 72-es beadvány hosszú távú jövedéke. Megalapozta – társadalmi és személyes kapcsolatok létrehozásával és ápolásával – egy majdani érdekképviselet magját, akik tevékenyen és elvhűen tettek, és ők vagy utódaik tesznek ma is a helyi magyarság megmaradásáért és fejlődéséért.

[11] Polczer Endre elbeszélése alapján, 2012. szeptember 27.
[12] BOTLIK J. A hűség … i.m. 139. o.

A 72-ES BEADVÁNY

MÉLYINTERJÚK ÉS VISSZAEMLÉKEZÉSEK TÜKRÉBEN

Interjú Vári Fábián Lászlóval

Interjú időpontja: 2012. július 24.
Interjú készítője: Molnár Anita
Helyszín: Beregszász
Interjúalany: Dr. Vári Fábián László

Terepmunkás: Kezdjük onnan, hogy 1972-ben vagyunk. Mi volt akkor a foglalkozása, beosztása, mit lehet Önről tudni?

Adatközlő: 1972 januárjában én az Ungvári Állami Egyetem magyar szakos hallgatója voltam, mégpedig negyedik évfolyamos. Vizsgaidőszak volt éppen, a hetedik szemeszterért kellett volna elszámolni január közepe táján, és az én sorsom ekkor meglepő fordulatot vett, mert ezt a vizsgaidőszakot nem tudtam, nem sikerült teljesítenem. Kicsaptak az egyetemről egy rektori paranccsal, az erről szóló írásos dokumentum a mai napig megvan. Ahhoz, hogy engem kicsapjanak, az akkori szabályzat szerint három vizsgán kellett, hogy elhúzzanak, és ezt teljesítettük is: én és az illetékes tanárok, adminisztrátorok. Ezek a következő tantárgyak voltak: a katonai tanszéken hetente egyszer volt egész napos foglalkozás. Ebből, azaz hadi taktikából kellett volna záróvizsgát tenni, ami tulajdonképpen egy állami vizsgának felelt volna meg, a másik a szocializmus politikai gazdaságtana volt, a harmadik pedig a 20. század világirodalma. Az első kettőhöz így utólag sem fűzök semmit, ha elhúztak, hát elhúztak, erre az utolsóra azonban nagyon készültem, mert tudtam, hogy számomra életbevágóan fontos. Ráadásul az is fokozta a feszültséget, hogy az én meghallgatásomra megjelent az akkori idegen nyelvi kar dékánja, Jurij Balega, aki az Ukrán Írószövetség megyei szervezetének talán párttitkára is volt. Kíváncsi volt, hogy én ezen a vizsgán hogy fogok teljesíteni. Utólag úgy gondolom, hogy normális körülmények között egy átlagos hármasra vagy egy gyengébb négyesre talán tudtam volna teljesíteni, de ő minden egyes mondatomba belekötött, megállapította, hogy nem tudom a helyes választ, és terelte a feleletemet a következő kérdésre. Majd azt is hasonló gyorsasággal intézte el, aztán felszólított, hogy válaszoljak a harmadikra, de én erre már nem voltam hajlandó. Felálltam, áthajoltam az asztalon, a kezéből kivettem az indexemet, elég erősen fogta, de kivettem, egy köszönésfélét intettem, majd behúztam magam mögött a két és félméteres tölgyfaajtót úgy, hogy a vakolat hullott. Egy óra múlva meg volt szövegezve és ki volt függesztve az egyetem minden egyes karán a rektori parancs arról, hogy engem kizártak, mégpedig a rossz tanulmányi előmenetel és fegyelmezetlenség miatt. Ezt követően vártam a katonai behívómat, amely május 10-e táján meg is érkezett, és május 16-án, tehát ’72. május 16-án bevonultam a szovjet hadseregbe egy féléves kiképzésre Ukrajnába, azt követően pedig sorkatonai szolgálatra az akkori NDK-ba helyeztek át.

Terepmunkás: Akkor nem is olyan közelre.

Adatközlő: Ez történt velem 1972 első negyedévében.

Terepmunkás: És úgy általában véve hogyan emlékszik a ’70-es évek elejére? Milyen volt akkor a közhangulat vagy a politikai légkör?

Adatközlő: Erről az egész témakörről nem lehet anélkül beszélni, hogy ne hozzuk szóba az akkor alakulóban lévő kárpátaljai magyar kulturális és ezen belül pedig az irodalmi életet. Én 1967-ben tagja lettem a Forrás Stúdiónak, de már ezt megelőzően, még nagyszőlősi középiskolásként megismerkedtem azokkal a későbbi barátaimmal, akik ekkor már ungvári magyar szakos egyetemisták voltak, másod-, harmad-, negyedévesek. Közéjük tartozott S. Benedek András, Punykó Mária, Györke László, Zseliczky József, aki később csoporttársam lett, akik később a Forrás Stúdió tagjai lettek, majd 1968-ban lettem én elsős egyetemista, és attól kezdve a barátságunk szüntelen. Ekkor csatlakozott hozzánk Czébely Lajos, aki jelenleg Visken magyar szakos tanár, a református egyház kántora és kiváló irodalmár, nemcsak verseket, hanem eszszéket, kisprózai műveket ír, és hát ő írta meg, ő dolgozta fel a viski magyar iskola történetét monografikus jelleggel, és ugyanakkor Visk, szülőközsége, szülőfaluja történetét is. Aztán ott volt Sari József, aki jelenleg a KMKSZ Felső-Tisza-vidéki Középszintű Szervezetének elnöke és még sokan mások, tehát egy nagyon jó társaság jött ott össze. De abban, hogy ez a társaság egy baráti közösséggé kovácsolódott, nagyon fontos szerepe volt Fodó Sándornak, aki ekkor már tanárunk volt az Ungvári Egyetemen. Olyan megnyerő modorú, kedves, értelmes, művelt fiatal tanár volt ő, aki bennünket a barátságába fogadott és ettől kezdve mi valóságos rajongással szerettük, a szabadidőnk nagy részét együtt töltöttük, rengeteget beszélgettünk. Ő volt az ember, aki a magyarságtudatot úgy igazából belénk nevelte. Ő a népi írókon iskolázódott annak ellenére, hogy kényszerűségből ukrán iskolában érettségizett, és ennek ellenére olyan ember lett belőle, aki fontosnak tartotta, hogy egy magyar érzelmű közösséget kovácsoljon az Ungvári Egyetemen. Ennek számos módja, számos lehetősége nyílott a későbbiekben is, mert a magyar műkedvelő mozgalom, az ungvári diákok közötti műkedvelő mozgalom megszervezésében neki oroszlánrésze volt. Szervezetten jártuk a magyar településeket, eljutottunk Beregszászba, ahol nagy sikerű előadást tartottunk, Kaszonyban jártunk, Nagyberegen jártunk és még több más helyen, azt hiszem, Kisdobronyban, de Visken is közönség elé léptünk néptáncokkal, népdalokkal. Árpa István, néhai kedves zenészbarátunk például énekkart vezetett a magyar tanszéken, a szavalókórusunkat S. Benedek András vezette, de egyéni szavalásra olyan verseket válogattunk, amelyek hatással voltak az emberekre, amelyeket a ’70-es években nem volt szokás előszedni, például Sinka István vagy Illyés Gyula magyarságverseit adtuk elő, József Attilának a *Hazám* c. szonettciklusát. És hát azt mondhatom csak összegezve, hogy nagy hatással volt mindez az emberekre.

A Forrás Stúdió tevékenysége nemcsak arra korlátozódott, hogy a fiatal irogatókat irányítsa, hogy rámutasson a születő művek, a verspróbálkozások hiányosságaira, hanem a kárpátaljai magyarság szájhagyományának a fontosságára irányította figyelmünket, és ezért nyaranta – igaz, csak két ilyen nyarunk volt mindössze – elindultunk, hogy a terület magyar falvaiban népköltészetet gyűjtsünk. Először 1970-ben, majd pedig 1971 nyarán voltak ilyen Forrás Stúdió keretén belül szervezett népköltészeti gyűjtőtáboraink: először Salánkon, Tiszaújhelyben és az ugocsai Tiszahát magyarlakta falvaiban, tehát a Tisztántúlon (Bökény, Péterfalva, Tivadar, Gyula, Akli, Feketeardó) gyűjtöttünk. Ezeknek a gyűjtéseknek az eredményei megmutatták azt, hogy a kárpátaljai magyar népköltészet még létezik, bár már akkor is az utolsó, a tizenkettedik órát

emlegettük, de hát ha jól belegondolok, azért mégiscsak jó időben kezdtük, mert körülbelül ekkor gyűjtötte Erdélyben és a Moldvában a népdalait és a népballadáit Kallós Zoltán. Több határon túli magyar nemzetrésznek a helyi folklórkincse ekkor gyűlt össze, úgyhogy nagyon jó érzékkel tapintottunk rá erre a kérdésre, és hát a későbbi balladagyűjtésemnek is ekkor jött össze az alapja. Láttuk azt, hogy nagyon fontos értékek maradtak meg a parasztság szájhagyományában, amelyeket fel kell gyűjteni és fel kell mutatni. Ezzel a ténykedéssel párhuzamban a Forrás Stúdió irodalmi tevékenysége kezdett szemet szúrni a *Kárpáti Igaz Szó* akkori főszerkesztőjének, rajta keresztül pedig a területi pártbizottság is felfigyelt a Forrás Stúdió tevékenységére. Egészen pontosan arra, hogy körünkben a legritkább esetekben születtek csak olyan művek, amelyek a kommunista párt tevékenységét és a szocialista eszméket éltették, méltatták, amit a párt, a pártos irodalom szellemében nagyon határozottan elvárt volna tőlünk.

Terepmunkás: Értem. Nem azt csinálták, amire úgymond kiképezték Önöket.

Adatközlő: Tehát nem az elvárásoknak megfelelően írtunk, hanem már a kortárs magyar irodalom jeles alkotóira figyeltünk. Nagy Lászlóra elsősorban, és az ő nyomában haladókra, a Kilencek költőire. Tisztában voltunk vele, hogy nagyon fontos alkotások, fontos magyarságversek születtek, például Utassy Józsefnek *Zúg március* c. költeménye, amely azt hiszem, az egész Kárpát-medence magyarságát pillanatok alatt meghódította, és csak csodálni tudtuk Utassy Józsefet azért, hogy ilyen tömören, ekkora drámaisággal és ekkora igazságérzettel tapintott rá a kor problémáira. Ez a vers Petőfinek a XIX. század költőihez szóló ars poeticáját fejleszti tovább, kijelenti, hogy amit Petőfi elvárt saját korától, azok a dolgok ma sem teljesültek. Azt mondja, hogy „… lopnak a bőség kosarából…", „a jognak asztalánál lopnak, a népek nevében" lopnak, és te, Petőfi, halott vagy. Ezért ébreszti: „Talpra, Petőfi, a sírodat rázom, szólj még egyszer a szabadságról" – írta ezt abban a korban, amikor a tankönyveink is azzal voltak tele, hogy azok az eszmék, amelyekért Petőfi élt, harcolt, küzdött és az életét adta, azokat csak a szocializmus éveiben sikerült a dolgozó népnek megvalósítani, és akkor ő ennek pont az ellenkezőjéről beszél. Mi erre bólintottunk, hasonló szellemiségben kezdtünk írni, ám nagyon hamar felfigyeltek ránk, mégpedig Balla László és a megyei pártbizottság ideológiai osztályának munkatársai. Ezen úgy akartak változtatni, hogy az alkotó ifjúságot a *Kárpáti Igaz Szó* karámjába, megbízható elvtársak keze alá terelik. 1971 tavaszán kaptunk egy meghívót, amelyben a *Kárpáti Igaz Szó* főszerkesztője, Balla László arra szólít fel bennünket, hogy menjünk el az általa alakítandó József Attila Stúdió első összejövetelére. Tehát a Forrással szemben ő alakított egy másik irodalmi csoportot, remélve, hogy ott majd jó kezekben lesz a kárpátaljai magyar alkotó ifjúság.

Terepmunkás: Figyelemmel lehet őket tartani?

Adatközlő: Természetesen. De ehhez hozzátartozik még az is, hogy a mi szellemi vezérünk Kovács Vilmos volt, viszont Balla és Kovács között a kapcsolatok köztudottan megromlottak már jóval korábban. Balla ugyanis, amint rájött arra, hogy Kovács Vilmos nála sokkal tehetségesebb, megpróbálta minden lehetséges módon elgáncsolni: bírálta a költészetét, névtelen leveleket írogatott ellene, aztán a *Holnap is élünk* c. regényének megjelenését próbálta megakadályozni. Balla tehát meghívott bennünket a stúdió alakuló ülésére, azonban S. Benedek Andrást, aki köztudottan a vezetőnk volt és még egy-két embert, most nem tudnám pontosan megnevezni, hogy kiket, kihagyott

a névsorból, ők nem kaptak meghívót. Fodor Gézát szerette volna megtenni a stúdió egyik vezetőjének, s Géza barátunk gondolkodott is rajta, de aztán nemet mondott ő is, akárcsak Zselicky és jómagam. Voltak viszont vidéken élő tagtársaink, akik nem voltak tisztában a kialakult helyzettel, ők elmentek. Nem akarok most neveket mondani, hogy a Forrás Stúdió akkori tagsága hogyan oszlott meg, az irodalomtörténészek ezt tudják, a Penckófer János könyvében (*Tettben a jellem*) utána lehet nézni. Ennek az lett a következménye, hogy 1971. augusztus 20-án, a *Kárpáti Igaz Szó*ban megjelent egy dörgedelmes támadás a Forrás Stúdió ellen. Az *Elidegenedés?* című cikk szerzője szerint a Forrás Stúdió fiatal alkotói elidegenedtek, elfordultak a szovjet valóságtól, ezért illeti őket a jogos bírálat. S hogy mennyi volt mindebből igaz? Szovjetellenességgel csak abban az értelemben lehetett bennünket vádolni, hogy nem tartottuk szem előtt a pártos irodalom elveit, azaz nem éltettük a népek nagy vezérét és a szovjet dicsőséget, hanem olyan verseket írtunk, amelyeket nemzeti múltunk egyes mozzanatai ihlettek. S ekkor már nem volt olyan túlságosan nagy bűn a kuruc dicsőség emlegetése, mert az Ungvári Egyetem történészei közül Váradi-Sternberg János professzornak megengedték, hogy ezzel a kérdéskörrel oly módon foglalkozzon, mint egy haladó népi mozgalommal, amely a Habsburg elnyomást volt hivatott lerázni, de hogy az irogató fiatalok is többnyire ezt a témakört variálják, ezt már nem voltak hajlandóak eltűrni. A bírálat nyomán szeptemberben kari fegyelmi vizsgálat indult ellenünk, s bennünket, akik név szerint is emlegetve voltunk, a nyilvánosság előtti bűnbánatra kényszerítettek. Ezzel akár vége is lehetett volna az ügynek, mi azonban fontosnak tartottuk, hogy a *Kárpáti Igaz Szó* nemtelen támadására valamilyen választ adjunk. S mivel a sajtó nyilvánossága szóba sem jöhetett, levélben mondtuk el véleményünket az *Elidegenedés?* c. újságcikkben ellenünk felhozott képtelen vádakról, s a levelet a területi pártvezetésnek, az Ukrán Írószövetség területi tagozatának és a *Kárpáti Igaz Szó* szerkesztőségének küldtük el. A levél fogalmazása közben rájöttünk, hogy az irodalmi kérdésekről sem lehet beszélni anélkül, hogy ne hozzuk szóba a kárpátaljai magyarság kulturális helyzetét, hogy az iskolahálózatunk hiányos, nincsenek magyar anyanyelvű óvodáink, nincsenek kulturális intézmények, a különböző hivatalokban, ahol szükség lenne rá, még a kárpátaljai magyarság számarányának megfelelően sem tartanak tisztségviselőket, akik tudnának magyarul, és így tovább. Végül is a mi válaszunk egy beadvány lett, amelyet 1971 szeptemberében és októberében fogalmaztunk 16 sűrűn gépelt oldalon, és ehhez gyűjtöttünk körülbelül 300 aláírást. Polgárjogi küzdelmeinknek ezt a dokumentumát szoktuk az 1. számú beadványként említeni, amelyet aztán 1972 tavaszán követett a második.

Terepmunkás: Ezek egyetemisták, vagy kiknek az aláírása?

Adatközlő: Elsősorban mi, akik fogalmaztuk, Kovács Vilmos, Fodó Sándor, S. Benedek András, ők voltak az első számú aláírók, aztán további egyetemi, főleg magyar szakos hallgatók, de ukránok is, például az akkori ukrán írószervezetnek több jeles képviselője is aláírta, de megyeszerte: Beregszászban, Munkácson, Nagyszőlősön is aláírásokat gyűjtöttünk. Én voltam az egyik aláírásgyűjtő. Ezt igyekeztünk konspiratív módon megszervezni, hogy lehetőleg ne járjanak a nyomunkban, vagy ne zaklassanak minket, de hát ez lehetetlen volt, mert ekkor már alapos megfigyelés alatt voltunk. És mi ezt a beadványt el is küldtük a megadott címekre, mégpedig az aláírt példányokat,

és a szöveg néhány példányát Magyarországra is eljuttattuk, hogy azért ott is tudjanak rólunk, ill. arról, hogy milyen hadjárat folyik ellenünk. Aztán ez ügyben is vizsgálat indult, mégpedig oly módon, hogy néhányunkat beidéztek – szüleinkkel együtt – a dékáni hivatalba. Egy alkalommal, azt hiszem egy szombati napon összefutok a városban Zselicky Józsi barátommal, aki elővett egy nyílt levelezőlapot, amit az ő szüleinek küldtek az egyetem vezetői, amelyben arról értesítik a szüleit, hogy már három vizsgát nem tett le, és hát kiáll a rúdja az egyetemről. Hát – mondom –, akkor biztosan az én apám is kapott ilyen értesítést. Ránéztem az órámra és megállapítottam, hogy 20 perc múlva befut a lembergi vonat Nagyszőlős felől, gyere csak, menjünk ki az állomásra. És nagyon jól megéreztem, mert le is szállt riadt arccal az én apám, de megkapta még az értesítést a Fodor Géza és a Balla Teréz édesapja, aki egy vagy két évfolyammal alattunk tanult, s ő is aktív tagja volt a Forrás Stúdiónak. Hát az ő szülei is megkapták, és hát az időpont se volt olyan messze, a dékáni hivatalban Lizanec professzor várta a szülőket, de diákokkal együtt. Megint csak az órára pillantottunk, s mivel útközben lakott Kovács Vilmos, mondom menjünk be hozzá, és nagyon röviden felvázoltuk Vilmosnak, hogy miről van szó, mi elé nézünk. Ő elkezdte nyugtatni és vigasztani az apámat, azt mondta neki szó szerint: „Uram, ne féljen. Most ez van, de ez egyszer el fog múlni, és meglátja, maga még büszke lesz egyszer a fiára." Az én apámat rendkívüli módon megnyugtatta, aztán elmentünk a dékáni hivatalba, egy szülő, egy diák, így fogadta Lizanec a beidézetteket, és hát természetesen minden szülőnek előadta, hogy mi az egyetemen nem azzal foglalkozunk, amivel kell. Nem a tanulással törődünk, amiért a szülők elküldtek bennünket, hanem csavargunk, összevissza járunk, ki tudja milyen társaságokban forgunk és beadványokat írogatunk. És persze, sorakoztak a kérdések, hogy ki szövegezte a beadványt, kik vettek részt benne? Erre nekünk előre megbeszélt, egységesített válaszunk volt, azt mondtuk, hogy bizonyos napokon szabadidőben összejöttünk, leültünk egy kávézóban, és ott fogalmaztuk a szöveget. Na és ki gépelte? Hát akkor magyar írógépet vagy írógépet tartani az, hogy is mondjam, kis rizikóval járt. Az írógép tulajdonosokra nagyon odafigyeltek, az a sokszorosításnak, a propagandának vagy az ellenpropagandának az egyik lehetősége volt, legalábbis ezt látták benne. Erre is volt válaszunk, hiszen nyilvánvaló volt, tudták, hogy ki gépelte, meg hát közöttünk is voltak besúgók, akik felénk is jelezték, hogy megfigyelés alatt vagyunk. Miután a kérdésekre válaszoltunk, írásbeli magyarázatot kellett írnunk és meg kellett fogadnunk, hogy most már felhagyunk ezzel a tevékenységgel és diákhoz méltó módon fogunk élni és tanulni. És azzal bocsátották haza apámat, hogy menjen haza nyugodtan, most már minden rendben lesz. Ez nagyjából karácsony előtt történt, majd eltelt két hét, s a szegedi *Tiszatáj* c. folyóirat hozta két versemet, amelyekben megint csak lázítást láttak vagy lázításra való hajlandóságot. Ezeket a verseket azonnal ukránra fordították, és rohantak vele a területi pártbizottságba. Ekkor döntötték el, hogy nem tehetem le a vizsgáimat. És most értünk vissza oda, hogy '72 januárjában engem kicsaptak. Tehát az első számú beadványnak, amit '71 szeptemberében–októberében írtunk, annak ez, amit most elmondtam, az elő- és utótörténete. S bár 1971 januárjában én már otthagytam az egyetemet, azért még visszajártam a barátaimhoz, meg aztán a szerelem is visszahúzott. Közben dolgoztam is, a tiszaújlaki cipőgyárban rakodómunkás voltam, és május 10-e körül megérkezett a behívóm, 16-án bevonultam a szovjet hadseregbe. De ekkor tudtam már arról, hogy készül egy következő beadvány, azonban engem már ebbe nem

vontak be. De S. Benedek András sem volt már akkor közöttünk, őt ’71 novemberébe sorozták be. Tehát ő sem vehetett részt a ’72-es, a 2. számú beadvány megfogalmazásában, de ott volt Kovács Vilmos és ott volt Fodó Sándor, akik elhatározták, mint Lenin annak idején, mikor a bátyját, a nagyobbik Uljanovot kivégezték, hogy más úton kell járni. Hát Fodó és Kovács Vilmos is azt fogadták meg, hogy más úton fognak járni. Elő is vették a Lenin-műveket, hogy megismerkedjenek az ő nemzetiségi politikájának elveivel, amelyek szerint támogatni kell a nemzetiségeket nyelvükben, kultúrájukban ott, ahol ezt indokolja a nemzetiségi lakosság lélekszáma. És akkor Lenin-idézetekkel megtámogatva, pártdokumentumok határozataira hivatkozva követelték a kárpátaljai magyarság jogait, mégpedig a közösség életének három területén: a közoktatás, a közművelődés és az adminisztráció területén. Ez a követelés már szinte egyenértékű volt az autonómia kérésével. Ezt a beadványt viszont már 1500-nál többen, talán 2000-en is aláírták, de ekkor én már katona voltam. Tehát ebben nem vettem részt, de tudok róla, és valamikor a hetvenes évek végén Fodó Sándortól megkaptam ennek is egy gépelt példányát. Tehát a két beadvány, az első és a második, szövegileg, eredetinek számító gépeletben nálam van.

Terepmunkás: Oh, tényleg? … Tényleg sűrűn van.

Adatközlő: Ez az egyes számú, itt van a címzés, hogy kinek, ezt írtuk alá több mint 300-an.

Terepmunkás: És akkor ez másolat itt, az aláírások nincsenek?

Adatközlő: Az nincs meg, hát, ugye, akkor még fénymásolók nem voltak.

Terepmunkás: Persze, igen. Akkor ez négy embernek? Nem öt, öt embernek ment.

Adatközlő: Igen. És itt a második. Az eleje.

Terepmunkás: És akkor, ha jól értettem, hogy Ön már akkor katona volt és S. Benedek András is. De a többiek maradtak vagy újakat vontak bele?

Adatközlő: A többiek maradtak, mindjárt még akkor néhány kiegészítő mondatot hozzáteszek. Tehát ennek a szövegezésében és a terjesztésében (ti. az 1. sz. beadvány), aláírásgyűjtésében is részt vettem, ebben már nem, ezt Fodó Sándortól kaptam, ez pedig nekem egy akkori példányom (ti. 2. sz. beadvány). Na most, hogy a különböző példányok, a különböző gépeletek között milyen apró eltérések vannak, erre nem tudok választ adni, mert ezen folyamatosan dolgoztunk, amíg el nem lett küldve, de azt nem tudom, hogy ez melyik változat, hogy ez lett-e elküldve, apróbb változtatások lehetségesek. De ezt biztosan tudom, hogy a 2. számú beadvány, itt van, ez a kettes, ezt egyszer már dokumentálták, azért jelölték meg ezt a szöveget. Ezt, mint említettem akkor Fodó Sándortól kaptam a hetvenes évek végén. Tehát sem az első, sem a második beadvány szövegezésének idején Fodó Sándor már nem volt egyetemi tanár, amikor pedig a második számú fogalmazódott, akkor pedig már én nem voltam diák. És befejezte az egyetemet, azt hiszem, hogy ’71-be fejezte be az egyetemet S. Benedek András, tehát akkor ő már diplomás volt, de dolgozott a Kárpáti Kiadó, tehát a megyei könyvkiadó magyar osztályán Kovács Vilmossal együtt. Kovács Vilmos volt a magyar osztály vezetője, S. Benedek András pedig vezető szerkesztő volt akkor. Tehát mindkettőt menesztették, ill. hát Vilmos saját maga úgy látta jobbnak, ha ő maga kéri a felmentését, tehát ő hagyta ott.

Terepmunkás: Tehát akkor ő ezt megelőzte.

Adatközlő: Nem lett volna értelme. Igen. De a 2. sz. beadvány szövegezésében, megfogalmazásában továbbra is Kovács Vilmos és Fodó Sándor játszották a főszerepet. Ez a néhány esemény a kárpátaljai magyarság életének – egy debreceni irodalomtörténész értékelése szerint – a kárpátaljai magyarság polgárjogi mozgalmának a kezdete. Ez a megfogalmazás M. Takács Lajos nevéhez fűződik, aki jelenleg Edelényben él. Ezt ő le is írta, de a későbbiekben, amikor Fodó Sándor már a KMKSZ elnöke volt, több nyilatkozatában is megerősítette, hogy a Forrás Stúdió viszont a KMKSZ előképe volt. Tehát az a munka, amely a kárpátaljai magyarság felemelése érdekében ott zajlott, amiért mi küzdöttünk, az teljességgel beleillett a ’89-ben alakult KMKSZ programjába.

Terepmunkás: Akkor amikor az elsőt megfogalmazták, akkor volt egy ilyen elvárás, vagy hogy is mondjam, realizálódott ez Önökben, hogy ez lehetséges, hogy erre úgy fognak reagálni, hogy ez pozitív eredményt hoz?

Adatközlő: Hát azt hiszem, ha komolyan belegondoltunk, akkor nem hittünk, nem bíztunk benne, de úgy éreztük, hogy ezt mindenképpen meg kell tennünk. Ha ezt se tesszük meg, akkor azt jelenti, hogy önmagunkat temettük, ástuk el.

Terepmunkás: Hát igen, persze, de a remény az megvolt.

Adatközlő: Nem igen bíztunk abban, hogy ennek pozitív hatása lesz a kárpátaljai magyar közösségre, de valami kis hatása azért mégiscsak lett. Ezt követően szervezték meg a területi filharmónia mellett a népzenei feldolgozásokat és az igényes műzenét játszó Magyar Melódiák együttest, hogy járják a vidéki kultúrházakat és iskolákat, ekkor helyeztek magyar nemzetiségű vezetőket a Beregszászi járás és a város élére, és valamivel könnyebb lett a magyar érettségizők egyetemi felvételije, de azt a későbbiek során mindig visszavonták.

Terepmunkás: Hát nem olyan kicsi.

Adatközlő: Ha nem is az elsőnek, de a kettes számú beadványnak az eredményei ezek. De azt hiszem, ez egy további kérdés.

Terepmunkás: Igen, tehát ezt, amit kérdeztem, hogy az akkori helyzethez viszonyulva, vagy azokat számba véve, hogy Önök mit vártak ettől a beadványtól, hogy az vajon kire lesz hatással és hogyan?

Adatközlő: Hát az első számú beadvánnyal elsősorban az volt a célunk, hogy választ adjunk azokra a gyalázatos vádakra, amelyek az *Elidegenedés?* c. cikkben értek bennünket, de mint már az előbb utaltam rá, nem lehetett ezekről a dolgokról anélkül beszélni, hogy a kárpátaljai magyarság általános helyzetét fel ne vázoltuk volna, és a közösségi jogainkat követeltük már ennek a beadványnak a végén is. Tehát a közösségi jogainkra hivatkoztunk, amelyeknek hiányában vagyunk, és hát kértük az illetékes elvtársakat, hogy tekintélyüknél és hatalmi pozíciójuknál fogva hassanak oda, hogy a kárpátaljai magyarság kollektív jogai, amelyeket a későbbi beadványban Lenin munkásságára és elveire hivatkozva kérünk, hogy azok valósuljanak meg.

Terepmunkás: Akkor mondhatjuk azt, hogy ez elindított egyfajta folyamatot itt, Kárpátalján.

Adatközlő: Igen, elindított egy folyamatot. Elsősorban azok az emberek, akik a beadványokat, akik az első számú beadványt aláírták, azok pontosan tudom, hogy kellett, hogy olvassák azt a bizonyos újságcikket is. Az nagy felháborodást váltott ki Kárpátalján a maga idejében, szövege több fontos kiadványban is benne van. A Botlik–Dupka-féle *Ez hát a hon* c. gyűjteményben is benne van, és hát mondom, akik aláírták,

azok elsősorban tudtak a beadvány szövegével, nézeteivel azonosulni, voltak olyanok is, akik két-három nap múlva megbánták, hogy aláírták és arra kértek, például kaptam egy levelet Nagyszőlősről egy volt tanáromtól, hogy ha még nem késő, akkor semmisítsük meg az egészet, mert ebből baj lesz.

Terepmunkás: Ja, hogy ő úgy gondolta, hogy az egész beadványt vagy csak az ő…

Adatközlő: Az egész beadványt.

Terepmunkás: Akkor nem az ő nevét kellett volna…

Adatközlő: Az egész beadványt.

Terepmunkás: Tudhatott valamit, ami …?

Adatközlő: Tudomást szerzett arról, hogy már nyomoznak az ügyben. De mondom, akik aláírták, azok mind felvállalták, mind azon a véleményen voltak, hogy azt a gyalázatos *Kárpáti Igaz Szó*-beli cikket nem kellett volna megírni, és ha már mégis megíródott, akkor ennek a válasznak el kell jutni az illetékes szervekhez. És ezért vállalták a nevüket, a címüket is.

Terepmunkás: Értem. Akkor ezekből a törekvésekből egyfajta eredmény mégiscsak lett, úgy értem rövid távon is, nemcsak hosszabb távon.

Adatközlő: Persze, megindult a kárpátaljai magyar társadalmon belül az erjedés. De hát már azelőtt is volt egy-két jele ennek a mozgalomnak, mert amikor például Fodó Sándort eltávolították az egyetemről, annak például a formai oka az volt, hogy úgy ment el a nyári szabadsága idején Magyarországra a törvényesen kapott útlevelével, hogy az egyetem pártbizottsága nem adta hozzájárulását. Ebbe kötöttek bele. Tehát ebbe a formai hibába.

Terepmunkás: Nem volt elengedve.

Adatközlő: A tényleges vád viszont az volt, hogy Magyarországról olyan délvidéki, Újvidéken megjelenő folyóiratot hozott, az *Új szimpózium* c. folyóiratot, amely abban az időben szovjet szemszögből nézve lázító volt a mi környezetünkben, a mi társadalmunkban. Ott már nyíltan bírálták a sztálinizmus meg a kommunizmus bűneit, a titoista Jugoszláviában. Tehát ez egy rendkívül haladó, avantgárd szellemű folyóirat volt, és Fodónál ezt megtalálták, szovjetellenes irodalomnak minősítették, amelynek ő a becsempészésével próbálkozott.

Terepmunkás: Amiről beszéltünk az előbb, a beadványról, hogy hányan írták alá, egyébként a beadvány mennyire volt publikus? Tehát a párt, az reagált rá rögtön, de Kárpátalján az átlagember tudhatott róla?

Adatközlő: Az átlagember csak olyan szinten tudhatott róla, hogy az aláírók nyilvánvalóan tovább adták azt, hogy miről van szó. Tehát ez beszédtéma volt.

Terepmunkás: Igen, ezt akartam kérdezni.

Adatközlő: A közbeszéd szintjén téma volt, de írásos publicitást nem kapott, nem is kaphatott volna.

Terepmunkás: Miután elküldték, azután sem?

Adatközlő: Azután sem. Csend volt. Vizsgálat indult, de azt hiszem, hogy Fodó Sándor és Kovács Vilmos volt az, akiket megkérdeztek, akiket behivattak a pártbizottságba, és mire a vizsgálatok beindultak, addigra engem már eltávolítottak az egyetemről.

Terepmunkás: És Önt elvitték katonának, akkor ezután a beadvány után retorzió vagy valami más érte-e Önöket?

Adatközlő: Hát ez volt a retorzió, plusz a Forrás Stúdió-beli tevékenységemből eredően munkásságomnak a kedvezőtlen fogadtatása, valamint hosszú évekre szólóan a publikálástól való eltiltás.

Terepmunkás: A katonai évei alatt is úgymond megfigyelés alatt volt?

Adatközlő: Nyilvánvalóan. Ezt onnan tudom, hogy amikor a behívásom első hetében egy gyűjtőtáborba kerültünk, ahonnan tovább osztottak bennünket, egy tiszt hallgatókat, kurszántokat toborzott egy rádiós tisztes iskolába. Én jelentkeztem, mert úgy gondoltam, hogy ez jó lesz nekem. Berdicsevbe kerültem egy tanegységhez, és talán tíz nap múlva hivattak a törzsparancsnokságra, megkérdezték, hogy kerültem oda. Mondtam, hogy egyszerűen jelentkeztem. Ott volt az aktám a törzsparancsnok kezében, és miután tisztázta, hogy nem volt ebben semmi szándékosság, semmi turpisság, közölte velem, hogy nekem nem itt van a helyem, és átirányítottak egy másik tanezredbe, mert azon a helyen nem voltam megbízható.

Terepmunkás: A rádió az túl hangos. És miután leszerelt?

Adatközlő: Miután leszereltem, azt hallottam, hogy a tiszaújlaki cipőgyárba, ahol bevonulásom előtt dolgoztam, az Ungvári Egyetemről jöttek diákokat toborozni, és valaki ott feltette nekik a kérdést, hogy miért menjünk, mikor Fábián Lacit is kicsapták. És akkor a jelenlévő tanár, hogy ki volt az, pontosan nem tudom, azt válaszolta, hogy ha a seregből hazajön, akkor nyugodtan visszatérhet. De én meg se próbálkoztam vele. Amikor hazajöttem, nekem az volt az első dolgom, hogy munkát keressek, nem akartam tovább a szüleim nyakán élősködni. Találtam is munkát, de az anyám csak nem nyugodott, elment az egyetemre anélkül, hogy alaposabban tudott volna ukránul vagy oroszul. Ott azt kérdezték tőle, hogy csecsemő a maga fia, hogy nem tud egyedül feljönni? És akkor mégiscsak felmentem. A felvételi bizottság akkori vezetőjéhez irányítottak, aki egy magyar nemzetiségű fiatalember volt, egy matematikus, és azt válaszolta, hogy tud az ügyemről, fogadja a kérvényemet, de okvetlenül jellemrajz kell a hadseregből, ahol szolgáltam korábban.

Terepmunkás: Le kellett volna írni, hogy a két év alatt megjavult-e?

Adatközlő: Nem, onnan egy jellemrajzot kértek, ami mai értelemben egy erkölcsi bizonyítványnak felel meg.

Terepmunkás: Igen, azt értem.

Adatközlő: És hát a hadseregben a párttitkár szerepét a politikai tiszt töltötte be, ő volt illetékes ezt megírni, éntőlem csak a nevét, a beosztását meg a címet kérdezték, és ők írták meg a levelet. Ez ’74 nyarán történt. Két hét múlva felmentem, érdeklődtem, hogy mi a helyzet, azt mondták, hogy megjött a jellemrajz, majd értesítenek. Pár nap múlva találkoztam Tiszaújlakon az egyik tanárnővel, Horváth Katival, aki azzal fogadott, hogy gratulál, mivel az ő csoportjába, a negyedik évfolyamra lettem beírva. De hát én már dolgoztam, Katika – mondom –, én nem megyek nappalira vissza. Külön procedúra volt, hogy átvezettessem magam nappaliról levelezőre, de így nekem már sokkal kényelmesebb volt. Az irodalomba viszont majd csak ’78-ba, ’79-be találtam vissza, ill. akkor kaptam üzeneteket, de nemcsak én, hanem a Forrás többi tagja is, Fodor Géza, Zselicky József, hogy azért elvárnák, hogy eljárjunk a József Attila Stúdió összejöveteleire és esetleg, ha vannak olyan írásaink, amelyeket a *Kárpáti Igaz Szó*

vállalni tud, akkor azokat közlik. És akkor, talán ’79-be kezdtem újra Kárpátalján is publikálni.

Terepmunkás: Akkor a József Attila Stúdió az nem szűnt meg?

Adatközlő: A József Attila Stúdió nem szűnt meg, sőt virágzott, oda rengeteg embert összetoborzott Balla, mindenkit, aki élt és mozgott, aki megpróbált írni. Rengeteg tehetségtelen tagja volt, de mutatni, produkálni kellett valamit.

Terepmunkás: A szám volt a lényeg.

Adatközlő: Aztán a beilleszkedésemről megint csak órákon keresztül lehetne beszélni, mert azért az egyfajta parancs volt, felülről jövő elvárás, a párt felülről jövő elvárása, hogy mi oda elmenjünk, hogy ne mutassuk azt kifelé, hogy itt tiltólistán lévő fiatal alkotók vannak még mindig, azért egy-két írásunkat közölték ugyan, de továbbra is az volt a feltétel, hogy úgy írjunk, ahogy ők elvárják. Ennek ellenére én soha nem írtam olyan verset, amiben akár Lenint, akár pártot vagy bármit dicsőítettem volna. A maximum, ameddig elmentem az, hogy béke. Ezért aztán nekem nagyon sokáig kötetem nem jelenhetett meg, mert a verseim az akkor uralkodó ideológia szerint szinte mind apolitikusak voltak, eléggé kemények, és nem volt hozzájuk semmilyen töltelékszöveg, ami az akkori elvárások szerint egy kötetet elvitt volna. Tehát kellett volna bele – a mit tudom én – 5-6 Lenin-vers, 10 másik, amelyek a békés alkotómunkát dicsőítették volna. Ezt várták tőlem, ezért nekem ’92-ben jelent meg az első kötetem itt, Kárpátalján, akkor már 41 éves voltam.

Terepmunkás: Hát igen, amikor már lehetett. Most, hogy ha visszatekint így 40 évvel később, mi az, amit másképp csinált volna?

Adatközlő: Semmit. Semmit sem tehettem volna másképpen, egyértelmű. De ha megkérdezi a barátaimat, Fodor Gézát, aki nagyon makacsul és nagyon hűen kitartott ezek mellett az elvek mellett, ő is ezt mondaná, Zselicky Jóska is ezt mondaná. És sajnos már nincs köztünk, 2009 szeptemberében eltemettük S. Benedek Andrást, ő is csak ezt mondaná.

Terepmunkás: Szeretne még valamit hozzátenni az itt elmondottakhoz?

Adatközlő: Lényegében – azt hiszem – minden fontos mozzanat elhangzott…

Terepmunkás: Jó, hát azt hiszem ennyi kérdésem lett volna, és köszönöm szépen az interjút.

Adatközlő: Kérem.

SZAKMAI ÖNÉLETRAJZ

Név: Fábián László, 1980-tól Vári Fábián László

Szül. helye, ideje: Tiszaújlak, 1951.03.16.

Tanulmányai: Nagyszőlősi 3. Sz. Középiskola, érettségi – 1968, Ungvári Állami Egyetem, Filológiai Kar (magyar nyelv és irodalom) – 1968–1978, közben két év katonai szolgálat a szovjet hadsereg németországi hadcsoportjában. 1999–2002 között PhD-képzés a Debreceni Egyetem Bölcsészettudományi karán. Itt a néprajzprogram keretében összehasonlító (magyar és ruszin (ukrán)) balladakutatások végzése. 2008 áprilisában „summa cum laude” minősítéssel megvédte *A magyar és ruszin (ukrán) népballadák összehasonlító vizsgálata* című doktori disszertációját.

Munkahelyei: 1976–1999 között a Mezővári II. Rákóczi Ferenc Középiskola magyartanára. 1999-től a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola tanára.

Társadalmi tevékenysége: 1989-től a KMKSZ választmányi tagja, 1992–96 között általános alelnöke, 1994–99 között a KMKSZ Beregszászi Járási Szervezetének elnöke, 1999-től tiszteletbeli elnöke. 1990-től a Magyar Írószövetség tagja, 2002-től a szervezet választmányának, 2007–2010 között pedig elnökségének tagja. 2002-től a Magyar Írószövetség Kárpátaljai Írócsoportjának elnöke, az *Együtt* c. folyóirat szerkesztőbizottsági elnöke, 2009-től főszerkesztője. 2005-től a Magyar Művészeti Akadémia tagja.

Népköltészeti gyűjtőmunkája: 1970-től az egykori Forrás Irodalmi Stúdió tagjaival, a továbbiakban önállóan, ugocsai, beregi és ungvidéki falvakban – főként magyar népballadák, népdalok és mondák, 1984-től kiegészítő gyűjtések a népballadák kiadásának előkészítéséhez, 2003-tól a Kárpátaljai Magyar Tanárképző Főiskola magyar szakos hallgatóinak nyári néprajzi gyűjtéseinek szervezése.

Népköltészeti tárgyú publikációi: kárpátaljai megyei lapokban, időszaki kiadványokban, *a Kárpátaljai Szemlé*ben, *a Hatodik Síp*ban *a Honismeret*ben, a kecskeméti *Forrás*ban, *a Kortárs*ban, *a Kisebbségkutatás*ban, a Magyar Néprajzi Társaság *Tanulmányok a magyarországi nemzetiségek néprajzából* című kötetében, *a Kárpátaljai Minervá*ban, valamint a KMF *Acta Beregsasiensis* című tudományos gyűjteményében.

Vannak ringó bölcsők címmel 1992-ben (Vári Fábián László és a Forrás Stúdió gyűjtéséből, VFL szerkesztésében, előszavával, jegyzeteivel) az ungvári Intermix Kiadónál napvilágot láttak a kárpátaljai magyar népballadák, 2006-ban megjelent ennek 2., bővített kiadása.

2003-tól *a kárpátaljai ruszin népballadák* (V. P. Lintur és Holovackij gyűjtéséből) fordítása és közlése, összehasonlítása a magyar anyaggal – főként az *Együtt* című negyedévente megjelenő irodalmi és művészeti folyóiratban, konferencia-előadások.

Néprajzi munkájának elismerése: 1998-ban a kárpátaljai néprajzi gyűjtő és művelődésszervező tevékenységéért megkapta a Pro Renovanda Cultura Hungariae Alapítvány Kemény Zsigmond díját.

Szépirodalmi tevékenysége: Verseskötetek: *Széphistóriák* – Ungvár, 1991; *Kivont kardok közt* – Budapest–Beregszász, 1992; *19 vers a hűségről és a halálról* – Budapest–Beregszász, 2000; *Világtalan csillag* – Ungvár, 2001; *Harminchárom év* – Miskolc, 2003; *Fecskehajtó idő* – Budapest, 2004; *Jég és korbács* – Budapest, 2010. Önéletrajzi regény: *Tábori posta* – Budapest, 2011.

Elismerései: Kilencek díja – 1983, Pro Cultura Hungarica emlékplakett – 1991, Magyar Művészetért díj – 1992, Berzsenyi-díj – 1993, a Pro Renovanda Cultura Hungariae Alapítvány Kemény Zsigmond díja – 1998, Bethlen Gábor-díj – 2001, József Attila-díj – 2003, a Lakitelek Alapítvány és az Antológia Kiadó Kölcsey díja – 2003, Balassi Bálint-emlékkard – 2004, Tőkés László-díj – 2004, Szabó Zoltán-díj – 2004, a Magyar Művészetért Alapítvány és a Herendi Porcelánmanufaktúra RT Bartók Béla emlékdíja – 2006, Ratkó József-díj – 2007, Magyar Köztársasági Érdemrend lovagkeresztje – 2011.

Interjú Czébely Lajossal

Interjú időpontja: 2012. augusztus 11.
Interjú készítője: Császár István
Helyszín: Beregszász
Interjúalany: Czébely Lajos

Terepmunkás: Akkor Czébely Lajossal beszélgetünk a ’72-es beadvánnyal kapcsolatban. Néhány szót, ha mondana magáról, neve, foglalkozása, beosztása.

Adatközlő: 1951. október 29-én születtem itt, Visken. A középiskola elvégzése után egyből felvettek az Ungvári Egyetem magyar szakára. Ami véletlen volt, mert én történelemre akartam jelentkezni, aztán elmagyarázták nekem, hogy ha én azt hiszem, hogy azt a történelmet fogom tanulni, amit szeretnék, akkor nagyon tévedek, úgyhogy jobbnak találtam ezt a megoldást, megírtam a dolgozatot és ott maradtam.

Terepmunkás: Mikor történt ez?

Adatközlő: Ez, 1968-ban. Az egyetem elvégzés után 21 éves voltam. Bekerültem a Gáti Középiskolába, ott egészen 1994-ig tanítottam, aztán apám halála miatt hazajöttem, mert ő kántor volt a református templomban, és én léptem a helyére. Azután kaptam munkát a helyi középiskolában, a Kölcsey Ferenc néven ismert tanintézményben, itt tanítok jelenleg is, már nyugdíjas vagyok, de megkértek, hogy egy pár órát tanítsak még.

Terepmunkás: Egész idő alatt magyartanárként dolgozott.

Adatközlő: Igen, és orgonistája vagyok most is a viski református templomnak.

Terepmunkás: Akkor ’72-ben még tanult?

Adatközlő: ’72-ben még negyedik, ötödikes voltam.

Terepmunkás: Értem, szóval ott volt az egyetemen éppen akkor. Mi a véleménye a 70-es évekről? Tehát érzett-e különbséget a sztálini, brezsnyevi és a hruscsovi időszak között? Volt-e valami érezhető különbség?

Adatközlő: Az én időbeosztásom úgy kezeli ezt az időszakot, mint a 60-as évek vége, akkor kezdtem öntudatosodni, és a 70-es évek elején. Nyilván voltak érdekes változások, ebben közrejátszik ’68. Mert ugye addig Nyugat úgy viselkedett, mint amikor a szocialista országokkal szembe kiderül, hogy ők egyáltalán nem akarnak segíteni az itteni mozgalmi embereknek azért, mert nekik az kényelmetlen. Na most, felerősödött a Szovjetunióban egy ilyen szovjet gőg, és akkor tulajdonképpen mindenre odafigyeltek, nem lehetett az embernek az egyéniségét kibontakoztatni még itthoni, civil szinten sem. Ez miből adódott? Vagyis miből látszott? Tehát ’68-ban, mikor a szovjetek lerohanták Csehszlovákiát, akkor én már ott voltam Ungváron, és kaptam egy lakást a Boldogasszony utcában, vagy mi volt a neve a magyarok alatt, én is csak az öregektől hallottam. Nem tartózkodtam ott sokat, szóval abba a házba lakott Fodó Sándor. Sándort nekem ismernem kellett volna, de 11 vagy mennyi év korkülönbség volt köztünk, és én nem ismertem. De hallottam róla. Ő ’67-be jött Ungvárra dolgozni

és ebben a házban lakott. Megismerkedtem két fizikussal mint felvételiző diák, velük laktam, Sándor pedig egy külön szobában lakott, mint fiatal egyetemi oktató. Ugye rögtön megismertük egymást és akkor esténként elbeszélgettünk. Amikor kisétáltunk a Perecsenyi útra, épp a Csehszlovákiába való bevonulás volt. Már Ungváron voltam, mert egy bizonyos gyakorlatot kellett elvégezni mielőtt elkezdődött a tanulás. Ott sok olyan dolog megnyilvánult akkor, hogy hasonló véleményen vagyunk, de mindaz, ami ezután történt – már elgondolkoztam ezen,– semmiféle összefüggésben nincs ezzel, a csehszlovákiai bevonulással van, de a ’68-as eseményekkel sem. Mert ugye nagy ifjúsági mozgalmak voltak, baloldali mozgalmak Franciaországban, de ez teljesen más ügy volt. Ezt inkább úgy fogalmazhatnánk meg, hogy egy olyan nemzedéknek viselkedése kezdett módosulni, akik a háború után születtek és hát azt mondják, hogy félelem nélküli, de ez nem igaz, mert féltem én is. Inkább nem akart félni, mert úgy érezte, hogy joga van az egyéniségét kibontakoztatni.

Terepmunkás: Gondolja, hogy az önök generációja már úgy gondolta, hogy már nem akar félni? Az idősebb generáció, bennük volt egyfajta félelem?

Adatközlő: Édesapám, aki ’47-be jött haza Szibériából, az természetesen félt. Az igaz, hogy nem háromnapos munkán volt, hanem mint katona esett fogságba valahol a Dunántúlon, hadifogolyként vitték el. Hazaengedték ’45-’46 körül, már nem emlékszem pontosan, de valaki üzent innen, Viskről és visszaküldték félútról. Azért, mert valamikor nem úgy viselkedett, ahogy kellett, tehát ebből is látszik, hogy itthon is be volt minden hálózva. Ez abból is látszott, hogy mindig figyelmeztetett: „Ne csinálj semmit, mert tudod, még a falnak is füle van.” Laci barátom például, Fábián. Az ő édesapja úgy félt, hogy elégette otthon Lacinak a verseit, hogy ha valaki esetleg utánanéz a dolgoknak, ne tudja meg, pedig hát azt mindenki tudta. A szülő ugye azt akarja, hogy a gyerekeivel minden rendbe legyen, aztán ha önállósodtok, akkor csináltok, amit akartok, tehát figyelmeztetés volt.

Terepmunkás: Konkrétan a ’72-es beadvánnyal kapcsolatban, hogyan emlékszik vissza, hogy is indult ez az egész? Biztos volt valami előzménye, nem a semmiből jött.

Adatközlő: Az előzmény, az sokkal hosszabb, mint ahogy itt beszélnek róla, és bizonyos időpontokat össze is kell vetni. Tehát én a magam életét veszem (attól a pillanattól kezdve, ahogy én odakerültem), ez megtörtént dolog. A szovjet csapatok ugye bevonultak, ez elkezdődött szeptember elsején, 1968-ban. Megkezdődött szeptember elsején a tanítás, és Sándorral mentünk a gyalogjáró hídon. A színház mellett volt egy csoportosulás, egy vörös ing tűnt fel nekem, az volt a Lacié, a Fábián Lacié. Azt mondja Sándor, hogy ez a Forrás Stúdió, most gyűléseztek. A bábszínháznál, vagy milyen színház volt az, abban az épületben, mert tudniillik, addig a Stúdió hivatalos dolog volt, és akkor ő bemutatott, ott volt azt hiszem Géza is, Béni is, S. Benedek András is, Györke Laci. Györke Lacival, Fábián Lacival meg Tóth Pistával, aki most főkonzul, nagyon összemelegedtünk és akkor barátok lettünk. Akkor ott volt Sari Józsi, úgyhogy egy nagyon jó társaság lett. Még meg kell említenem Tuba Ernőt, aki nagyon sokat szenvedett miattunk is, de őt mindig kihagyják. Ő most Bátyúban él, már nyugdíjas. Na most, mi ugye itt összeismerkedtünk, és szép lassan belekerültem a társaságba, ott tudtam meg, hogy pontosabban miről is van szó, hogy egy évvel azelőtt az *Együtt* folyóiratot, ame-

lyet a Forrás Stúdió tagjai írtak, többek között idősebbek, mint mi: Benedek András, Györke László, Bús Ilona, Punykó Marika, aki így most eszembe jut, ezek csinálták. Na és, mondom, Bénivel laktam és volt a kezemben nagyon sok példányszáma ennek a lapnak. De azt hiszem, az volt a baj, hogy rájuk másztak és betiltották, egy-két számot el akartak küldeni Magyarországra, és akkor gombolták le a dolgot. A határon valahogy megtudták, és akkor betiltották a lapot. Ez az első lépés, ugye, ez ’67-be volt. Sándor már úgy cseppent bele, hogy hallotta, hogy mi történt. Neki ez nagyon furcsa volt Észtország után, mert akármilyen volt Észtország, de liberális ország volt. Ott általában teret engedtek polgári filozófiának, nem úgy, mint itt, minket csak a kommunista dolgokkal etettek. Neki ez furcsa volt, hogy egy ilyen jó munkakedvű, tájékozott csoportot leállítanak. Béni akkor már kész kis professzor volt, teleolvasta magát, jó felkészültséggel jött, a világirodalom-tanár is megdicsérte, bár sokszor vitatkoztak is, mert mi azért hozzájutottunk nagyon jó magyar könyvekhez is, oroszra vagy ukránra nem volt annyi lefordítva. Na most, azt gondolta Sándor, hogy ezeket a fiatalokat emelni kell, támogatni, nem pedig lebunkózni. El kell mondanom még, mert ezt kifelejtettem. Az *Együtt*nek a szétzavarása lenne a második előzmény. Előtte volt egy olyan beadvány, amelyet Csirpák Emil, csapi tanár és Polcer Bandi bácsi, Polcer András, beregújfalusi tanár szervezett. Egy beadványt arról, hogy mi, magyar iskolát végzők ne cirkuszoljunk örökké, mint például én is, ugye egyetemre készülő diák voltam, vártuk a híreket, egyszer hivatalosan megengedték a magyar felvételit, de elhallgatták, hogyha nem mondja neked senki, akkor csak menj és felvételizz oroszul. Tehát először ők hívták fel magukra a figyelmet, majd jött a diákok részéről ’67-ben az Együtt-mozgalom. Miután Fodó Sándor tanár lett, ’68-ban (viskiek, meg a fél zeneképző barátom volt, mert itthon ugye játszogattunk) azt mondja Sándor, hogy valójában nincs is nekünk szükségünk erre a Beregszászi Népszínházra. Schóber Ottó vezette akkor a Beregszászi Népszínházat, na most, ott olyan műsorpolitika volt, hogy falra kellett mászni. Más nem volt, csak szocialista darabok és oroszról magyarra fordítva, kettőt játszottak akkor Balla Lászlótól, nem emlékszem már a címükre, de nem is lényeges. Tehát nem ezt kellene, hanem mi hallottunk akkor a Csehszlovákiai magyar mozgalomról a CSEMADOK-ról, alapszervezetekkel, helyesebben együttesekkel bírnak falvanként, azokat a főszervezet összefogja és ezt nekünk is így kellene megcsinálni. Nem népszínház kellene orosz, szovjet darabokkal Beregszászban, hanem kellene ilyen CSEMADOK-szerű mozgalom. Na de ezt fogjuk elkezdeni az egyetemen, mert ha elvégzi mindenki az egyetemet, már egy-egy ember leszünk szinte minden faluban. Tehát előre gondolkodott. Úgyhogy hozzá is fogott ehhez. A fiúk segítettek nekem zenészeket keríteni – hogy legyen egy zenekarunk is –, a zeneképzőből elhívtuk Galambosit, aki elég híres lett, csak elzüllött, Kadét Pali volt a nagybőgős, aki nagyszerű cigány fiú volt, Ungváron lakott, de sajnos tragikusan meghalt, fiatalon. Akkor még Rusznák Laci Szlatináról, Orosz Viktor, talán megint Szlatináról, ő csellós volt. Úgyhogy olyan jó kis zenekar volt, hogy Márton Pityu bácsi, a híres zeneszerző, Márton István eljött és korrigált minket. Árpa Pista bácsi, Árpa István híres zenetudós volt, az Október utcán lakott, ott ahol a zeneképző van, csak kicsit feljebb, majdnem a matematika fakultással szemben. Ő teljes szívvel-lélekkel vezette az énekkart meg két vokált, férfi és női vokált. Sztankaninec Emil – vagy Jánosnak is hívták– bácsi, a tánccsoportot szedte rendbe, tehát megtörténtek az

első lépések. Először úgy gondoltuk, hogy először az egyetemisták seregszemléjén, a mi seregszemlénken veszünk részt. Úgy is történt, és rögtön felhúztuk a filológiai kart a második helyre, az orvosi után. Az orvosi az elit társaság volt, Szovjetunió ide vagy oda, ott gazdag és jól menő gyerekek voltak, és volt háttérműveltségük, tehát ilyen módos társaság volt, akik mindig megnyertek mindent. Szóval, mi utolértük, nagy öröm volt az egyetemen is, a fakultáson is. Érdekes, hogy minden olyan jól indult. Dehát az ukrán szakkal meg az orosz szakkal együtt működtünk, mi még 20-an voltunk. Minden szépen beindult.

Elindultunk falvakba, hát természetesen azokba a falvakba mentünk inkább, meg először, ahova valók voltak a diákok, ahol megtudták szervezni a fellépést. Eljöttünk Viskre, Técsőre, Beregszászba. Igaz Beregszászban kategorikusan nem akartak minket, és azt mondták, hogy esetleg a gyerekek részére. Hát, rosszul esett, az biztos, de meghallották sokan, s 500-an azért csak eljöttek. Ott volt az az eset, hogy meghallották, ahogy Györke Laci szavalja a József Attila *Hazám* és a *Levegő* című versét. Nem volt ott olyan mit tudom én milyen rebellis program, csak az akkori szemmel tűnt úgy, hogy olyan volt. Ma már az iskolákban is, meg utána is tanították ezeket a dolgokat. Ugye abban szerepel, hogy „Ne legyünk német gyarmat", meg hasonlók, és visszatapsolták Lacit a versekkel. Erre Sándor mindig büszke volt, mert ilyet még nem hallott, hogy szavalást visszatapsoljanak. Na meg, ugye többek között a férfikórusnak voltak kuruc nótái, ilyen kuruc '48-as csokor és amikor énekelték, hogy „éljen a magyar szabadság", akkor éljenzett a nép és felálltak. Nahát, ez lassan ugye elterjedt Kárpátalján. Zápszonyba készülve nem adták a buszt – Sándor ír az emlékirataiban valami ilyesmit, de nem emlékszem már az évre pontosan –, és elmentünk a vasúton, Zápszonyt ugye könnyű volt megközelíteni. Na és ott a nép szintén felállt és nagy hangerővel éljeneztek. Mire mi hazajöttünk Ungvárra, felívták a dekanátusba Sándort és azt mondták, hogy adjuk le a ruhákat, meg mindent. Nem akartuk a szereplőruháinkat leadni, mert azt mi vásároltuk. Tehát '68 vagy '69 őszén almaszedésen a técsői házban voltunk és mi, néhány csoport azt a pénzt nem adtuk le, hanem vetettünk belőle Sándorral egy cimbalmot, az még most is ott van talán Ungváron, akkor vásároltunk nagybőgőt, a ruhát a lányok csinálták, hímezték, a szüleik is segítettek. Na most ezt hogy adjuk oda? Tudom, Egressyné volt a gondnok, jól beszélt magyarul, de lélekben nem volt magyar, nem adtuk le neki, hanem szépen odaajándékoztuk a 10-es számú iskolának, erről nem tesznek mostanában említést, de valóban így volt. Nagyon jó működvelő együttes volt az ungvári 10-es számú iskolában, gondoltuk, hogy legyen nekik akkor.

Akkor kezdődött az a dolog, hogy 1971. február 21-én kelt egy parancs, az Ungvári Állami Egyetem akkori rektora adta ki, hogy Sándort fel kell menteni a munka alól, azért, mert ellógott az órákról.

Terepmunkás: Ilyen ürüggyel?

Adatközlő: Ilyen ürüggyel. Éspedig külföldre. Na itt már baj volt, mert Sándor bebizonyította, hogy ott van a kérvénye a rektor asztalán, a rektor beleegyezett, csak akkor még nem árulkodtak neki. A kérvényben az állt, hogy Sándor úgy döntött, hogy a téli szünidőben, vagy valami ilyesmi, elmegy 2 hétre Magyarországra. Na, az se lett volna nagy baj, úgy is belekötöttek volna. Az plusz volt, hogy hazafelé jövet az *Új Szimpózium* című lapot a buszülés alá dugta és ebben volt egy Sztálinról szóló

cikk. Amit lehet, ha az ölébe hozott volna, akkor semmi nem lett volna, de mikor jött a buszon, éppen őt vizsgálták át tüzetesen. Na de ő ezt kivédte, mert elment Ungvárra a postára és előkerestette, hogy az a lap itt előfizethető, és semmi szovjetellenes benne nincs. Aztán kiderült, hogy Sándorról nagyon sok adat van, de az már későbbi dolog. A diákság akkor egy az egybe kiállt Fodó mellett. Ez nekem már azután jutott eszembe, hogy az az aláírásgyűjtés, ami akkor történt, abban az időben, az egy ilyen levél volt. Én írtam oroszul, akkor már belejöttem és nekem adták ide legépelni, sőt, hogy postára adjam fel. Az a példány már nem maradt fenn, de ez a második levél, ezen még a postai pecsét is rajta van, mert ezt a Leningrádi-parton adtam fel a postán. Ezt a diákok írták. Na most, itt arról van szó, hogy a diák látta, hogy ez hülyeség, amit Fodóra fognak, oroszok, ukránok is vannak közöttük, akik aláírták. Azt mondják, hogy kérjük, hogy jöjjenek el és vizsgálják ki, hogy mi az a nagy baj, amit Fodó csinált, mert ez hülyeség, mert lógni külföldre útlevéllel nem lehet. Akkor elküldtük és az lett a vége, hogy elkezdtek minket cincogtatni a levél után, mert Kijevből ugye leküldték a választ, hogy helybe foglalkozzanak a kérdéssel. Abból meg mi lett? Az, hogy elkezdtek minket hívogatni, meg egyiket-másikat, hogy mi ez? És ahogy a második levélben írva van – én azt lefordítottam magyarra, majd a cikkbe benne lesz –, hogy legyenek szívesek ne minket elővenni, mert itt a Fodó ügyét kellene megbeszélni, hogy miben hibázott, majd kijavítja, s a többi, meg hogy egy ilyen fiatalembert nem kell az állásából elbocsátani. Zseliczky, Fábián és Ágnesz Nyina (egy orosz, perfekt orosz nő volt, velünk tanult a magyar szakon) meg még valaki felszólalt ezen a gyűlésen és a diákság egyöntetűen Fodó mellett volt, ez egy kicsit meghökkentő. Szóval nem gondoltunk egy ilyen mozgalmat rögtön.

Azért mondom el, mert ezt ki szokták hagyni és én ezt a levelet megtaláltam, majd egy egész kis történetet kerekítek köré, majd a kis esszémben. A tavaly kezdtem én hozzá, mert felbosszantottak ezzel az új felvételi renddel és olyankor kezdek valami kedvenc könyvet olvasni, és érdekes módon, Kosztolányinak van egy, nem is tudom, *Európai utazás* című könyve. Abban egy hasonló cikket találtam, hogy a németek hogyan tanultak magyarul, és azt írja Kosztolányi, hogy nem is a nyelvet tanulmányozzák, hanem engem, nagy alázat tölt el, hogy az én nyelvemet tanulják. És mondom, hogy ilyen alázat kellene, hogy azokat is eltöltse, akinek a nyelvét mi tanuljuk, és akkor kiesik nekem ez a lap, azt hittem, hogy egy A4-es összehajtva, közbe kettő. Én a sok költözésem között ezt a levelet beraktam a könyvbe, pedig sose szoktam a könyvbe berakni semmit, és ahogy zártam össze a könyvet, kiesett ez a lap és akkor kezdtem ezeken a dolgokon gondolkodni. Úgyhogy ezek után egyebet is tapasztaltam, azt, hogy vannak olyan diákok, meg olyan szülők is, a magyarok közt is, akik nem úgy gondolkodnak, hogy fiam hagyjad, ne állj te ki senki mellett, hanem azt mondják, hogy tarts ki mellette. És ez azért meglátszott. Ezt én egy másik pontjának látom az …

Terepmunkás: Előzményeknek.

Adatközlő: Az előzményeknek. A harmadik pedig az a cikk, amit a Forrás Stúdió ellen írtak ’71 márciusában. Éppen ez zajlik megint márciusban, de méghozzá az tetszik nekem benne, hogy a Balla cikke. Nem is az, hanem „A szovjet népek kis családja”, vagy micsoda. Arról szólt, hogy megjelent egy nemzetiségekről szóló könyve Leninnek, és akkor Balla írja, hogy nálunk milyen szépen meg van oldva minden, és

azok a tollforgatók, akik ugye a Forrás Stúdióba tömörültek, azok szabadon megjelenhetnének, de ők maguk zárkóznak el a szovjet–magyar valóságtól. Ez is benne volt. Hát így zárkózunk el? Mi meg akartuk magunkat mutatni. Akkor ez annyira megsértette az írogató fiúkat, azt a 10 embert, akiknek a *Szilaj nádparipán* című kötete akart megjelenni, de úgy akart, hogy évek óta vártak rá, de Balla bizonyára visszatette. Ezekre válaszul született meg az első beadvány. Tehát, amikor visszajöttünk ’71-ben a vakációról, akkor rögtön szeptemberben összeugrottunk, mert gyakran jártam össze Vilmossal meg Lacival, Fábiánnal én is. Ott találkoztunk Sándornál, vagy kint valahol, úgyhogy összedugtuk a fejünket, különösen Sándor és Vilmos, ugye ők jóban voltak és meghallgatták egymás tanácsát általában, ha nem is mindenben egyeztek. És itt már az elején egy érdekes dolog vevődött észre, és ez természetes volt, hogy mindazok a fiatalok, akik a Forrás Stúdió tagjai voltak, az szinte mind írogatott, ott volt a prózaíró Györke, a többségük verseket írt, ők vitték a prímet az első beadványnál. Úgy vélték, hogy meg kell mondani ennek a Ballának, hogy ne szóljon mindenbe bele.

Terepmunkás: Akkor ez az, amit Kovács Vilmos fogalmazott meg.

Adatközlő: Igen, meg ezek az írogató fiúk. De már, ugye jóban voltunk, ott voltam minden találkozón, és ugye Sándor is ott volt. Ott felolvasta Vilmos mindig, és akkor megbeszéltük, hogy mit tudunk még igazítani. Úgyhogy szépen kialakult. De mivel személyes konfliktusa volt Vilmosnak Ballával, mindig volt egy ilyen kis személyes élc benne. Sándornak ez nem tetszett. Egyszer csak azt veszem észre, hogy Sándor azt mondja, hogy baj van, az egész nem jó, mert nem erről van szó. Nemcsak irodalomról van szó. Tehát ő már rögtön komplexen gondolkodott, hogy az irodalom majd jön utána. De hát ez már kész volt. Úgyhogy ha ezt olvassuk, hol is van meg, talán a Horváth Sanyiék sárga könyvében, ahol megjelentették, és el lehet olvasni ezt a két beadványt, vagy máshol is, na mindegy, nem ez a lényeg. Csak most is észre lehet venni, hogy van hozzá egy jó gépelt oldal, vagy másfél, amiben már pótlásként fel vannak az összsérelmek is sorolva, vagy legalábbis meg vannak említve, hogy erről is szó legyen, úgyhogy ez már Sándor hatása volt. Ezt küldték el és akkor már nagyon veszélyes helyzetbe volt Sándor, teljesen. Mert ez is közbejött, az ő ügye, az *Együtt*, a válasz, már az első beadvány után láttuk, hogy mi a reakciójuk a felső köröknek. Eddig nem is figyeltem fel rá, de valóban az újságcikkben fel volt hívva a figyelem arra, hogy emberek, maguk itt a pártbizottságban semmit az égvilágon nem csinálnak. Na, ez kellett nekik. Na akkor aztán elkezdték, maguk a tanszéken nem csinálnak semmit, nem figyelik az ifjúság fejlődését, hát mi van itt? Erre nekik persze, hogy az volt a reakciójuk, hogy na akkor szétcsapunk közöttük, ekkor kezdődtek a buktatások. Akkor jött a döntés részünkről, hogy most már csinálunk egy rendes beadványt és abból született meg a ’72-es.

Terepmunkás: Hogyan dolgozták ki a beadvány szövegét? Összeültek többen, vagy inkább egy-két ember?

Adatközlő: Tehát a koncepciót Fodó vázolta fel. Mert amilyen elmélete volt a színházról, éppolyan elmélete volt az oktatásról. Ma már egy kicsit úgy emlékszem vissza, hogy népírók ízű. Mert azon nevelkedett fel Vilmos, mert én a szülőfalujában dolgoztam sokáig, tapasztaltam, hogy ott Sinka meg a népi írók kezében forogtak azokban az időkben, tehát szocialista elképzeléseken alapult a dolog, ami engem huncutul

idegesített, ezért nem is maradtam sokáig abban a körben. Mert én hamar jobboldalivá váltam, mert rájöttem, hogy egy nagyon szép dolog a szocializmus, de azt nem lehet megvalósítani, mert óriási káoszba, tragédiába vezethet a mi számunkra is meg a nép számára is. Na, nem is érdekes. Hanem az, hogy ahogy én emlékszem, a beadványban minden meg volt rágva, keményen, minden mondat. Sokan voltunk és Vilmossal, Sándorral együtt csinálták. Na most, volt olyan dolog amihez az egyik jobban értett, volt, amihez a másik.

Terepmunkás: A fő cél az mi volt? Tehát mit szerettek volna elérni a beadvánnyal?

Adatközlő: Ugye, ma már nehéz elképzelni, mert azért azóta egy s más történt a világban. Tehát egy magyar iskolahálózat, az óvodától az egyetemig. Akkor a közigazgatás, hogy a közigazgatásban százaléknak megfelelően magyar anyanyelvű vezetőembereket helyezni. Ezt követően, ugye dicsekedtünk is vele, hogy Veres Gábor bekerült. Mi csak úgy mondtuk gúnyosan, hogy a Veres Szása apukája, mert ukrán iskolába járt a fia. De lehet, hogy nem is a Gábor fia volt, na mindenesetre elterjedt így. Sok minden volt ott, de ha jól emlékszem olyan dolgok is voltak benne, ami ma sincs megoldva.

Terepmunkás: Ennek a súlyát úgy tudom, úgy próbálták növelni, hogy aláírásokat gyűjtöttek.

Adatközlő: Természetesen. Azért ez volt a kis próba a Sándor érdekében, ami azt bizonyította az egyetemen, hogy másképpen, aláírás nélkül nem lehet. Na most, ez titokban volt szervezve, mert Sándor is megmondta, ha titeket elkapnak, akkor úgy repültök az egyetemről, mint a pinty, tehát ez titokba lesz csinálva. Az egy másik kérdés, hogy ebbe komoly emberek lettek bevonva. Polczer Bandi bácsi, akinek már gyakorlata volt ebben, szívvel-lélekkel harcosa volt az ügynek. Molnár Tibor, aki nekem igazgatóm volt itt, Visken majd később. Hát, olyan segítségünk is volt, mint a Beregszászi járás első ideológiai titkára, Igyártó Bálint, aki most Pomázon lakik. Akkor Imre Sanyi bácsi, talán ő már nem él. Aztán, Kovács doktor Szőlősön. Lehet, nála már jártatok is.

Terepmunkás: Ő most éppen beteg.

Adatközlő: Beteg?! Szóval szépen megszervezett volt az időpont, Visken valamilyen nagy rendezvény volt, ott pillanatok alatt az emberek szívesen aláírták. Én nem voltam itthon, mert Fábián Lacival rám volt bízva Szőlős. Mi voltunk Kovácsnál is.

Terepmunkás: Aláírásokat gyűjtöttek?

Adatközlő: Aláírásokat gyűjtöttünk. Minél gyorsabban, minél többet, nehogy rájöjjenek és elszedjék.

Terepmunkás: Mit vártak, hogy milyen sikereket fog eredményezni a beadvány? Vagy egyáltalán vártak sikereket?

Adatközlő: Ugye az attól függ, ki milyen beállítottságú. Mondjuk, én jómagam nem vártam, féltem is, megmondom őszintén. Mert nem olyannak ismertem a rendszert… Voltak is ügyeim, ugye apám kántorizált és örökké bújni kellett. Egy gyárba dolgozott, és például szenteste nem engedték el egy fél órával hamarabb, és ugye borzasztó volt ez az egész, és én abban nem nagyon hittem, hogy eredménye lesz. Viszont annyira alá volt támasztva, meg lehet nézni, lenini idézetekkel az elején, hogy az valóban a lenini nemzetiségi politikára van építve, teljesen természetes. Megmondom őszintén neked, ez semmi, ahhoz képest, amit beszélnek, meg beszéltek, kifele, Magyarország felé is.

Meg állandóan azt hallod, meg Balla is azt mondja, hogy „Ügyelni kell a magyarországi állapotokkal! Ügyelni kell a magyarországi állapotokkal!”, mert ott ezt lehet csinálni, azt lehet csinálni, és mi így és mi úgy. Ma már meg van szépítve a dolog, meg el is felejtette az ember.

Terepmunkás: Már volt róla szó. De azon kívül, hogy egy-két ember bekerült a vezetőségbe, ezenkívül valami más eredményt fel tudna idézni?

Adatközlő: Mondjuk, megállt egy kicsit az iskolák internacionalizálásának a folyamata is, mert akkor nagy divat volt. Az egyetemi felvétel is javult, sokat. Engem már úgy nem érintett, mert akkor én már tanár lettem. De tudom, hogy azért az változást hozott, mert hetven, hát nem egész hetvenben, nyolcvan fele közeledve, a hetvenes évek közepén már a tankönyvek se azok voltak, mint azelőtt. Mert a miénk az szörnyű volt. Úgyhogy valami látszott, de gyökerében nem változott semmi.

Terepmunkás: És az ön sorsát személyesen befolyásolta a beadvány? Tehát retorziók érték emiatt?

Adatközlő: Hát, mindannyiunkat érték, úgy megmérgezték az embert. Hát, nem kicsit. Én például 16 évig jártam a beregszászi énekkarba, a tanítóiba, jó barátaim voltak ott, de mikor külföldre elindultunk, engem nem engedtek. Milyen megalázó volt! Tudtam én, hogy valami baj lesz.

Terepmunkás: Megindokolták?

Adatközlő: Meg. Hogy nemrég voltam katonai átképzésen, meg ilyen hülyeségekkel. Nem mentem többet az énekkarba. Mind rám voltak, hogy hogy lehet az, hogy te nem akarsz járni, meg ilyenek. Mondom: Milyen ember vagyok én, hogyha veletek vagyok? Meg milyen emberek vagytok ti, hogyha nem visztek el magatokkal külföldre, most meg csaltok magatokhoz? A másik meg, azt Józsival jártuk végig, Sarival. Az volt a helyzet, hogy nem tudtunk elhelyezkedni. Miután kaptam egy állást, egyik kollegával mentem szembe valahol, mondta, hogy ő már ezt az állást megkapta, a másik mondja, hogy már ő is kapott. Mindig azt, amelyiket nekem ígértek.

Majd végül ideadták nekem Beregszászban a 8. sz. iskolát, Bálint volt az igazgató, Igyártó, de másnap kicseréltek, eltettek Gátra. Az jó volt nekem, mert tanúja voltam akkor Vilmos rehabilitálásának, mert írt egy nagy bűnbocsátó levelet, ami miatt kurva mérges voltam. Össze is jöttünk akkor egyszer a Korzón, egy esős délután, akkor már tanítottam. Na, össze is szólalkoztunk egy kicsit, aztán megsajnáltam, hogy ki vagyok én. No, nem baj. Aztán elindult ilyen író-olvasó körutakra, az érdekes volt. Tanítottam, bejöttek hozzánk is, a gyerekekhez, volt vele egy Zsupanyin Józsi bácsi nevű ruszin költő, aki oroszul írt és jól beszélt magyarul, nagyon érdekes történeteket mesélt a gyerekeknek. Na, azt mondja Vilmos, gyere velünk. Mentem velük tovább, ott megint csak szemtanúja lettem egy nagy veszekedésnek. A jánosi iskola igazgatója Pobránszki Lajos volt, bementünk a folyosóra, egyetlen magyar szót se lehetett olvasni a falvakban, a tanáriban sem, pedig magyar iskola volt, ugye. És akkor számon kérte Vilmos, hogy hogy lehet ilyen, na úgy elkezdtek veszekedni. Ilyen dolgok voltak, de ez már utólag.

Terepmunkás: Véleménye szerint…

Adatközlő: Még azt akartam mondani, szavad ne felejtsd! Hogy kettős dolog játszódott le. Azok, akik részt vettek és nem hátráltak meg, azok erősebbek lettek, büszkébbek és szabadabban beszéltek mindenről. Igaz, hogy volt egy réteg, aki jött és kár-

hoztatott minket, ez nagyon rosszul esett. A küzdelem eredményét azt felhasználják, ha sikerül, de ha nem, akkor utána téged fognak hibáztatni érte.

Terepmunkás: Pont hasonlót akartam kérdezni, hogy úgy globálisan milyen folyamatokat indított ez el Kárpátalján? Volt valami ilyesmi?

Adatközlő: Az biztos. Tehát, ami az első lépés, az az *Együttnek* a híre. A működésről nem is beszélve. Az összes diák a barátunk lett, aki az egyetemen tanult, a biológusok, a fizikusok, a matekosok. Közülük is jöttek hozzánk táncolni. Tehát erre a dologra irányította a figyelmünket, hogy itt vagyunk magyarok és nekünk tudatosan helyt kell állnunk, mert igenis, bizonyos jogaink vannak. Szerintem enélkül semmi meg sem indult volna.

Terepmunkás: De nyilvánvalóan hatott.

Adatközlő: Lehet, hogy a levegőben is benne volt. Ki tudja. Mert valóban, Európában a 60-as években változtak a dolgok.

Terepmunkás: Most, így utólag mit gondol, lehetett volna valamit másképp tenni ezzel a második beadvánnyal kapcsolatban?

Adatközlő: Mondjuk, a szövegezés az mondjuk olyan, hogy azt én már nem tudom. De a tartalom ma is helytálló. Én az embereknek a kiállását hiányolom, akkor is erősebben kellett volna támogatni. Az a társaság, aki felfogja ennek a lényegét, akkor nem hagyta volna Sándort sem az út szélén, meg Vilmos se lett volna olyan, mint egy magányos oroszlán, mert belekeseredett ebbe a 10 évbe. Tehát ebből győztesebben is ki lehetett volna jönni. Ehhez kevesen voltunk, végeredményben. Nagyon lelkesek voltak sokan, de mikor baj volt, akkor kevesen cselekedtek.

Terepmunkás: Így az interjú végéhez érve, eszébe jut-e esetleg valami, amit én nem kérdeztem meg, de szeretne hozzáfűzni?

Adatközlő: Én azt szeretném, ha a mai diákság is szervezettebb lenne ilyen téren. Semmilyen kérdésben nem hallom a hangjukat.

Terepmunkás: Akkor interjúnk végéhez érkeztünk. Köszönöm az interjút!

Interjú ifj. Sari Józseffel

Interjú időpontja: 2012. augusztus 2.
Interjú készítője: Császár István
Helyszín: Beregszász
Interjúalany: ifj. Sari József

Terepmunkás: Ifj. Sari Józseffel beszélgetünk 2012. augusztus 2-án. Hozzájárul ahhoz, hogy hangfelvétel készüljön?

Adatközlő: Igen.

Terepmunkás: Köszönöm szépen. Akkor bemutatkozással kezdjük az egészet. Mondjon néhány szót magáról: neve, foglalkozása, tanulmányai stb.

Adatközlő: 1950-ben születtem, Visken. A viski nyolcosztályos (általános) iskolában kezdtem tanulmányaimat, amit később mint középiskolát fejeztem be 1967-ben. 1968-ban az Ungvári Állami Egyetem magyar szakán folytattam tanulmányaimat. Az Ungvári Állami Egyetem befejezése után kértem szülőfalumba,Viskre történő kinevezésemet, mivel hely volt magyar szakos tanár számára. Ezzel szemben a nagyszőlősi járási Aklihegy faluba adtak „kinevezést" három évre. Az aklihegyi magyar iskola igazgatóját meglepetésként érte a megjelenésem, mivel az iskolában magyar tanárra nem volt szükség. Elmondta, hogy ének, torna, munka, illetve talán négy magyar órát tud ajánlani. Arra kértem, hogy az ajánlatát hivatalosan írja le. Ezt meg is tette. Ezzel a hivatalos papírral mentem vissza a területi tanügyi osztályra. Mivel ketten, Czébely Lajos és én voltunk hasonló helyzetben. Fodó Sándor ajánlatára, ügyünkben táviratot küldtünk Brezsnyev elvtársnak. Ennek hatására lázas keresésbe kezdtek. Így neveztek ki magyar tanárnak szeptember 9-én a Batári Általános Iskolába. Tették mindezt úgy, hogy a batári magyar tanárnőt, akinek nem volt befejezett egyetemi végzettsége, eltávolították és engem tettek helyére. Kegyetlen volt. Arra kértem a tanárnőt, hogy készüljön, mert én egy év múlva innen elmegyek. Eljöttem, őt viszont már nem helyezték vissza. Hazakerülve Viskre – bár magyarórák voltak – egy féléves huzavona után felvettek a viski magyar iskolába. Először napközit vezettem, majd az első osztályban tanítottam, míg végül a meglévő magyarórákból is kaptam. Az unió széthullása után mintegy két évtizeden keresztül szervező igazgató-helyettesként dolgoztam nyugdíjba vonulásomig. Jelenleg magyar szakos tanárként továbbra is Visken tanítok. Ha ebből az időszakból meghatározó élményeken gondolkodom, akkor három dolog jut az eszembe. 1956-ban hatéves voltam. Az utcánkba a nagyon kevés rádióból egy nálunk volt. A világra rácsodálkozó gyerekként azt tapasztaltam, hogy a szomszédok, elsősorban a férfiak körülülik, -állják a rádiót és csendben, különös szomorúsággal hallgatják a híreket. Hogy valójában mi történt, azt később tudtam meg, de 56 említésénél a jelenet mindig vissza-visszatért. A sok butításon túl ez is támpontot adott az 56-os események megértéséhez.

A másik meghatározó élmény már iskolás gyermekként ért, azt kell mondanom éveken keresztül. Vasárnapi istentisztelet után – édesapám az egyház gondnoka volt – a

presbitérium néhány tagja a perselypénzt nálunk számolta át és könyvelte. A pénz számolása, szortírozása után egy ideig még sok mindenről beszélgettek, a világi dolgokról. Így erősödött egy közösség, mely fontos szerepet játszott az egyház és a közösség életében egyaránt.

A harmadik meghatározó élmény az egyetemi évekhez kötődik. Fodó Sándor kedvenc csapatának voltam a tagja Fábián Lacival, Zseliczky Jóskával, Czébely Lajossal, Benedek Andrással, Balla Gyulával, Tóth Istvánnal és még sokan másokkal együtt. Az egyetemi évek végérvényesen meghatározóak lettek számomra elsősorban a közösség iránti elkötelezettség szempontjából. Ebben nagy szerepe volt Fodó Sándor által létrehozott működtető együttesnek, melynek tevékenységébe nemcsak a magyar szak diákjai, a művészeti iskola tanárai és diákjai is részt vettek. Az együttesben tánccsoport, énekkar, szavalókórus – ez utóbbit Stupf Benedek András, Béni vezette – működött. Ebben az időszakban alakult és formálódott az írogató egyetemisták Forrás csoportja. Ez volt az az időszak, amikor Fodó Sándorral, Kovács Vilmossal sorskérdésről, iskoláink, a kárpátaljai magyarság helyzetéről is sokat beszélgettünk. Sándorral állandó kapcsolatot tartottunk. A csoport tagjaival a kapcsolat már nem tanár-diák, de elvbaráti volt. Ezt a kapcsolatot Sándornak később bűnéül rótta fel a hatalom. Így alakult ki a Sándor körüli csoportosulás körében az a gondolat, hogy lépni kell, így fogalmazódott meg a beadvány gondolata. Elsősorban az volt a cél, hogy minél gyorsabban fogalmazzuk meg a sérelmeinket, vessük papírra a lehető legnagyobb titoktartásban. Így született meg a beadvány Sándor és Kovács Vilmos lakásán. A beadvány fogalmazásával szinte egy időben történt meg az aláírásgyűjtők hálózatának kialakítása, futárszolgálat megszervezése. Így kialakult egy olyan csoport, akikre a jövőben támaszkodhattunk, sőt nagy részük most is ott van a közéletben. Nagyon gyorsan, mintegy másfél nap alatt kb. 1000 darab aláírás gyűlt össze. Az aláírt példányokat Sándor vitte Moszkvába. Nem vagyok benne biztos, hogy napjainkban ugyanezt végre tudnánk hajtani. Az a korosztály sok mindent megért, a magyarságukhoz sokkal jobban ragaszkodtak, mint talán napjainkban ragaszkodnak az emberek.

A hatalom első reakciója a megtorlás, a megfélemlítés volt. Sándort elbocsátották az egyetemről, Fábián Lacit, Tóth Istvánt, Benedek Andrást „Bénit" katonának vitték. Igyekeztek szétzilálni a csapatot. Nem véletlen, hogy bár Visken a magyar szakos számára hely volt, semmi esetre sem akartak odahelyezni, munkába csak szeptember 9-én állhattam a nagyszőlősi járási Batáron 1973-ban, ahonnan egy év múlva Viskre kerültem. Egy fél éves huzavona után megkezdhettem munkámat szülőfalum magyar iskolájában. Először a napköziben, majd az elemi osztályokban, és végül magyartanárként dolgoztam, dolgozok még most is.

Hogy mi volt a hatása az egyetemi mozgalomnak, beadványnak? Ezt talán legszemléletesebben Tóth István jelenlegi beregszászi főkonzul fogalmazta meg Sándor halálára írt nekrológjában Gogolra utalva – mindannyian Fodó köpenyege alól kerültünk ki. Ott, illetve Kárpátalján akkor alakult ki egy olyan csapat, melynek tagjai a közösségi életünk minden gondjára, bajára fogékonyak. Én kimondottan örülök, hogy annak a diákcsoportnak a tagja lehettem, a mozgalom hatása alá kerültem, mert így lett határozott célja további tevékenységemnek.

Terepmunkás: Igen, ez tényleg egy kerek megfogalmazás volt. Ilyen részletekre azért rákérdeznék, hogy 72-ben akkor volt ez az időszak, mikor éppen nem dolgozott sehol? Vagy nem kapott állást sehol?

Adatközlő: Nem, 72-ben egyetemista voltam, az egyetemet 1973-ban fejeztem be.

Terepmunkás: Akkor még egyetemista volt?

Adatközlő: Igen, 1973-ban neveztek ki Aklihegyre, ahol magyar szakosra nem volt szükség, innen helyeztek át Batára.

Terepmunkás: És akkor ebben a folyamatban részt vett. Ott volt ezeken az összejöveteleken is?

Adatközlő: Igen, nagy részén ott voltam.

Terepmunkás: A 72-es beadványnál akkor ön mint aláírásgyűjtő is részt vett.

Adatközlő: Igen, részt vettem. Elsősorban Visken gyűjtöttem az aláírásokat.

Terepmunkás: Most így visszatekintve van-e valami, amiről úgy gondolja, hogy másképp kellett volna tenni?

Adatközlő: Meggyőződésem, hogy nem lehetett volna másképp tenni. Az idő ott és akkor megérett arra, hogy igényeinknek, a kárpátaljai magyarság jogos sérelmeinek hangot adjunk. Nem lehetett volna másképp tenni.

Terepmunkás: Mit vártak a beadványtól?

Adatközlő: Elsősorban arra gondoltunk, hogy ezekre a kérdésekre fel kell hívni a figyelmet, tovább nem szabad hallgatni. Másként azzal a céllal szövegeztük a beadványt, hogy lesz eredménye is.

És lett: az egyetemre további küzdelmek után anyanyelvünkön felvételizhettünk, a Beregszászi Járási Tanács élére magyar embert neveztek ki Veres Gábor személyében (hogy milyen munkát fejtett ki, a beregvidékiek tudják), Molnár Bertalan a területi tanácsban tevékenykedett, a rendszerváltás megelőzően a viski magyar iskola építésében is segített, visszaszorult az ukrán–orosz–magyar vegyes iskolák létrehozása.

A legfőbb eredmény viszont elsősorban az volt, hogy kialakult egy csapat, ismertük egymást, kapcsolatot tartottunk egymással. Kialakult az a hálózat, melynek eredménye a rendszerváltás hajnalán a KMKSZ megalakulása lett, amelynek első elnöke Fodó Sándor volt.

Néhány hónap leforgása alatt Kőrösmezőtől az Ungvári járás legutolsó falváig létrejöttek a KMKSZ-alapszervezetek. Az alapszervezetek első legfontosabb tevékenysége volt, hogy felmértük a 44-es „málenykij robot" áldozatainak névsorát, és a több évtizedes hallgatás után megjelentek az emlékhelyek.

Terepmunkás: Igen, ez mindenképen fontos. Még esetleg eszébe jut-e olyasvalakinek a neve, akivel érdemes volna erről beszélni?

Adatközlő: Édesapám említett egy viski ácsmestert, akit Máté Józsefnek hívtak, sajnos már nincs közöttünk, mint ahogy Molnár Tibor sem, a volt iskolaigazgatónk. Viszont Visken tanít Czébely Lajos, akivel feltétlenül beszélni kell.

Terepmunkás: Nagyon szépen köszönöm a beszélgetést.

Adatközlő: Szívesen.

Interjú Polczer Andrással

Interjú időpontja: 2012. szeptember 27.
Interjú készítője: Császár István
Helyszín: Beregszász
Interjúalany: Polczer András

Terepmunkás: Tehát akkor kezdjük is a beszélgetést. Ha elmondaná a nevét, a jelenlegi foglalkozását.

Adatközlő: Polczer Endre vagyok, nyugdíjas vagyok, Sopronban élek.

Terepmunkás: Ha mesélne néhány szót az életéről, hogy hol született…

Adatközlő: Itt születtem, Kárpátalján. Egy ruszin faluban, Szentmiklóson, Munkács és Szolyva között, a hírhedt Szolyva között.

Terepmunkás: Mikor született?

Adatközlő: 1928-ban. Elemi iskolába ott jártam, Szentmiklóson, majd 1938 márciusától, ugye Magyarországhoz tartozott az a terület és magyar osztályba jártam, egy évet jártam magyar osztályba, majd beírattak a gimnáziumba. Úgyhogy 4 év gimnáziumot végeztem magyar iskolában, a többit már ukrán intézményekben, ’44 után. A helybeli ruszin nyelvet ismertem gyerekkoromtól fogva, úgyhogy nekem aránylag nem volt nehéz megtanulni az ukrán és orosz nyelveket, ugye mégiscsak van egy kis hasonlatosság a nyelvekben. Majd a Lembergi Egyetemen folytattam egy szemesztert, de abbahagytam, majd az Ungvári Egyetemen folytattam matematika szakon.

Terepmunkás: Mikortól?

Adatközlő: Hát, olyan ’49-ben körülbelül.

Terepmunkás: Akkor indult be, pár évvel korábban az Ungvári Egyetem.

Adatközlő: Igen, igen. Úgyhogy befejeztem a matematika szakot, majd Muzsalyba tanítottam 4 évet, Beregszász mellett, majd 1953–1987-ig Beregen. ’53-ban létesítették az első középiskolákat, a magyar nyelvű középiskolákat. ’52–’53-as tanévben már működött Csapon egy iskola, ahol felnőtteket érettségiztettek magyar nyelven, ez vasúti iskola volt, ha jól emlékszem. A többi középiskola ’53-ban létesült, tehát az első kibocsátások ’56-ban voltak. Az volt a tanárok tragédiája, hogy egy vagy két gyerek ha betudott kerülni az Ungvári Egyetemre.

Terepmunkás: A végzős diákok közül.

Adatközlő: A végzősök közül. Jó képességű gyerekek nem tudtak bekerülni az egyetemre, mert ugye oroszul volt a felvételi. Orosz nyelvet tanultak az iskolába, de nem a szaknyelvet tanulták. Hát fizikából olyan hülyeséget mondtak a felvételi vizsgán, hogy a tanár elmosolyogta magát, na és ötöse volt, végül örült, ha hármassal megússza, de ez nem volt elég ahhoz, hogy felkerüljön az egyetemre. Nemcsak engem, hanem úgy általában a tanári társadalmat ez bántotta, tulajdonképpen.

Terepmunkás: Tehát pályafutása alatt végig matematikatanár volt?

Adatközlő: Igen, és fizikát is tanítottam.

Terepmunkás: És onnan is ment nyugdíjba?

Adatközlő: Persze, hát én ’28-as vagyok, már 84 éves elmúltam, már régen nyugdíjas vagyok.

Terepmunkás: ’72-ben is Beregen dolgozott még?

Adatközlő: ’72-ben még Beregen dolgoztam, ’87-ig Beregen tanítottam. Én Sándort megismertem a 70-es években.

Terepmunkás: Tényleg, a 70-es évekről mondana néhány szót? Tehát, a 70-es években volt valami érezhető különbség az előző időszakhoz képest?

Adatközlő: Tulajdonképpen volt. Politikai enyhülést lehetett észrevenni akkor. Az emberek már nem féltek, hogy lágerbe viszik, vagy mit tudom én mi. Hát, bosszúállások akkor is voltak, meg visszaélések akkor is voltak, ez érthető.

Na most, a szülőket bántotta az, hogy a gyerekük jelesen fejezte be a középiskolát és nem jutott be az egyetemre, ez a mi szégyenünk volt tulajdonképpen. Én akkor elhatároztam, hogy írni fogok egy levelet a minisztériumba, amelyben kérelmezem, hogy engedélyezzék a magyar felvételit. Ez még Sándor megismerése előtt volt. Írtam is egy levelet Kijevbe, de sajnos olyan választ kaptam, hogy nem engedélyezik, ilyen meg olyan törvényekre hivatkozva. Nem emlékszem már pontosan, hogy milyen törvényekre hivatkoztak, de az a lényeg, hogy nem engedték meg, azt mondták, hogy oroszul kell felvételizni. A második levelet is megírtam Moszkvába, a minisztériumba, onnan kaptam még egy választ. Na, és ebben az időben ismerkedtem meg Sándorral. Hogy most előtte, vagy utána, én azt már nem tudom megmondani, de mikor már választ kaptam a második levelemre, én már ismertem Sándort. Ezzel a levéllel mentem el hozzá Ungvárra, ahogy a levelet megkaptam, rögtön másnap. A levélben közölték, hogy lesz felvételi vizsga Ungváron, engedélyezik, de megadták a feltételeket, aki levizsgázott, annak részt kellett venni egy ilyen beszélgetésen, hogy tisztázzák azt a kérdést, hogy érti-e vagy nem az előadás nyelvét, és akkor az első évfolyamon még tanulnia kellett az orosz nyelvet. Ez érthető, örömmel fogadtam, vittem Sándorhoz és akkor mi hárman, Sándorral, Kovács Elemérrel…

Terepmunkás: A szőlősi orvossal.

Adatközlő: A szőlősi orvossal, igen. Bejártuk a Szőlősi járást egy napon és mindenütt felkerestük azokat a tanárokat, akikben megbíztunk. Volt, akit nem is ismertem, de volt akit vagy Sándor ismert, vagy Kovács Elemér ismert.

Terepmunkás: Ez még akkor volt, mikor Sándor az egyetemen dolgozott?

Adatközlő: Ez megmondom mikor volt, ’72-ben.

Terepmunkás: Akkor már Sándort ki akarták rakni.

Adatközlő: Ő sokáig nem dolgozott az egyetemen, ő mesélte nekem, hogy fűtő is volt, aztán visszavették őt, nem tudom már mikor.

Terepmunkás: Volt egy ilyen, hogy a szervezkedése miatt meg a magyar kultúráért, meg ilyen dolgokért.

Adatközlő: Igen. És akkor mi hárman bejártuk a legilletékesebb, tehát minden iskolából egy tanárral beszéltünk, hogy van lehetőség magyarul vizsgázni, küldjetek diákokat. De Sándor először még mindegyiket arra kérte, hogy írjanak – ez ’72. július végén volt – levelet és azzal a meggyőződéssel menjen a gyerek…

Terepmunkás: Hogy a válaszba benne van…

Adatközlő: Hogy van lehetőség erre. Na és a baj az volt, hogy az Ungvári Egyetemen semmi mozgás nem volt, kifüggesztették a vizsgarendet és ott magyar vizsgáról szó sem volt. Én magam meggyőződtem erről, hogy sehol semmi, elmentem a rektorátusba, mondja a titkárnő, hogy menjek a felvételi bizottság elnökéhez, mert ő foglalkozik a felvételivel, azt mondja, hogy gondolja maga, a rektor mindenkit fog fogadni?! Na, ez érthető dolog. A lényeg az, hogy Sándor is megérdeklődte a dolgot, azt mondja, nem is gondolják bevezetni a magyar felvételi vizsgát. Azt mondja, ajánlok neked valamit, Bandikám. Azt mondja, írjunk egy táviratot. Mondom, jó. Sándor tudta, hogy mit hova kell címezni. A levelet a minisztériumba címeztük, ahonnan írták, hogy lehet magyar felvételi és annak a másolatát a központi bizottságba küldtük. Aztán 3-4-5 nap múlva, nem tudom pontosan, behívtak engem a járási tanügyre, ott jól leszidott a főnök, mert azt mondja, felforgattam a járást, mert ilyen szamárságot csinálni, hogy Moszkvába írni, hogy legyen magyar felvételi vizsga, hát mit gondolok én?

Terepmunkás: Orosz volt?

Adatközlő: Nem, ő helyi ruszin ember. Tisztelem őt ma is, holtába, ahogy mondják, mai napig. Őt is gondolom leszidhatták, aztán ő továbbadta. Aztán elmentünk a járási pártbizottságba, ott ült egy úriember, újságot olvasott, nagyon elmerülten, mert még az arcát sem láttuk. Majd megkérdezte, hogy mit akarok én csinálni? Mondom: Én semmit, írtam egy levelet Moszkvába, hogy engedélyezzék a magyar iskolát végzetteknek, hogy magyar nyelven tegyenek felvételit. Azt mondja, ezt nem lehet. A szovjetunióban van egy általánosan elfogadott nyelv, a közös nyelvünk, az orosz, ezt mindenkinek meg kell tanulni. Meg is akarjuk – mondtam. Akit felvesznek az egyetemre az 1-2 hónapon belül már jól fog beszélni oroszul. De ha nem veszik fel, akkor lehet, hogy évek kellenek neki, hogy ott, Beregen, a magyar környezetben megtanuljon oroszul. Na, ott egy kicsit vitatkoztunk. Aztán azt mondja nekem: ha maga olyan okos, holnap ekkor és ekkor legyen Ungváron a Területi Pártbizottságban, vigye magával a személyazonossági igazolványát. Mondom, jó. Elmentem Ungvárra, bementem Sanyihoz, mondtam neki, hogy mi a helyzet, majd bementem a pártbizottságba, ott két ember fogadott. Az egyik gyerekkori ismerősöm, falubelim, együtt jártunk az gimnáziumba, ő orosz gimnáziumba járt, én magyar gimnáziumba. Hát, én úgy mentem be, hogy szervusz Pali, láttam, hogy nem tetszett nekik, mert ők elvtársaztak. Na mindegy, elkezdték nekem bizonygatni, hogy sokkal több magyar gyerek kerül be a technikumokba és az egyetemre Kárpátalján, mint amennyi…

Terepmunkás: A létszám szerint várható lenne.

Adatközlő: Igen. Hát, mondom, én tehetek róla, hogy felvették őket? Tudták, felvették őket. Mondják: na, de azt írtad, hogy a magyar gyerekek...

Mondom: én egy szóval nem írtam, hogy a magyar gyerekek, én azt írtam, hogy azok a gyerekek, akik magyar iskolát végeztek.

Azt mondja: Aha. És nem magyar gyerekek járnak a magyar iskolákba?

Mondom: Hát, vannak ukrán gyerekek is.

Kérdezik: Ukrán gyerekek is járnak?

Mondom: Minden iskolában van egy-két ukrán gyerek is. Aki megtanult magyarul gyerekkorában, az anyja ukrán, az apja ukrán, beadta a gyereket magyar iskolába. Nincs ebből semmi, sok magyar meg ukrán iskolába adja a gyerekét. Na, a lényeg

az, hogy a végén közölték velem, hogy a Sápkiná nincs itt. Mondom mi, vagy ki az a Sápkiná?

Azt mondja: Te nem tudod ki az?

Mondom: Nem.

Mondja: Moszkvából kijött a minisztérium megbízottja kivizsgálni az ügyet. És ő a Sápkiná.

Mert valami Sápkinról beszélt ott nekem, csak nem értettem, hogy mit. Na a lényeg az, hogy mondják, hogy elment a rektorátusba. Elmentem a rektorátusba. A titkárnő kérdezte a nevemet, leírtam neki, mert nehéz neki megérteni a nevemet, Polczer Andrej Andrejevics. Na, mondja, várja meg, most vannak nála, de ha mehet, én szólok. Ott álltam nem tudom meddig, kijön egy nő, odamegyek hozzá, bemutatkozok, hogy ki vagyok, ő is bemutatkozott, hogy Sápkiná nem tudom kicsoda. Na, alig ültünk le, hívták a telefonhoz, addig átnéztem, hogy mi van előtte, na az én levelem volt ott. Mondom, itt nekem kéne győzni mostan. Visszajött, végigkérdezte a levelet, leellenőrizte, hogy valóban én írtam-e, tudok-e róla. Én nem írtam statisztikai adatokat bele, én érzelmeket írtam, hogy milyen rosszul érzi magát az a szülő, akinek a gyereke jól tanult, mindig dicsértem, aztán a felvételin meg elbukott. Úgyhogy elbeszélgettünk több mint egy órát. Én nagyon kimerültem már akkor, és amikor ő már a kérdéseket abbahagyta, rám nézett, na akkor szólaltam meg, akkor mondtam el, amit én elakartam mondani. Mondom, segítsen nekünk, maga megértette a mi problémánkat és akkor elmondtam neki, hogy ugye magyar iskolába jár a gyerek, oroszra kell neki fordítani és akkor mindig kisebb érdemjegyet kap. Akkor úgy elgondolkodott, azt mondja, na nézzen ide, én hosszasan tárgyaltam a Svenykó elvtárssal – ő volt akkor az első titkár – meg a rektorral, nincsenek ellene, úgyhogy ettől az évtől kezdve lesz magyar felvételi vizsga, kiváltképp az Ungvári Egyetemen. Nagyon megörültem ennek. Na, elmondta még a feltételeket, hogy oroszt kellesz még nekik tanulni.

Ja, egy dolgot még elfelejtettem megemlíteni, hogy mikor a levelet tárgyaltuk és rákérdezett, hogy és miért nem tudnak a gyerekek oroszul. Mondom: én tudjam, én nem vagyok filológus. De véleményem szerint hibásak a tankönyvek, hibás a metodika, hibás a tanárok hozzáállása, leköti a tanárokat a sok nyelvtani gyakorlat, ahelyett, hogy az élő beszédet gyakorolnák. Azt mondja: ezen el kell gondolkodni, mert a fiatal generáció, és aki nem megy egyetemre, hát kiröhögik őket, hogy nem tudnak oroszul. Na, de ez csak egy betét volt, amit én itt elmondtam.

Kimentem, mondtam Sándornak, hogy idefigyelj, itt van a papír, most már lesz magyar felvételi vizsga, jó, hogy táviratot küldtünk, mert gyorsan lefolyt a dolog. Másnap leszedték a hirdetéseket és valóban hozzátették, hogy aki magyar iskolába járt, az magyar nyelven is tehet felvételit. Lett magyar felvételi vizsga.

Na most, mikor először találkoztam Sándorral, ez nem második levél végén, hanem mondtam, a két levél közötti időszakban. Találkoztam Sándorral, bementünk ehhez a családhoz, nem mondok nagy titkot, Igyártó Bálintnál találkoztunk. Bizonyára ismeri Igyártó Bálintot, Pesten lakik jelenleg. Úgyhogy Sanyi nála volt akkor, Sanyi gyűjtötte az anyagot akkoriban a beadványhoz. Ő már elmondta nekem az egész beadványt. Ahogy most olvasom, olyan, mintha őt hallanám. Azt mondja, arra fogok vigyázni, hogy ne legyen benne olyan, aminek a nyakát ki lehet tekerni, továbbá szak-

emberrel alá akarom íratni, hogy ne tudjon senki minket becsapni, megvádolni nacionalizmussal és még egy harmadik tétel, hogy nem hiszünk a helyi vezetőknek, mert itt nagyon sok az olyan vezető, aki szinte szeretné eltűntetni a magyarokat Kárpátaljáról. Nem így fejezte ki magát, ugye, de ez volt a lényege, beolvasztani őket az ukrán társadalomba, finomabban mondva. Azt mondja, ezért Moszkvába küldi egyenesen. Ezekről a dolgokról beszélgettünk Sándorral sokáig. Aztán a barátság tovább tartott, mert majdnem minden este, hol én voltam náluk, hol ő jött hozzánk. Jártunk különböző okokból Rahón, Szlatinán, de legtöbbször Elemér is jött velünk, Kovács Elemér. Úgyhogy az iskolák vezetőivel beszéltünk, ahol a vezető magyar volt. Mondjuk az igazgatók többnyire orosz nyelvűek voltak, na akkor nem velük beszéltünk, hanem beszéltünk a magyar szakossal. Valaki mindig valakit ismert, úgyhogy így kerestük fel az ismerősöket.

Akkor telt-múlt az idő, akkor Sanyitól kérdeztem, hogy Sanyikám, mikor lesz kész a beadvány? Vagy mikor lesz a megbeszélés róla? Hát, azt mondja, nincs hol megtartani. Mondom, gyere akkor, tartsuk meg nálam. Hát, nem voltunk sokan, nem tudom, tíz vagy tízenvalamennyi ember volt ott. Nem sorolom a neveket, mert holnap biztosan ott lesznek ők is. Mindenki hozzászólt valamit, de egy témából volt egy kis vita, a többit azt mindenki elfogadta. Volt benne egy olyan mondat, hogy a sok törvénytelenség miatt egy bizonyos magyar réteg, na szóval ilyen nacionalista megnyilvánulásokat lehetett tapasztalni, hogy a magyarság körének egy bizonyos részében nacionalista megnyilvánulásokat lehetett tapasztalni. Hogy miért írta be, nem tudom. Ő már akkor megjárta az OHB-t, a KGB-t meg sok mindent, és én úgy gondolom, hogy ő ezzel akarta tisztába tenni ezt a dolgot. Tehát vannak nacionalista megnyilvánulások. És akkor azt mondja: a nacionalizmusnak van két fajtája: a védekező és a támadó nacionalizmus. A mi részünkről ez egy védekező nacionalizmus volt. Ami nem lehet negatív hatású, ami pozitív hatású. Ilyen van a történelemben, például a nemzetállamok kialakulásánál a burzsoázia érdeke volt, hogy új nemzetállamok alakuljanak ki, tehát nacionalizmus lényegében. De mivel a régi feudalizmus ellen van, ezért ez pozitív jellegű. Ezt a Marxista filozófia állítja, tehát mi is állíthatjuk ugyanezt. De ezt nem akarták.

Terepmunkás: Féltek attól, hogy esetleg ez is egy támadási felület lesz?

Adatközlő: Pontosan ettől tartottak, hogy a végén ez is egy támadási felület lehet. A végén Kovács Elemér állt fel, hogy hagyjuk ki az egészet, mert végül is ennek a beadványnak nem tiszte a politikai viták létrehozása. Vannak konkrét dolgok, kész, azokra kérjünk olvasást. A többivel mindenki megegyezett, úgyhogy ez ott fejeződött be tulajdonképpen a lakásunkon.

Terepmunkás: És mi volt a célja, tehát mit szerettek volna elérni?

Adatközlő: Nahát, hogy mondjam? A ’70-es években már ilyen mozgolódás kezdődött, a Forrás Stúdió beadványa megjelent akkor.

Terepmunkás: Igen, pont akkor.

Adatközlő: Abban az időben. Kovács Vilmos neve is felmerült ugye a *Holnap is élünk*ben. Tehát olyan versek jelentek meg, ami biztos, hogy sok ember orrát piszkálta, abba a nagyon kevés magyar kiadványba, ami Kárpátalján megjelent. Úgyhogy Kovács Elemér többek között a magyar óvodák kérdését vitatja, hogy nincs magyar óvoda. Azt mondja, az ő gyereke óvodába van, tulajdonképpen nincs magyar óvoda, mert az óvó néni azt csinál, amit akar, vagy beszél vele magyarul, vagy nem beszél vele magyarul.

Ennek egy másik veszélye is van, ha egy gyerek óvodába jár, az nagyon nehezen szokja meg, hogy eddig csak magyarul beszéltek vele otthon, most meg csak oroszul. Két évig jár óvodába, mikor már megtanul oroszul, adjuk magyar iskolába, még egy trauma a gyereknek. Azt mondja a szülő, menjen orosz iskolába tovább, a szomszéd asszony is rábeszéli, meg az óvónéni is rábeszéli ugye. A magyar óvodákkal van probléma, ezt Kovács Elemér hangsúlyozta, több levelet írt különböző fórumokhoz, hogy mi volt az eredménye, nem tudom. Hogy mondjam. Mikor a beadvány elkészült, ezek olyan apróságokká váltak, ő is írt egy pár levelet, én is írtam egy pár levelet. Ő csak az óvodát, én csak a felvételi vizsgát, de a Sándoré az egész oktatási rendszert, nyelvművelő rendszert, egyetemi felvételit, minden benne volt, egy nagy átfogó beadvány volt.

Terepmunkás: Ön is aláírta akkoriban a beadványt?

Adatközlő: Nem, én nem írtam alá. Azt mondta Sándor, én beszéltem vele, azt mondta, hogy ne írd alá, te csináld végig a te akciódat, mert akkor össze fog mosódni, az nem lesz jó. Úgyhogy nem hiányzott ott egy aláírás, úgyis volt sok aláírás, mindegy, hogy ki írja alá. Úgyhogy ez volt, tulajdonképpen. Beadta Sándor a beadványt. Sok változás történt. Én nyugdíjam előtt, ’87-ben áttelepültem Magyarországra, úgyhogy nem voltam már itt. De ’87-ig tapasztalni lehetett Kárpátalján egy kis mozgást. Több magyar osztályt nyitottak, több magyar iskolát, lehetőséget adtak, hogy itt-ott magyar osztályok legyenek, ahol nem volt, például Rákoson meg ilyen falvakban, ha másképpen nem lehetett megoldani, akkor meg fakultatív órákon oktatták a magyart.

Terepmunkás: Amikor a lakásán megvitatták ezt, akkor úgy bizakodott, vagy…

Adatközlő: Mindenki bizakodott.

Terepmunkás: Mindenki bizakodott?

Adatközlő: Valahogy olyan volt a hangulat. Sándornak valahogy képessége volt arra, hogy tartsa a lelket az emberekben. Mindig mondta: nem kell csüggedni, meg fogjátok látni, kiharcoljuk ezt a dolgot. Nagyon jó természete volt ebből a szempontból.

Terepmunkás: És miután látta ezt, hogy bizonyos pozitív dolgok elindulnak, ezenkívül látott még valami más következményt?

Adatközlő: Nem emlékszem más ilyen dolgokra.

Terepmunkás: Ezek az emberek amúgy a későbbiekben tartották a kapcsolatot?

Adatközlő: Én mondjuk nagyon sokszor megfordultam a lakásán Sándornak. Hát, ezek a fiatal fiúk nagyon gyakran náluk voltak, Zseliczkytől kezdve a többiekig, tartották erősen a kapcsolatot, inkább így Sándorral. Mondjuk van, aki Szőlősön lakott, mondjuk Kovács Elemér meg az a Sándor, hogy is hívták?

Terepmunkás: Milován.

Adatközlő: Milován Sanyi. Hát, én ritkán voltam Szőlősre, úgyhogy ha találkoztunk, nagyon örültünk neki. Amúgy további szervezkedések nem voltak már azután, hogy a beadványt beadtuk. Az én kezdeményezésem is befejeződött.

Visszatérve arra, aki az újságot olvasta, mikor bementem. Az elvtárs tartott egy szónoklatot nekem az orosz nyelv fontosságáról. És én mondtam, hogy igen, igen, ezt akarjuk mi is, tanítsák meg őket oroszul. Semmi negatívat nem mondtam az orosz nyelv ellen, ugye, sőt nagyon is kívántam, hogy jól tanulják meg az orosz nyelvet, hogy jól ta-

nulja meg a gyerek, ezt így mondtam neki. Mikor felálltam, akkor az úr is felállt és bemutatkozott, Szabónak hívták, ha jól emlékszem. Mondta, hogy holnap megy Ungvárra és holnapután ekkor és ekkor menjek be hozzá. A rendőrség ajtaja nyitva lesz, azon lesz egy kapu, autóval lehet bemenni rajta, az nyitva lesz, maga az autóval bejön a kapuba és én így fogom várni. Nahát én nem autóval mentem be hozzá másnap, hanem gyalog mentem. Mondja: hol az autó? Mondom: kint hagytam. Na mindegy. Bementem, ott volt a KGB-főnök. Leültünk. Vele beszéltünk, nem sokat, olyan negyed órát, akkor is ő beszélt, nem én, az orosz nyelv fontosságáról. Tudta már, hogy engem felhívtak, hogy megengedik a magyar felvételi vizsgát, tehát velem nem volt mit beszélni. De mi az érdekes benne, hogy Sándor mondta a beadvány megvitatása előtt néhány héttel, hogy a KGB kihallgatta és ott kérdezgette, az utolsó kérdése az volt, hogy mondja el kik a barátai. Olyan tíznél tartott és rákérdeztek, hogy Polczert ismeri? Mondja, hogy igen. Azt mondja nekem: nem tehettem mást. Na itt, Beregszászban a KGB-főnök elmondta nekem a mondókáját, ugye, hogy milyen fontos az orosz nyelv, hogy Amerikában is angolul beszélnek, pedig ott nagyon sokféle nemzetiség van, ez minden nagy államnál így van. Mondom: én ennek nem vagyok ellene és a gyerekeket is arra ösztönzöm, hogy tanulják meg az orosz nyelvet, mert annál jobban fognak boldogulni. Úgyhogy a végén mondja: soroljam a barátaimat! Nahát, én mondom neki. Majd megáll, azt mondja: Fodót ismeri? Mondom: persze. Felállt és ment kifele. Én ülök ottan, nem mondott az semmit. Felállok, mondja nekem Szabó, hogy erről a beszélgetésről nekem nem szabad senkinek beszélnem. Mondom: magától értetődő. Nos, mikor Sanyinál voltam egyik alkalommal, mondom Sándornak: na, Sándor, engem is kihallgattak a KGB-től. Na és, azt mondja: miket kérdeztek? Mondom neki, hogy miket, meg hogy mondjam el, kik a barátaim. Na, mondja: mit kérdezett utoljára? Azt, hogy ismered-e Fodót? – mondom.

Terepmunkás: És ennek volt valami megfélemlítő jellege? Vagy csak…

Adatközlő: Semmi.

Terepmunkás: Vagy csak információkat akartak szerezni?

Adatközlő: Nem tudom.

Terepmunkás: A későbbiekben nem volt ilyen?

Adatközlő: Nem, utána nem is hívtak. Mondjuk egyszer volt egy eset. Évente voltak ezek a tanári, plenáris ülések. Na és ezen a plenáris ülésen, ’72 augusztusában, az első titkár tartotta, Szemenyuk volt akkor, és engem is megemlített, mint olyat, aki az orosz nyelv tanulása ellen van.

Terepmunkás: És ön ott volt ezen a gyűlésen?

Adatközlő: Igen, ott.

Terepmunkás: Ott ült és kifejezetten önről beszéltek, hogy az orosz nyelv ellen van.

Adatközlő: Ott ültem valahol az utolsó padban, és egyszer csak hallom, hogy mit mondanak rólam. Na én aztán bementem Szemenyukhoz. Szóval volt neki fogadási ideje és én is bejelentkeztem. Elmondtam neki, hogy maga engem úgy említett meg, mint aki nem akarja, hogy az orosz nyelvet tanulják a gyerekek. Mondom, hát én csak egy beadványt írtam, még akkor meg is voltak nekem foszlányok belőle. Nem gépelve küldtem el, hanem kézírással küldtem el mindkét levelet. A lényeg az, hogy elmondtam neki, hogy ez nem igaz. Én soha nem voltam az orosz nyelv ellen. A levelemet nézze

meg, de nem akarta elvenni tőlem a papírt, nem akarja olvasni. Azt mondja: nézze meg, nekem az anyagot készen adják. Jól van, mondtam. De maga is tehetne valamit azért, hogy az orosz nyelv tanítása, már nem tudom pontosan hogy mondtam neki, de hogy az orosz nyelv tanítására több gondot fordítsanak, vagy több órát, vagy valamilyen módon olyan órát is bevezetni, amikor a gyerekek nem csak nyelvtant tanulnak…

Terepmunkás: Hanem gyakorolnak is.

Adatközlő: Gyakorolnak, beszélgetnek. Na, ennyi volt. Többet erről soha nem volt szó. Hogy most mi van a magyar iskolákkal, nem tudom.

Terepmunkás: Most kicsit bonyolult.

Adatközlő: Mindig úgy csinálják, hogy bonyolult legyen.

Terepmunkás: Mai szemmel lát-e valamit esetleg, amit akkor másképp lehetett volna csinálni?

Adatközlő: Egyet lehetne másképp csinálni. Nem kell az okokat elhalasztgatni. Hogy mondjam. Nem kell hosszú éveken át húzni. Amikor a baj megtörténik, akkor kell kérni az orvoslását. Igaz, hogy más volt abban az időben. Még ’72-ben nem olyan régen volt az ’56-os magyar forradalom.

Terepmunkás: Meg ott volt ’68.

Adatközlő: Ott volt ’68 is. Az cseh forradalom, ugye? És ’68 és ’72 között négy év telt el, ugye? Úgyhogy az emberek óvatosak voltak. Nem is csodálom, ha Sanyinak azt mondta valaki, hogy figyelj ide, ha nem muszáj, ne nálam tartsátok meg azt az összejövetelt. Én faluba laktam, gondolom nekem könnyebb volt. Egy falusi házba bejöttek, autóval jöttek olyan 5-6 autó. Egyik itt állt, másik ott. Mondjuk, ha valaki figyelte volna, felfigyelt volna rá. De nem. Ugye szabadabb volt az ember már ’72-ben. Mondjuk én azt a két levelet legalább egy év különbséggel küldtem el. Azt gyorsabban kellett volna. Úgy kellett volna, hogy megírni és akkor egyszerre küldeni Kijevbe és Moszkvába is. Azt úgy kellett volna, hogy megírni Kijevbe és a kópiát, a másolatot Moszkvába, a Központi Bizottságba. Húztam, betartottam a szamárlétrát, ahogy mondják. De nem kellett volna. Lehet, hogy gyorsabban megoldódott volna a probléma, de nem hiszem, mert én úgy képzelem el, hogy ez a sok levél. Amit mi tudunk, ugye a beadványon kívül volt a ’71-es beadvány, akkor Kovács Elemérnek az óvodák körülményeit leíró levelei, az én leveleim, ezek mind összegeződtek valahol.

Terepmunkás: Ugyanaz kapta meg.

Adatközlő: A végén ugyanott volt, ugye? Érezték, hogy most már van egy nyomás. És ’72-ben a világ már nem olyan volt, már nem lehetett katonasággal működni.

Terepmunkás: Akkor úgy gondolja, hogy ha kicsikét erőszakosabban kérnek, akkor sem lett volna vele probléma?

Adatközlő: Én nem hiszem, hogy lett volna belőle probléma. Hát mit tehetnek? Elbocsátanak a munkából. Akkor írok 10 helyre, hogy elbocsátottak a munkából azért, mert félreértették, hogy én ezt mondom, vagy azt csinálom. Munkát lehetett kapni. Mondjuk nem azt a munkát, amit az ember végez. A beadványt mondjuk tanárok nem írták alá.

Terepmunkás: Nem? Azért, mert mondjuk nem biztos, hogy megkérték őket? Vagy azért mert…

Adatközlő: Nem. Sándor sem akarta, hogy a tanárokat bolygassuk. Ki az a tanár, aki aláírta volna, egy pár tanár, akik aláírják, és pont azokat fogják bolygatni, pont azokat, akikre szükség van, akik olyan nevelőmunkát folytattak, ami…

Terepmunkás: Ami szükséges.

Adatközlő: Igen. Az én oldalamról Sanyi nem akarta, hogy összemosódjon a két levél. Most én nem tudom pontosan, mert a dátumokat elvesztettem, de maradt nekem egy papírom, egy érdekes papírom maradt. Amikor elmentem Sándorhoz azzal, hogy Sanyikám, az Ungvári Egyetemen semmi mozgás nincs, azt mondja, tudom, hogy nincs, én már utánajártam. Na, megtaláltam. Ezt Sanyi írta le, elment a két levél és ez volt a harmadik. Ezt adtam fel.

Sándor írta le nekem a táviratot, ott, nála a lakásán. Azt mondja: ide figyelj, írjál táviratot, és ezt küldtem el. Ez egy beszúrás ide.

Terepmunkás: ’72 hetedik hó tizennegyedikén. Itt a sorszáma.

Adatközlő: Igen, és itt az iktatószáma, valószínű.

Terepmunkás: Hogy nem indult be a magyar nyelv oktatása és akkor kérdik, hogy miért nem. Polczer.

Adatközlő: Ez az én aláírásom, igen.

Terepmunkás: Ezt esetleg holnap elhozná a rendezvényre?

Adatközlő: Persze.

Terepmunkás: És akkor csinálunk belőle másolatot.

Adatközlő: Jó. Most éppen azon sajnálkozom, hogy Sándor meghalt, Almási. Ő vagy kétszer is említette nekem, hogy ha nem a ti beadványotok, az én lányom nem kerül be az egyetemre. Melyik évben volt, azt nem tudom, de a lánya magyarul vizsgázott. Hogy milyen szakra ment a lánya, nincs kitől megkérdezni, Almási meghalt, esetleg a lányát megtalálni valahol.

Még van egy olyan dolog. Kovács Béla kémiát tanított nálunk az iskolában és az egyik gyerekem ment felvételizni Ungvárra, kémia szakra. Hogy most osztályfőnöke volt Kovács, vagy csak tanította kémiára, de ő kísérte fel Ungvárra, az érettségizett fiatalembert. Odaadtam neki a papírt, hogy te Béla – ez még a távirat előtt volt –, hogy ha akadékoskodnak, akkor mutasd meg nekik ezt a papírt, hogy engedélyezi a minisztérium. Azt mondja, ő ismeri is, mert tanította őt öt évig valaki ottan. Na, de én Bélával nem találkoztam azóta, megkérdezném tőle, lehet, hogy még a papír is nála maradt. Ezt is egy könyvben találtam meg.

Terepmunkás: Akkor az ember, mikor ezek a folyamatok mennek, nem érzi, hogy később ez fontos lehet.

Adatközlő: Pontosan. Én is betettem egy könyvbe és úgy maradt. De a másik papír nem tudom, hogy hová tűnt el. Kijevből kaptam, azt tudom, mert én beletettem abba a borítékba, mellékeltem ahhoz, amit küldtem Moszkvába. Nem tudom, hogy hová tűnt el. Hát, a könyvek között lehet, hogy valahol majd megtaláljuk. Valamikor az ember olyat talál, ami…

Terepmunkás: Amire nem számít, mindenesetre szerencse, hogy ez megvan, meg az is szerencse, hogy el tudott jönni.

Adatközlő: Én egyedül nem jöttem volna, ha a lányom nem jött volna, egyedül nem jöttem volna. 84 éves elmúltam, nem azt mondom, én jól vagyok, semmi bajom

nincsen. Két műlencse, mert nem hallok rendesen, értágító, koszorúérre, egy vesét kidobtak, másikból kiszedték a köveket, egy sérv, másik sérv, prosztata, na ez mind 5 év alatt bonyolódott le, volt olyan év, hogy kétszer, háromszor műtöttek.

Terepmunkás: Hát, szerencséje van. És remélem, holnap is jól fogja magát érezni.

Adatközlő: Mindenesetre el akartam jönni és a legjobban örülök, az öreg Sari, hogy itt lesz, én nem is gondoltam volna, hogy még találkozom vele valamikor.

Terepmunkás: Igen, itt lesz.

Hát, akkor a beszélgetést azt megköszönöm.

Adatközlő: Kérem!

Interjú id. Sari Józseffel

Interjú időpontja: 2012. augusztus 2.
Interjú készítője: Császár István
Helyszín: Visk
Interjúalany: id. Sari József

Terepmunkás: Megtenné, hogy elmond pár szót magáról?

Adatközlő: 1921-ben születtem Visken, jómódú paraszti családban és itt nevelkedtem. Iskoláimat, alapfokú, elemi iskoláimat itt végeztem. Na és, abban az időben, amikor az iskolát befejeztem, abban az időben történt, hogy Magyarország visszaszerezte, illetve visszacsatolta Kárpátalját, és számunkra nagy-nagy élményt jelentett, mert már addig is hallgattuk a rádiót, és tudtuk azt, hogy milyen tervei vannak az anyaországi magyaroknak, hogy visszaszerezze az elcsatolt területeket. És felejthetetlen élmény volt számunkra az, amikor megjelentek a magyar katonák. Itt, Visken is. Na és a magyar kulturális, irodalmi életbe jóformán ekkor kapcsolódtam be. Később aztán elkerültem a veszprémi népfőiskolába, ott aztán a népiséggel teljes mértékben kapcsolatba kerültem. Az akkori szellemi élet kiválóival személyesen is találkoztam, meg beszélgettünk. Úgyhogy azok az élmények, amik ott, ezeken a konferenciákon és a népfőiskolán történtek, azok szinte elkísérték egész életemet. Úgyhogy úgy éreztem mindig is, hogy a magyarság elkötelezett embere vagyok, akinek hát ténykedni kell a magyarság fennmaradása érdekében.

Tettük is a dolgunkat, nem én magam, de többünk, úgyhogy én, mint aki ezekre a dolgokra a népfőiskolán és a népi irodalmon keresztül rálátást szereztem, igyekeztem a dolgot megszervezni, és így történt aztán a későbbiekben, miután már megjártam a frontot meg megjártam a lágert, és hazakerültem, már akkor itt ugye szovjetrendszer volt. Akkor a magyarság erősen veszélyeztetett helyzetbe került. Nem maradt semmiféle intézményünk, mindent a szovjetrendszer felszámolt, és menteni kellett, ami menthető, ez pedig az iskola és az egyház volt.

Hát, a tevékenységemet itt fejtettem ki, lényegében iskolaépítéssel, mert meggyőződésem az volt, ha nem lépünk kicsit előre, hanem megállunk, akkor megkezdődhet hát a visszafejlődés, de mi nem fogadtuk el ezt az állapotot, hanem állandóan igyekeztünk egy kicsit előre. Úgyhogy így építettünk iskolát, így tartottuk rendbe a templomunkat, és a presbitériumon keresztül a magyar létformát, a demokratikus létformát is igyekeztük megtartani titkos reményeink jobb idejére. Na, hát ez nem volt könnyű dolog, iskoláinknál ugyanezt nem tehettük meg, mert ott állami irányítás történt, úgyhogy a személyzeti osztály, amennyiben lehetett és sikerült, többé kevésbé sikerült olyan tanárokat összehozni, akik a magyarság elkötelezettjei. Ez nem mindig sikerült, de azért mi erre tettünk erőfeszítéseket. Ez tette aztán lehetővé, hogy egy olyan kisseb csoport alakult ki az iskolánál is, ami lehetővé tette azt, hogy tervbe vegyük az iskola bővítését. Úgyhogy nyolcosztályos iskolánk volt, és hát meglehetősen elhanyagolt állapotban volt minden. Öt helyen, különböző helyeken tanítottak ilyen régi

épületekben, sőt volt egy olyan épület is, amit az oroszok lóistállónak használtak. Nahát azt átalakították iskolává, de rettenetes körülmények között volt a tanítás. Tehát elemi szükséglet volt, hogy az iskolát bővítsük. Nahát ez sikerült is. Húsz évig építettünk, hát a hatóság részéről állandó hátráltatással, akadályoztatással, de mi nem adtuk fel. Végül is olyan helyzetbe hoztuk az iskolát, amikor már közmunkákkal, visszafordítani nem lehetett, fel kellett építeni. Így aztán az állam is kénytelen volt beleavatkozni a dolgokba, és felépült a vidék egyik legrendezettebb, legszebb iskolája. (Na hát ezek olyan rapszodikus...)

Terepmunkás: Ebben az iskolában dolgozott?

Adatközlő: Az iskolában én az asztalos voltam. Ez nem volt valami jövedelmező foglalkozás, de mivel az építkezés meg minden folyt, és a szervezésben nem kis részem volt. A barátaim, meg mindenki, aki körülvett, aki ismert, úgy gondolták, hogy hasznos, ha ott maradok. Tervbe vettem, hogy elhagyom az iskolát és nem leszek asztalos. Nagyon gyengén fizették ott az embert. Na de úgy találták, hogy jó lesz, hogy ha ott maradok. Ott is maradtam, a folyamatokat állandóan figyeltem, és erről rengeteg feljegyzést készítettem, az iskolaépítés húsz évéről.

Terepmunkás: Hány éve nyugdíjas?

Adatközlő: Kilencvenkettedikben vagyok. Hatvankét éves voltam, mikor nyugdíjba mentem, azóta itt a ház körül tevékenykedek, rakosgatom a régi emlékeket, amennyiben eszembe jutnak. Ezeket az emlékeket én össze is foglaltam írásba. Ezekből a példányokból van történetesen az Országházban is, van a Széchényi-könyvtárban is tudtommal.

Közben, mikor az iskolaépítés előtt még szükségesnek láttuk, hogy a szórvány-magyarsággal is foglalkozzunk. Összejöttünk többen is sok esetben, sok helyen. Történetesen Szőlősön a restiben, cukros zsákokon ültünk és taglaltuk azt, hogy hányadán is állunk, a kisebbségi magyarság. Fogyunk-e vagy pusztulunk, hogy lehetne megmenteni ezt a kisebbségi magyarságot. Ezekkel a sorsproblémákkal foglalkoztunk ezeken az összejöveteleken. A beregi erdőben jöttünk sokszor össze. Ilyen illegális tevékenységek voltak ezek.

Fodó Sándor volt tulajdonképpen, aki ezeket a dolgokat összefogta, és bevonta a diákjainak is egy részét, például Czébely Lajost, a fiamat, akkor Zseliczky, akkor S. Benedek és Kovács doktor, a szőlősi idegorvos. Ezeknek a beszélgetéseknek, meg a sorsproblémák megbeszélésén vetődött fel, hogy kéne szerkeszteni egy beadványt, az itteni kisebbségi magyarság sorsát feltárni a Központi Bizottság előtt is, ha egy mód van, orvosolják a problémáinkat. Az egyetemre nem lehetett felvételizni anyanyelven, a szórványban nem voltak iskolák, minden arra összpontosult, hogy lehetőleg megsemmisüljünk, ebben a nagy Szovjetunióban szovjet polgárrá legyünk. Mi ebbe nem tudtunk sehogy sem beleegyezni.

Terepmunkás: Ez a 70-es évek eleje. Ekkor az iskolában mint asztalos dolgozott. Milyen volt egyáltalán ezekben az időkben a hangulat. Az emberek éreztek valami változást az előző évtizedhez, a hruscsovi korszakhoz képest. Ez a brezsnyevi korszak, volt-e valami változás, az emberek foglalkoztak a politikával?

Adatközlő: Abban az időben a java korabeli emberek már megélték a magyar időket, amikor hat éven keresztül magyarok voltak. A cseh időben már fiatalok voltak, azt lehet mondani, az identitástudatuk teljes mértékben megvolt.

Egy kép erről az identitástudatról: cseh időben Visknek nem volt, meg most sincs, vasútállomása. Volt egy megálló, de már az sincs. Az egyik viski magyar, aki később bíró is volt, ellenzéki volt, nem cseh agrárpárti. A huszti jegypénztárnál azt mondja a pénztárosnak: kérek egy jegyet a viski letérőig. Azt mondja a jegypénztáros: „Co, co, co?" Másik magyar oldalba böki: kérjed csehül. Kéri az öreg Isten, inkább megyek gyalog!

Szóval ránk szakadt az ég ezzel a Szovjetunióval, meg a világháborúval, azelőtt az első világháborúval meg Trianonnal, és annyira frissek voltak ezek az új élmények meg az új helyzet, hogy ma már ilyen erős kötődése a magyarsághoz talán nincs, mint abba az időben. Ilyen ember nagyon sok volt abban az időben is. Még az én generációm is ebben a szellemben nőtt, de most már az újabb, bizonyos mértékben ellaposodott.

Terepmunkás: A politikával az emberek foglalkoztak nagy általánosságban?

Adatközlő: Az a helyzet, hogy két párt volt tulajdonképpen: a Magyar Nemzeti Párt, és volt a Cseh Agrárpárt. Mint mindig is, a magyarság soraiban is akadtak olyanok, amelyek nem voltak ilyen erősen kötődő identitású emberek, azok inkább a szimatukra hagyatkoztak. Azokat a Cseh Agrárpárt bizonyos mértékben támogatta is. Két párt alakult ki, az egyik, amelyik bizonyos mértékben orientálódott a csehekhez. A csehek igyekeztek valamilyen módon aprópénzen kifizetni az embereket, valamivel kecsegtetni. Itt a szomszéd is kapott szubvenciót trágyagödör építéshez, meg ilyen aprópénzen. Egy tál lencséért eladták magukat. Voltak, akik elvben és komoly identitástudatban megmaradtak kemény magyarnak.

A 70'-es években ezek a keményebb magyarok kezdeményezték a beadványt. Az előbb említettem a neveket, ezek az emberek fogtak össze. Nagyberegen lett megfogalmazva a beadvány. Czébely Lajos meg tudja mondani, hogy hívták azt az illetőt, egy sváb nevű volt, annak a házában lett a beadvány megfogalmazva. Hajnalig foglalkoztunk vele. Az illető azóta kimet Magyarországra. Majd Lajos fogja tudni, hogy hívták azt az illetőt. Ez a beadvány meg lett szerkesztve, úgy volt, hogy egy veterán kommunista fogja elvinni a Központi Bizottságba, de az illető meghátrált, úgyhogy nem vállalta végül is. Nem volt más hátra, minthogy Sándor vitte el a beadványt a Központi Bizottságba. Hogy hogyan történt, erről Sándor adott is interjút, ezt meg lehet találni.

Három példány volt belőle, ebből a beadványból. Egy ment a Központi Bizottságba, egyet meg rábíztunk Íjgyártó Bálintra. Ő volt a Beregszászi járás fő ideológusa. Egy harmadikat pedig egy viski fiatalemberre bíztunk, akire tetőfedés közben ráesett a létra a padláson, a gerince eltört. Ennek nyoma veszett, nem tudjuk hova rejtette el a példányát. Megmaradt még a Bálinté, Czébely Lajost megbíztuk, hogy menjen, mert kérték a Széchényi-könyvtár számára. Abban az időben ilyen írások, ha megjelentek a magyar problémákról a Széchényi-könyvtárban gyűjtötték őket. Úgyhogy kértük oda, biztosra vettük, hogy Bálintnál megtaláljuk. Na de Bálinthoz elment Lajos egyszer, kereste Bálint itt is, ott is, csak nem találta. Akkor még egyszer el lett küldve hozzá, végül is nem találta meg. Belénk fészkelt a gyanú, hogy ő, mint ideológiai titkár, a ha-

talommal szoros kapcsolatban volt, biztosan átadta a szerveknek a példányt. Erről nem sokat beszélhetek, de ez így volt.

Bálint aztán ugye a „bezpeka", annak idején foglalkozott ezekkel a dolgokkal. Ha már Bálint ilyen volt, hogy mi megbíztunk benne és hozzánk állott, ez egy ideológus részére nagy bűn. Mi tégedet meg fogunk büntetni, leveszünk az első titkárságról és beteszünk iskolaigazgató-helyettesnek, hogy látszódjon, hogy üldözve vagy, de te csak csináld a dolgodat tovább, de te üldözött leszel. Ott is annyira ment az üldözés színleg, hogy Bálintnak azt mondták, hogy elmész Magyarországra, tehát disszidálsz, de csak folytasd tovább a dolgaidat. Úgyhogy Bálint aztán átkerült Magyarországra, ott a legjobb körökben helyezkedett el, Csóri társaságában, meg Kulin, meg nem tudom már a neveket. Egy viski származású, Csík István mondta neki, hogy Bálint már most remélem megszabadultál. Hát persze. Évek múltán, mikor glasznoszty jött, akkor sült ki, hogy a Bálint akkor adta le a pártkönyvét, még mindig reménykedett, hogy visszatér a régi rendszer.

Terepmunkás: Ugye ez az egész nyílván nem egy nap alatt történt a beadvány, kidolgozása. Mennyi idő telt el attól, hogy elgondolkodtak az alapokon, míg tényleg megtörtént, hogy aláírásgyűjtés is történjen.

Adatközlő: Az volt a lényeg, hogy úgy kellett megszervezni a dolgot, nehogy a hatóság leszereljen bennünket az akció közben. Előre, megbízható emberekkel fel volt véve a kapcsolat, és szinte gombnyomásra beindult az aláírásgyűjtés. Vasárnap reggel, ha jó emlékszem nem tudom hány óráig kellett ez megtörténjen.

Terepmunkás: Az volt a fő cél, hogy ezekkel az aláírásokkal együtt felküldik Moszkvába a beadványt?

Adatközlő: Persze, és ez olyan szerencsésen lett az egész Kárpátalján megszervezve, hogy a hatóság nem fedezte fel, hogy mi folyik. Az számukra is meglepetés volt, az egész, mert egy bizonyos határidőn belül, egy pár órán belül kellett ezt az egész dolgot lebonyolítani, de nagyon megbízható emberek voltak, és úgy látszik sikerült is mindenütt, mert nem vitte be a hatóságnak senki, hogy mi folyik itt. Az is meg volt szervezve, hogy motorbiciklisek ezeket az aláírt példányokat vitték mindig a megfelelő helyre.

Terepmunkás: Ön is ismert ilyeneket, akik aláírást gyűjtöttek, vagy ön is gyűjtött aláírást?

Adatközlő: Én nem gyűjtöttem, ebben az eszmei előzményekben vettem részt.

Terepmunkás: A megbeszéléseken vett részt, mikor megvitatták, hogy mi legyen?

Adatközlő: Hát persze. Azokon mindig ott voltam.

Terepmunkás: Igazából mi volt a fő cél, mit fogalmaztak meg, mit szerettek volna közölni a legfelsőbb vezetéssel?

Adatközlő: Na hát, hogy lehessen az egyetemre magyarul felvételizni, azon kívül, hogy a szórványoknak, a kisebb településeknek is legyen iskolájuk. Tehát ne legyenek hátrányos megkülönböztetések. A fennen hangoztatott elvek alapján elvárható lett volna, de a gyakorlat nem az volt. A gyakorlat az volt, hogy mindenkit szovjetté gyúrni, de még azon túl is, a valóság nem az volt, hogy szovjetté, hanem orosszá, elsősorban. Te lehettél akármi, de elsősorban orosz légy, de ezt nem mondták ki, mert ez

fasizmus lett volna, hanem azt mondták, hogy szovjet ember. Most a globalizációban is ez folyik.

Terepmunkás: Mennyire voltak optimisták, úgy gondolták, sikerrel fognak járni? Sejtették azt, hogy ennek lehet valami negatív következménye?

Adatközlő: Azt sejtettük, szóval reménykedtünk, mint ahogy mindig is reménykedik az ember lehetetlen helyzetben, hogy hátha valamit segíthetünk. Ha eleve úgy fogtuk volna fel, hogy ennek semmi értelme sincs, akkor hozzá se fogtunk volna. Erősen hittünk abban, hogy ha nem adjuk fel a dolgainkat, és a fennálló törvényekre hivatkozunk, akkor ez elől nem lehet kitérni, ezek elől a dolgok elől. Valami eredmény aztán lett, mert bizonyos jogok illették meg az itteni kissebségi magyarságot, amit meg is kaptak részben. A visszafejlődés tulajdonképpen most történik. Ezek voltak a bizonyos szerzett jogaink, amit a Szovjetunió elismert, és most ezzel az új ukrán állammal, nem tudom, mi van a nyelvtörvénnyel, lesz abból valami? Az ukrán nacionalisták nem tanultak abból, hogy háromszáz évig az oroszok elnyomták őket, és hogy micsoda fájdalmas dolog ez, hanem azt a módszert követik, amit velük szemben az oroszok csináltak évszázadokon keresztül. Talán ezzel a Janukoviccsal, mert sok orosz van, hát azoknak a nyelvi jogait védi Janukovics, ebbe oszt bele esünk némi részben.

Terepmunkás: Azon kívül, hogy valami pozitívum lett, mit gondol, globálisan elindított ez a 72-es beadvány valamit?

Adatközlő: Ezek a sorskérdések állandó napirendi témák voltak nálunk, ezeknél az embereknél, akik kezdeményeztük ezt a beadványt. Adandó alkalommal ezek az emberek akcióba léptek, ez történt például glasznoszty idején. Mert ha ezek a dolgok nem lettek volna, nem lett volna, aki foglalkozzon a magyarság sorskérdéseivel. Ezek az emberek, illegalitásban, embertől emberig, mert szervezetbe nem tömörülhettünk, ezek az emberek megszervezték szervezetileg a kárpátaljai magyarságot. Ez volt egy magja annak, ami most Kárpátalján a szervezett érdekvédelemként végzi a dolgokat, a KMKSZ.

Természetesen a hatalom mindig előszeretettel foglalkozik azzal, hogy oszd meg és uralkodj. Annak idején az UMDSZ azért lett létrehozva, Sándor, Fodó Sándor kezdeményezésére, hogy úgy reméltük, ezen az úton két képviselőnk is lehet a parlamentben. Ez ez nem sikerült, úgyhogy aztán a hatalom úgy gondolta, hogy ezt a szervezetet fenn kell tartani, és pedig a magyarság megosztásának érdekében. Úgyhogy az UMDSZ egy államilag vezényelt szerepet tölt be: oszd meg és uralkodj. Nem tudunk egységre jutni az UMDSZ miatt.

Terepmunkás: Visszatérve a 70-es évekre. Mondta azt, hogy el kellett titkolni a hatóságok elől, de végül is kiderült. Lett-e ebből valami negatív következmény?

Adatközlő: Hogyne lett volna, Sándort például az egyetemről kirúgták, kazánfűtő volt.

Terepmunkás: Önnel mi történt?

Adatközlő: Engem is hívattak a járási főnöktől. Nem mondom, hogy durván bánt velem, Duboráknak hívták. Bizonygatta, hogy tulajdonképpen a magyarság részesedése a felsőoktatásban nagyobb volt, mint a ruszinságé. Nekünk erről statisztikánk nem volt. Az akkori tanácselnök arra biztatott, hogy ha meg akarok menekülni a zaklatástól, akkor mondjam azt, hogy Sándor engem félrevezetett. Mondom, te úgy ismersz

engemet, hogy egyszerűen csak félre lehet vezetni? Nekem meggyőződésem volt, hogy ezt csinálni kell, ezeket a dolgokat.

Zaklatás nem volt, de számon tartották azokat az embereket, akik aktív részesei voltak ezeknek a dolgoknak. Ahol csak lehetet, hátrányos helyzetbe hozták. A Szovjetunióban tudjuk, hogy az erkölcs nagyon gyenge lábakon állott, és a boldogulás össze volt kötve a hűtlenséggel. Aki hű volt a magyarságához, az hátrányos helyzetbe került, előmenetel és hűtlenség egyet jelentettek abban az időben.

Terepmunkás: Most, 40 évvel később visszatekintve, van-e valami, amit úgy gondol: jobb lett volna másképp csinálni?

Adatközlő: Nem nagyon lehetett volna másképp csinálni. Mindig mérlegeltük a lehetőségeket, hogy a falnak fejjel ne menjünk neki, de lehetőségekhez képest tettük a dolgainkat, ahogy lehetett. Így építettünk mi iskolát, tartottuk fenn a templomot. Jóformán más nem is volt nekünk, ezen kívül. Az egyháznál nemcsak a templomot tartottuk fenn, hanem a presbitériumot mint olyat, igyekeztünk a demokratikus létformát fenntartani, titkos reményeink jobb idejére.

Terepmunkás: Eszébe jutott még valakinek a neve, akivel érdemes lenne interjút készíteni az akkori résztvevők közül?

Adatközlő: Kovács doktor él, Nagyszőlősön. Sohasem foglalkoztunk a keresztnevével. Szőlősön Milován, ő mindig ott volt, Kovács is mindig ott volt ezeken az összejöveteleken. Akkor, ki volt még: Czébely Lajos, a fiam, Sándor. Tulajdonképpen a társaságot Sándor tartotta össze. Arról is lehetne hosszan beszélni, hogy Sándor hol szedte fel ezeket a nemzeti érzéseket, mert tulajdonképpen itt, Visken volt egy zöldkeresztes nővér, aki az irodalomban óriási jártas volt, meg a világirodalomban, magyar irodalomban, és vallásos beállítottságú volt, és nála jöttünk nagyon sokszor össze. Nahát Milovánék is ott voltak, Jolán is ott volt, a felesége, nahát ki is volt még ott. Érdekes, hogy Bálint is, az előbb említett Bálint, az is sokszor megjelent ott, úgy látszik jól játszotta a kétkulacsosságot. A feleség szintén. Gulácsy, itt Visken nem annyira, de Munkácson is tartózkodott ez a Krüzsely Erzsébet, és ott Gulácsy Gézáék jártak oda. Ő eszmei megalapozást csinált, ez a Krüzsely Erzsébet, így került Sándor is ebbe az eszmei körbe. Ez a nő jó népi irodalommal látta el ezt a társaságot. Sándort is elsősorban a Sinka *Fekete bojtár vallomásai* fogták meg. Aztán rávetette magát a népi irodalomra. Ez nem maradt hatás nélkül, a népi írók tevékenysége. Ezek az emberek: Német László, Féja Géza, Darvas, Tamási. Ezek voltak azok az emberek, akik feltették azt magukban, hogy a magyarságot egy eljövendő szovjetrendszerben beoltják üdvözítő terror ellen. Ezt az oltóanyagot ezek az emberek mind hordozták magukban, ezt az antiszérumot vagy minek is mondjam. Ez nemcsak a földből nőtt ki magából, ennek eszmei megalapozottsága volt.

Terepmunkás: Így a beszélgetés végén van még valami hozzáfűzni valója?

Adatközlő: Nem nagyon jut eszembe semmi. Ilyen messzi távolba emlékekből szemezgetni nem könnyű dolog.

Terepmunkás: Megköszönöm szépen a segítségét és az interjúhoz való hozzájárulását. Köszönöm szépen!

Adatközlő: Szívesen!

Interjú Tóth Istvánnal

Interjú időpontja: 2012. június 20. és 2012. augusztus 10.
Interjú készítője: Molnár Gergely (Terepmunkás1), Bocskor Andrea (Terepmunkás2)
Helyszín: Beregszász
Interjúalany: Tóth István

Terepmunkás1: Az 1972-es beadvánnyal kapcsolatban. Akkor először is szeretném megkérni az interjú alanyát, hogy mutatkozzon be, beszéljen néhány szóban a jelenlegi foglalkozásáról, beosztásáról.

Adatközlő: Tóth István vagyok, Magyarország Beregszászi Konzulátusának főkonzulja. Pontosan miről kell beszélni? A foglalkozásról?

Terepmunkás1: Igen, a jelenlegi foglalkozásáról, beosztásáról.

Adatközlő: Igen. Nem végeztem diplomatai tanulmányokat, tehát én úgymond kívülről jöttem be a Külügyminisztériumba, ilyen módon vagyok itt. Külpolitikával, politikai elemzésekkel mindig is foglalkoztam. Korábban, az első Orbán-kormány idején a Határon Túli Magyarok Hivatalának voltam a főosztályvezetője. Ebben a minőségemben Ukrajna, Kárpátalja volt a területem. Több tanulmányt írtam Kárpátaljáról, tehát ilyen módon logikus az, hogy én most itt vagyok főkonzulként. Ez a munka nagyon érdekes. Hála Istennek unatkozni nem kell, sok a teendő. Én kapcsolattartással, kulturális ügyekkel, oktatási ügyekkel és minden egyéb színes dolgokkal foglalkozom. Az, hogy nem unatkozunk, az nagyon jó, bár egy-két dolgot szívesen levennék a repertoárról. Azt a neuralgikus problémát, ami a kárpátaljai magyarok oktatási helyzetét illeti. De ez egy örökzöld, amióta a független Ukrajna létezik, ez mindig probléma: az egyetem, a főiskola helyzete és egyéb más dolgok. Újabban még az egyetemi, vagyis a középiskolai teszt kérdése, ezektől eltekintenék, de ezek a problémák léteznek és ezekkel is kell foglalkoznunk.

Terepmunkás1: Értem, köszönöm. Ezenkívül szeretne-e még elmondani valamit a szakmai önéletrajzából, amit úgy érez, hogy kiemelendő.

Adatközlő: Mint mondtam, én a 90-es évek elejétől vagyok ilyen pályán. Addig voltam könyvtáros, az is érdekes volt, Budapesten. Meg sok mindenféle, voltam tanár is. Inkább ne is soroljuk az egészet, de a 90-es évek, a múlt század 90-es éveinek elejétől egy Dunatáj nevű kutatóintézetben dolgoztam, ami később átlényegült a Teleki László Intézetbe, itt tudományos kutatómunka volt a feladat. Elemzés, politikai elemzések és más hasonló dolgok, és ebben mindig benne volt a határon túli magyarság ügye is. Volt egy időszak, elég hosszú időszak, amikor az azóta megszűnt Illyés Közalapítványnál voltam kurátor és itt az egész, mondjuk így a világmagyarságra, de leginkább a Kárpát-medencei magyarságra terjedt ki ennek a közalapítványnak a hatásköre, ilyen tekintetben is foglalkoztam a környezetünkben élő magyarok problémáival. Meg aztán meg is látogattuk a helyszíneket, tehát volt alkalmam az egész Kárpát-medencét bejárni. Nagyon érdekes, nagyon izgalmas volt. Korábban is úgy gondoltam, hogy ez a földrajzi egység olyan, amely közös, a miénk is. Ott, a szomszédos országokban a többségi

népeké is és az a helyes felfogás talán vagy helyes alapállás, hogy ott mindenki érezze otthon magát szülőföldjén, a magyar és a nem magyar. Aztán hosszú ideig voltam a főszerkesztője a *Pro Minoritate* című nemzetpolitikai folyóiratnak. Ez úgyszintén nagyon érdekes feladat volt. Valamikor a 90-es évek, 92-től, 1992-től kaptam ezt a szép megbízást. Akkor még nem létezett az internetes világ. Nem ilyen módon érintkeztünk tehát a szerzőkkel. Nagy élmény volt, hogy kitűnő szerzőkkel, politikusokkal ismerkedhettem meg személyesen. Tehát egy-egy találkozás vagy anyagkérés az szemtől szembe történt. A szerzők között sokféle nemzet tagjai voltak, voltak baltiak, voltak szlovákok, románok, ukránok, szerbek tehát.

Terepmunkás1: Elég multikulturális lett az egész.

Adatközlő: Az összetétel az igen, természetesen, viszont megvallom, a multikultit nem nagyon szeretem, mert itt akkor hogy mondjam, politikai programokat tesznek mögé. Ez egy régóta létező dolog a Kárpát-medencében, különösen, hogy népek egymás mellett élnek és érintkeznek egymással. Ebben nincs semmi rendkívüli. Korábban ezt a fogalmat nem használták, és mégis megvoltunk egymással és meg is kell lennünk egymással. A *Pro Minoritaté*t egy Fidesz-közeli alapítvány támogatta és támogatja, de emlékszem arra, hogy, nevezzük politikai ellenfélnek vagy más nézetű ismerősöknek, netán barátoknak, hogy azt jól esett hallani, amikor azt mondták, hogy ez nem pártfolyóirat. És ezt nem is szabad csinálni ilyen területen, szakmai területen. Ez nagyon szép korszaka volt a tevékenységemnek, aztán 98-ban, az első Orbán-kormány idején felkértek a már említett HTMH-beli tisztségre, amit szívesen vállaltam és azóta vagyok mint homokszem a gépezetben a magyar közigazgatásban.

Terepmunkás1: Értem. A következő kérdés az lenne, hogy a beadvány időszakában, vagy a beadvány megszületésének az időszakában, 72-ben mi volt az ön foglalkozása?

Adatközlő: Nappali tagozatos, magyar szakos egyetemi hallgató voltam az Ungvári Egyetemen.

Terepmunkás1: Az ungvárin?

Adatközlő: Igen, igen. Ez volt az én foglalkozásom.

Terepmunkás1: Értem. Ebben az időben …

Adatközlő: … hát aztán igen, menjünk, menjünk tovább.

Terepmunkás1: Nyugodtan.

Adatközlő: Nappali tagozatos voltam vagy három évig, vagy két és fél évig, és akkor éppen a beadvány körüli dolgok miatt válaszút elé kerültem. Emiatt a tevékenység miatt másokkal együtt, engem is megkeresett a KGB, vagyis nem keresett meg, hanem oda kellett menni. Az akkori világban ez úgy volt, hogy a tanulmányi osztályon volt egy külön részleg, ez volt a KGB, ott székelt valami folyosóvégi szobában az ezzel megbízott ember. A választás az volt, hogy vagy együttműködés lesz, jön létre közöttünk, vagy pedig elvisznek katonának – és a katonaság lett a vége.

Terepmunkás1: Hogyan emlékszik a 70-es évek elejére? Milyen volt akkor a közhangulat, a politikai atmoszférája ennek az időszaknak?

Adatközlő: Azt nem mondom, hogy recsegett-ropogott a kommunizmus vagy a szocializmusnak mondott talány, de azért már utána voltunk 68-nak.

Terepmunkás1: Akkor befolyásolta a prágai tavasz?

Adatközlő: Az egy markáns élmény és hangulat volt. Aki itt, Kárpátalján élt, tanúja lehetett a csapatok vagy a haderő felvonulásának, akkor erre nyilván mindenki emlékszik, aki akkor élt, hogy Kárpátalja hetekkel előtte, de lehet hogy egy hónappal előtte ilyen abszolút katonai légkörbe ért. Abban az értelemben, hogy itt voltak a szovjet csapatok, látszott a készülődés a bevonulásra. Igen, sokan szimpatizáltak, szimpatizáltunk a csehszlovákiai eseményekkel. De utána jött a kemény megtorlás. Erre az időre, erre az időszakra, amiről beszélünk, a 70-es évek elejéről, jött a keményvonalas éra és a megtorlás. Valahogy azonban a szellem kiszabadult a palackból. Én a magam közegéről tudok beszélni, ott egy ilyen, nyilván szabadabb gondolkodás folyt. Kitűnő személyekkel voltunk kapcsolatban. „Voltunk"-at azért mondok, mert ott volt a Forrás Stúdió, és voltak a Forrás Stúdiónak támogatói: Kovács Vilmos író, aki nagyon korán meghalt, vagy Fodó Sándor, egyetemi tanár. Ehhez a körhöz tartoztam én is. Ott volt nekünk előzményként a 44-es elhurcolás, amiről a szülők nem nagyon beszéltek, nem szívesen beszéltek. Emlékszem egy esetre, amikor egyszer a Vári Fábián – akkor még Fábián László – Lacival terjesztettük a beadványt, aláírásokat gyűjtöttünk. Akkor a Laci apja ijedten azt kérdezte, hogy ólombányába akarunk-e kerülni. És nem is értettem, hogy miről van szó, mert én ezt a történetet, az elhurcolást akkor nem ismertem, nem is volt szabad róla beszélni, ráadásul a mi falunkban nem is volt, ügyes volt a bíró és akkor elintézte, hogy onnan ne vigyenek el embereket. Az volt az újdonság a mi köreinkben, hogy tudatosan nem akartunk félni. Míg az előző nemzedék teljes joggal félt, ez a nemzedék már – legalábbis, akik ott voltunk, most nem hagynám ki S. Benedek Andrást, aki akkor Stumpf Béni névre hallgatott, tehát ő is benne volt ebben a társaságban, s meghatározó személy volt – igen, tudatosan nem akartunk félni. Fiatalon úgy gondoltuk, hogy vannak a nemzetiségi kérdésre vonatkozó – a nagyszerű lenini nemzetiségi politika epitethon ornansával illetetett – nemzetiségi törvények. Ezek nyilván komolyan veendőek, s ezekhez bátran ragaszkodhatunk. El akartuk felejteni a félelmet.

Terepmunkás1: Értem. Ugye említette a beadvánnyal kapcsolatban Vári Fábián László nevét is. Kik voltak még kezdeményezői ennek a beadványnak?

Adatközlő: Én nem voltam a szerzője, én csak aláírtam és terjesztettem. A szerző az Kovács Vilmos lehetett, illetve Stumpf Béni vagy S. Benedek András, aki már nem él sajnos. Nyilván itt a Forrás Stúdió tagjai valamilyen ötletekkel előhozakodhattak, hisz ismerték a falvakban a problémákat, tehát ebből kerekedett ki ez a nem tudom hány oldalas dokumentum. Talán nyolc.

És ugye beszéltem a következményekről, mármint arról a kihívásról vagy mondjuk így megpróbáltatásról, hogy a szolgálat (KGB) tesz egy ajánlatot, és az ember vagy elfogadja, vagy nem. Nyilván itt kíséri a múltunkat az ügynök, az ügynök-múlt, az ügynökvilág pontosabban. Kívánatos lenne a megtisztulás, a közélet is nyugodtabb lenne itt is, Magyarországon is. Ami az én tapasztalatom ezzel kapcsolatban, hogy az, aki arra hivatkozik, hogy ez kötelező volt, meg kibírhatatlan retorziók kísérték volna, az nem mond igazat, önmagát mentegeti. Nyilvánvaló, hogy egy ilyen döntésnek vannak következményei, azonban ilyen tevékenységgel együtt élni, árulónak lenni, ép érzékű ember szemével nézve borzasztó lehet.

Terepmunkás1: Gondolom, megpróbálják felmenteni a lelkiismeretüket így ezek az emberek.

Adatközlő: Igen, hallottam ilyen sztereotípiákat. Amikor az ügynök lelepleződik, vagy a hűséges pártmunkás, aki túlteljesít, ilyenkor azt mondja, hogy jó, hogy én voltam ott, mert mással rosszabbul jártál volna. Csak azt cselekedni, hogy elmegyek valakivel és barátságot színlelek, meg barátságban vagyok, és utána jól leírom, hogy miről beszélgettünk és miért gyanús az illető, az nem egy jó, nem lehet jó lelkiállapot.

Terepmunkás1: És mennyire voltak az emberek így, ilyen állandó készenléti állapotban, hogy akivel most éppen beszélnek, akkor az most megfigyeli őket?

Adatközlő: Hát, a fiatalság bohóság, úgy volt, hogy persze tudtuk, hogy ki a besúgó – nevezzük azokat így –, de fütyültünk rá.

Terepmunkás1: Értem.

Adatközlő: Fütyültünk rá és nem érdekeltek a következmények.

Valamikor, mikor is jelentették meg, hát olyan '69 vagy '70 környékén, talán 1970-ben jelenik meg Kovács Vilmos meg S. Benedek András tanulmánya a *Tiszatáj*ban, azt nehezményezték itt az elvtársak. Akkor Ilia Mihály volt a főszerkesztője a *Tiszatáj*nak, akkor őt, egy idő után kirúgták.

Terepmunkás2: Akkor folytathatnánk az interjút. Szerintem itt félig-meddig kezdjük azzal, hogy az 1972-es beadvány előzménye, vagy környékén mi volt a beosztása, mivel foglalkozott?

Adatközlő: Magyar szakos egyetemi hallgató voltam.

Terepmunkás2: És hogyan emlékszik vissza a 70-es évekre, milyen élményei vannak, amely meghatározó volt?

Adatközlő: Fiatalok voltunk, s egy olyan baráti társaságba kerülhettem Fodó Sándornak köszönhetően, aki engem is tanított az egyetemen, amely akkoriban egy ilyen helyi magyar elit körnek számított Kárpátalján. Fodó Sándor egy rendkívül friss, Európára nyitott gondolkodású tanár volt, nagy tudású ember. Nyilván az ő érdeklődését, tudását nagyban befolyásolta az, hogy az egyetemet Tartuban végezte, Észtországban. Az akkori Szovjetunióban Észtország sokkal nyitottabb volt, az egyébként nagyon zárt Szovjet Birodalomban, mint a központi területek, vagy az oroszok lakta területek. Tőle sok minden érdekeset lehetett hallani. Tőle hallottam először azt is, és csodálkoztam is, hogy hogyan képzeli ezt, tehát azt, hogy amíg itt, a Kárpát-medencében nem rendezik a magyarkérdést, addig nem lesz nyugalom. Ez akkor, abban a szeles világban ez fantazmagóriának tűnt, de aztán végül neki lett igaza. Jó volt ebben a társaságban lenni, ide csoportosultak a Forrás Stúdió tagjai, szellemileg nagyon izgalmas volt.

Terepmunkás2: Főleg történészek?

Adatközlő: Nem, mi magyar szakos bölcsészek voltunk. Történész nem nagyon volt közöttünk. Valószínűleg azért, mert oda nem nagyon voltak kapcsolataink, meg oda magyarok nem nagyon kerültek be, mert ukránul vagy oroszul kellett tanulni.

Terepmunkás2: És milyen volt a politikai légkör így az egyetemen, meg így a kárpátaljai közéletben?

Adatközlő: A politikai légkör ez ugye, mikor is, így a 60-as évek vége, 70-es évek eleje, ez a brezsnyevizmus korszaka volt, ami az én emlékeimben úgy él, hogy egy nagy, a társadalomra rátelepedő rendszer volt. Lassú döntésekkel, középszerűséggel és itt helyben, Kárpátalján az lehetett a probléma a kulturális életben, hogy akik a területeket felügyelték, már azok a pártvezetők, beosztottak, azok nem voltak művel-

tek. Magyarul nem nagyon tudtak, illetve persze voltak a pártnak magyar csatlósai, de nem ért el a műveltségi szintjükig mondjuk egy absztrakt vers, azt nem értették meg, és amit nem értettek meg, attól tartottak.

Terepmunkás2: Értem. És hogy jött az ötlet, vagy kinek pattant ki a fejéből a beadványnak az ötlete?

Adatközlő: Jó kérdés, ez nyilván úgy alakulhatott ki, hogy a szűkebb körhöz tartozott Kovács Vilmos költő és író, a kárpátaljai magyar irodalom nagy alakja. Ebben a társaságban miden délután meg este találkoztunk Fodó Sándor lakásán, általában ez volt a téma, ezekből a gondolatokból jött elő, hogy, az hogy, mik a magyarság sérelmei Kárpátalján. Ez valószínűleg önmagából adódott, hogy ennek valamilyen formában hangot adjunk és nyilvánosságra hozzuk. Akkoriban felnőtt egy újabb nemzedék, az a nemzedék, akiknek az apáik megjárták a táborokat, akik nagyon féltek, nem szerettek ilyesmiről beszélni. De mi már legalábbis abban a közegben úgy nőttünk fel, hogy azt képzeltük, hogy demokrácia van és nem akartunk félni. Ez a szemléletváltás volt az, ami ezeket a folyamatokat elindította.

Terepmunkás2: És kik tartoztak nagyjából ehhez a körhöz? Ugye említette Kovács Vilmost.

Adatközlő: S. Benedek András, Vári Fábián László, az örök ifjú Sari József, Czébely Lajos, Zseliczky Jóska, Hánka Sándor, Györke László, utóbbi most Nyíregyházán él.

Terepmunkás2: És ön hogyan kapcsolódott ehhez? Tehát részt vett-e a megfogalmazásban vagy az aláírásgyűjtésben?

Adatközlő: A fogalmazásban nem vettem részt, mivel az eléggé érdekes módon – úgy látszik, mégis lehet titkot tartani – egyszer csak megjelent a szöveg, azt aláírtam, majd az aláírások gyűjtésében is részt vettem.

Terepmunkás2: És azt nem lehet tudni, hogy konkrétan ki volt a megfogalmazója?

Adatközlő: Kovács Vilmos, Fodó Sándor, S. Benedek András, ezt tartja a közemlékezet.

Terepmunkás2: Ahogy olvastam, eléggé alá van támasztva hivatkozásokkal a lenini művekre, úgyhogy gondolom, nem egy fél órának a produktuma.

Adatközlő: Nyilván látta a szöveget, azt azért nagyon alaposan meg kellett fogalmazni, körül kellett járni.

Terepmunkás2: Igen, és nyilvánvalóan tájékozottnak kellett lenni, nagyon sokrétű embernek, nagyon sok probléma említve van a beadványban.

Adatközlő: Igen, azokat a problémákat nap mint nap tapasztalta, tapasztalhatta az, aki ebben a közegben, az oktatásban volt, vagy egyáltalán a közéletben, de azokat nagyon konkrétan, nagyon pontosan meg kellett fogalmazni, hogy abban hiba ne legyen.

Terepmunkás2: És körülbelül hányan írták alá? Vagy hogy zajlott az aláírásgyűjtés? Nyíltan? Vagy inkább …

Adatközlő: Nyíltan nem. Nem olvastuk a buszon, ha mentünk aláírást gyűjteni. De mindenki, akinek valakije, valamilyen ismerőse, barátja volt, ahhoz elment. Magam úgy, hogy a barátokhoz mentem, akik vagy aláírták, vagy nem.

Terepmunkás2: Volt olyan, aki nem akarta aláírni?

Adatközlő: Volt, igen. Az emberek különbözőek. Egyik óvatosabb, másik kevésbé.

Terepmunkás2: Tehát, akkor a fő ok, az inkább az volt, hogy féltek a retorziókról, nem az, hogy nem értettek egyet a dolgokkal.

Adatközlő: Igen. Például elvittük Fábián Laci apjához is, aki megjárta a Gulagot és meg is szenvedte, és ő olyan dolgot mondott, amit még nem hallottam sohasem. Azt kérdezte riadtan, hogy ólombányába akartok kerülni? Nem is hallottam addig, hogy ólombánya van, meg oda el is vihetik az embert. Bennük ott volt még nagyon a félsz, természetesen nagyon indokoltan.

Terepmunkás2: És mi volt a cél?

Adatközlő: A cél az volt, hogy a központi hatalom, tehát a Kommunista Párt vezetői, a felső pártvezetés értesüljenek ezekről a problémákról és orvosolják azokat. Aztán ebből annyi lett – de erre mások talán jobban emlékeznek –, hogy Fodó Sándor elvitte Moszkvába ezt az iratot, talán Szuszlov elvtársnak, a fő ideológusnak át is nyújtotta, vagy csak a titkárságának. A megoldás pedig az volt, hogy Moszkvából visszaküldték az itteni pártbizottságra, hogy vizsgálják ki ezeket a problémákat.

Terepmunkás2: Akkor az eredeti az visszakerült Kárpátaljára? Esetleg lehet tudni, hogy hol van azóta?

Adatközlő: Nem tudom.

Terepmunkás2: Egy néhány másolat kering.

Adatközlő: Igen, igen nekem is van egy belőle.

Terepmunkás2: Ez érdekes.

Adatközlő: Nagyon vékony papírra volt gépelve.

Terepmunkás2: Igen, de érdekes módon az aláírók nevei nincsenek rajta, például azon a példányon, ami hozzánk is eljutott. És mennyire volt már mai szemmel reális, ennek a beadványnak a hatása?

Adatközlő: Hogy mit vártunk tőle?

Terepmunkás2: Igen, tehát mai fejjel úgy beváltotta a hozzá fűzött reményeket a beadvány?

Adatközlő: Annyiban mindenképpen, hogy volt pozitív fejlemény az oktatásban. Olyan tekintetben minden, az idő az végtelen nagy fogalom ugye, és amikor jött még nem a rendszerváltás, de a birodalom már recsegett-ropogott, akkor 1989-ben, amikor megalakult a KMKSZ, ezek a problémák még mindig éltek, s azokra is ennek a dokumentumnak az alapján kerestük a megoldást. Örökzöld, sajnos. A mai napig is sok olyan dolog van, ami nem oldódott meg. A KMKSZ politikai programmá is tette.

Terepmunkás2: Akkor van utóélete.

Adatközlő: Igen.

Terepmunkás2: És az ön sorsát közvetlenül befolyásolta az, hogy részt vett az aláírásgyűjtésben? Vagy volt-e valami retorzió, ami érte a megfogalmazókat, vagy azokat, akik részt vettek benne?

Adatközlő: Természetesen, de ez is vállalás kérdése volt, mert titok nincs. Az kiderült, hogy ki írta alá. Egyetemisták is aláírták többen, volt is nagy felelősségre vonás a fakultáson és különböző változatok voltak, hogy mit lehetett mondani és mik

voltak a menekülés útjai. Azt lehetett mondani, hogy részeg voltam, nem emlékszem, az jó dolog volt. Vagy azt lehetett mondani, hogy kényszerítettek, az is elfogadható volt, vagy azt lehetett mondani, hogy, igen, hogy vállalja az ember és annak az volt a következménye, fiúk esetében főleg, hogy elvitték katonának, így lettem én is katona. Csak előtte még hát igen, ő is közszereplő, eléggé éltes korú ember, Pavlo Csucska volt, aki akkor dékán volt, és aki később jelentős demokrata lett, ő hívatott és közölte, hogy a tanulmányi osztályra kell menni, az ott volt az egykori Drugeth Gimnázium épületében. Megmondta, hogy hová kell menni, azaz a KGB-re, már ott várnak, tehát személyesen irányított oda. Ott színt kellett vallani, csak – nem volt egy felemelő dolog, mert egyrészt volt két vasajtó vagy pléhajtó, azon kellett bemenni, ott volt egy rosszkedvű KGB-s nyilván civilben, talán még gyomorbajos is volt szegény, és akkor ott sorolta a változatokat, hogy ha együttműködünk, akkor nem visznek el katonának, ha pedig nem, akkor elvisznek. 20 évesen, vagy 21 évesen el kellett dönteni hirtelen, hogy most gazember leszek, vagy megpróbálok tisztességes maradni. És ez azért, mondjuk ott bent – majdnem azt mondtam, hogy a cellában, de az mondjuk iroda volt – felesleges lett volna hősi pózokat vágni, vagy látványosan tiltakozni, mert nem volt kinek. A családi előzmény az volt, hogy otthon, a családban egészen egyértelmű volt, tudtuk, hogy magyarok vagyunk, tudtuk, hogy meg vagyunk szállva, és a megszállókkal nem működünk együtt. Nem így mondták, hogy megszállók, de az oroszokkal nem működünk együtt. Ez sem lett kimondva, de az elképzelhetetlen volt és arra gondoltam, ha én most megtörök, akkor hogy fogok a nagyapám szeme elé kerülni? Onnan azzal jöttem ki, hogy akkor majd még egyszer találkozunk, de aztán többet nem mentem.

Terepmunkás2: És nem is hívatták többet?

Adatközlő: Nem. Nem, hanem akkor még volt egy figyelmeztetés, egyszer csak, azt hiszem, 71 őszén megbuktam egy vizsgán, a katonai tanszéken, és akkor ebből következően eleve kiestem az egyetemről, de ez egy ilyen lebegtetett dolog volt. Mindenesetre volt egy behívás, Szolyváig, a sorozóbizottságig el is jutottam. Bedagadt foggal érkeztem, s hogy, hogy nem, elengedtek. Fájós foggal mégse menjek a világelső hadseregbe. Figyelmeztetés volt bizonyosan. Több találkozásom nem volt a szolgálattal, aztán 72 májusában egyszer fogtak, elvittek.

Terepmunkás2: És mi volt azokkal, tehát volt-e olyan, aki beleegyezett abba, hogy együttműködik és meghajolt.

Adatközlő: Nem volt szokatlan dolog az, hogy az egyetemen toboroztak besúgókat. Kis közösségek voltak, 10-20 ember egy-egy évfolyamon, jól ismertük egymást, így semmi sem maradhatott titokban. Akkor is, ha az illető nem mondott semmit erről a tevékenységéről, de olykor részegen mégis kikotyogta. Már csak ilyen az ember, őket is áldozatoknak tekintem. Ezzel együtt azt mondom, hogy az, aki azt állítja, hogy kötelező volt besúgni, az nem mond igazat. Meg lehetett tagadni, és akkor lehetett arra gondolni, hogy lesz következménye, de kötelező semmiképpen nem volt. A többiek sorsáról nem tudok. Végül az történt, hogy egy napon vonultam be Fábián Lacival Szolyvára, Györke Lacit elvitték katonának. S. Benedek Andrást még korábban vitték el. De elvitték volna Zseliczky Jóskát is, csak neki Moszkvában él a bátyja, és ő oda menekült, ott kidekkolta a behívást.

Terepmunkás2: És ettől szigorúbb retorzió nem ért senkit, vagy volt?

Adatközlő: Nem.

Terepmunkás2: Vagy ez volt a maximális.

Adatközlő: Igen.

Terepmunkás2: Tehát ilyen börtön vagy hasonló nem.

Adatközlő: Ezekkel már nem nagyon operáltak, bár a korban még mindig benne volt, egész hosszú ideig, a birodalom összeomlásáig vitték a börtönbe a másképp gondolkodókat. De nekünk nem ez jutott. Engemet sztrojbátba (sztroiteljnoj bataljon), vagyis építő alakulatba hívtak be. Nem fegyverrel védtük a Szovjetuniót, én speciálisan exkavátorral. De a körülmények azok olyanok voltak, mintha börtönben lennénk, csak azért jobb volt, lehetett mozogni, s azért a két esztendő, már csak a beláthatósága miatt sem tűnt kibírhatatlannak.

Terepmunkás2: És gondolom, a másik következmény, hogy szétesett egy kicsit ez a közösség, meg ez a szellemi csoportosulás.

Adatközlő: Kissé. Akik még élünk, bárhol is vagyunk, azt tapasztalom, hogy számíthatunk egymásra. Akár egy lakásfelújítás dolgában is. Távolságok ellenére vagy a különböző életpályák ellenére is. Ez jó érzés. A gondolatnak, meg Fodó Sándornak nagy érdemei vannak abban, hogy így összekapcsolt bennünket, de a pályák már akkor a legkülönbözőbb irányba elmentek, akkor ez a társaság már nem jött össze és, megint csak ilyen az élet, tehát akik rajongtak Fodó Sándorért, azok egyike-másika gyenge lett, és nem akarta megismerni, s tulajdonképpen feladta. És akkor a Forrás Stúdió megszűnt, akik ott publikáltak, újságokban, magyarországi lapokban, azok itt, a Szovjetunióban nem kaptak teret a helyi nyilvánosságban. Volt vagy 15 év hiátus. Igen, még Fodor Gézát nem említettem, ő is ebben a körben volt.

Terepmunkás2: Derceni, ugye?

Adatközlő: Igen, ő derceni. Egy alkotónak, egy költőnek nyilvánosság nélkül, meg megmérettetés nélkül elég nehéz léteznie. Legfeljebb irkálhatott az asztalfióknak, de nem arról voltunk híresek, hogy ezt csináltuk volna.

Terepmunkás2: Megbánta az eseményeket? Mai fejjel másképp tett volna?

Adatközlő: Nem, nem bántam meg, ma is ezt tenném.

Terepmunkás2: És említett egy Hanka Sándort?

Adatközlő: Hánka.

Terepmunkás2: Hánka? Ő ki? Ó róla még eddig nem hallottunk.

Adatközlő: Nem tudom, hogy vannak-e fényképek, de többünknél van. Ő magyar szakos volt, Viskről származik, vállalkozó, tanított a szórványban, Rahón, jelenleg Budapesten él.

Terepmunkás2: És Györke?

Adatközlő: Györke László tanár volt, itt tanított Haranglábon. Aztán egy idő után áttelepült Magyarországra, és ott a *Kelet-Magyarország* című megyei lapnál dolgozott.

Terepmunkás2: Lehet, hogy neki is vannak pontos emlékei. Az előbb említette, hogy maradtak fényképek abból a korból?

Adatközlő: Igen, igen. Volt egy, hát csak a bátorságunkat vagy a vakmerőségünket példázza, hogy 1976-ban – onnan emlékszem rá, hogy felírtam a fénykép hátuljára – rendeztünk a Rákóczi-évforduló alkalmából egy ünnepséget. Rákóczi Emlékbizott-

ság, így hívtuk, vagy ezt így nevezte el Fodó Sándor. Ez az ő lakásán volt és ott készült egy fénykép, Sándor valahonnan beszerzett egy címeres magyar zászlót is, az is ki volt téve a falra. Ez ma már nem tűnik nagy dolognak, de akkor egy ilyen fényképet, ha megnéz valaki, akkor annak lettek volna következményei. Jöttek a telefonok, s a lehallgatás időszakában Fodó Sándor, aki otthon felvette és nagy kajánul bejelentkezve azt mondta, hogy Rákóczi Emlékbizottság.

Terepmunkás2: És akik gyűjtöttek? 10-20? Milyen nagyságrendűre kell gondolni?

Adatközlő: Talán ennyien. Nem nagyon tudtunk egymásról. Illetve én – lehet, hogy Laci másképp emlékszik,– egyszer voltunk együtt nem gyűjteni, hanem amikor már, hogy mondjam, amikor kudarcot vallottunk azzal, hogy Moszkvából ide helyezték az ügy kivizsgálását, és már sejtettük, hogy ha postára teszünk egy levelet a Központi Bizottságnak címezve, akkor az nem fog innen kimenni, tehát csalafinta módon táviratot mentünk feladni. Elmentünk a munkácsi postára egy ilyen másfél oldalas gépelt szöveg volt, le volt írva, és amikor a távírdás kisasszonynak mondtuk a címet, hogy SZKP KB, szegény elsápadt, de azért derekasan feladta a táviratot.

Terepmunkás2: S miről szólt ez a második távirat? Számon kérték, hogy miért nem valósult meg?

Adatközlő: Igen, hogy miért nem valósult meg. Meg hogy továbbra sem változik semmi.

Terepmunkás2: S erre volt valami válasz?

Adatközlő: Nem, nem. Lehet, hogy nem jutott el Moszkváig.

Terepmunkás2: És így a helyi pártvezetés nem nagyon tett valamilyen konkrét lépést, amivel esetleg kivehette volna a kezdeményező csoport vitorlájából a szelet?

Adatközlő: Mint mindenütt a szocialista ketrecben, a társadalomtudományok, vagy akár a történészek azért nem nyúlhattak bizonyos témákhoz. Nem születhettek szaktanulmányok vagy tanulmányok ilyen ügyekkel kapcsolatban, itt elsősorban az írogató emberekről volt szó. Az lett a következmény, hogy a Forrás Stúdiót szétszabdalták, és akkor megalakult a József Attila Irodalmi Stúdió a *Kárpáti Igaz Szó* fennhatósága alatt. Itt nyilván az volt a cél, hogy egészen más jellegű magyarul írott irodalom jöjjön létre. Lehetőleg pártos legyen, mert ez Szovjetunió-szerte nagyon divatos és elvárt volt. Aztán az is lett.

Terepmunkás2: És a sajtóban valamikor is megjelent maga a beadvány?

Adatközlő: Nem.

Terepmunkás2: Lett valami publicitása? Hogy kárpátaljai szinten mondjuk egy átlagember tájékozódott arról, hogy mi zajlott itt?

Adatközlő: Nem. Nem, akik hallottak róla, azok hallottak, de olvasni erről nem lehetett. Illetve hát a költészet kapcsán volt egy névtelen szerző, de nyilvánvalóan Balla László lehetett a szerzője, „*Elidegenedés?*" című dolgozatnak, ez a polgári absztrakt vonalat bírálta, nem értette meg a Vári Fábián László versét valaki. Ez nyílt feljelentéssel volt egyenértékű, mert megjelent a sajtóban, hogy bizony nagy mulasztásban van az egyetem pártbizottsága, hogy ilyen dolgokra nem figyel oda. Ez egy eléggé undorító dolog azt hiszem. Mert ezt talán nem érdemelte meg senki.

Terepmunkás2: Hát igen. Elég érdekes viszonyok alakultak ki.

Adatközlő: Igen, ez neofita buzgalomból, vagy a teljesítéskényszerből fakadhatott. Egy ilyen vészkiáltást egyetlenegy pártbizottság nem hagyhatott figyelmen kívül. Körülbelül ennyi visszhangja volt, meg a retorziók: a katonaság.

Terepmunkás2: És már így a nagy független Ukrajna időszakában sem kutatta senki? Vagy nem volt még olyan, aki nekilátott volna a témának?

Adatközlő: A témával foglalkoztak, először Magyarországon jelent meg, ha jól emlékszem a beadvány. Volt a Századvég Intézetnek egy *Medvetánc* nevű kiadványa, abban jelent meg.

Terepmunkás2: Ha belegondolunk, hogy a társadalom, illetve az oktatás milyen helyzetben volt, volt konkrétum, amin például az oktatás előremozdult, vagy lehetett ilyesmiről azt mondani, hogy ennek ez volt a következménye?

Adatközlő: Kedvezmények lehettek, mindenesetre kissé szabadabban lehetett mozogni. Mi akkoriban a katonai időnket töltöttük, mi ezt nem érzékeltük. Ha egy másik példát idéznék, az is valami hasonló. Tehát mondjuk úgy 56-ig nem nagyon került be magyar könyv, magyarországi könyv ide, Kárpátaljára. Láttam a forradalom idején az itteni jegyzőkönyveket is, hogy például itt a beregszászi elvtársak a pártgyűlésen a magyar forradalom idején keletkezett izgalmak során javasolták, hogy a lakosság azért jusson hozzá a pártirodalomhoz magyarul is, mert akkor azonosul, képes lesz azonosulni a párt ideológiájával. Talán ilyen szemléletváltásnak is köszönhetően jöhettek szabadon, szabadabban a magyarországi könyvek.

Terepmunkás2: Az a példány, ami a rendelkezésünkre áll, nem túl teljes, azt hiszem a 12. oldal után a 16. következik.

Adatközlő: Igen?

Terepmunkás2: Igen, ettől teljesebb az, ami főkonzul úr rendelkezésére áll?

Adatközlő: Majd megnézem, hazamegyek, megnézem.

Terepmunkás2: Jó. Mert a tegnap, ahogy olvastam, feltűnt, hogy a 12. után a 16. jön. Arra gondoltam, hogy van valami különösen titkos rész, ami...

Adatközlő: Nem, azt a nyilvánosságnak szántuk, nem hagytunk ki két oldalt.

Terepmunkás2: Az jó. Akkor kérnék szépen egy példányt, meg ha van valamilyen fénykép a korszakból, akkor azt mindenképpen kölcsön szeretnénk kérni egy beszkennelésre.

Adatközlő: Nálam az egyszerűbb, ha van beszkennelve és akkor...

Terepmunkás2: Vagy akár úgy is. Az azért érdekes lenne, majd amikor a beszélgetés zajlik, akkor a háttérben egy pár ilyen fiatalkori képet felidézni. Még az utolsó kérdésem az lenne, hogy volt-e hatással a szakmai életútjára ez az esemény? Azon kívül, hogy katonaság, meg stb.

Adatközlő: Nagyon szaggatottan, olykor folyamatosan, de folytattam a tanulmányaimat. Ha most vissza kell gondolni, akkor talán 1969-ben vettek fel az egyetemre és tanulmányaimat 1984-ben fejeztem be.

Terepmunkás2: Hú, az Ungvári Egyetemen?

Adatközlő: Nem, nem Nyíregyházán. Hát annyi mindent csináltam, dolgoztam, kiestek évek, mert innen nem akartak, mikor áttelepültem Magyarországra, akkor nem akartak igazolást adni az egyetemi évekről. Aztán eltelt vagy két év, addig nem lehetett folytatni, akkor aztán ott folytattam. Na, mindegy, hát hosszan, hosszan ment a dolog.

Dolgoztam, elváltam, költöztem, munkahelyek cserélődtek, sok dologgal foglalkoztam, többek között a női lélekkel, így sikerült.

Terepmunkás2: És akkor az Ungvári Egyetemen két évet sikerült?

Adatközlő: Majdnem hármat. Három évet, hát a harmadik évfolyam végén, májusban vittek el. Meg sem buktam egyébként akkor már. De hogy mondjam, a szülőföldnek a története, meg a történelem nagyon is érdekelt, így Magyarországon is ilyen körökben mozogtam. Írók, meg költők között, akik fogékonyak voltak ilyesmire, mert ez a társadalomtudományok szintjén tabu volt. A kisebbségtörténetet nem lehetett vagy csak ritkán lehetett, vagy csak egyeseknek lehetett kutatni. Néhány évet Nyíregyházán töltöttem, aztán elkerültem Budapestre, elkerültem egy szellemileg rendkívül izgalmas helyre, úgy hívták, hogy Gorkij Könyvtár, ma Országos Idegen Nyelvű Könyvtár, ott kitűnő társaságba kerültem, ahol lehetett ezzel foglalkozni. Persze ez egy ilyen belső foglalkozás, tevékenység volt, ott voltak az emigrációban megjelent könyvek, magyarul is, meg más nyelveken, oroszul is például, s azokat az „ún." zárt osztályon tartották. Ma hülyén hangzik, de ezek voltak a tiltott könyvek, de a kolleganőktől el tudtam kérni azokat. Ideadták. Meg aztán ott 84-ben, amikor odakerültem, akkor szellemileg meg politikailag nagyon izgalmas idők voltak, én kikaptam ezt a tulajdonképpen jó emlékekkel eltöltő pezsgést, politikai, társadalmi irodalmi pezsgést. Ez nagyon érdekes, izgalmas időszak volt.

Terepmunkás2: Mennyire lehetett nyíltan beszélni már ekkor, hogy ön részese volt egy ilyen … ?

Adatközlő: A környezetem, a barátaim tudták, hogy én mit csinálok, soha nem volt titok. Furcsa idők voltak, mert volt egy „novhét", november 7-i ünnepség, azt a kádári rendszerben Magyarországon is ünnepelték. Eljött a szovjet nagykövet és előadást tartott az olvasóteremben. Nagy, tágas olvasóterme volt a könyvtárnak, az előtérben pedig ott volt a *Beszélő* c. szamizdat lapnak a terjesztője, ő meg ott árulta portékáját.

Terepmunkás2: Az ellenpropagandát.

Adatközlő: Igen, igen. Tevékeny idők voltak. Nyilván ilyenkor a változások során az emberek sok mindent remélnek, általában túl is remélik magukat, de azért ez mégis valami… persze, hát egy korszak dőlt össze. Nagy esemény volt.

Terepmunkás2: Köszönöm szépen.

Interjú Milován Sándorral

Interjú időpontja: 2012. augusztus 11.
Interjú készítője: Császár István
Helyszín: Nagyszőlős
Interjúalany: Milován Sándor

Terepmunkás: Tehát, akkor Milován Sándorral beszélgetek a ’72-es beadvánnyal kapcsolatban. Szeretném megkérdezni, hogy engedélyezi-e, hogy hangfelvétel készüljön?

Adatközlő: Természetesen.

Terepmunkás: Köszönöm szépen! Akkor vágjunk is bele. Először is, kérem, mondjon pár tényt önmagáról, tehát gyermekkora, iskolái, önéletrajza, jelenlegi foglalkozása.

Adatközlő: 1941-ben születtem, az oroszok bejövetelekor 4 éves voltam, illetve 3. 1957-ben – akkor már 9. osztályos voltam a Nagyszőlősi Magyar Iskolában – az ’56-os eseményeket támogatók egy csoportja horogra került a KGB-nél és letartóztattak bennünket. Az egyik bajtársam, Illés József, hat évet kapott, Varga János hármat, Kovács Zoltán és jómagam négy-négy évet, Dudás István pedig hármat. Így aztán két évet leültem, majd visszajövet leérettségiztem és a Munkácsi Kereskedelmi Szakiskolát végeztem el, sokáig kereskedelmi cégeknél dolgoztam. A beadvány idején nős ember voltam, már az egyik lányom is megszületett és egy cégnél voltam áruszakértő. Nagyon érdekes ennek a beadványnak a története.

Terepmunkás: Bocsánat, hogy közbevágok. Néhány dolgot a későbbi életpályájáról esetleg, ha még elmondana.

Adatközlő: Igen. Már a most…

Terepmunkás: Igen, napjainkig.

Adatközlő: Sok éven keresztül dolgoztam ennél a bizonyos kereskedelmi cégnél, majd átmentem a Nagyszőlősi Kerámiagyárba, és ott egy asztalosműhelyt vezettem, onnét mentem nyugdíjba, most nyugdíjas vagyok. ’92-ben választottak meg a KMKSZ alelnökének és 2011-ig voltam a KMKSZ alelnöke. Mindig két alelnöke van a KMKSZ-nek, egy időben, mikor még Fodó Sándor volt az elnök, akkor Vári Fábián Lászlóval voltunk ketten. Aztán Kovács Miklós lett az elnök és Brenzovics meg én lettünk az alelnökök. Tavaly mondtam le, aztán utánam jött Gulácsy Géza.

Terepmunkás: Jelenleg akkor nyugdíjas.

Adatközlő: Jelenleg nyugdíjas vagyok. Négyszer voltam a megyei tanács tagja, és most is az vagyok, ez a feladatom megmaradt.

Terepmunkás: Akkor most már rátérhetünk a mélyinterjú kérdéseire. 1972-ben mi volt a foglalkozása, beosztása?

Adatközlő: 1972-ben egy kereskedelmi cégnél voltam áruszakértő.

Terepmunkás: Úgy általánosságban hogyan emlékszik vissza a ’70-es évekre? Úgy általában a közhangulatra a politikával kapcsolatban. Tehát az embereknek a politikához való viszonyáról mi maradt meg önben?

Adatközlő: Érdekes időszak volt, az a bizonyos ’44-től ’56-ig tartó időszak, amikor a magyarokat teljesen elnyomták, a ’70-es években már kicsit javult a helyzet. A beadványok tulajdonképpen a lenini nemzetiségi politika álságos volta miatt – mert ugye azt hittük, hogy ez mindenkire vonatkozik – születtek meg. Tehát, lényegében úgy gondoltuk, hogy ha a Szovjetunió köztársaságokból áll, vannak autonóm körzetek, autonóm köztársaságok, akkor itt a magyarok részére is valamit el lehet érni.

Terepmunkás: Ettől eltekintve amúgy az emberek foglalkoztak a magyar politikával? Tehát nagy arányokban, a magyarság?

Adatközlő: A magyarság megpróbálta picit tágítani a lehetőségeit. Például mi itt, Nagyszőlősön, ’73-ba, tehát a beadvány utáni évben összeálltunk, fiatal magyar apák és megpróbáltunk az egyik ukrán óvodában egy magyar csoportot létrehozni. Pont akkor volt váltás a járási párttitkárságon. Az akkori párttitkárról azt kell tudni, hogy abban az időben az a szlogen járta, hogy ő a járás gazdája. Mindenről ő dönt, ha valaki reggel elindult kolhozelnökként Szőlősre bizottsági ülésre, akkor az is lehet, hogy kolhozelnökként ment haza, de az is lehet, hogy az Újlaki Fűrésztelep igazgatójaként. Azért mondom ezt, mert erre volt példa. Szóval itt minden az ő kezében volt és mi, fiatal apák bementünk hozzá. Ez a fiatalember akkor jött a hegyen túlról, egy bokszoló, akinek ugye valahonnan megfelelő, úgymond támogatottsága volt, mert e nélkül nem neveztek ki valakit a járási pártbizottság élére. Ő szívesen fogadott minket, és egyáltalán nem látta okát annak, hogy miért ne lehetne Nagyszőlősön az egyik óvodában magyar csoport. Meg is ígérte, és mi kilencen kijöttünk a szép irodából. Rá égy hétre már nem akart fogadni bennünket. Kiszivárogtak a hírek, ő elutazott Ungvárra – a hegyen túlról jött káder, mint a lenini nemzetiségi politikát ismerő ember és ezzel a gyakorlatba még soha nem találkozó pártember, ő azt hitte, hogy az csak úgy megy, aztán ott neki azt megmagyarázták, hogy mi a dialektika. Kapott az orrára a helyi elvtársaktól, elmagyarázták neki, hogy se magyar csoport, se magyar óvoda 1972-ben még Beregszászban sincs, ahol akkor még a lakosság 80%-a magyar volt. Ez egy példája annak, hogy akkor mi valami olyasmit követeltünk, ami abszolút járt volna, csak a lenini vagy a marxi dialektika szerint, az egyiknek jár, a másiknak nem.

Terepmunkás: És milyen emlékei vannak azzal kapcsolatban, hogy a magyarság milyen százaléka foglalkozott jobban ezekkel a kérdésekkel? Vagy inkább csak az értelmiséget foglalkoztatta ez? Vagy egy nagyobb társadalmi réteg csatlakozott ebbe? Vagy jellemző volt a magyarságra a magyarországi kádári politika, akár itt is, hogy aki nincs velünk, ellenünk van? Megfigyelhető volt akár, hogy az emberek inkább csak a hétköznapjaikkal próbáltak törődni?

Adatközlő: Inkább. A politikával az emberek csak akkor kezdtek el foglalkozni, amikor konkrétumokról volt szó. Általában a politikával az emberek nem foglalkoztak. Nem foglalkoztak azért, mert olyat elképzelni, hogy a Szovjetunió valamikor szétesik, vagy valamikor meggyengül, vagy hogy itt nemzetiségi vonalon valamiféle javulás fog beállni, nem tudta elképzelni senki, és ezért nem is feszegette senki ezt a kérdést. Mindenki örült, hogy csendbe van és úgy, ahogy meg tudott élni. Hiszen ’44-től ’72-

ig hosszú utat tett meg a kárpátaljai társadalom. Tudni kell azt, hogy Kárpátalján ’44-től ’55-ig a falusi embereknek nem volt paszportjuk, tehát nem utazhattak egyáltalán sehová, csak ha a kolhozelnök adott nekik egy pecsétes írást, hogy jogosan utaznak valahová pl. rokonlátogatóba. A kolhozokba nagyon keveset fizettek, munkahelyet nem lehetett kapni csak annak, akinek valamiféle összeköttetése volt. Magyar iskolákat csak ’47-be kezdtek nyitni. Mi egy nagyon keserves elnyomásból érkeztünk el ’72-höz, amikor például már a magyar fiatalokat is vitték katonának, mert azelőtt csak Donbászra munkaszolgálatra. Donbász megint egy nagy becsapás volt, mert hivatalosan nem munkaszolgálat volt, hivatalosan ők önként vájártanulónak jelentkeztek. Mivelhogy aláírtak egy szerződést, és ha megpróbáltak onnan elszökni, bezárták őket és vitték lágerbe, szerződésszegésért. Egy álságos, hazug világ volt a szovjet világ. Ha valaki, akár ’72-ben elment volna Londonba és elmondta volna, hogy a Szovjetunióból nem lehet kiutazni, akkor a londoni diplomata kinyitotta volna az ablakot, és rámutatott volna egy ott szovjet turistacsoportra, az más kérdés, hogy a turistacsoportban 4 KGB-s van, egymást figyelik, meg a többieket. Aki engedélyt kapott nyugati turistaútra, az többszörösen is át volt világítva.

Ami a ’72-es beadványt illeti, én úgy kapcsolódtam be, hogy volt egy barátom, Kovács Elemér, egy orvos. Ő kapcsolatba került Fodó Sándorral, aki beavatott engem a dolgokba, az én nagy csodálkozásomra, mert ugye, politikai ügyekben engem mindenki került, mert állandó megfigyelés alatt voltam, velem nem volt jó közös szekéren utazni. De ebben az esetben valamilyen oknál fogva Fodó is benne volt, hogy én is valamennyire részt vegyek ebben a vállalkozásban. Az volt megbeszélve, hogy az én lakásomon fognak összegyűlni az ugocsai aláírások. Tehát, azaz falvakban gyűjtenek aláírásokat, azokat behozzák az én lakásomra és innen egy motorbiciklin, egy ikerhengeres Jávával Cirók Béla, akkori viski fényképész fogja felvinni Ungvárra. Ez így is történt, egy vasárnap összegyűltek innen-onnan az aláírások, jött Cirók Béla és elvitte Fodónak Ungvárra, mert Fodó természetesen tudta, hogy ha itt feladjuk, akkor az lesz a vége, hogy elkapják a postán, ezért személyesen vitte fel Moszkvába, ezt mi csak később tudtuk meg. A terv nem ez volt. A terv az volt, hogy volt néhány ungvári régi kommunista, akik ugye hiteles emberek voltak kommunista szempontból, és ezek vitték volna fel a beadványt Moszkvába.

Terepmunkás: Magyarok?

Adatközlő: Magyar kommunisták. De mire odakerült a sor, ezek már visszakoztak, és Fodó vitte fel helyettük.

Terepmunkás: Ugye, nyilván ez nem kezdet nélküli. Ennek voltak valamilyen alapjai. Hogyan indult be ez az egész? Erről tud valamit? Részt vett-e egyáltalán a megfogalmazásban? Vagy voltak-e erről viták, hogy egyáltalán mit is kellene Moszkva felé kérni?

Adatközlő: Ezekben a dolgokban én nem vettem részt. Nem tudom, hogy kik vettek benne részt, hogy született meg a gondolat. Ungváron lett kifőzve és rengeteg kérdőív lett realizálva. Kovács Elemér, az orvos intézte az aláírások beszedését és eljuttatását hozzám.

Terepmunkás: Az elvi kérdésekkel azért tisztában volt akkoriban?

Adatközlő: Igen. Tehát, azt tudtuk, hogy miket kell kérni. Úgy nagyjából ez világos volt. Ez nagyon meg volt ideologizálva, tehát nemzetiségi politika alapján nekünk, magyaroknak ez meg az járt volna. Tehát, nagyon alapos volt ez a beadvány, igazán törvényileg meg se lehetett volna támadni és nem is támadták meg.

Terepmunkás: És nem tartott tőle, hogy aznap, amikor ezt behozták…

Adatközlő: Előtte természetesen mi Fodó Sándorral ezt megtárgyaltuk.

Terepmunkás: Ugye, aki már börtönben ült…

Adatközlő: Igen, féltem. Csak azaz igazság, hogy tényleg előállt egy olyan helyzet, amikor én is úgy láttam, hogy ezen a vonalon lehetne valamit keresgetni a magyarság érdekében. Elmesélek egy sztorit, ami rávilágít az akkori helyzetre, ez a bizonyos Kovács Elemér, aki intézte ezt az ugocsai dolgot, kapott bizonyos neveket Fodótól, hogy kikhez kell elvinni a kérdőíveket. Közben Fodó is eljuttatott kérdőíveket összevissza. Elég az hozzá, hogy a péterfalvi megbízott, az egy Szabó Árpád nevű ember lett. Annak rendje és módja szerint elindult az aláírásgyűjtés, Kovács Elemér doktor elment Szabó Árpád nyugalmazott igazgató–tanítóhoz, hogy itt vannak a megbeszélt dolgok, tessék összeszedni az aláírásokat. Szabó Árpád tiltakozott, kezdte mondani, hogy: én nem beszéltem Fodó Sándorral, nem is ismerem. Erre Elemér: tessék idehallgatni! Ne játssza itt meg előttem magát, itt van az aláírási ív, kétszáz aláírás kell, hogy összejöjjön. Szabó Árpád megcsinálta a 200 aláírást, amit el is hoztak hozzám. És amit Czirók Béla, akkor még nem tiszteletes és nem püspökhelyettes, motorbiciklivel fel is vitt Ungvárra. Igen ám, de estére megérkezett Péterfalváról Szabó Árpád, egy fiatalember, aki megkapta Fodó Sándortól az íveket és behozta a 200 aláírást. Mondom: ne haragudjon, Szabó Árpád aláírásai már elmentek Ungvárra. Azért hoztam be, mert nálam nem volt senki érte, mondja Szabó Árpád 2. A nyugalmazott tanító Szabó Árpád semmiről nem tudott, az égvilágon soha senki vele nem beszélt, Fodó Sándort nem is ismerte. Hát, ilyen a konspiráció magyar módra.

Terepmunkás: Ez érdekes. Akkor, aki behozta Péterfalváról, az nem is az volt?

Adatközlő: Az nem, nem az a Szabó Árpád volt. Ez egy fiatalember volt.

Terepmunkás: Csak Kovács ezt nem tudta.

Adatközlő: Nem tudta, hogy van két Szabó Árpád. Egy fiatal, aki Fodónak a barátja és az öreg tanár úr, volt igazgató is, aki hát, ugye, ha ezt meg kell csinálni, akkor a magyarság érdekében, legyen.

Terepmunkás: Azt tudta-e, hogy ’72-ben, amikor elvitték a lakásáról, mi volt a beadványnak a célja? Volt-e valami konkrét cél, vagy inkább ilyen általános jogokról volt szó?

Adatközlő: Persze, ismertem a szöveget. Tulajdonképpen ez a politikában évezredekkel ezelőtt már úgy működött, hogy van egy jó király, egy jóakaratú király, csak van körülötte egy csomó gazember és a király nem tud róla, hogy ezek mit művelnek. Mindezt beillesztve ebbe a helyzetbe: van egy központi bizottság, ami a lenini politika szerint igazgatja az országot, de nem tud róla, hogy itt, Kárpátalján ez a sok piszok kis apró komcsi elszabotálja a mi nyelvi, kulturális és politikai jogainkat. Ezért kellett Moszkvába eljuttatni, mert itt rögtön lekapták volna, az biztos. Inkább általános dolgok voltak. Mi abban az időben már feszegettük az egyetemi dolgokat, a magyar könyvkiadás, az autonómia is felmerült mint kérdés.

Terepmunkás: Akkoriban mit várt ettől? Pozitívan, bizakodóan állt hozzá ehhez a folyamathoz?

Adatközlő: Igen. Én azt gondoltam, hogy bizonyos engedményeket tehetnek anélkül, hogy sérülne a kommunista ideológia.

Terepmunkás: És történt valami változás? Volt valamilyen pozitív eredménye ennek az egésznek?

Adatközlő: Igen. Ha megint elindulunk ’44-től és elérkezünk mondjuk ’56-ig, ameddig egyetlen magyar nemzetiségű kolhozelnök nem volt, nagyon ritkán 1-2 magyar polgármester előfordult. Elindult valami. Azért megjelentek a magyar nemzetiségű kolhozelnökök. Egy csomó lehetőség, természetesen kommunista szitán átszűrve, megrostálva többszörösen is, ugye a magyaroknak többet kellett bizonyítani és kommunistábbnak kellett lenni az átlag kommunistától, de azért valamiféle enyhülési folyamat elindult.

Terepmunkás: És így, mai ésszel belegondolva, nem lehet, hogy amúgy is beindult volna egy ilyen enyhülési politika a ’70-es években? Vagy volt esetleg valami célzás arra, hogy ezt tényleg olvasták Moszkvában és talán pont ezt figyelembe vették?

Adatközlő: Nagyon érdekes politikát folytatott a kárpátaljai megyei vezetés. A szlogen az mindig úgy szólt, hogy Kárpátalja egy soknemzetiségű megye, itt laknak örmények, lettek, litvánok, oroszok, magyarok, csehek és románok. Nem azt mondták, hogy itt laknak ukránok, oroszok, magyarok, románok és szlovákok ilyen és ilyen arányban, hanem belekeverték a lecsóba a soknemzetiségű szlogent – ez volt a politika. Így aztán Moszkva azt látta, hogy a megye soknemzetiségű, ezért egyik nemzetiségnek sem jár pl. autonómia. Ezért volt egy fontos lépés a beadvány, amelyik felszínre hozta, hogy Kárpátalján 150 000 magyar él.

Terepmunkás: Igen. Volt-e valamilyen negatív hatása az ön későbbi életére ennek a beadványnak? Érték-e retorziók? Egyáltalán kiderült-e a hatalmi szerveknél, hogy ön ebben részt vett?

Adatközlő: Semmi hátrányom soha ebből nem származott. Sőt abból sem, hogy politikai elítélt voltam. Mindig úgy tekintettek rám mindenhol, mint egy csodabogárra. Ugyanis annyit hallottak már a nép ellenségeiről, hogy egyet már szerettek volna látni élőben. Úgyhogy sose nem volt hátrányom. Egyetlen egyszer volt, mert szamár módra azt gondoltam, már ugye vérszemet kapva, hogy történelem szakra felvételizek. Az ungvári egyetemre.

Terepmunkás: Mikor volt ez?

Adatközlő: ’63-ban. A történelmi felvételi egy olyan szituációt hozott létre, hogy a KGB-n tudták, hogy felvételizek. Viszont a tanárnak nem merték mondani, hogy ezt az embert buktassa meg. Befolyásos, nagytekintélyű ember volt, moszkvai kapcsolatokkal. Ennél fogva én leadtam a történelmet ötösre és a tanár úr szólt, hogy jelentkezzek nála szeptember elsején, azt biztosra vette, hogy be fogok kerülni, és jelentkezzek nála, mert munkát fog adni nekem. Egy olyan kérdést taglaltam ott a felvételin, az első világháború kitörését, és én ezt egy kicsit másképp adtam elő, mint ahogy ezt úgy általában hiszik. Most se örülnének sokan, akik hallanák, mert az az igazság, hogy nagyon dalos, vidám vonatok indultak a frontra, azt dúdolva, hogy ha lehullnak a levelek, hazajönnek a katonák. Közben nekünk, magyaroknak semmi érdekünk nem

volt ebbe a háborúba részt venni. Én ezt a tanárnak el is mondtam, ma már nem tudom, hogy elmentem-e odáig, hogy az a szégyen tulajdonképpen, hogy a magyar trónörököst egy szerb lőtte le. A magyar trónörököst egy magyarnak kellett volna lelőnie, mert tudni kell, hogy rettenetesen magyarellenes volt. A fejében már megszületett a szlávokra épülő monarchia. Ő utálta a nagybátyját, a vén bürokratát, aki úgy félt a magyaroktól, mint a tűztől. Őt megverték a magyarok, neki kezet kellett csókolni, mint fiatal embernek, Miklós cárnak azért, hogy küldjön Magyarországra 200 000 katonát. Mondta a tanár, hogy majd jelentkezzek nála, Váradi Steinberg Jánosnál az egyetemen. Utána jött a magyar dolgozatírás, amit megírtam hiba nélkül, de szabad fogalmazás volt, és akkor egy úr a KGB-ből szólt a tanárnőnek, hogy erre a dolgozatra kettest kell adni. A dolog pikantériája, hogy a füzetet javító tanárnő az én magyartanárnőm volt, mert hogy Nagyszőlősön mentek a felvételik – a tanárnő betette a kettest.

Terepmunkás: Akkor ezzel ’72 után igazából nem is nagyon foglalkoztak?

Adatközlő: Nem. Én szerintem a KGB erről a beadványról hamarabb tudott, mint én.

Terepmunkás: Most ugye a beadvány negyvenedik évfordulójára történt meg ennek a konferenciának az összehívása.

Adatközlő: Igen.

Terepmunkás: Így 40 év távlatából felmerülhet-e önben, hogy valamit lehetett volna másképp csinálni? Vagy úgy gondolja, hogy kihozták a helyzetből a maximumot?

Adatközlő: Szerintem igen, kihozták a maximumot. Mondhatjuk így. Nem a maximumot, mert apró dolgokat még lehetett volna. Nem volt elég erő hozzá. Tehát itten, csak egy ezer aláírás volt összegyűjtve. Lehetett volna az egész Kárpátaljáról. Igaz, hogy így is nagyon gyorsan sikerült, mert ugye egy hét alatt lett megcsinálva, de ha nagyobb nyomás lett volna, akkor meg lett volna egy ellenhatás. Tehát lényegében mást nem lehetett tenni, csak ezt. Keményen, ideológiailag, a lenini nemzetiségi politika talaján megpróbálni kérni azt, ami tulajdonképpen már járt volna és meg is kellett volna, hogy kapjuk, ha nem magyarok vagyunk.

Terepmunkás: Lát-e valamilyen olyan pozitívumot, ami mind a mai napig kihat? Vagy akár innen ered, ’72-től?

Adatközlő: Szerintem az egyetlen, amit el akartunk érni és részben értük el, az, hogy elismerték azt, hogy bizonyos százalék magyar, tehát nem soknemzetiség van Kárpátalján, hanem bizonyos százalék magyar él. Ennél fogva próbáltak olyasmit csinálni, hogy a megyei tanács elnökhelyettese magyar legyen, igyekeztek, hogy a Beregszászi járásba az első párttitkár lehetőleg magyar legyen. Tehát valamiképpen megpróbáltak, de természetesen ez a mai napig is csak egy látszat. Lényegében ma a magyarság 12%-a itt, Kárpátalján mélyen alul van reprezentálva. A rendőrség, az orvosi kar, az ügyészi kar, a bírói kar. Tehát itt tulajdonképpen, én 1972-be már nem ismertem, nem láttam magyar nemzetiségű ügyvédet. Egyet én ismertem, de az a régiek közt, az egy nyugdíjas öregember volt, az öreg Szabó Sándor, annak is érdekes a sztorija.

Terepmunkás: Köszönöm az interjút.

Zseliczky József visszaemlékezései

Visszaemlékezés időpontja: 2012. szeptember 7.
Visszaemlékezés lejegyzője: Császár István
Helyszín: Kisgejőc
Visszaemlékező: Zseliczky József

1949. február 27-én Kisgejőcön születtem, itt jártam elemi iskolába, majd az ungvári 10. számú középiskolát végeztem el és utána kerültem a *Kárpátontúli Ifjúság* nevű újsághoz. A 70-es évek hatására lett belőlem magyar nyelv és irodalom szakos tanár. Előbb Dercenben, majd Nagygejőcön tanítottam 1973-tól 2009-ig, nyugdíjba vonulásomig voltam tanár.

A ’70-es évek közhangulata nagyon elütött a mostanitól. Egy kirívó példával élve, ha valaki kiment a korzóra, majdnem olyan hajjal, mint a Beatlesnek volt, akkor a rendőrök elvitték, de ha véletlenül farmerben jelent meg, akkor az feltűnést keltő volt a belügyisek számára. Tehát figyelték az embereket, figyelték, hogy ne térjen el attól a megszokott, jólfésült, irányított értékrendtől, amit ők jónak találtak. Ez az időszak meghatározóan hatott egész életemre. 1967-ben kerültem a *Kárpátontúli Ifjúság* című laphoz, és ugyanebben az évben, november 17-én megalakult a Forrás Stúdió, amelynek az elnöke voltam. A Forrás Stúdió volt az, amelyik összefogta a Kárpátalján író és irodalmat kedvelő magyar embereket, tehát az olvasói rétegnek a nagy részét.

Kárpátalján, mint ahogy ez mai napig is megvan, késik minden. A 70-es években is pártbizottságban a sztálini korszakból maradtak meg az emberek, mindegy, hogy az egész országban az enyhülés légköre indult meg, de ugyanazok az emberek maradtak. Mint ahogy most is, rendszerváltás után a vezetőségbe megmaradtak azok az emberek, akik a Szovjetunió alatt voltak, az agyukat nem változtatták meg, ugyanazokhoz az eszmékhez tartották magukat. A ’70-es évek elején valamelyest megindult az enyhülés. De ebben az időbe támadták a költőket és az írókat, Oroszországban például Szolzsenyicint, itt, Kárpátalján Csendely Ivánt. Ugyanis az irodalomban nem volt enyhülés. De a közéletben sem. Ha tartottak egy falugyűlést, akkor kijött egy küldönc és oroszul beszélt, az egész gyűlést oroszul tartották meg, azért az egy emberért és nem számított, hogy értik vagy nem értik. Mindennek úgy kellett történnie, ahogyan azt az ideológusok megszabták. A tanár mindenese volt a párttitkárnak, azt kellett tennie, amit mondtak neki. Ha azt mondta nekik, hogy menjen és számolja össze az embereket, akkor azt kellett csinálnia. Ha azt mondta, hogy menjen ki a mezőre és számolja össze hány zsák búzát arattak, akkor menni kellett. A tanárból szolgát csináltak abban az időben. A vallási ünnepeket tiltották, sőt olyankor mindenképp az iskolában kellett lenni a diákokkal délután is. A tanítás hetente 6 napos volt.

Én ’67-ben belecsöppentem az irodalmi életbe, megismerkedtem Kovács Vilmossal, már azelőtt is ismertem, de akkor együtt is dolgoztunk, egy épületben, én az ifjúságnál a pincében, ő egy szinttel feljebb dolgozott, a tankönyvkiadónál. Az ukránokkal is megismerkedtem, Szkunc, Váradi, Jurij Kerekes, akik a Forrás Stúdiónak

a munkáját jó szemmel nézték. Én már az újságnál dolgoztam S. Benedek Andrással (Stumpf Bénivel), Balla Gyulával, Punykó Máriával, Györke Lászlóval; összejöttünk és velük beszéltük meg, hogy megalakítjuk a Forrás Stúdiót. Az alakuló gyűlésen mindössze 17-en voltunk. Ez az akkori kultúrpolitikával szembeni gyülekezés számított részünkről. Megbeszéltük Fejessel, hogy bemegyünk Lengyel Mihályhoz, ő volt a szerkesztője a *Kárpátontúli Ifjúság*nak. Neki mondtuk, hogy vannak fiatal magyar költők, akik szívesen jelentkeznek, írogatnak, küldenek levelet, és hadd állítsunk össze önálló magyar oldalakat. Az engedélyt megkaptuk. Én a Stúdió szervezésével foglalkoztam, elküldtem a meghívóleveleket az iskolákba és havonta tartottunk összejövetelt, a hónap utolsó szombatján elkértük a diákokat, hogy részt vehessenek az összejövetelen. Ezek az összejövetelek nem olyanok voltak, mint amilyeneket abban az időben tartottak, hanem ezek kötetlen beszélgetések voltak. Megbeszéltük a fiatalabbak írásait. Az egyetemisták előadást tartottak, elméleti dolgokról beszélgettünk. Az írókon kívül később jöttek képzőművészek, zenészek is. A továbbiakban pedig ilyen rendezvényt szerveztünk az ifjúságnak. Az Ifjúsági Szövetség klubjába megengedték, hogy költészeti napot tartsunk. Közben megismerkedtem Fodó Sándorral is és barátokká váltunk. A Forrás Stúdió továbbra is működött a lap égisze alatt. Majd Fodó Sándor mondta, hogy menjünk át az írószövetséghez. Eleinte a szerkesztőségében tartottuk az összejöveteleket, utána az írószövetség klubjában. Utána megbeszéltük, hogy az egyetemen is megalakítunk egy működvelő egyesületet. De nemcsak mi, egyetemisták vettünk részt, hanem jöttek a zeneiskolából is, volt zenekar, tánckar és jártuk Kárpátalja falvait. Nagy népszerűségre tettünk szert, nagyon magas volt a színvonal, nagy sikereket értünk el. Ez nagyon bántotta az Egyetemi Pártbizottságot.

Volt az egyetemen egy ilyen évi seregszemle, hát a miénk az nagyon színvonalas volt. A szavalókórusra azt mondták, hogy bizony, elmehetne Kijevbe is, csak be kell tanulni ukrán számot vagy orosz számot. A tánckar is csodálatos volt, mert kapcsolatunk volt Magyarországgal. Mikó Miklóson keresztül szereztünk a tánckarnak magyar nemzeti ruhát. Így nemcsak a színvonala volt nagy, de a megjelenése is reprezentatív volt. A pártbizottság elnökének sok minden nem tetszett, mert Fodó is benne volt, és akkor már Sándort mondvacsinált ürüggyel – „tiltott irodalmat hozott Magyarországról" – kikezdték az egyetemen.

1970-ben megjelent Kovács Vilmosnak és S. Benedek Andrásnak egy tanulmánya *A magyar irodalom Kárpát-Ukrajnában* címmel. Ez az írás később ahhoz vezetett, hogy Béninek és Vilmosnak el kellett mennie a kiadótól. Amikor Fodót elküldték az egyetemről, a Működvelő Együttest is megszűntették. Ennyit a közhangulatról. Mi már addigra kialakultunk, Vilmos úgy nevezett bennünket, hogy a „brancs". Utána természetesen Vilmoshoz és Fodóhoz jártunk esténként. A közhangulattal kapcsolatban meg kell még jegyezni, hogy Vilmosnak addigra már megjelent a *Holnap is élünk* című regénye. Sokan ezt elutasították, hivatal betiltotta, a könyvtárakból visszavonták a példányokat, és Vilmost az addigi barátai bizony nem látogatták többé, csak mi. Teljesen elszigetelődött. Miután ez megtörtént, én kérdeztem Sándortól, hogy nem kellene-e írni egy nyilatkozatot? Erre ő azt mondta: „Még nem írtátok meg?" Egyik este összegyűltünk az emeleti szobában az egyetemen és megírtuk. Nemcsak magyarok írtuk alá, de ukrán és orosz szakosok is. A Közoktatási Intézménybe is eljuttattuk, hogy Sándort

vegyék vissza az egyetemre. Természetesen nem vették vissza, ennyi volt. Sándor már akkor precedenst akart teremteni és beperelte a rektort. A bírósági tárgyalásra a magyar szakosak mind elmentünk, akkor előadás volt, de mégis elmentünk. A bírósági tárgyalást végighallgattuk. Fodó követelte, hogy ő csak magyarul tud, és neki joga van hozzá, és tolmácsot hozzanak neki – persze tökéletesen beszélt oroszul, ukránul is, tehát nem jelentett volna gondot neki. Persze a rektor nem jelent meg, a bíróságon ott volt egy kirendeltje, egy ügyvéd. Sándor magyarul beszélt, és amikor a tolmács nem jól fordított, akkor ő szépen megmondta neki, hogy ne fordítson félre. Végig így zajlott a bírósági tárgyalás. A pert természetesen elvesztette, de ez precedens értékű volt, hiszen a bíróságon magyarul beszélt és tolmácsot adtak, vagyis lehet ilyet. Ennek vonzata is volt utána. Előjöttek olyan emberek, akiket a „felszabadulás" után a rektor vallatott. Két ember is volt, aki azt mondta, hogy harapófogóval, csípőfogóval fogta a körmüket és úgy vallatta őket a rektor. Úgyhogy az emberek így megnyílottak és közelebb is jöttek.

A Forrás Stúdió tovább működött, nemcsak összejöveteleket tartottunk, hanem folklórgyűjtéssel is foglalkoztunk. Az egyetemről kellett gyakorlatra menni, mesét kellett gyűjteni, és akkor észrevettük, hogy Badaló, Vári környékén élő népballadakincs van. Ezeket magnetofonra vettük, és akkor elhatároztuk, hogy a következő évben gyűjtést szervezünk. Salánk és Verbőc környékén gyűjtöttünk balladákat, ez volt az első népballadagyűjtés, melynek egy része megjelent 1973-ban, de előtte volt ellenünk egy támadás. A *Kárpáti Igaz Szó*ban megjelent Balla Lászlónak az a cikke, amelyben elmarasztalt bennünket és „burzsoá" nacionalistáknak is nevez minket. Szerinte elidegenedtünk a „szovjet valóságtól" (*Elidegenedés*, 1971. augusztus 20). Választ kellett adjunk a cikkre. Törtük a fejünket, hogyan, mi módon lehetne ezt megoldani, de nekünk fórumunk nem volt, nyilvánosan nem jelenhetett meg válasz. Úgy döntöttünk, hogy beadvánnyal fordulunk a Területi Pártbizottsághoz.

Nem tudjuk, hogy Ballának mi volt a szándéka azzal, hogy Szent István napján ajándékként kaptuk a cikket, de az eredménye a „72-es beadvány" lett. Fodó Sándor mindig mondta, hogy beadványt nem lehet 20 embernek, de 100 embernek sem írnia együtt. Ha ilyen fogalmazványról van szó, a szempontokat beszéljük meg közösen, de egy ember írja meg, azt olvassa fel és akkor megbeszéljük. Így kell végleges formába önteni. Az első beadványunknak a fogalmazványát Kovács Vilmos írta. Jártunk hozzá mindennap, Vilmos felolvasta, megbeszéltük és egyeztettünk, hogyan folytassa tovább. Ez nem egy-két nap alatt íródott meg, hanem egy folyamat része volt. Végül elkészült a beadvány, amelyet a Területi Pártbizottságnak címeztünk, az ideológiai titkárnak, Smanyko elvtársnak. A *Kárpátontúli Ifjúság* szerkesztőjének, Vaszil Lengyelnek, Fejes Jánosnak és Méhesnek, az Írószövetség Területi Kárpátontúli Szervezetének akkor ő volt az elnöke. A beadványt elküldtük, írásbeli választ nem kaptunk, a Stúdiót nem oszlatták fel, de elkezdődtek a retorziók. Néhányunkat előmenetele miatt el akartak küldeni Magyarországra, illetve meg akartak buktatni. Az első, akit megbuktattak, Fábián Laci volt. Engem csak két vizsgán buktathattak meg, így maradhattam az egyetemen. Egyre emlékszem nagyon, amikor a második tárgyból álltam bukásra, világirodalomból, Lacinak ez már a harmadik volt, előttem vizsgázott egy beépített ember. Lacit elhúzták, de olyan szépen becsapta az ajtót maga után, hogy az csengett, ő tudta, hogy ezzel vége az egyetemi tanulmányainak, a vizsgán ott volt nemcsak a vizsgáztató tanár, hanem

Balega elvtárs is, aki a világirodalmi tanszéknek volt a tanszékvezetője, a dékán. Ott ült és kérdéseket tett fel. Ő az ukránok részére ugyanaz volt, mint a magyarok részére Balla, ugyanazt csinálta. Tehát irodalomkritikus is volt, akit felhasználtak arra, hogy az írókat semmissé tegye. Az egyetemről Tóth Istvánnak is mennie kellett. A beadványunkra ez volt a válasz. Tettekkel válaszoltak, nem szóban. Na és ebben az első beadványban is foglalkoztunk nemcsak az irodalmi élet hiányosságaival, vázlatosan megjegyeztük azt is, hogy milyen az óvodák, az iskolák helyzete Kárpátalján. Ugyan választ nem kaptunk, de megfogalmazódott az a gondolat, Sándor szorgalmazta, hogy ezt tovább kell folytatni, és mindent, ami a kárpátaljai magyarság sorsát akadályozza, fogalmazzunk meg, írjuk meg. Tehát, térképezzük fel a helyzetet, írjuk meg, de ezt már nem ide, hanem egyenesen a Központi Bizottságnak címezve. Vilmos azt mondta, hogy zárjuk le, de ha kell, térképezzük fel a közintézmények helyzetét. Sándor vállalta, hogy ezt a beadványt ő fogja megírni. Akkor hozzákezdtünk a feltérképezéshez. Mindig felolvasta, amit írt és utána megbeszéltük, hogy folytassa a továbbiakban. De közbe Sándor nemcsak velünk beszélt, a „branccsal", hanem járt Munkácsra, Beregszászba, Gátra, Viskre, Nagyszőlősre. Visken gondolom Sari Józsi bácsihoz, Cirók Bélához. Nem vertük nagydobra, hogy íródik egy beadvány, így ismerősökkel beszéltünk. Tehát nem mi, a „brancs" írtuk a beadványt, hanem Fodó, aki járt több helyre, Milovánhoz, Kovács Emilhez Gátra, Munkácson gondolom Gulácsyékhoz is elment. Ő ment emberekhez és ötletekkel tért vissza, így megfogalmazta a beadványt. A beadványról nem mondanék sok mindent, mert a szövege ismert. Fodó vállalta, hogy személyesen viszi el Moszkvába a Központi Bizottságnak, mert levélben küldeni nem lehetett. Aláírásokat is gyűjtöttünk. Én szkeptikus voltam, mert mondtam, hogy az emberek félnek majd aláírni, de hála Istennek a dolog nem engem igazolt. Ennek örülök a leginkább. Három-négy nap alatt a beadványt közel 2000 ember írta alá. Persze ismerősökhöz mentünk el, akikbe megbíztunk. Felolvastuk a szöveget és akkor ők aláírták a beadványt. Levélben azért nem küldhettük el a beadványt, mert azokat rendszeresen felbontották. Abban az időben én is kaptam olyan levelet Magyarországról, amelyre az volt írva, hogy Zselicki Józsefnek, Szovjetúnió és megkaptam, természetesen felbontották. Ezután írásbeli választ nem kaptunk. Később Balla Terézt, Fodor Gézát és engem, tehát a Forrás Stúdió három tagját hívatták a pártbizottságba. A meghívó cetlit maga a dékán adta át nekem, hogy holnap a pártbizottságba kell menni, de holnap feltétlenül menjünk el. Amúgy nekünk délután voltak a foglalkozások, általában éjfélig fent voltunk, majd későn keltünk. Másnap reggel nekünk menni kellett a pártbizottságba, tisztességesen fel is keltünk mind a hárman, diákszállóban laktunk mindannyian. Megérkeztünk, mondtam a többieknek: „El akarják bagatellizálni a dolgot, egy osztályvezetővel akarják elintéztetni a beadványnak a dolgát, ez semmi. Lényegében ilyen groteszk helyzet állt elő". Mondtam nekik, hogy menjünk előbb kávézni. Elmentünk a „Pingvin" kávézóba, álló kávézó volt. Elkávézgattunk ott magunknak, megettük a süteményt, elszívtuk a cigarettát, jó időbe telt. Utána mentünk a Területi Pártbizottságba, az ajtónál nemcsak egyszerű milicista állt, hanem egy csillagozott is volt mellette. „Fiúk, maguk elkéstek!" – mondta. „Mi az, hogy elkéstünk?" – kérdeztem. „Már egy órája várjuk magukat. Menjenek gyorsan!" – válaszolta. Beültünk a liftbe, vagyis beálltunk, mert álló lift volt. Felmentünk a Területi Pártbizottság zárt emeletére, oda nem lehetett akárkinek

felmenni, be kellett jelentkezni. Bementünk a terembe, nem egy osztályvezető akart velünk beszélgetni. Meglepődtünk, mert egy nagy körasztal körül tizenketten ültek. Smanyko, a Területi Pártbizottság ideológiai titkára elnökölt azon a beszélgetésen. Leültünk, a beadványról beszélgettünk. A beszélgetés az nem beszélgetés volt. A tizenkét fős bizottságba azoknak a szerveknek a területi vezetői voltak, amiket mi megemlítettünk a beadványba. Meglepődtünk nagyon. Smanykó elővette a beadványt, és pontról pontra megbeszéltük. Aki illetékes volt, az beszélt sorjában, és kérdezte, hogy így gondoljuk? Mondtuk, hogy igen, ez van. Akiről éppen szó volt, az természetesen cáfolta a beadványban felsoroltakat. Ez a beszélgetés bizony cigarettaszünet nélkül zajlott majdnem 5 órán keresztül.

MELLÉKLET

G. Smanyko elvtársnak
az Ukrajnai KP Kárpátontuli területi bizottsága titkárának

A másolatok:
J. Mejhes elvtársnak
az Ukrajnai Írók Szövetsége kárpátontuli szervezete felelős titkárának

a Kárpáti Igaz Szó szerkesztőbizottságának

V. Lengyel és Fejes János elvtársaknak, a Kárpátontuli Ifjuság szerkesztőinek

BEADVÁNY

A Kárpáti Igaz Szó ez év augusztus 20-i számában cikk jelent meg Elidegenedés? A Kárpátontuli Ifjuság, az egyetem magyar tollforgatói, és a Forrás Studió cimmel,amelynek névtelen szerzője sértegetésekre, rágalmazásokra és a tények meghamisitásával politikai vádaskodásra ragadtatta magát.

Mi, a Forrás Studió tagjai, akik ellen ezek a vádaskodások irányulnak, beérhetnénk azzal az erkölcsi elégtétellel, hogy a cikk közfelháborodást keltett és szándékával ellentétben a közvéleményt osztatlanul mellénk állitotta. Mivel azonban ez a névtelen publikáció része egy céljában tisztátalan, eszközeiben brutális kampánynak, melynek máris nem csupán bennünket érintő következményei vannak, más módunk véleményünk kifejtésére nem lévén, álláspontunkat e levélben hozzuk a cimzettek tudomására.

A cikkben felvetett kérdések, illetve a velük kapcsolatban felmerülő problémák természetük szerint két részre oszlanak: egy erkölcsi, ezen belül szakmai erkölcsi és egy poltikai, ezen felül a magyar nemzetiségü értelmiségünk egészét érintő müvelődés-politikai részre.

* * *

Először is szögezzük le: igen tisztességtelen és semmivel sem igazolható eljárás, ha valaki a hatalom birtokában nyilvánosan támadást intéz — méghozzá a névtelenség mögé rejtőzve — valaki vagy valakik ellen, akikről pedig eleve tudja, hogy nincs módjuk a védekezésre.

Továbbá: az már nem is tisztességtelenség, hanem durva törvénysértés, hogy a szóbanforgó cikk névtelen irója a Kárpátontuli Ifjuságban, közölt Szavetés c. ismertetés szerzőjének álnevét felfedi. "Tompa Endre (ugyanő: Benedek András, ugyanő: Stumpf Béni)" — irja.

A szerzői álnév titkosságát törvény védi, megsértése büntető jogi eljárást von maga után.Mi — mert itt nem egy emberről van szó — élni is fogunk jogunkkal és megkisértjük ezt a törvényt, hátha érvényt lehet szerezni neki.

De nem csak erről van szó. Ha ugyanis a tárgyalt cikk névtelen irója nem lesből támad Vaszilij Lengyel szerkesztő-kollégájára is, hanem veszi magának a fáradtságot és megnézi, ki is valójában az a Tompa Endre, akkor akár az ismertetés aláirt kéziratából, akár a honorárium-jegyzékből idejében meggyőződhetett volna, hogy az a bizonyos Tompa Endre nem Benedek András és nem Stumpf Béni, hanem Sari József, studiónk tagja.

Addig is, mig a Névtelen szerző törvénysértéséért és rágalmazásáért felelni fog, tudomására hozzuk, hogy Stumpf Béni sem Stumpf Béni, hanem Stumpf András, ami ugyebár nem egy és ugyanaz.

De vannak ennek a dolognak nemcsak jogi, hanem erkölcsi vonatkozásai is.Például: a kölcsönösség alapján mi is kielemztük a névtelenségből az "Elidegenedés?" c. cikk szerzőjének a nevét. Nem volt nehéz dolgunk. Névtelenség mögé rejtőző módszreiről ismertünk rá, melyek 20 év óta semmit sem változtak, és ma is szedik — szedhetik? — áldozataikat. Hogy ezt a neve t most mégsem irjuk le, hanem helyette Névtelent használunk, ezt azért tesszük, mert tudjuk, hogy bizonyos neveket a szánkra venni — izléstelenség. Ezzel egyben azt is tisztázni szeretnénk, hogy az izléstelenségről és az öndicséretről merőben más fogalmaink vannak, mint Névtelen szerzőnknek.Mert mi szerinte az izléstelenség?

- 2 -

"S az meg egyenesen izléstelen, ahogy a cikk szerzője, Tompa Endre (ugyanő: Benedek András, ugyanő: Stumpf Béni) önmagát dicséri..."--irja.

Ismerve módszereit, Névtelen szerzőnk itt nyilván arra spekulált, -- s tegyük hozzá: nem alaptalanul --,hogy nem mindenki olvasta a Szávetés c. cikkecskét,s ezekben, ha nem is adnak hitelt szavának, bennük maradhat a gyanu: hátha mégis olyan izléstelenül öndicsekvő ez a Tompa--Benedek-Stumpf.

Most pedig lássuk, mi is az, ami annyira bántotta Névtelenünk jóizlését, hogy felhóborodásában még a szerző nevének is elfelejtett utánanézni Idézzük a Számvetés c. 32 soros cikkecskéből a vonatkozó részt:"Balla Gyula,Benedek András, Györke László, Punykó Mária, Zselicki József, Fodor Géza, Fábián László, Dupka György, Peleskei Jenő, Balla Teréz, Füzesi Magda egyaránt ebben az egyletben (ti. a Forrás Studióban) kapta az intuiciót, és az érzéseket tudatos alkotó gondolatvilágba foglaló első impulzusokat."

Sehol máshol a cikkben, semmilyen vonatkozásban Benedek András neve nem fordul elő.

Ez volna hát az az izléstelen öndicséret?

Nem, még akkor sem, ha a cikkecskét valóban Benedek András irta volna.De Névtelen szerzőnk számára nem is ez volt a fontos, hanem az, hogy rágalmazó cikkébe Benedek András neve is bekerüljön, akit -- ha már verseiért nem lehet kikezdeni -- le kell járatni, még hamisitás árán is.

E csufos melléfogás miatt nézzünk jobb példát az izléstelenségre.

Szerintünk nagyfoku izléstelenség, hogy névtelen cikkében szerzőnk többször is szájára veszi a néhai Paszternak nevét. Mert ha mást nem, de annyi önismerete lehetne legalább, hogy megsejtse: őt már rég elfogyasztják a földalatti élőlények és csak rossz emléke marad, amikor a halott Paszternak még mindig élni fog.

Itt azonban sokkal többről van szó, mint puszta izléstelenségről. Arról ugyanis, hogy a Névtelen nem csak minket, de még Paszternakot is igyekszik kitiltani az irodalomból, amikor csodálkozva felteszi a kérdést hogy Paszternak verse csak ugy magában mit keres ifjusági lapunkban, és kinyilatkoztatja, hogy a lap még az orosz költészet rendszeres bemutatása során is eltekinthet Paszternaktól.

Erről a veszedelmes jelenségről még csak annyit, hogy ha irodalmi irtóhadjárata közben a Névtelennek akad néhány szabad perce, akkor az erre illetékesek magyarázzák meg neki: a "politikailag kompromitált" néhai Paszternakot azóta több izben is kiadták, s ez az irodalompolitika nyelvére leforditva legalább annyit jelent, hogy rehabilitálták.

De megtalálhatjuk az izléstelenséget tiszta formában is Névtelen szerzőnknél. Mondjuk Veres Péterre emlékező cikkében, ahol szerényen elmeséli hogy ő, a polgári család akkor husz éves ivadéka, akit osztálya az irás mesterségére még nem, de a helyezkedés fortélyaira már jól megtanitott, hogyan javitgatta annak a Veres Péternek a novelláját, aki a mozgalomban nőtt európai hirü iróvá.

Felsőfokon az izléstelenség becstelenséggé fajulhat, mondjuk akkor, ha valakit olyasmivel vádolunk meg, amit magunk is többszörösen elkövetünk. Jó példa erre az a vád, amit kollégái: Vaszilij Lengyel és Fejes János ellen emel Névtelen szerzőnk, akik == ugymond == vétkes hanyagsággal rövid idő leforgása alatt egyes verseket kétszer is közöltek. És bizonyitásul felhoz e g y verset: Fábián László Metamorfózisát.

Ha netán nem vette volna észre, ugy közöljük a Névtelen szerzővel, hogy az ifjusági lap vagy a Kalendárium utáni számtalan másod- és harmadközlésekről nem is szólva, a Kárpáti Igaz Szó amit véletlenül éppen ő szerkeszt -- 1968. szeptember 3-án vétkes hanyagságból másodszor is közzétette Fábián László Emberként szeretlek c. versét, amelyet pedig az év május 25-én egyszer már publikált.

A rágalmazás dialektikája, hogy művelője baklövést baklövésre halmoz. Ennek alátámasztására közöljük továbbá, hogy Zselicki József Levél c. verse, amelyért Névtelenünk a szerzőt kipécézi, Vaszilij Lengyel szerkesztő-kollégáját pedig elmarasztalja politikai éberség dolgában, ugyanez a vers megjelent a Kárpáti Igaz Szó-ban is, amely pedig éppen Névtelen szerzőnk politikai éberségére bizatott:

Hát igy állunk becsület és politikai éberség dolgában.

- 3 -

Ezek mellett a durvaságok mellett csupán jelentéktelen apróságnak tünnek Névtelen szerzőnk nagyotmondásai. Mivel azonban a közvélemény félrevezetését szolgálják és szerzőjük szavahihetőségére vetnek némi fényt, érdemes idézni őket: "Viszont egész áradatával találjuk szembe magunkat az olyan verseknek..." stb.,stb. És egy másik helyen:"...ha nem ezek(ti. a kifogásolt versek) volnának óriási tulsulyban..."

A gyanutlan olvasó és a tájékozatlan vagy rosszul tájékoztatott illetékesek ebből azt hihetnék, hogy mi naponta elárasztju verseinkkel az ujságot.

A valóság ezzel szemben az, hogy az eltelt 9 hónap alatt 7 emberünktől mondössze 9 vers jelent meg az emlitett lapban.

Hogy 9 vers nem áradat s hogy nincs benne óriási tulsuly, az fölöslegesen bizonygatnunk. De ha valaki venné magának a fáradtságot és összeszámolná, mi mindent közöl a mi Névtelen szerzőnk névtelenül,1 drb. igazi és 5 drb. álneve alatt, méghozzá saját lapjában, az helyes fogalmat kapna az áradatról és e révén a szerénységről is.

Sajnálatunkra a névtelen cikkben leledző verskritikával nem tudunk érdemben foglalkozni. A helyzet ugyanis az, hogy szerzőjének — irodalompolitikai és más elfoglaltsága miatt — nyilván nem jutott ideje hiányos középiskolai müveltségéhez hozzátanulni annyit, hogy a verselemzést megfelelő szinten el tudja végezni.

De ha már a végzettséget nem kérhetjük számon tőle, kérjük számon a szakmai erkölcsöt.

Szeretnénk itt leszögezni: tisztában vagyunk azzal, hogy irásaink távolról sem tökéletesek. Induló irók-költők vagyunk, nehéz pályánk kezdetén állunk és mi tagadás, nagy szükségünk volna a szakértő, jóindulatu birálatra, a támogató eligazitásra, amely átsegitene bennünket a pályakezdés nehézségein. Az ilyen birálatot szivesen is vennénk. De a leghatározottabban visszautasitjuk azt, amit ehelyett kritika ürügyén kapunk: a rosszindulatu vádaskodást , a rágalmakat a céltudatos lejáratást, amely szabadon használja az elhallgattatás egész ócska fegyvertárát,közte a hamisitás jól bevált eszközét is.

Például: vajon mi szüksége volt a névtelen cikk irójának arra, hogy Fábián László idézett versében a halkszemü kutyákat halszemü kutyákra hamisitsa? Erre nyilván azért volt szüksége, hogy feltehesse a vulgáris kérdést: "Miféle álomból tiltották ki (!) azokat a halszemü kutyákat, akiket Fábián sorstársainak tekint?..."

Nem kell különösebben nagy versértőnek lenni ahhoz, hogy megérezzük azt az ellentétet, hangulati különbséget, ami halszemü és halkszemü kutya között van. Nyilván érezte ezt a mi Névtelenünk is, sőt azt is felfogta, hogy a jámbor, halkszemü kutyáknak semmi keresnivalójuk nincs abban a bizonyos vad, elidegenedett világban, abba csakis undoritó,halszemü kutyák valók; ezért egy apró "k" betücskét kioperált a vers jámbor kutyáinak szeméből.

Hát a szakmai erkölcs szabályainak ilyen (és még nemcsak ilyen!) semmibevevése miatt is vissza kell utasitanunk a névtelen cikkben elhangzott "birálatot". Visszautasitjuk, de hogy még világosabb legyen, hogy miért tesszük ezt, kiválasztottunk és bemutatunk egy verset annak a József Attila Studiónak oszlopos tagjától, amelyet Névtelen szerzőnk az általa eltemetett és halottnak vélt Forrás Studió helyébe, annak ellenpólusaként tákolt össze, mint "a szocializmus mellett elkötelezett" kezdő tollforgatók mintafórumát. Ime a vers:

Hej,dáridó, sej dáridó,
agyuk megzavart rádió,
arcuk rom: mindent összetör
bennük az alkohol-ököl.

.....

Uj mitosz terem, vagy mi ez?
Hozzá futnak,ködisten,szesz?
Ősi jogát,
szép mámorát
a szerelemtől elveszed.

Az eszüket.is.elveszed.

.....

- 4 -

Romarcokon, roncs lelkekben
penész üt ki. — Ó értelem,
mi lesz,
ha már teérted is
igy kell énekelnem?
(Kecskés Béla:Hej, dáridó,..Kárpáti Igaz Szó,
1971. ápr. 13.)

Most pedig, Névtelenünk logikáját követve és az ő vulgáris módszerével tegyünk fel néhány kérdést. Először is: vajon honnan meritette az ihletett a már nem is olyan fiatal, de még mindig szépreményű költő ennek a vodkától áporodott agyu, romarcu és penész-ülte roncslelkü, uj mitoszt teremtő társadalomnak a megfestéséhez,amely verséből elénk tántorog és eszét veszitve ködisteněhez menekül?... Csak nem valóságból a szovjet valóságból? Vagy talán a versben emlegetett megzavart rádióból, amely egyben agya is ennek a züllött társadalomnak? És vajon miféle rádió az? És vajon mire gondol ilyenkor az avatatlan olvasó, aki — uram-bocsá — néha még a Szabad Európa rádiót is meghallgatja, amelynek programjából pedig sohasem hiányzik a tóma: "Vodka és szocializmus". (Zárójelben jegyezzük meg: ha az idézett költő áttételesebb és katasztrofális világképének ihletője nem az emlitett rádióállomás s zavart agyu társadalmában netán a mi rádiónk a vétkes, akkor még rosszabb a helyzet).

De soroljuk tovább a kérdéseket: Kivémcsiak vagyunk, vajon hol volt Névtelen szerzőnk fedhetetlen politikai ébersége akkor, amikor ezt a verset leközölte és mint a szocialista-realista költészet egyik mintapéldányát utjára bocsátotta József Attila általa idézett szavaival:"Vers, eredj, légy osztályharcos..." Vajon az nem jutott eszébe, hogy ez a vérbeli osztályharcos vers — meghallgatva biztatását — szedi magát és elindul, megy, mendegél, az Óperenciás tengeren is tulra, meg sem áll az egyszeri rádiókommentátor szobájáig és osztályharcos bátorsággal bekopog hozzá...

A többit könnyü elképzelni. Másnapra — Névtelen szerzőnk nem egyedül álló logikájával és módszerével — elkészül az irodalmi ötperc. Valhogy igy: "Kedves hallgatóink! Most pedig hallgassanak meg egy verset előadóművészünk, vitéz Hungárdy Béla tolmácsolásában..." Aztán jön a vers. Aztán jön a kommentátor, valahogy igy: "Hallották a verset, kedves hallgatóink. Esztétikai jegyeit tekintve jelentéktelen, tartalmát tekintve azonban jelentős. Nem tesz ugyan hozzá semmit ahhoz a képhez, amely a szovjet társadalomról kialakult bennünk, de ismételten kimondja, hogy a szovjet emberek igenis elfordulnak a fenkölt kommunista eszméktől, inkább a szesz mámorába menekülnek és eszmék helyett uj mitoszt teremtenek maguknak...A tökéletes bomlás, a társadalmi züllés képe ez, kedves hallgatóink. Igaz, hogy ez a társadalom ma még nem tud mit kezdeni magával, de — és ez a lényeg , x kedves hallgatóink! — egyre inkább odafigyelhet igazi vezetőit az értelmiség szavára, amely tükröt tart eléje és mint ahogy ezt az elhangzott vers irója is teszi:énekel értelméért... És még valamit, kedves hallgatóink. Különös hangsulyt ad ennek a jelenségnek az a tény, hogy az idézett vers nem akárhol, hanem egy pártlapban jelent meg, amelyet X Y szerkeszt, akinek egyes irásaira már több izben is felhivtuk szives figyelmüket. Jegyezzék meg ezeknek az embereknek a nevét, kedves hallgatóink, hisz ők az értelmiség legjava, akik a rendszer számos korlátozását leküzdve mégis csak hallatják biráló hangjukat és ezzel felbecsülhetetlen szolgálatot tesznek a tájékozódni vágyó szabad világnak... A viszont hallásra."

Hát nagyjából igy fest a mi Névtelen szerzőnk politikai ébersége egy általa közölt vers kapcsán, amelyet kizárólag az ő módszerével közelitettünk meg.

Rossz és tisztátlan müfaj ez az irodalompolitikai tragikomédia . Se erkölcse, se igazsága.

Ha jól meggondoljuk, talán nem is olyan nehéz elidegenedni tőle.

******

Amint levelünk elején már jeleztük, a tárgyalt cikk egy kampánynak csupán egyik megnyilvánulása.

A kampány elindításához ürügyül Kovács Vilmosnak és Benedek Andrásnak az az irodalomtörténeti tanulmánya szolgált, amely a Tiszatáj c. szegedi folyóirat 1970. évi októberi és decemberi számaiban jelent meg Magyar irodalom Kárpát-Ukrajnában cimmel.

Szükségesnek tartjuk leszögezni: Szerintünk a tanulmány a maga nemében az első olyan munka, amely valós képet fest irodalmunkról kezdetétől napjainkig, amely — a tényeknek megfelelően — eredményeit és problémáit történelmi és művelődéspolitikai okokkal magyarázza, méghozzá messzemenő megértéssel és felelősséggel.

Éppen ezért érthetetlen számunkra a tanulmány hazai hivatalos fogadtatása és az a reakció, amit kiváltott. Azok ugyanis, akik ebből az írásból értesültek első izben problémáinkról, akiknek hivatalból is kötelességük volna foglalkozni ezekkel a problémákkal, ahelyett, hogy igyekeztek volna ha nem is megoldani, de legalább tudomásul venni őket — hajszát inditottak a szerzők ellen, megnyilatkozásukra megtorlással válaszoltak: közlési tilalom, munkahelyi fegyelmi, munkaköri korlátozások, hivatalos rágalom — és nem hivatalos pletykahadjárat területi méretü gyüléseken és más fórumokon, és mindezek eredményeként az a mérgezett légkör, amely miatt a két szerző kilépett a Kárpáti Kiadó magyar szerkesztőségéből.

Ezzel azonban korántsem zárult le az ügy. Hátra voltak még azok, akik a tanulmányban név szerint szerepeltek: a Forrás Studió tagjai s maga a Studió, amit mint testületet kellett szétrombolni. Ehhez — mint annyi más roboláshoz — Balla László látott hozzá. Ezzel a szándékkal hozta létre a Kárpáti Igaz Szó szerkesztősége mellett a József Attila ellenstúdiót, amelybe a Forrás tagjainak egy részét is meghivta. Elgondolása világos: a megosztás eszközével végezni el a rombolást. És amikor nem sikerült keresztülvinnie tervét, megjelent az a bizonyos névtelen cikk, amely már azok ellen is irányult, akiket Balla László át akart plántálni a József Attila Studióba, sikertelenül.

A névtelen cikk megirásának inditékai és szándéka tehát nyilvánvaló. Eredménye pedig: a megbélyegzettek — egyetemi diákok — azóta állandó zaklatásoknak vannak kitéve.

A félreértések elkerülése végett szögezzük le: mi nem a József Attila Studió elveivel, nem a szocialista irodalom elveivel állunk szemben. Mi Balla László destraktiv mesterkedéseivel állunk szemben és azzal a kilátástalan dillettantizmussal, amelyet maga körül igyekszik kitenyészteni s amelyről nem csak azt hiszi, hogy irodalom, hanem, feltétlenül le is fedezi a szocialista realizmus cégérév el.

Az ügy azonban — és ebben Balla László minősitésre váró szerepe — nem csak az elmondottakra és nem is csak ránk korlátozódik. Szorosan hozzátartozik és fejleménye az a cikk is, amely A nagy szovjet család kis magyar közössége cimmel a Kárpáti Igaz Szó 1971. március 28-i számában látott napvilágot Balla László tollából. Ez a zagyva irónia szót sem érdemelne, ha nem irányulna alig leplezetten az emlitett tanulmány ellen, ha nem volna köze a körülöttünk kerekitett ügyhöz, ha a benne felvetett, az egész magyar lakosságunkat érintő problémákat nem igyekezne elkendőzni és meghamisitani, félrevezetve ezekkel a közvéleményt és félrevezetve azokat a szerveket is, amelyeknek e problémák megoldásán fáradozni — kötelességük.

Mit mond a cikk? Felsorolja szociális és szellemi vivmányainkat, rendjeles dolgozóinkat, felrója, hogy "mégis vannak dolgok, magyar lakosságunk körében elszórtan tapasztalható jelenségek...amelyek egyebek közt kis nemzeti közösségünk fejlődését, prosperálását is lelassithatják". Itt "elért nemzeti vivmányaink elhallgatására, lekicsinylésére" gondol a szerző, meg "azoknak a nehézségeknek (mert ilyenek is vannak) eltulzására, amelyek egyes nemzeti problémáink megoldásában — főként a magyar lakosság kis lélekszáma miatt — még előfordulnak" Aztán megigéri, hogy sorra meg fog oldódni "még az a néhány probléma is, amellyel ma még esetleg

- 6 -

szembe kell néznünk..." És következik az intelem: "...Egyet azonban nem szabad elfelejtenünk: ennek legfőbb feltétele, letéteményese (?), biztositéka épp az ukrán néppel, a Szovjetunió minden népével fenntartott testvéri kapcsolat gondos ápolása, védése, fejlesztése".

Mit sugall a cikk? Egy alantas kisebbrendűségi érzést, amellyel eltelve — egyenjogusságunk mellett de kicsiségünk tudatában — dicsőitsünk nemzeti vivmányainkká hétköznapi dolgokat, mert ha nem ezt tesszük, s netán még bizonyos problémákkal is előhozakodunk, ezt valakik ugy fognák fel, mint vivmányaink lekicsinylését, nemzeti elzárkózottságot, a népeink barátsága elleni vétségeket.

S mit tesz a cikk? Kicsiségünket bizonyitandó, még azt is igyekszik bemocskolni és larombolni, amink van; Rágalmazni és félreállitani, akink van, hogy még kicsinyebbek legyünk, hogy még kisebbek legyenek — esetleg ne is legyenek! — kéréseink, követeléseink. Közben pedig Potyomkin módszerrel konstruál "nemzeti vivmányainkból" egy olyan délibábos helyzetképet, amelynek semmi köze a valósághoz. Ezért is érezzük lelkiismereti kötelességünknek, hogy szóljunk meglevő problémáinknak legalább arról a töredékéről, amely Balla László cikkében is szerepel. E problémák gyökere elvezet bennünket azoknak az országos méretü törvénysértéseknek az időszakába, amelyeket a párt XX. és XXII. kongresszusa országvilág előtt feltárt és elitélt.

Tévedés ne essék, mi nem volt sérelmeket akarunk felhánytorgatni, nem érzelmeket akarunk felkavarni amikor a problémák kapcsán olyan régi keltü, de makacsul tovább élő negativ jelenségekre hivjuk fel a figyelmet, amelyekben a fogyatékosságok, fonákságok gyökereznek. Ellenkezőleg. Meggyőződésünk szerint népeink barátsága ellen az vét legsulyosabban, aki igyekszik elhallgatni, elkendőzni, vélt vagy valóságos eredmények mögé rejteni a meglevő problémákat, s ezzel hagyja elmérgesedni őket.

Meggyőződésünk továbbá, hogy problémáink egy része azért van meg, mert területi szerveink nem ismerik őket, és épp azért mert mindig akadnak olyanok igyekeznek eltitkolni őket előlük.

Nézzünk hát szembe most velük tisztességesen, közös felelősségtudattal. Kezdjük, mint Balla László, az iskolákkal, illetve azzal, amit ő elhallgatott: az óvódákkal.

Területünkön nincs magyar ovóda. Hogy ez mit jelent, azt a szülők és a pedagógusok saját bőrükön tapasztalják, nem is szólva a gyerekekről. Itt már nem is az a legnagyobb probléma, hogy az a magyarajku gyermek nem anyanyelvén ismerkedik a legalapvetőbb fogalmakkal, bár ez is olyan fogalom- és tudatzavart okoz, amelyből később, az iskolában behozhatatlan hátránya származik. Különösen sulyos ez a probléma ma, amikor a gyermekeket már az ovódában meg kell tanitani irni, olvasni, amikor az iskola az uj program szerint ezzel már nem foglalkozhat és alaposan nem is foglalkozik.

Meggyőződésünk szerint egyetlen szülő sincs az ellen, hogy gyermeke már az ovódában megtanuljon ukránul és oroszul, ha ez nem az anyanyelv rovására történik. Ennellett azonban marad a kérdés: mi a sorsa annak a magyar ajku gyermeknek, akit az ovóda nem az anyanyelvén tanit meg irni olvasni?

A tapasztalat azt mutatja — különösen városon — hogy a szülők egy része vállal minden hátrányt és magyar iskolába adja gyermekét. A szülők másik része viszont enged az ovónők rábeszélésének (az ovódák ugyanis előre meghatározott számu elsőst adnak a meghatározott iskolákba), enged az érveknek, melyek szerint gyermeke már ugy is jobban tud ukránul és oroszul, mint magyarul — és egzisztenciális meggondolásokból vagy kényszerhelyzetében ukrán, illetve orosz iskolába küldi gyermekét. És ez utóbbiak egyre többen vannak. Mielőtt azonban ezt számadatokkal is bizonyitanánk, szeretnénk feltenni néhány kérdést:

Vajon ki törődött az elmult 26 évben a magyar ovódák ügyével, és fog e törődni vele valaki az elkövetkező 26 évben?

Vajon hová rejtette Balla László azokat a kérelmeket és panaszokat, amelyek az ovódák ügyében a szerkesztőséghez befutottak?

Vajon vétenénk-e népeink barátsága ellen, ha az ovódákban — szükségmegoldásként — legalább a két utolsó évben magyar előkészitő csoportokat szerveznénk, ahol a gyermekeket anyanyelvükön tanitanák irni, olvasni?

- 7 -

Most pedig térjünk át e nem kevésbé nehéz és egyre bonyolultabbá váló problémára: nemzetiségi iskoláinkra.

Balla László idézett cikkében erről az áll, hogy a szovjethatalom legelső éveiben nem volt mód a magyar középiskolák megnyitására, mert ugymond,hiányoztak a politikailag és szakmailag megfelelően képzett pedagógus-káderek. Mikor azonban egyetemünk ukrán és orosz tanitási nyelvü karain több magyart kiképeztek — messzemenő nyelvi kedvezményeket adva nekik — a középiskolák mindjárt meg is nyiltak.

Nem más ez, mint a tények tudatos meghamisitása és ügyetlen mellébeszélés.

Először is: a magyar középiskolák magnyitására nem hogy a szovjethatalom "legelső" éveiben "nem volt " mód, de 10-12 évet kellett várni rájuk. Illetve nem várni, hanem harcolni értük, évekig járni a köztársasági és országos minisztériumokat, mig azok végül, is elrendelték megnyitásukat, még pedig területi szerveink akkori vezetőinek szándéka és akarata ellenére, akik nem csak, hogy nem támogatták a szülők kezdeményezését, hanem minden eszközzel gátolták és akadályozták is a középiskolák megnyitását. Beadvány- és kérelemmásolatok halmaza őrzi ennek a hosszu és nehéz harcnak az emlékét, amely persze nem ment meg erkölcsi áldozatok nélkül. Igy "kompromittálta" magát és lett"kegyvesztett" Sándor László Ungváron (Uzshorod), Kukri Béla Munkácson (Mukacsevo), és még sokan mások.

Másodszor: az sem igaz, hogy a középiskolák megnyitására azért nem vol volt mód, mert hiányoztak a megfelelő pedagógus káderek. A régi káderek ugyanis csaknem egytől egyig megmaradtak, sőt — tanitottak is: akinek a magyar hétosztályos iskolákban nem jutott hely és egy kicsit tudott oroszul vagy ukránul, az — ukrán vagy orosz középiskolákban, ahol csodálatosképpen egyszeriben politikailag és szakmailag is megfelelően képzetté vált. És a szovjethatalom 10-12. évében lényegében velük,ezekkel a régi pedagógus káderekkel indultak be a magyar középiskolák, s ezek a pedagógusok még mindig tanitanak, ha azóta meg nem haltak vagy nyugdijba nem vonultak.

Ez az igazság. És mert igy volt, ezért történhetett meg, hogy Beregszásznak (Berehovo), ennek a zömében még ma is magyarlakta városnak 10 évvel előbb volt ukrán és orosz középiskolája, mint magyar, s hogy ennek a magyar középiskolának is mindössze négy éve van magyar nemzetiségü igazgatója.

Más kérdés, hogy még ma is, amikor valamennyi szakon egyre több magyar anyanyelvü tanárt képeznek ki, iskoláinkban számos olyan tanárt találunk, aki alig, vagy egyáltalán nem tud magyarul.

De ha iskoláink mai állapotát vizsgáljuk meg közelebbről, akkor is egy sor olyan riasztó jelenséget tapasztalhatunk, amelyek komoly aggodalomra adnak okot.

Például: az 1968-69-es tanévben 99 iskolánk volt, ebből 6 un. vegyes. Az utóbbi két évben azonban strukturális változtatásokra került sor az iskolahálózatban, minekutána az 1969-70-es tanévben a magyar iskolák száma egyik évről a másikra 93-ról 68-ra csökkent, az un. vegyes iskolák száma pedig 6-ról 29-re növekedett, amelyből 24 — vegyes ukrán-magyar és 5 — vegyes orosz-magyar. (A 69-70-es tanévben a tanulók több mint egyharmada járt vegyes iskolába.)

Nem akarjuk most részletezni, hogy ezek a változtatások milyen bonyodalmakhoz vezettek és milyen hátránnyal járnak. De fel kell hivnunk a figyelmet arra, hogy a magyar iskolák tanulóinak száma a 68-69-es tanévről a 69-70-es tanévre 22 807-ről — 20 873-ra , tehát 1 934 fővel csökkent, ami közel 10 százalékot jelent.

Mi történt? Miért következett, hogyan következhetett be ez a mértéktelen zuhanás?

A természetes apadást és szóródást leszámitva, az okokat az iskolahálózat strukturális megváltoztatásában, a magyar ovódák hiányában s azokban az egyenlőtlen feltételekben és egyre szaporodó mesterséges akadályokban kell keresni, amelyekkel magyar iskolát végzett diákjainknak az egyetemi felvételi vizsgák során szembe kell néznük. Mielőtt ezekről részletesen szólnánk, időzzünk el még egy keveset az iskoláknál.

Alkotmányunk az ország valamennyi nemzetisége számára biztositja az

- 8 -

anyenyelvi iskolai tanulás jogát.

Ezzel ellentétben területünkön több olyan vegyes falu van, ahol a lakosság mintegy fele magyar, magyar iskola viszont egyáltalán nincs, vagy csak a három alsóbb osztály magyar tannyelvü, a többi — ukrán.

Még türhetetlenebb a helyzet ott, ahol a magyarság kisebbségben vagy szórványokban él, mint például Huszton, Szolyván, Rahón, Jaszinyán, Bustyaházán, Kabalapátakon (Kobiljanszka Poljana), stb.

Lássunk egy jellemző példát. Rahón 1400 magyar él, ami a város lakosságának 12 százalékának s egy közepes falu lélekszámának felel meg. Magyar iskola nincs. a Tavlyi tanévnyitás előtt a magyar nemzetiségü szülők azzal a kérelemmel fordultak a járási tanfelügyelőséghez, hogy mivel a városban egy diplomás fiatal magyar tanár él, aki felajánlotta szolgálatait — ha már iskolát nem is kapnak, legalább engedélyezzék gyerekeik számára a magyar nyelv és irodalom fakultativ oktatását. A szülők kérelmét elutasitották.

És lássunk egy ellenpéldát. A 4 550 lelket számláló Nagydobronynak 270 betelepedett orosz és ukrán nemzetiségü lakosa van, ami az összlakosság nem egészszen 6 százalékát teszi ki. Ezek gyermekei számára a magyar középiskola keretein belül orosz tannyelvü párhuzamos osztályokat nyitottak.

Ez az eset nem egyedülálló. Bizonyosan tudjuk, hogy semmi köze sincs a leninni nemzetiségi politika elveihez. Ezen felül szeretnénk, ha valaki megmagyarázná — akár Balla László is — , hogyan lehetséges társadalmunkban ilyen megalázó különbséget tenni az 1400 rahói magyar s 270 nagydobronyi orosz és ukrán nemzetiségü lakos között. Es

De menjünk tovább. Köztudott, hogy területünkön nincs egyetlen magyar tannyelvü szakközépiskola sem. Es vajon miért nincs? Nem volna e mindegy illetve minden szempontból jobb, ha például a beregszászi zeneiskolában a magyar nemzetiségü diákok anaynyelvükön tanulhatnák Csajkovszkijt, Lisztet, Mozartot? De ugyanez vonatkozik a beregszászi felcserkpzőre, a munkácsi gépkezelő, az egyéb mezőgazdasági, a mübutorasztalos és más szakközépiskolákra is.

Sajnos, e területen ma még ott tartunk, hogy nem csak magyar tannyelvü szakközépiskoláink, vagy akár az ukrán szakközépiskolák keretében működő magyar párhuzamos osztályok nincsenek, de a magyar iskolákból jelentkezőknek még azt sem engedélyezik, hogy anyenyelvükön felvételizzenek ezekbe a szakközépiskolákba.

Hát így festenek a valóságban a Balla László cikkében felhánytorgatott "messzemenő nyelvi kedvezmények".

Azoknak pedig, akik ilyenkor az alkóósitett objektiv nehézségekre szoltak hivatkozni, tudomására hozzuk, hogy elegendő magyar anyaenyelvü szakközépiskolai tanárunk van; a milliós tiszta jövedelemmel dolgozó köztársasági tankönyvkiadónak is lenne miből "áldozni" a tankönyvek fordítására; a tapasztalat hiányát pedig ugy lehetne segiteni, hogy illetékes szerveink egy kicsit tanulmányoznák, hogyan oldották meg az szomszédos baráti Csehszlovákiában a magyar lakosság anyanyelvi középiskolai ügyét és szakközépiskolai oktatásának a problémáját.

Most pedig vegyük az Üzshorodi Állami Egyetemet, amely 1946-ban nyilt, magyar tanszéke pedig 1963-ban, tehát 18 évvel később. Balla László azt irja erről: "Mikor megnyithattuk középiskoláinkat, napirendre kerülhetett a magyar szakos tanárok képzése — ezért alakult meg az egyetemen a magyar tanszék." És alább még kifejti, hogy mivel a magyar lakosság csekély lélekszáma miatt nem nyithatnak minden karon magyar tagozatot — "továbbra is egy járható ut marad: magyar nemzetiségü fiatalok képzése ukrámul-oroszul, nyelvi kedvezményekkel (ezek a kedvezmények, mint tudjuk, a felvételi vizsgáknál ott, ahol az orosz nem szaktárgy, egészen jelentősek)." És alább megint csak jönnek az intelmek: "Itt mi a feladat? A tökéletesebb, jobb, átfogóbb nyelvmüvelő munka — nem pedig (mint az néhol előfordul) ennek a kétségtelenül fennálló, de objektiv, tőlünk nem függő és egyelőre másképp meg nem oldható nehézségeinek az untalan hangoztatása, kiszinezése, a népbarátság (itt nyilván a népek barátságára gondol a szerző) eszméje szempontjából nem kedvező dramatizálásra".

Ez a feje tetejére állitott fejtegetés mind a négy lábára sántit.

Kezdjük azzal, hogy a magyar középiskolák első érettségiszőinek — bár

- 9 -

égető szükség volt nyelv- és irodalom tanárokra — hat-hét évet kellett várni a magyar tanszék megnyitására. Érthetetlen ez az ujabb késés, ha tudjuk, hogy az előadók egy része még 1958-ban, a többi pedig jóval előbb végzett, előadótanárokban tehát nem volt nagyobb hiány, mint ma. Még érthetetlenebbé válik a dolog, ha tekintetbe vesszük, hogy a tanszék — szakképzett előadók hiányában — csak magyarországi kölcsöntanárokkal tudja megoldani az oktatást, akik pedig akár 10-15 évvel ezelőtt is rendelkezésünkre álltak.

Mindezt csak az igazság kedvéért irjuk le, a probléma ugyanis nem ez, hiszen a magyar szakos tanárképzés lényegében jó utakon halad. És nem is az a probléma, hogy a természettudományi szakokon nincsenek magyar tagozatok; ez valóban megoldhatatlan és nem is kéri senki. A baj ott van, hogy a magyar iskolákból kikerült felvételizők nem csak "egészen jelentős" nyelvi kedvezményeket nem kapnak, hanem ezek a "kedvezmények" egyre jelentéktelenebbek, sőt különböző természettudományi szakokon egyszerűen meg is szüntették őket, s mindezek tetejébe még ügyes mesterkedéssel és nyilt szabálysértéssel is nehezitik a felvételi vizsgákat.

A szabályok értelmében a nemzetiségi iskolákból jelentkező felvételizőkorosz dolgozat helyett tollbamondást irnak az ország valamennyi egyetemén, kivéve az Ungvári Állami Egyetemet.

Egészen nyilvánvaló, hogy ez a szabálysértés kik ellen irányul és kiket sujt elsősorban.

Egy tavalyi sajtóinterjujában az egyetem rektora kinyilatkoztatta, hogy a magyar tannyelvü középiskolákból jelentkezők valamennyi szakra anyanyelvükön felvételizhetnek. És mi történt?

Kezdjük azzal, hogy a magyar iskolák végzőseinek részére maga az egyetem 8 hónapos fizetett előkészitő tanfolyamot szervezett (a tandij 24 rubel volt), amely a két anyanyelv — szóbeli és irásbeli — vizsgára készitette fel őket. Annak ellenére, hogy már a vizsgarendet is kifüggesztették, 1970. jul. 30-án — tehát egy nappal a vizsgák előtt — rektori parancsra jelent meg, amely minden magyar iskolából jelentkezőt orosz ill. ukrán nyelv és irodalomvizsgára kötelezett. Ezen a bünös önkényeskedésen és autokrácián az sem segitett, hogy a szülők panaszára az összövetségi felső- és szakközépoktatásügyi minisztérium elrendelte az anyanyelven való vizsgázást.

Idei sajtónyilatkozatában a rektor kinyilatkoztatta, hogy a magyar tannyelvü középiskolákból jelentkezők valamennyi szakra anyanyelvükön felvételizhetnek, kivéve az idegen nyelv szakokat és azokat, amelyeken az orosz szaktantárgy. És mi történt?

Az idegen nyelv szakokon például előre tették az orosz dolgozatirást, hogy már a legelején kirostálódjanak azok, akik orosz nyelv és irodalomtudásban nem versenyképesek, tehát azok, akik magyar tannyelvü középiskolát végeztek, ahol ugyanis az orosz nyelv és irodalom tananyaga lényegesen különbözik az orosz és ukrán iskolák tananyagától.

Tovább: a felvételizőket un. beszélgetésre hivták meg. A gyanutlan diákok nem is sejtették, mi célall. A beszélgetések vége pedig az lett, hogy aki valamelyest tudott oroszul, annak nem engedték meg, hogy magyarul felvételizzen. És mert óriási különbség van orosz nyelvü "beszélgetés" és orosz nyelvü vizsgázás között, és mert a vizsgáztató tanároknak eszük ágában sem volt a "nyelvi kedvezmények" — az eredmény elszomoritó. Még a magyar szakra felvételizők zömét is arra kényszeritették, hogy történelemből oroszul vizsgázzanak.

Mindez persze csak a durvább, kirivóbb hányada azoknak a mesterkedéseknek és ellenőrizhetetlen manipulációknak, amelyek a felvételi vizsgák körül folynak. Az eredmény azonban elárulja őket: az 1970-ben felvételt nyert diákoknak mindössze 9,4 százaléka magyar nemzetiségü, ami a magyar lakosság részarányának alig több,mint a fele.

De ha bepillantunk e mögé a 9,4 százalék mögé, akkor még elszomoritóbb a helyzet. A felvételt nyert magyar nemzetiségü diákok nagy része ugyanis nem a magyar tannyelvü, hanem orosz és ukrán iskolákból került ki!

Hát ezért van, hogy a szülők, — lépten-nyomon tapasztalva azt a behozhatatlan hátrányt, amit ilyen körülmények között a magyar iskola jelent — egyre többen adják gyerekeiket orosz és ukrán iskolába. És ezért van a magyar iskolások számának évi közel 10 százalékos csökkenése.

- 10 -

Hisszük, hogy vezető szerveink magukévá teszik ezt a sulyos gondot, és mert nem lehet érdekük a magyar tannyelvü középiskolák lerombolása — sürgősen és hathatósan eljárnak az ügyben.

Most pedig következzék a Kárpáti Igaz Szó. Balla László azt állitja erről, hogy "a párt két évtizedes kitartó munkájára volt szükség a megfelelő magyar ujságiró káderek neveléséhez, így kerülhetett sor az addigi forditásos ujság helyett 1965-től lapunk önálló megjelenésére..."

Kérdéssel kezdjük: vajon igazán hiszi-e Balla László, hogy a pártnak szüksége van az efajta nevében folyó hazudozásokra?

Balla Lászlóval ellentétben ugyanis mi ugy tudjuk, hogy az ujságiró kádereket országunkban az Ujságiró Főiskolákon nevelik. És ha ez igy van — márpedig igy van! — akkor az a tény, hogy nálunk 26 év alatt egyetlen magyar nemzetiségü embert sem küldtek ujságiró főiskolára — nem jelent mást, mint azt, hogy a magyar ujságiró káderek nevelésével senki sem törődött.

Csak igy történhetett meg, hogy az Ukrajnai KP KB két évtizeddel ezelőtt kelt határozatának végrehajtását, miszerint területünkön önálló magyar nyelvü napilapot kell inditani — két évtizedig elodázták, arra hivatkozva, hogy nincsenek megfelelően képzett magyar ujságiró káderek. Tehát: nem indulhatott lap, mert nem voltak káderek, és nem voltak káderek, mert nem képeztek kádereket.

Csak igy történhetett meg, hogy 1965-ben önállósitott lap a régi, a forditásos laptól átvett szakképzetlen káderekkel indult, később két-három innen-onnan behozott, szintén szakképzetlen munkatárssal kiegészülve.

De a szakkáder neveléssel nemcsak a multban, ma sem törődik senki. Sőt, Balla László még arra is gondosan ügyel, hogy az eddig végzett több, mint 100 magyar szakos tanárból se kerüljön a laphoz egy sem, s akik az elmult években nagy nehezen mégis bekerültek, azokat a maga egyuduralmi módszereivel sorra elüzte. Mintha csakugyan nem látná, hogy kire mire, de erre a lapra aztán igazán réféme, hogy olyanok is csinálják, akiknek a magyar nyelv — szakmájuk.

A következő probléma területünk magyar irodalmi élete.

Mit ir erről Balla László? Azt, hogy mindössze 7-en vannak, akik könyvvel jelentkeztek, ami a magyar lakosság lélekszámához arányitva talán nem kis szám; hogy mint benfentes kijelentheti,: a Kiadóhoz egyetlen olyan számottevő kézirat sem futott be, ami ne jelent volna meg? hogy szinte több fórumunk és lehetőségünk van, mint amennyit ki tudnánk használni; hogy fiatal költőink főleg az olyan indiferens önélu magyarországi irodalmi alkotásokat látják, amelyeket az MSZMP három T betüs művelődéspolitikája csupán tür; hogy ezért volt kénytelen kedvezőtlenül véleményezni a fiatal költők antológiáját, amit a Kárpáti Kiadó állitott össze; s hogy egy sajtóorgánumot — amelynek szükségességéről irói körökben oly sok szó esik — csak ugy kaphatunk, például a Kalendárium Irodalmi Mellékletét csak ugy lehet almanachhá fejlesztené, ha ahhoz felnövünk.

Bizony, ezen a siralmas helyzetképen még Balla László félrebeszélése sem tud szépiteni.

Tehát: kiterméltünk 7 irót, akik közül 4 = egy könyves; ez utóbbiak közül egynek a gyermekverskötete három éve jelent meg,a többi három iró pedig — 8,10,12 évvel ezelőtt.

Egy másik adat: a szovjethatalom 26 éve alatt az emlitett 7 irónak 24 könyve jelent meg, tehát egy évre még egy egész könyv sem jut.

És még egy adat: a 26 év alatt megjelent 24 könyv közül 12 — a Balla Lászlóé.

Ehhez pedig nem kell kommentár. A rend kedvéért jegyezzük meg erről a 12 könyvről, hogy egyetlen olyan neves kritikusról sem tudunk, aki Balla Lászlónak akárcsak egyetlen könyvét is figyelemre méltatta volna.

De vajon mi az oka ennek a vigasztalan szellemi szegénységnek? Vajon szellemi életünk 26 éve alatt igazán nem tudott nőt kinevelni, csak meddőségben szenvedő idősebb és "burzsoá ideológiával fertőzött" 20-22 éves induló irókat?

Ezt a képtelenséget épeszü ember nem veheti komolyan. A bajok gyökerét máshol kell keresnünk. Ezek a gyökerek a már emlitett törvénysértések

- 11 -

időszakába nyúlnak vissza, amikor a háború miatt is felfokozott bizalmatlanság fala vette körül egész magyar lakosságunkat. Ezt a falat egy évtized alatt csak igen keveseknek sikerült áttörni, s e kevesek közül nem mindenkit vezérelt tiszta szándék.

Áttörte ezt a falat Balla László is. De mert egy gerinctelen osztályból került a falon tulra — tudván, hogy a kiadó mindössze évente egy magyar szépirodalmi müvet jelentet meg — gondosan ügyelt arra, hogy hosszú évekig senki se követhesse.

Ezért gáncsolta és tette lehetetlenné Sándor Lászlót; ezért gáncsolta Kovács Vilmost és hintette el körülötte a bizalmatlanság gyanuját; ezért vádolta meg hamisan, tette tönkre erkölcsileg és hallgattatta el évekre Szenes Lászlót; ezért gáncsolta Csengeri Dezsőt és Kecskés Bélát és vigyázott arra, hogy egy évtizedig megmaradjanak egykönyveseknek; és ezért gáncsol ma bennünket is, nem válogatva az eszközökben, hiszen jól tudja, hogy védtelenek és kiszolgáltatottak vagyunk, hogy egyetlen fegyverünk ellene -- igazságérzetünk, amitől még nem tanulhatott meg félni.

És ez a személy, aki igen jellemző módon a totális bizalmatlanság légkörében tett szert korlátlan bizalomra és hatalomra, sajnos még ma is arra használja, használhatja fel hatalmát, hogy demagógiával, félrevezetéssel, rágalommal, politikai vádaskodással és még sok egyéb eszközzel mindent elgáncsoljon és écromboljon, ami kisszerü, önös érdekeivel ellenkezni látszik.

Hát ez az egyik fő oka annak, hogy ami kevés érték irodalmunkban van, az ugy van, hogy Balla László ellenére, s a vele folytatott egyenlőtlen harcból megmentve, veszteséggel.

De vajon hol vagyunk mi, fiatalok, ezen az irodalmi csatamezőn? A Balla László által megjelölt egyik T betüs helyünk miatt szabadkozni -- méltatlan volna hozzánk. Semmi helye ugyanis szakmai vitának ott, ahol -- mint egyetemünkön is — a tudományukba beleőszült tanárok azért ragasztják verseinkre a burzsoá dekadencia bélyegét, mert nincs bennük pont-vessző.

Szóljunk inkább közérdekübb gondjainkról, például egy egyszerü kis almachról, amely csak akkor adatik meg nekünk, ha felnövünk hozzá.

A Balla László elmélete szerint tehát 13 évvel ezelőtt azért volt magyar almanach, mert voltak, akik felnőttek hozzá, ma pedig azért nincs, mert az eltelt 13 év alatt nem csak hogy nem fejlődtünk, de ezek szerint még vissza is fejlődtünk.

Vajon kinek gyártották ezt a sületlenséget? Hiszen valamennyien tudjuk mi történt, hogy történt.

Tudjuk, hogy 13 évvel ezelőtt központi bizottsági párthatározattal szüntették meg az almanach-kiadást köztársaságszerte. Tudjuk, hogy ez az intézkedés területünk akkori magyar iróit és az utánuk jelentkezőket sujtotta leginkább, mert ukrán kollégáinknak rendelkezésre állt a köztársaság számos sajtószerve — magyar iróink a közlés egyetlen lehetőségétől is elestek.

13 év óta számtalanszor vetődött fel -- és talált süket fülekre -- az almanach kérdése. Pedig akadtak áldozatkész emberek, akik fizetség nélkül, társadalmi munkában vállalták volna a szerkesztését és mi, fiatalok, lemondtunk volna a szerzői tiszteletdijról is. Sőt, iróink nem kizárólag saját irásaikkal akarták megtölteni a leendő almanachot, hanem ukrán és orosz kollégáik magyarra forditott müveivel is, a szellemi hid szerepét szánva a kiadványnak. De ugy látszik, hogy erre nincs szükség.

Azok a tudósitások, amelyek a szomszédos baráti országok sajtójában jelennek meg irodalmi életünkről, szinte kivétel nélkül ezzel a megdöbbenő megállapitással kezdődnek: A kárpát-ukrajnai magyar iróknak nincs irodalmi folyóiratuk, sem almachjuk.

Miért döbbenti meg külföldi barátainkat az, ami nálunk -- ugy tünik -- a világ legtermészetesebb jelensége?

Balla László cikkében sürün szerepel lakosságunk csekély lélekszáma és ezzel kapcsolatban az "aránylagok". Vessünk egy pillantást egy ilyen "aránylagra".

Szomszédunkban, a baráti Csehszlovák Szocialista Köztársaságban vala-

- 12 -

mivel több mint háromszor annyi magyar él, mint amennyien mi vagyunk, hozzánk hasonlóan kisebbségben. Emellett országaink társadalmi berendezkedésének és sokmemzetiségü összetételének hasonlósága is alkalmat ad a viszonyitásokra és arányitásokra.

A csehszlovákiai magyar kisebbségnek több, mint 30 magyar nyelvü ujsága, egy irodalmi folyóirata, egy irodalmi hetilapja, 6-8 almanachja és olyan önálló kiadója van, amely évente 60-70 könyvet jelentet meg magyar nyelven.

És mink van nekünk? Egyetlen önálló politikai napilapunk , amit Balla László szerkeszt. Azt hisszük, hogy ezzel aránylag meg is mondtunk mindent.

Nem nehéz kitalálni, hogy csehszlovák szomszédaink nem csak azért értek el ilyen kézzelfogható szép eredményeket a lenini nemzetiségi politikában, mert szólamok helyett áldoznak rá, hanem azért is, mert tudják: nem az irodalmi folyóiratokhoz és almanachokhoz kell felnőni, hanem azokban kell felnőni.

Aki pedig az irodalmi életnek még ezt az egyszerü törvényszerüségét sem ismeri, vagy tudatosan igyekszik azt a feje tetejére állitani, az oda jut és másokat is oda juttat, ahol vagyunk: csonka, torzó, vegetálásra itélt szellemi szegénységbe.

De vizsgáljuk tovább az okokat a Balla-féle "aránylagok" tükrében.

A Kárpáti Kiadóról már tudjuk, hogy évente egy eredeti magyar szépirodalmi müvet jelentet meg. Az idén például egyet sem.

Nyilvánvaló, hogy ez az ütem és kiadói gyakorlat nem segitője, hanem kerékkötője irodalmi életünk fejlődésének.Amikor ez a probléma felvetődik, a kiadó szemfényvesztéssel háritja el magáról a felelőséget: kimutatja, hogy fennállása óta mennyi könyvet jelentetett meg magyarul. S ugyan ki figyel fel arra, hogy a teteszetős számban ott lapulnak Sztalin, Molotov, Kaganovics, Sepilov, Beria stb. annak idején tucatszámra kiadott brosurái is.

Tételezzük fel, hogy kiadónk nem 1, hanem 3 eredeti magyar szépirodalmi müvet ad ki évente, továbbá, hogy 10 induló irónk közül mondjuk -- 4 , a számos jelentkező közül pedig -- 1 időközben felnő az önálló kötethez. Lenne akkor összesen 12 irónk, ebből azonban egyet és a három feltételezett könyvből is egyet le kell számitani, mert Balla Lászlónak minden évben kijár egy uj könyv. Maradna tehát 11 irónk és évente két könyvünk. Ez pedig azt jelentené, hogy egy egy iró kiadására még igy is 5-6 évet kellene várni. De ha a mai állapotokon nem változtatunk gyökeresen, még ez is csak meddő álom marad.

Vannak-e anyagi okai ennek a türhetetlen helyzetnek? Nincsenek.

A Kárpáti Kiadó évi 110 000 rubel tiszta jövedelemmel dolgozik, ebből 95 000-et azokon a könyveken keres, amelyeket magyarországi kiadókkal közösen jelentet meg (szovjet irodalmi müvek magyar forditásban, Magyarország részére), s ezeket a könyveket kiadónknak az a magyar osztálya gondozza, amely csekély létszámu lakosságunkból került ki. Az arány tehát itt: 95 ezer rubel haszon a magyar könyveken és 15 ezer -- a többin.

Ha a kiadót ez az arány erkölcsileg és anyagilag mindössze évi egy önálló magyar mü kiadására kötelezi, akkor igen furcsa fogalmai vannak az erkölcsről.

Vagy talán abban kell keresni az okokat, hogy nincs kézirat? Van.

A kiadóban ma ezek a kéziratok hevernek: Csengeri Dezső -- novellák; Kovács Vilmos -- novellák; Szenes László -- novellák; Szova Péter -- novellák; Kecskés Béla -- versek; Balla László -- gyermekversek (1972-ben megjelenik); és 10 induló költő antológiája.

Szóljunk most ez utóbbiról, amely már három éve fekszik a kiadóban, s amelyet most Balla László kénytelen volt visszautasitani. Szóljunk róla azért is, mert sorsa nem egyedülálló, és mert fogalmat kaphatunk arról, hogy milyen is egy Balla László szerint nem megfelelő kézirat.

A kéziratot mi: 10 fiatal költő nyujtottuk ben 3 évvel ezelőtt; Kovács Vilmos, a kiadó magyarok osztályának akkori vezetője válogatta (ez lett később az első számu baj!); és az 1969-ben kölcsöntanárként nálunk tartózkodó Bessenyei György docens, az ELTE tanára véleményezte a kiadó felkérésére s ajánlotta kiadásra (ez lett a második számu baj!).

A kéziratot sokan olvasták és mindenkinek tetszett, kivéve Balla Lász-

- 13 -

lót, aki már akkor ő- 1970ben -- rámérte az első övön aluli csapást, azzal tanácsolta el a kéziratot, hogy nincs benne "társadalmi lira". (Balla Lászlóról az elmondottakon kivül azt is tudni kell, hogy ő az elnöke annak a területi pártbizottság által kinevezett un. szerkesztőbizottságnak, amely az önálló magyar kéziratok sorsáról dönt.)

Ez év elején Kovács Vilmos ujraválogatta azon antológia anyagát, amely leapadt 2 ivre, tehát 1400 sorra, ami költőkként átlag 140 sort: 5-6 verset jelent. Az uj válogatásba bekerült versek zöme előzetesen megjelent a Kárpáti Igaz Szóban, a Kalendárium Irodalmi Mellékleteiben, egy kisebb része pedig magyarországi lapokban (ez lett a harmadik számu baj!).

Az uj kéziratot elolvasták és kiadásra ajánlották: Rotman Miklós docens, és Szikszai Aladár, a területi pártbizottság munkatársa, mindketten szerkesztőbizottsági tagok.

Aztán Balla László idézett cikkéből értesültünk róla, hogy ő -- kénytelen volt kedvezőtlenül véleményezni az antológia-kéziratot.

Mivel más módunk nincs rá, itt teszünk fel néhány kérdést.

Mely versek nem felelnek meg Balla Lászlónak? Azok talán, amelyeket ő maga közölt le a Kárpáti Igaz Szóban, amikor még nem volt Tiszatáj- és József Attila Studió-ügy? (Itt jegyezzük meg, hogy csupán a Kárpáti Igaz Szóban megjelent versekből kitelne az egész antológia anyaga!)

Vagy azok nem felelnek meg neki, amelyeket a Kárpáti Kalendárium Irodalmi Melléklete közölt? De hiszen azokat egyszer már szentesitette a köztársasági sajtóbizottság, a kiadó, még az előzetes és utólagos cenzura is.

Vagy talán azok nem felelnek meg, amelyek a magyarországi lapokban láttak napvilágot?

Nem önámitás és mások becsapása e feltételezni és sejtetni, hogy például a Népszabadságban, az MSZMP KB lapjában, amely verseinket leközölte és szivesen közölné ma is, ha mernénk küldeni -- a szocialista irodalomnak kevésbé éber őrei ülnek,mint ő: Balla László, a Kárpáti Igaz Szótól?

A válasz ezekre a kérdésekre senkinek sem okozhat nagyob fejtörést.

Egy nyitott kérdés azonban mégis marad: Vajon meddig tart még Balla László irodalmi kalózkodása és politikai kalandorsága?

És most röviden a nyelvi problémákról, amelyeket ugyanaz a Balla László azzal érzékeltetett és meritett ki, hogy Biró Andor töri az orosz, Balázs elvtárs pedig a magyar nyelvet.

Azt ajánlanánk Balla Lászlónak, hogy az ilyen göregáboroskodás helyett inkább vegye számba és hivja fel a területi pártbizottság figyelmét arra, hány magyar faluban van olyan kolhozelnök, pártszervezeti titkár, klubvezető és könyvtáros, aki nem tud magyarul.

Vagy talán kérdezze meg, hogy a magyar iskolásoknak -- még szinmagyar falvakban is -- miért kell oroszul köszönniük tanitóiknak, miért nem szabad magyarul köszönniük, s hogy aki ezt szóvá meri tenni, arra még ma is, a szovjethatalom 26. évében miért sütik rá a nacionalizmus veszedelmes bélyegét?

És végül még valami: a szovjethatalom évei alatt megoldódtak területünk magyar lakosságának alapvető szociális életfeltételei is. Emellett szellemi területen a felgyülemlett mulasztások sulyod, megoldatlan problémákat szülnek. Gondjaink nyilván nem abból adódnak, hogy kevesen vagyunk (igy fel sem vetődhet a kérdés!), hanem abból, hogy specifikus, kisebbségi helyzetben vagyunk. Csekély lélekszámu lakosságu és a nemzeti kisebbség nem egy és ugyanaz; ezek lényegesen különböző kategóriák.

Mert igaz ugyan, hogy az alkotmány szerint a többi szovjet állampolgárral együtt mi is egyenjoguak vagyunk, de mi történjék akkor, ha -- mint azt az előbbiekből is láttuk -- alkotmányos jogainkat és érdekeinket megsértik?

Nem volna e jobb, célravezetőbb, a megoldás járhatóbb utja egy olyan testület létrehozása, amely, mondjuk, kulturális területen megle-

- 14 -

vő és jelentkező problémáinkat, ügyeinket intézné, érdekeinket képviselné, tudván, hogy nem másfajta, nem különálló érdekek ezek, csupán specifikusak.

Ilyen testületekre a szomszédos baráti országokban számos példát találhatunk. Vegyük csak a Magyarországi Románok Demokratikus Szövetségét, amely 15 000 románt, az ország lakosságának mindössze 0,15 százalékát képviseli. (A mi magyar lakosságunk lélekszáma köztársaságunk lakosságának a 0,35 százalékát teszi ki).

Egészen nyilvánvaló, hogy egy ilyen testületet sem a Balla László cikkben emlegetett Bíró Andor, sem más nem képes helyettesíteni.

A felvetett problémák végére értünk. Még e terjedelmes beadványban is csak egy töredékét érinthettük gondjainknak, amelyek megoldásához tisztaf jú és tiszta kezű emberek kellenének, és persze — tisztább légkör. Mert míg olyan emberek szennyezik és mérgezik körülöttünk a levegőt, mint a már említett egyetemi rektornak a titkárnője is, aki azzal rontott neki az egyik panaszkodó szülőnek, hogy bennünket magyarokat, mind egy szálig ki kellene telepíteni Kamcsatkába;

amíg a mi kommunizmust építő és a népek barátságára épülő társadalmunkban az ilyen emberek szabadlábon járhatnak;

amíg barátinak éppenséggel nem nevezhető érzületek társpálkozhatnak egy olyan történelmi dokumentumból, mint Kárpátontúli Ukrajna népi bizottságai I. kongresszusának 1944. november 26-án kelt — s azóta sem korrigált — 52. sz. határozata, amely kimondja, hogy a németek és mi, magyarok, a Kárpát-ukrajnai nép örök ellenségei vagyunk;

amíg még vannak — lehetnek — politikai analfabéták, akik nem értik, hogy a magyar nép és a annak szovjet állampolgárokká lett része: mi — sohasem voltunk és nem vagyunk egyetlen más népnek sem örök ellenségei, hogy nem tartozunk felelősséggel a Horthy-kormányzat bűneiért, mint ahogyan az 1848-49-es magyar szabadságharc vérbefojtásáért sem az orosz nép, hanem a cári rendszer a felelős — addig nehezen tudunk szót érteni, maradnak a súlyos gondok, a magyar lakosság rossz közérzete, amely egyre riasztóbb méreteket öltő tömeges kivándorlásra kényszeríti.

Befejezésül kérjük valamennyi felvetett probléma kivizsgálását, gondos tanulmányozását és orvoslását.

Külön vizsgálatot kérünk Balla László ügyében, ugyanis meggyőződésünk szerint nem szabad megengedni, hogy ez a tisztátalan, hitelét vesztett, korrupt egyén továbbra is demagógiává alacsonyítsa, becsapássá és hazudozássá sülyessze és önös érdekből lejárassa a párt és kormány politikáját.

Szeretnénk, ha a cimzettek megértenék jószándékunkat, hogy közös gondjainkat — a közvélemény támogatásával — mindaddig nem akarjuk kivinni területünk határain tulra, ameddig ugy érezzük, hogy megoldásukra itt, helyben is mód és lehetőség van.

A Forrás Studió

Ungvár-Uzshorod, 1971 szeptember—október.

A Beadványhoz csatlakozunk:

Az aláírások folytatását lánd a Beadvány hátlapján.

Az SZKP KB Politikai Bizottságának
Az SZSZKSZ Legfelsőbb Tanácsa Elnökségének

B E A D V Á N Y

"A szocializmus egyik legnagyobb vivmánya pártunk lenini nemzetiségi politikájának, az egyenlőség és a barátság politikájának gyakorlati megvalósitása". / Л. И. Брежнев: [illegible] ha доклад ЦК КПСС XXIV съезду КПСС. — Москва, 1971 [illegible]

Ugyanakkor sajnálattal kell leszögeznünk, hogy a Kárpátontuli Terület magyar lakosságával kapcsolatban nem érvényesülnek következetesen az SZKP nemzetiségi politikájának lenini elvei. Ezt bizonyitja az is, hogy az elmult évek folyamán számos panasszal és kéréssel fordultunk különböző állami- és pártszervékhez, kérve az alkotmány által biztositott jogaink sorozatos megsértésének orvoslását. Kéréseink és panaszaink azonban, nemcsakhogy süket fülekre találtak, hanem sok esetben kampányszerü hajszát inditottak a levelek szerzői ellen. Igy például: az elmult ősz folyamán, a zömmel egyetemi diákokból álló magyar nyelvü "FORRÁS" Irodalmi Studió tagjai beadvánnyal fordultak az UKP Kárpátontuli Területi Bizottságához, melyben felvázolták a kárpátontuli magyarság jogainak sokszor tudatos megsértését és lábbal tiprását, egyben kérve a pártbizottságtól a sér[illegible]

2.

mek orvoslását. A válasz sajnos elszomorító. A sárelmek kiküszöbölése helyett megindult a szerzők állandó zalkatása, és elkezdődött egy máig is tartó céljaiban és eszközeiben tisztátalan magyarellenes kampány, melynek idáig is számos áldozata van/például: a FORRÁS STUDIÓ tagjainak üldözése, melynek eredményeképpen az egyetem magyar tagozatának IV.-es hallgatóját, Fábián Lászlót brutálisan eltávolították az egyetemről/.

Most, amikor a kommunizmust építő szovjet nép a Szovjetunió fennállása 50. évfordulójának és egyben a lenini nemzetiségi politika diadalának nagy ünnepére készül, lelkiismereti kötelességünknek érezzük, a legfelsőbb párt- és állami szervek tudomására hozni meglévő problémáinkat, melyek megoldása nélkül nem tudjuk tiszta szivvel és jó közérzettel fogadni a nagy ünnepet. Meggyőződésünk szerint, a népek barátsága ellen vétenénk, ha igyekeznénk elhallgatni, elkendőzni vélt vagy valóságos eredmények mögé rejteni a meglévő problémákat és ezzel hagynánk elmérgesedni őket. Meggyőződésünk továbbá, hogy problémáink nagy része azért van meg, mert a legfelsőbb párt- és állami szervek nem ismerik őket. Gondjaink és panaszaink gyökerei a multba vezetnek. Nagy részük a Kárpátontuli Ukrajna Népi Bizottságai I. kongresszusának 1944. november 26-án kelt nyiltan magyarellenes határozatainak közvetlen következménye. Ez a határozat ugyanis kimondja, hogy mi, magyarok, a kárpátontuli ukrán nép örök ellenségei vagyunk. S még riasztóbb az a tény, hogy ez a soviniszta hangvételü dokumentum néhány évvel ezelőtt ismét napvilágot látott a területi párt- és tanácsi szerveink közvetlen tudomásával és jóváhagyásával, mintegy azt dokumentálva, hogy területi vezető szerveink soviniszta felfogásában az elmult negyed század folyamán semmisem változott /Шляхом Жовтня — Сборник документов. Т. VI. Ужгород, 1965. стр. 78, 81, 82. /.

3.

E hirhedt határozat eredményeképpen következhetett be területünk magyar férfilakosságának /18-tól 50 évig/ internálása /1945/ tekintet nélkül az egyének pártállására és előző magatartására /még a régi kommunistákat, a magyar Tanácsköztársaság harcosait, a fasizmussal szemben aktiv vagy passziv ellenállást tanusitókat sem kimélve/.

Tévedés ne essék, mi nem volt sérelmeket akarunk felhánytorgatni, nem érzelmeket akarunk felkavarni, amikor a problémák kapcsán olyan régi keletü, de makacsul tovább élő negativ jelenségekre hivjuk fel a figyelmet, amelyekben a fogyatékosságok, a fonákságok gyökereznek. Az emlitett dokumentunból táplálkozó nagyhatalmi sovinizmus és magyarellenesség a továbbiakban sem szenvedett lefegyverző vereséget, nem talált kellő visszautasitást, és máig is tovább él minden szinten.

Barátságtalan és nyiltan magyarellenes érzelmekkel és megnyilvánulásokkal lépten-nyomon találkozhatunk nemcsak a közéletben, hanem a területi az állami és pártapparátusban is. A Területi Tanács VB elnöke, Ruszin A.I. még ma is azzal utasit vissza minden olyan kezdeményezést, ami a magyarság helyzetét hivatott javitani, hogy "még nem fizettünk vissza a magyaroknak az ezer éves elnyomásért" /ugyanó a Beregszász melletti Gáton ujonnan épült csárda lebontását azzal az indokkal szorgalmazta, hogy annak "magyaros" a stilusa/.

Nem a multat akarjuk szépiteni, de határozottan visszautasitunk minden olyan felfogást, amely jogosnak itéli a bünös uralkodó körök és politikusok vétkeiért ártatlan utódok ezreit büntetni. Nem vagyunk felelősek a magyar uralkodó körök büneiért, mint ahogyan az 1848-49-es magyar szabadságharc vérbefolytásáért sem az orosz nép, hanem a cári rendszer a felelős.

4.

Ugyanakkor szeretnénk leszögezni, hogy az egyszerü magyar dolgozó nép és annak területünkön élő része sosem táplált és ma sem táplál ellenséges érzelmeket ukrán sorstársai iránt. Évszázadokon keresztül vállvetve harcoltunk a haladásért, népeink szabadságáért, a Rákóczi-szabadságharcban és az 1848-as magyar forradalomban, együtt védelmeztük a magyar Tanácsköztársaságot és fasizmus elleni harcban Ivan Borkanyuk partizánegységei mellett ott harcoltak Pataki Ferenc és Uszta Gyula magyar partizánegységei is. A mai viszonyok között mi, Kárpátontul magyar nemzetiségü lakosai az összekötő kapocs, a híd szerepét szeretnénk betölteni a testvéri magyar és ukrán nép között. Sajnos ez a törekvésünk nem talál megértésre. Bizonyos erők megakadályoznak minden próbálkozást a közeledésre. Sőt, ezek az erők rossz szemmel néznek minden olyan közeledési szándékot, amely ukrán részről irányul felénk. Igy lett például üldözött "a magyar barát"-nak bélyegzett Skrobinec Jurij, a magyar irodalom kiváló ukrán tolmácsolója, népünk igazi barátja és tisztelője. S még riasztóbb az a tény, hogy ez a nagyhatalmi ukrán sovinzmus nemhogygyengülne, hanem egyre erősödik, befolyása alá vonva területünk különböző vezető szerveit egyenesen a magyar lakosság etnikai integritására, fizikai megsemmisitésére ttör. Ezért nem lehet csodálkozni azon, ha magyar lakosságunk körében is találkozunk nacionalista megnyilvánulásokkal. Persze távol áll tőlünk a nacionalista megnyilvánulások védelme. A nacionalizmus bárhol és bármilyen formában káros. Éppen ezért internacionalista felelősségtudattal küzdenünk kell ellene, de ugyanakkor különbséget kell tennünk az ukrán támadó sovinizmus és magyar védekező nacionalizmus között, amelyet a realiztás szülk és táplál. Mi igazi hazánknak érezzük ezt a tájat, de

5.

mostoha gyerekként bánnak velünk, és ez szüli a magyar lakosság rossz közérzetét, amely egyre riasztóbb méreteket öltő tömeges kivándorlásra kényszeriti.

E sulyos gondok gyökere abban rejlik, hogy az alkotmányunk által biztositott egyenlő jogok mellett nincsenek egyenlő lehetőségeink, mivel azok korlátozva vannak az élet minden területén. Alkotmányos jogaink tudatos megsértéséből és lehetőségeink nyilt korlátozásából adódó problémák sulyosak, de nem megoldhatatlanok.

Nézzünk hát szembe most velük tisztességgel, közös felelősségtudattal és jóakarattal, mert csak igy képzelhető el azok teljes felszámolása és a nemzetiségi politika lenini elveinek teljes megvalósitása területünk magyar nemzetiségü lakosságával szemszemben is.

Meglévő problémáink tulnyomó részt abból erednek, hogy nincs megfelelő képviseletünk. Nincs olyan szerv, amely képviselné érdekeinket, védené jogainkat, biztositaná az egyenlő lehetőségeket; sőt még a meglévő párt és állami szerveknél sem vagyunk képviselve. A területi pártbizottságnak és a Területi Tanács VB-nak egyetlen felelős magyar nemzetiségü funkcionáriusa sincs. Nincsenek magyar funkcionáriusai a párt- és státanácsi apparátusnak még azokban a járásokban sem, ahol a magyarok kisebb vagy nagyobb számmal, de tömegesen élnek /Ungvári, Munkácsi, Szőllősi, Huszti és Técsői járások/. Ha ebből a szempontból vesszük figyelembe a 80-85 %-ban magyar lakosságu Beregszászi járás vezető párt-, tanácsi és gazdasági vezetőinek nemzetiségi összetételét, a lenini nemzetiségi politika durva megsértésével találjuk szemben magunkat. A járási pártbizottság plénumának 74 tagjából csak 11 magyar nemzetiségü; a párt-

6.

bizottság 3 titkára közül egy magyar /jellemző, hogy az első titkár sohasem volt magyar/; a járási pártapparátus 22 felelős munkatársa közül csak 3 magyar nemzetiségü, a többi 19 közül sokan nem is tudnak magyarul, sőt hajlandóságot sem mutatnak arra, hogy megtanulják a járás túlnyomó többségének nyelvét; Beregszász 27 ipari üzeme közül egynek, a járás 18 mezőgazdasági nagyüzeme közül 3-nak van magyar igazgatója ill. elnöke. A helyzet még sokkal sulyosabb azokban a járásokban, ahol a magyarság kisebbségben van.

A felsorolt adatok világosan illusztrálják a magyarság egyenjoguságának durva megsértését és a nagyhatalmi sovinizmus teljes egyeduralmát területi szerveink káderpolitikájában.

A fentiekből adódó sulyos gondok felszámolása, a teljes egyenjóguság megvalósitása csak ugy oldható meg, ha biztositják a magyar nemzeti kisebbség kollektiv jogait. Nem elég az egyéni állampolgári jogok szavatolása. Területünk magyar lakosságát, mint kompakt egységet, közösséget is el kell ismerni. Meg kell teremteni a lehetőségét a nemzetiségi képviseletnek, nemzeti szervek létrehozásának az állami élet különböző területein és szintjén. Meg kell teremteni a magyarság számarányának megfelelő képviseletet minden párt- és tanácsi szervben olyan formában, hogy a magyar kisebbség képviselői a különböző szervekben nemcsak a maguk nevében nyilakozhassanak, hanem területünk magyar lakosságát mint kompakt közösséget képviselhessék. Elengedhetetlenül szükséges azonkivül a lenini normáknak és V.I. Lenin személyes utasitásainak megfelelően a kisebbségi jogaink részletes kidolgozása, azok kodifikálása és garantálása. /В.И. Ленин, ПСС 25:52/.

7.

Addig is, amig ezek az intézkedések életbe léphetnek részmegoldásként szükséges, hogy az UKP Kárpátontuli Területi Bizottságának egyik titkára, a Területi Tanács VB elnökének egyik helyettese, a Területi PB és VB minden osztályának egy-egy felelős munkatársa magyar nemzetiségü legyen.

Legsulyossab gond számunkra az anyanyelvi oktatás megoldatlansága. Ezzel kapcsolatos problémáink annyira szerteágazóak és bonyolultak, hogy el kell tekintenünk azok részletes ismertetésétől, és csak a legfontosabb mozzanatokra hivjuk fel a figyelmet.

Alkotmányunk az ország valamennyi nemzetisége számára biztositja az anyanyelven tanulás jogát. Ennek ellenére területünk magyar nemzetiségü lakosaival szemben egy egész sor diszkriminációs intézkedés és szabály van érvényben, melyek sértik az anyanyelvi oktatás jogát és gátolják annak érvényesitését az oktatás valamennyi szintjén.

Kezdjük az óvodákkal. Területünkön nincs hivalatalosan magyar óvoda, amiből egy egész sor sulyos és máig is megoldatlan probléma származik. Az egyik legnagyobb probléma az, hogy a magyar ajku gyermek nem anyanyelvén ismerkedik a legalapvetőbb fogalmakkal, és ez olyan fogalom- és tudatzavart okoz, ammelyből később az iskolában behozhatatlan hátránya származik. Különösen sulyos ez a probléma ma, amikor a gyermekeket már az óvodában meg kell tanitani irni-olvasni. A magyar óvodák hiánya viszont lehetetlenné teszi ,hogy a magyar ajku gyermekek anyanyelvükön tanulják meg az irást-olvasást. Nem vagyunk az ellen, hogy gyermekeink már az óvodában megtanuljanak ukrán és oroszul, feltéve, ha ez nem az anyanyelv rovására történik; de károsnak tartjuk a jelenlegi gyakorlatot, amikor is az óvodában

8.

a gyermekekkel olyan verseket és dalokat tanitanak, melyeknek egy szavát sem értik /mivel még nem tudnak ukránul és oroszul/. A későbbi zenei nevelés szempontjából is káros ez a gyakorlat, mivel a gyermekek az óvodában kizárólag olyan dallamokkal ismerkednek meg, amelyek zenei anyanyelvünktől teljesen idegenek.

A jelenlegi helyzet tarthatatlan és jogellenes; ezért kérjük az óvodák kétnyelvüvé való nyilvánitását miden olyan községben ahol magyarok is élnek. Ennek megfelelően uj óvodai programok kidolgozását is kérjük.

Nem kevésbé nehéz és egyre bonyolutabbá váló probléma: nemzeti iskoláink helyzete. Területi szerveink magyarellenes beállitottságát bizonyitja az is , hogy hosszu éveken keresztül szabotálták a magyar anyanyelvi oktatás megvalásitását területünk magyarlakta községeiben és városaiban. A magyar középiskolák megnyitására 10-12 évet kellett várni, illetve nem várni, hanem harcolni értük, éveket járni a köztársasági és országos minisztériumokat, mig végül azok elrendelték megnyitásukat mégpedig területi szerveink vezetőinek szándéka és akarata ellenére, akik nemcsakhogy nem támogatták, de minden eszközzel gátolták és akadályozták a magyar tannyelvü középiskolák megnyitását. Ezért történhetett meg, hogy Beregszásznak, /Berehovo/, ennek a 80-85 %-ban ma is magyar lakosságu városnak 10 évvel előbb volt ukrán és orosz középiskolája, mint magyar. De ha az iskolák mai állapotát vizsgáljuk meg, akkor is egy sor olyan riasztó jelenséget tapasztalhatunk, amelyek komoly aggodalomra adnak okot.

Az utóbbi időben a magyar iskolák felszámolásának egy uj, rafinált módszerével kisérleteznek területszerte, melynek lényege abban rejlik, hogy az önálló magyar tannyelvü iskolákat ve-

9.

gyes tannyelvü iskolákká szervezik át. Ilyen manipuláció segitségével próbálják jelenleg megszüntetni a Szőllősi /Vinohradovo/ magyar Középiskolát. Erre van itélve tudomásunk szerint a Viski magyar tannyelvü Középiskola is. A példákat tovább is sorolhatnánk. Az iskolahálózat ilyenféle strukturális átszervezése az egyik oka annak, hogy a magyar tannyelvü iskolák tanulóinak száma évről évre csökkel.

A lenini nemzetiségi politika alapelveinek a semmibelvételét, lábbal tiprását jelenti az is, hogy területünk számos vegyes lakosságu falujában nincsen magyar iskola, vagy csak az alsó három osztály magyar tannyelvü, a többi ukrán: Karácsfalva /Karacsin/, Mátyfalva /Matyijevo/, Tiszaujhely /Nove-Szelo/, Királyháza /Koroleve/, Tekeháza /Tekovo/, Csepe /Csepa/, Gödény.háza /Gugya/,-- Szőllősi járás; Kerekhegy /Okrugla/,- Técsői járás; Bakos /Szvoboda/ -- Beregszászi járás, stb.

Még türhetelenebb a helyzet ott, ahol a magyaraság kisebbségben vagy szórványokban él. Például: Huszton, Szolyván /Szvaljava/, Rahón /Rahovo/, Buscsaházán /Bustino/, Kabalatapatok /Kobiljanszka Poljana/, Bocskón /Bicskiv/, Uszty-Csornán, Kőrösmezőn /Jaszinyám/ stb.

Az illetékes szerveink természetesnek tartják a szórványokban élő magyarságnak az anyanyelvi oktatás jogától való megfosztását annak ellenére, hogy ezzel a kérdéssel kapcsolatban Lenin egyértelmüen kijelentette, hogy még 1-2 gyereknek is joga van tanulni az anyanyelvét és népének történelmét./В. И. Ленин, ПСС 24:22/. Jellemző azonban, hogy sok 90-95 %-ban magyar lakosságu községben is van ukrán iskola, amelyekben a tanulók száma sok esetben még a 10-et sem éri el. Például: a haranglábi ukrán tannelvü elemi iskolának 7, a bátyuinak 4/?/, a bótrágyinak 9 tanulója van. Ezzel szemben Rahón, ahol majdnem másfélezer magyar nemze-

10.

tiségü lakos él, ami a város lakosságának kb. 10 %-a /ebből kb. 300 iskolás koru gyermek/, nincs magyar iskola. A rahói magyar szülők minden erre vonatkozó kérelmét illetve panaszát visszautasitották, sőt az illetékes szervek még azt sem engedélyezték, hogy egy rahón élő magyar ajku tanár fakultativ alapon oktassa a magyar nyelvet és irodalmat az önként jelentkező magyar gyermekek részére. Teljesen felfoghatlan és semmivel sem magyarázható, hogyan lehetséges társadalmunkban ilyen megalázó különbésget tenni a 2-300 rahói magyar és egynéhány haranglábi, bátyui, bátrágyi stb. ukrán és orosz gyermek között?

Sulyos problémát jelent területünk magyar tannyelvü iskoláinak számára a megfelelő magyar pedagógus-káderek utánpótlása. Szaktanárok képzése magyar tannyelvü iskolák számára nem folyik, ezzel senkisem törődik és nem is foglalkozik, annak ellenére, hogy az Ungvári Állami Egyetem különböző karain ehhez meg volna minden feltétel. A Munkácsi Tanitóképző magyar tagozatán a képzés évek óta szünetel. Ez az egyik oka annak, hogy területünk magyar tannyelvü iskoláiban számos olyan tanár van, aki alig, vagy egyáltalán nem tud magyarul. Ez a türhetetlen állapot felbecsülhetetlen kárt okoz tanulóink anyanyelvi kulturájának és az oktatás szinvonalának szempontjából. Ime néhány példa: a Viski 2.sz. Középiskola igazgatója, aki fizika szakos tanár, alig-alig tud magyarul, ennek ellenére az iskolában mégis ő tanitja a fizikát. Hasonló a helyzet a Csomai Nyolcosztályos Iskolában stb. A példákat vég nékül sorolhatnánk. Nem kevésbé sulyos problémát okoz az is, hogy a magyar iskolák pedagógusainak jelentős része, még elementáris szinten sem rendelkezik magyar müveltséggel. Nem ismeri a magyar kulturát, irodalmat, történelmet, és nem még irni sem magyarul. Ilyen kö-

11.

rülmények között megvalósithatatlan a megfelelő szinvonalu nevelő munka a magyar iskolákban. Ez a siralmas helyzet az illetékes szervek tudatos soviniszta beállitottságu káderpolitikájának az eredménye, melynek célja a magyar tannyelvü iskolák szinvonalának lerontása. Ezt a célt szolgálja iskoláink rossz technikai ellátottsága: szakkabinetek és laboratóriumok, tornatermek és szemléltető eszközök hiánya is.

Egy sor sulyos visszaálást találhatunk a tovább tanulás területén is. A továbbtanulás lehetőségei bünös diszkriminációk és különböző manipulációk eredményeképpen a magyar tannyelvü iskolák végzősei számára erősen korlátozottak. Ez ellent mond alkotmányunk 123. cikkelyének, amely kimondja, hogy az emberi jogok korlátozása vagy különböző előnyök biztositása nemzetiségi vagy faji hovatartozástól függően törvényellenes cselekedet, Ez a büntető törvénykönyv értelmében is böntetendő. Az e téren elkovetett visszaáléseket még felsorolni is nehéz.

Területünkön nincsen magyar szakközépiskola, nincs egyetlen egy magyar tannyelvü zeneiskola. Még a majdnem tisztán magyar lakosságu beregszászi szakiskolák /egészségügyi, mező. gazdasági, ipari/szakközépiskolák/ is, mind ukrán tannyelvüek, annak ellenére, hhogy tanulóinak zöme magyar nemzetiségü. De a magyar ajku gyermekek továbbtanulásának nem ez a legnagyobb akadálya. Sokkal komolyabb gondot és nagyobb felháborodást vált ki területünk magyar lakosságának körében az a bünös diszkrimináció, faji megkülönböztetés, melyben a magyar tannyelvü iskolák végzősei részesülnek területünk különböző szakközépiskoláiba és az Ungvári Állami Egyetemre való felvételek során. Területünk egyetlen szakközépiskolájába sem lehet magyarul felvételizni, annak ellenére, hogy területünkön kb. 70 magyar tan-

12.

nyelvü iskola müködik. Ugyanez volt a helyzet hosszu éveken keresztül az Ungávri Állami Egyetem különböző fakultásain is. Néhány évvel ezelőtt ugy látszott, felenged ez a merev magyarellenes magatartás. Az Ungvári Állami Egyetem ugyanis engedélyezték a magyar tannyelvü iskolák végzősei számára a magyar nyelvü vizsgázást. Azonban ez a"kedvezmény" rövid tatamunak bizonyult. 1970. julius 30-án rektori parancs jelent meg, amely ismét orosz és ukrán nyelv és irodalom vitsgára kötelezett minden magyar iskolából jelentkezőt. Szinte hehetetlen, hogy egy ilyen intézkedés életbe léphetett. A helyzet ugyanis a következő: a rendelet megjelenése előtt maga az egyetem nyolc hónapos fizetett előkészitő tanfolyamot rendezett, melyen a jelentkezőket a magyar nyelvü és irodalmi vizsgára /szóbeli és irásbeli/ készitették elő, az egyetem bármely karaára is jelentkeztek, a területi magyar nyelvü pártlap /Kárpáti Igaz Szó, 1970 .... / hasábjain néhány hónappal a felvételi vizsgák előtt mgejelnt egy közlemény, amely megerősitette azt az információt, hogy minden karra lehet magyarul felvételizni; már a vizsgarend is ki volt függesztve és mindezek ellenére megszületett az a rektori rendelet, amely megtiltotta a magyar nyelven való vizsgázást, két nappal a felvételi vizsgák előtt. Ezen a bünös önkényeskedésen és autokrachán az sem segitett, hogy a szülők panaszára az Összövetségi Felső- és Szakközéoktatásügyi Minsztérium elrendelte a magyar tannyelvü iskolák végzősei számára a magyar nyelven való vizsgáztatást az egyetem minden karán. A helyzet azóta sem javult, sőt rosszabbodott. Ebben az évben még az eddig engedélyezett irásbeli anyanyelvi /magyar/ vizsgázást is betiltották. Ráadásul minden egyetemre jelentkező magyar iskolát végzett tanulót arra kénysze-

13.

ritenek, hogy "önként" kérvényezze az orosz nyelvü vizsgázást. Itt ismét kihangsulyozzuk, hogy mi nem vagyunk az ellen, hogy gyermekeink megtanulják az ukrán és az orosz nyelvet. A tapasztalat is azt mutatja, hogy a magyar tannyelvü iskolák végzősei aki e sulyos diszkrimináció ellenére továbbtanulhatnak, egyetemi ill. szakközépiskolai tanulmányik során tökéletesen elsajátitják mind az orosz, mind az ukrán nyelvet. Meggyőződésünk azonban az is, hogy a lenini nemzetiségi politikából adódó egyenlő jogaink ~~mint~~ értelmében nem lehet kritérium a felvételi vizsgákon az orosz ill. az ukrán nyelvtudás. Hiszen teljesen nyilvánvaló, hogy egy magyar anyanyelvü, tiz éven át magyar tannyelvü iskolában tanuló felvételiző nem versenyképes az orosz ill. ukrán nyelvtudásban azokkal, akiknek az orosz vagy ukárn nyelv anyanyelvük és közéiskolai tanulmányikat is anyanyelvükön végezték. Ez nemcsak az anyanyelvi vizsgákra vonatkozik, hanem minden más szakvizsgára is, mivel a vizsgázáskor a magyar anyanyelvüek nem azt mondják el, amit tudnak ~~xxxxxx~~ az illető tárgykörből, hanem azt, amit arról ukránul ill. oroszul el tudnak mondani. Ez a hátrányos helyzet azt eredményezi, hogy felvételizőink tudásukhoz mérten sokkal alacsonyabb osztályzatot kapnak, ami csökkenti a különböző tanintézetekben való bejutás lehetőségét.

Mivel minden hasonló diszkriminációs megkülönböztetés felszámolását célzó kérelmünket az illetékes szervek azzal utasitottak vissza, hogy tanintézeteinkben az okatási nyelv ukrán, és ezért az Összövetségi Felső- és Szakközépoktatásügyi Minisztérium által jóváhagyott szabályok értelmében felvételizni csak ukránul, esetleg oroszul lehet, kérjük, területünk minden szakközépiskolájának és az Ungvári Állami Egyetemnek a két-

14.

nyelvüvé /ukrán és magyar/ való nyilvánitását. Csak igy látjuk lehetségesnek gyermeink számára az ukrán és orosz kortársaikkal egyenlő továbbtanulási lehetőségek biztositását. Addig is mig ez az intézkedés életbe léphet, kérjük azonnal hatállyal utasitani területünk minden taninézetének a vezetőségét -- elsősorban az Unvári Állami Egyetem rektorát -- , hogy biztositsák a magyar nyelven való vizsgázás jogát minden szkon és minden egyes tantárgyból. Kérjük ezenkivül párhuzamos magyar tannyelvü tagozatok inditását minden olyan szakközépiskolában, amely magyarlakta vidéken van, és megszervezni a tánárképzést a magyar tannyelvü iskoláink számára az Ungvári Állami Egyetem minden pedagógiai jellegü karán.

Teljesenéérthetetlen és semmivel sem magyarázható hogy területünk magyar tannyelvü iskoláiban és az Ungvári Állami Egyetem magyar tagozatán nem tanitják a magyar történelmet. Ennek következtében az a paradox helyzet állt elő, hogy a magyar nemzetiségü gyermekek programszerüen tenulják és tidják ki Sztepan Razin, Bohdan Hmelnickij és Jean Darc, de fogalmuk sincs Dózsa Györgyről, Rákóczíról vagy Kossuthról. Ismerik I.Péter cár tevékenységét, de nem tudnak semmit Mátyás királyról. Részletesen ismerik a nagy francia forradalmat, de teljesen tájékozatlanok az 1919-es magyar Tanácsköztársasággal kapcsolatosan., stb. Azonkivül , hogy ez ellenkezik V.I. Lenin utasitásaival, aki leszögezte, hogy minden nemzetiségü gyemreknek /még 1-2-nek is/ joga van népe történelmének elsajátotásához, /В. И. Ленин, ПСС 25: 22/ ez a gyakorlat ellenkezik a marxizmus egészszellemével, mivel elszakitja az irodalomtörténet folyamatát a társadalomtörténet folyamatától. Nem szorul részletes magyarázatra, hogy nem lehetne megszeret-

15.

tetni gyerekekkel Tolsztoj Háboru és béké-jét anélkül, hogy ne ismernék az 1812-es Honvédő Háboru történetét. A magyar irodalomtörténet oktatása napjainkban a levegőben lebeg, hiányzik alóla a talaj: az irodalmat tápláló történelmi folyamat ismerete.

A magyar történelem számüzetése nem véletlen, hanem tudatos magyarellenes megnyilvánulás. Ezt bizonyitja az is, hogy az egyetem magyar tagozatán a diákok többszöri kérése ellenére a mai napig is szünetel a magyar történelem oktatása, ugyanakkor a francia, német, angol szakokon kötelező trágyként szerepel a francia, német, angol történelem oktatása. Az illetékes szervek még azt is megtiltották, hogy egyes iskolákban a történelmi szakkör keretén belül fakultativ alapon, egyes tanárok kezdeményezésére vebezessék a magyar történelem oktatását.

Közismert, hogy területünk történelme szervesen kapcsolódik Magyarország történelméhez. A magyar történem több nevezetes eseménye érintette területünket, sőt itt is játszódott le /Pl.: Rákóczi-szabadságharc/. Ennek ellenére minden területünkön ill. Ukrajnában megjelenő könyvben, borsurában területünk multjának birutális eltorzitásával találkozunk. E könyvek szerzői sokszor a tények tudatos meghamisitásától sem radnak vissza. Kirivó példaként elég megemlitenünk a durván magyarellenes hangvételü és inhletésü Історія міст і сіл УРСР. Закарпатська область cimü kiadványt, melynek főszerkesztője a Területi PB volt titkára Belouszov V.I.. A felsorolt tények meggyőzően bizonyitják a helyzet tarthatatlanságát, ezért kérjük az /1972-73-as tanévtől kezdve/ a magyar történelem oktatásának bevezetését területünk minden magyar tannyelvü iskolájába és az egyetem magyar tagozatán. Az oktatás alapjául szolgálhat a Szovjet Tudományos Akadémia gondozásában megjelenő История Венгрии cimü

16.

mü, melynek első két kötete a közelmultban látott napvilágot Moszkvában.

Sulyos gondokkal küzd területünk magyar társadalma kulturális téren is. Ezek a gondok abból adódnak, hogy területünkön nincs egyetlen olyan orgánum, mely népi kuluturánkat és hagyományainkat ápolná és egyuttal gondoskodna a kárpátontuli magyarság kulturigényének kielégitéséről is. Nincs magyar szinház, vagy más hivatalos kulturlétesitményünk. Nyilvánvaló hogy ezek hiányát nem pótolhatja, sem a mükedvelő alapon tevékenykedő Beregszászi Népszinház, sem a Területi Filharmonia keretein belül működő Magyar Melódiák-nak nevezett együttes, melynek semmi köze a magyar kulturához és működését az illetékes szervek csak kommerciós meggondolásokból engedélyeztek. A helyzet fonákságának illusztrálására megemlitjük, hogy a Területi Kárpátontuli Népi Kórus müsorsán véletlenül sem szerepel soha egyetlen magyar szám sem, annak ellenére, hogy a kórus tagajinak jelentős része magyar anyanyelvü. Kulturgondjainkat csak ugy látjuk megoldhatónak, ha Beregszász székhellyel létre hozhatnánk egy 40-50 tagu Állami Népi Együttest, amely egyuttal felkarolhatná és támogathatná területünk magyar mükedvelő együtteseit is, kellőképpen ápolva ezáltal népi kulturánkat és hagyományainkat.

Mindmáig megoldatlan az egyenjogu nyelvhasználat kérdése. Annak ellenére, hogy államunkban nincs hivatalos államnyelv, minden nyelv egyenjogu tehát, területünk vezetői természetesnek tartják a magyar nyelv teljes kirekesztését a közéletből és az ukrán nyelv kötelező használatát minden szinten.

Az adminisztráció ukrán nyelvü még a szinmagyar községek-

17.

ben, sőt még a magyar tannyelvü iskolákban is. Jellemző erre a jogellenes gyakorlatra, hogy a magyar tannyelvü iskolák zömében még az órarendet sem szabad magyar nyelven kifüggeszteni. A tanulóknak sokhelyütt nem szabad magyarul köszönni, s tanáraikat utó- és apjanevükön kellszólítani /pl. ha egy tanár Sándor, apjaJános, azt Aleksznadr Ivanovicsnak/kell szólítani/, ami teljesen idegen a magyar nyelvszokástól.

Területünk magyar lakossága meg van fosztva attól a jogától hogy anyanyelvét használhassa a közéletben, mivel területi és járási párt- és tanácsi szervek túlnyomó többségénél még magyarul tudó egyének sincsenek. Teljesen jogellenes, az egyenjoguság lenini elvével összegyeztethetetlen a helységnevek használatának gyakrolata is. A helységneveket ugyanis még 1946-ban brutálisan megváltoztatták. Igy lett Beregszász Berehovo, a szinmagyar Bene Dobroszilja, Harangláb Dzvinkove, Gut Garazgyivka stb. Ezeknek a torszülött neveknek a használata kötelező még a magyar nyelvü érintkezésben is.

Városainkból számüzték a magyar utcaneveket, ezért alakulhatott ki az a paradox helyzet, hogy a zömmel magyar lakosságu Beregszászban /lakosainka 80-85 százaléka magyar/, alig akad 2-3 magyar vonatkozásu utcanév.

Ezek lényegtelen dolgoknak tetszenek, de sértik önérzetünket, az anyanyelv szokásait és az égész müveltséget, bántják a történelmi emlékezetet.

Semmivel sem indokolható és sérelmes számunkra az is, hogy területünkön hiányoznak a magyar nyelvü feliratok a középületekről, intézményekről és üzlethelyiségekről még azokban a helységekben is, ahol a magyarok többségben élnek.

A nyelvi egyenjoguság teljes megoldását és a jelenlegi diszk-

18.

kriminációs gyakorlat felszámolását a következőképpen látjuk megoldahtónak:

1. Minden olyan községet ill. várost, ahol magyarok is élnek, kétnyelvüvé kell nyilvánitani /V.I.Lenin szerint kétnyelvü minden olyan terület, ahol a lakosság 5 százaléka nemzetiségi/ — Проект закона о равноправии языков и о защите прав национальных меньшинств. — ПСС, 25, 135-137

2. A kétnyelvüvé nyilvánitott területen /a területi székhelyet is beleértve/ kötelezően elkell rendelni a párhuzamos magyar nyelvö feliratok kifüggesztését minden középületen , intézményen ill. üzlethelyiségen.

3. Be kell vezetni a magyar nyelvü adminsztrációt minden olyan községben , ahol a magyarság többségben van; ill. a kétnyelvü adminisztrációt a vegyes lakosságu helységekben.

4. Biztositani kell,hogy a magyar nemzetiségü polgárok a területi, járási ill községi párt- és tanácsi szervek, birságok előtti eljárásban anyanyelvüket használhassák. Biztositani kell, hogy a polgárok az emlitett szervekhez intézett beadványaikat magyarul irhassák és ezektől a szervektől anyanyelvükön kapjanak választ, bizonyitványt, bizonylatot, végzést és más határozatot.

5. Vissza kell állitani minden indokolatlanul megváltoztatott helység ill, utcanevet. /

6. Ahol a helységeknek párhuzamos magyar--ukrán neve van, amit a lakosság ismer és használ is, biztositani kell a helységeknek magyar nevének szabad használatát a magyar nyelvü érintkezésben, sőt a sajtóban is.

7. Meg kell tiltani, hogy a magyarlakta vidéken olyan személyek töltsenek be tisztségeket, akik nem tudnak magyarul.

19.

Meggyőződésünk, hogy a felsorolt feltételek maradéktalan biztositása nélkül szó sem lehet a nyelvi egyenjoguságnak a lenini normákkal egybehangzó megoldásáról és biztositásáról, enélkül az egyenjoguságról szóló minden megnyilatkozás nem más mind üres frázis és halandzsa.

1.

A '72-es Beadvány.
NEMZETISÉGI ÉS OKTATÁSPOLITIKA
A '60-'70-ES ÉVEKBEN A SZOVJETUNIÓBAN
Konferencia – kerekasztal beszélgetés

© KMF

© KMF

Dr. Vári-Fábián László
Id. Sarr József

Milován Sándor
Dr. Orosz Ildikó
Tóth István
Polczer András
Czébely Lajos

Наукове видання

„Клопотання 1972 року"

Національна і освітня політика
60-70-х років у СРСР

Збірник матеріалів наукової конференції
Інституту імені Тіводора Легоцького
при
Закарпатському угорському інституті імені Ференца Ракоці II
2013

Редактори:
Дорчі Кароліна, Добош Олександр

Коректура: *Гріца-Варцаба І.*
Верстка: *Добош О.*
Обкладинка: *Добош О.*
Відповідальний за випуск: *Орос І., Бочкор А.*

Здано до складання: 04.12.2012. Підписано до друку 05.02.2013.
Папір офсетний. Формат 70х100/16.
Умовно друк. арк. ??. Тираж ???. Зам. ???

СП „ПоліПрінт, м. Ужгород, вул. Тургенєва,2.

К-59 **„Клопотання 1972 року”. Національна і освітня політика 60-70-х років у СРСР.** Збірник матеріалів наукової конференції Інституту імені Тіводора Легоцького /Редактори Дорчі К. Д., Добош О. О. - Ужгород: ПоліПрінт, 2013. - 160 с. (угорською мовою).

У виданні вміщено матеріали наукової конференії на тему: „Клопотання 1972 року”. Національна і освітня політика 60-70-х років у СРСР, проведеного 27 вересня 2012 року, а також результати дослідження, тексти інтерв’ю з авторами клопотання 1972 року.

Видання розраховане на широке коло читачів, істориків, студентів та всіх, хто цікавиться минулим Закарпаття.

ББК: (4УКР-432К)
УДК: 37.014 "1972"